

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSMAİL SÂDİK KEMÂL'İN RÛH-I KEMÂL ADLI ESERİ
(İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Furkan TERZİOĞLU

**Enstitü Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı : Türk İslâm Edebiyatı**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kenan MERMER

AĞUSTOS – 2020

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSMAİL SÂDİK KEMÂL'İN RÛH-I KEMÂL ADLI ESERİ
(İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Furkan TERZİOĞLU

**Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı : Türk-İslam Edebiyatı**

**“Bu tez sınavı 31/08/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri
bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. Kenan MERMER	Başarılı
Doç. Dr. Murat AK	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YEŞİL	Başarılı

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: İSMAİL SÂDİK KEMÂL PAŞA.....	13
1.1. Hayatı	13
1.2. Ailesi.....	16
1.3. İsmail Sâdık Kemâl'in Düğümlü Baba ile Olan Münasebeti	18
1.4. Eserleri.....	21
1.5. Edebî Kişiliği.....	24
BÖLÜM 2: RÛH-I KEMÂL METNİNİN İNCELENMESİ	29
2.1. Eserin Şekil Özellikleri.....	29
2.1.1. Nazım Şekilleri	29
2.1.1.1. Kaside	29
2.1.1.2. Mesnevi	31
2.1.2. Nazım Türleri	33
2.1.2.1. Mevlid.....	33
2.1.2.2. Mucizât-ı Nebî.....	39
2.1.2.3. Hilye	41
2.1.2.4. Şemâil	48
2.1.2.5. el-Esmâü'l-Hüsna	50
2.1.2.6. Esmâ-i Nebî	57
2.1.3. Vezin.....	62
2.1.4. Dil ve Üslûp.....	64
2.2. Eserin Muhteva Özellikleri.....	68
2.2.1. Eserde Adı Geçen Şahıslar	68
2.2.1.1. Muhammed el-Cezûlî (v. 1465).....	68
2.2.1.2. Kadı İyâz (v. 1149).....	71
2.2.1.3. Kara Dâvûd-zâde Mehmed Efendi	72
2.2.1.4. Diğer Şahıslar	73
2.2.2. Eserin Teşekkülünde Yararlanılan Kaynaklar	76

2.2.2.1. Kur’ân-ı Kerîm	76
2.2.2.2. Hadis Kitapları.....	78
2.2.2.3. Delâ’ilü’l-Hayrât	80
2.2.2.4. Şifâ-i Şerîf	86
BÖLÜM 3: RÛH-I KEMÂL.....	90
3.1. Kullanılan Nüshalar ve Tavsifleri.....	90
3.2. Neşir Esasları.....	90
3.2. Metin.....	95
SONUÇ	236
KAYNAKÇA.....	239
EKLER	247
ÖZGEÇMİŞ	255

KISALTMALAR

A	: İBB Atatürk Kitaplığı O.E 284 no'lu nüsha
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
D.B.K.	: Düğümlü Baba Koleksiyonu
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
H.	: Hicrî Takvim
Haz.	: Hazırlayan
KAS.	: Kasîde
KB.	: Kıt'a-ı Kebîre
M.	: Miladî Takvim
MES.	: Mesnevi
no/nu.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
S1	: Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Koleksiyonu 621 no'lu nüsha
S2	: Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Koleksiyonu 620 no'lu nüsha
Sad.	: Sadeleştiren
sy.	: Sayı
Tak.	: Takdim (eden)
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme (eden)
Tet.	: Tetkik (eden)
Thk.	: Tahkik (eden)
Tsh.	: Tashih (eden)
v.	: Vefatı
vd.	: ve diğerleri
Vol.	: Volume/Cilt

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Transkripsiyon (Yazıçevrim) Harfleri Tablosu.....	94
---	----

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	×	Doktora	
Tezin Başlığı: İsmail Sâdık Kemâl'in Rûh-ı Kemâl Adlı Eseri (İnceleme-Metin)			
Tezin Yazarı: Furkan TERZİOĞLU		Danışman: Doç. Dr. Kenan MERMER	
Kabul Tarihi: 31.09.2020		Sayfa Sayısı: VI (ön kısım)+246(tez)+8(ek)	
Anabilim Dalı: İslâm Tarihi ve Sanatları		Bilim Dalı: Türk İslâm Edebiyatı	
<i>Delâ'ilü'l-Hayrât</i>; içinde Hz. Muhammed'e, onun âline, ashabına ve ezvacına dua salavât, Esmâ-i Hüsnâ, Esmâ-i Nebî ve bir takım hadîs-i şerîfler bulunduran bir evrâd ve ezkâr kitabıdır. Şâzeliyye tarikatının Cezûliyye kolunun kurucusu olan Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (ö. H. 870) tarafından kaleme alınmıştır. İlk zamanlar Şâzeliyye tarikatının mensupları tarafından okunsa da, daha sonraları Anadolu'da ve Kuzey Afrika'da çok rağbet görmüştür. Sadece tarikat mensupları tarafından değil; halk tarafından da faziletine inanılarak okunmuştur. Bu şöhretinin sonucunda <i>Delâ'ilü'l-Hayrât</i>, dinî-tasavvufî zümre çatısı altındaki edebiyatçılar tarafından da ilgi görmüş, tercüme ve şerh çalışmalarına konu olmuştur. <i>Delâ'ilü'l-Hayrât</i>, Klasik Türk Edebiyatı'nda tercih edilen şerh konularının birden fazlasını içinde barındırmaktadır. Özellikle Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı alanında üzerine birçok şerh yazılmıştır. Mensur şerhlerden en önemlisi Kara Dâvûd-zâde Mehmed Efendî'nin (ö. H. 1170) şerhidir. Kara Dâvûd-zâde, şerhine başka kaynaklardan menkıbeler ve bilgiler eklemiş ve bunun neticesinde gayet hacimli bir eser ortaya koymuştur. <i>Delâ'ilü'l-Hayrât</i>'a yazılan manzum şerhlerin örneklerinden bir tanesi ise 1828-1892 yılları arasında yaşamış olan İsmail Sâdık Kemâl'in <i>Rûh-ı Kemâl</i> isimli eseridir. <i>Delâ'ilü'l-Hayrât</i> şerhlerinin genel itibarıyla nesir olduğu göz önünde bulundurulduğunda İsmail Sâdık'ın şerhi, nazım olması hasebiyle ehemmiyetlidir. Çalışma üç ana bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde İsmail Sâdık Kemâl'in yaşantısı, eserleri, edebî kişiliği gibi alt başlıklarda müellifin hayatı incelenmiştir. İkinci bölüm kendi içerisinde Eserin Şekil Özellikleri ve Eserin Muhteva Özellikleri olmak üzere iki ana başlığa ayrılmıştır. Bu iki başlığın altındaki çeşitli alt başlıklarla eser derinlemesine incelenmiştir. Son olarak üçüncü bölümde ise neşir esasları belirtilerek çalışmaya konu olmuş olan metin çevriyazı şeklinde (transkripsiyonlu) verilmiştir.			
Anahtar Kelimeler: İsmail Sâdık Kemâl, Delâ'ilü'l-Hayrât, Şerh, Rûh-ı Kemâl.			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	×	Ph.D.	
Title of Thesis: The Work of İsmail Sadık Kemal Named Ruh-ı Kemal (Analysing-Text)			
Author of Thesis: Furkan TERZİOĞLU Supervisor: Assoc. Prof. Kenan MERMER			
Accepted Date: 31.09.2020		Number of Pages: VI (pre-text)+246 (main Body)+8(ad.)	
Department: Islamic History and Arts		Subfield: Turkish Islamic Literature	
<i>Dela'ilü'l-Khairat</i> is an awrad and dhikrs book which contains prayers and Salawat to Muhammad (saw), his lineage, his companions, and his wives, as well as the names of Allah, the names of the prophet, and several hadiths. It was written by Sheikh Muhammed bin Süleyman el-Cezuli (d. 870 h.), who was the founder of the Cezuliyye branch of the Şazeliyye cult. Although it had been first read by the members of the Şazeliyye cult, it became very popular in Anatolia and North Africa later on. It was read by believing in its grace not only by members of the cult but also by the general public. As a result of this reputation, <i>Dela'ilü'l-Khairat</i> also attracted the writers of religious-Sufistic tradition and has become the subject of translation and interpretation studies. <i>Delâ'ilü'l-Khairat</i>, contains multiple issues of commentaries preferred in the Classical Turkish Literature. Especially in the field of religious-Sufistic Turkish Literature, many commentaries have been written about it. The most important one of the prose commentaries is the commentary written by Kara Davud-zade Mehmed Efendi (d. 1170 h.). Kara Davud-zade added anecdotes and information from other sources to his commentary, and, as a result, produced a very extensive work. One of the examples of poetical commentaries written for <i>Dela'ilü'l-Khairat</i> is <i>Ruh-ı Kemal</i> written by İsmail Sadık Kemal, who lived between 1828-1892. Considering that the commentaries written on <i>Dela'ilü'l-Khairat</i> are generally in the form of prose, İsmail Sadık's commentary is important in the sense that it is a verse. The study consists of three main sections. In the first section, the literary life of İsmail Sadık Kemal is examined under subtitles such as his life, works, and literary personality. The second section is divided into two main headings, namely the Form Characteristics of the Work and the Content Characteristics of the Work. The work is examined in detail with various subheadings under these two subheadings. Finally, in the third section, by specifying the publication details, the text that is the subject of the study is presented in the form of transcription.			
Keywords: İsmail Sadık Kemal, Dela'ilü'l-Khairat, Commentary, Ruh-ı Kemal.			

GİRİŞ

Şerh kelimesi sözlükte “açma, ayırma, açıklama, îzâh, tafsîl”¹ gibi anlamlar içerir. İstilahî olarak ise şerh “bir metnin, daha iyi anlaşılсын diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması...”² şeklinde ifade edilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde şerh kelimesinin yanında tefsir, haşiye, tevil, izah, zeyl, beyan, keşf gibi kelimeler kullanılmıştır. Farklı ilim dallarında veya bir eserin farklı bâblarında bu kavramlardan herhangi biri kullanılabilir. Başka birçok kavramı da bu listeye eklemek mümkündür. Örneğin Hicrî ilk yüzyıllarda tefsir kavramı, eserlerin bütün yönlerini aydınlatmak manasında kullanılmıştır. Sonraki yüzyıllarda sadece Kur’ân-ı Kerîm’in açıklanması için kullanılan ıstilahî bir kavram halini almış, daha sonraları tefsir kelimesinin yüklendiği misyonu şerh kavramı yüklenmiştir.³ Süreç içerisinde anlam çemberini genişleten şerh mefhumu, bahsi geçen bütün kavramları kapsamış ve münferit olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Herhangi bir eserin veya edebî metinlerin neden şerh edildiği yüzyıllar boyunca hep merak konusu olmuştur. Günümüzde ve tarihte pek çok kişi bu soru üzerinde kafa yormuş ve çeşitli sınıflandırmalar yapmışlardır. Saraç’a göre edebî metinler iki amaçla şerh edilmişlerdir: Birincisi, okuyucunun bilgi ve birikiminin yetersiz kaldığı ve bu açığı şârihin tamamladığı şerhlerdir; ikincisi ise şerh ile metni açıklama gayesinin ikinci planda kaldığı ve şerhin veya eseri açıklamanın vasıta olarak görüldüğü genelde dinî-tasavvufî çatı altındaki edebiyatçıların tercih ettiği şerhlerdir. İlkinde şârihin amacı, şerh ettiği metindeki kelime, ifade, mazmunları açıklamasından ve gramer bilgisi vermesi şeklinde dışa yansır. İkinci gruptaki şerhlerde ise, bir inanç sistemine dair bilgi veya düşüncüyü temel alarak ya bu eserin daha iyi anlaşılmasını sağlama ya da bu eser vasıtasıyla daha çok manevî kâr amacı gütmeye esastır. Bu türdeki şerhlerin kaynak metni daha çok tasavvufîdir.⁴ İncelediğimiz metinde müellifin ana gayesi tam da böyledir ve bunu eserinde açıkça ifade etmiştir:

¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1984, s. 1187.

² Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi” *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. VIII, İzmir, 1994, s. 1.

³ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2007, s. 1-2.

⁴ M. A. Yekta Saraç, “Şerhler”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ed. Talat Sait Halman vd., İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, C. 2, s. 124.

Her cihetlerle Kemāl ‘āciz ü ‘aczi hāciz

Luṭf u tevfiḳ-i İlähî idügüdür bārız (MES.3/215)

Muhakkak ki iki gayede de şârihi şerhe iten belirli sâikler vardır. Şârih, şerh yapmaya niyet etmekle aslında eseri herkesten daha iyi anladığı kanaatine kendini ikna etmiş demektir. Anlaşılmayana anlamak veyahut anlaşılmayana anlatmak bir taraftan da tarifsiz bir zevk kaynağıdır. Mermer bu konuda şöyle der: “Şerhin ontolojik karakteri, bir taraftan yaratımın güçlü ve süratli doğasından hız alırken diğer taraftan her metnin içinde anlaşılmaz bir nokta olduğunun altını çizer. Anlaşılmazı anlatmak gayesi güden kişi, bir manada o şeyi kafasında nispeten çözüme kavuşturmuş olandır.”⁵ Kâtip Çelebi, müellifin eserini yazarken şerh edilmesi maksadıyla yazmadığı lakin birtakım sebeplerden ötürü eserin şerhe tabi tutulabileceğini belirtir. Müellifin çeşitli ilimlerle mücehhez olmasından ötürü eserini bilimsel bir üslûpla yazması fakat okuyucunun bu seviyede olmaması, şerh etme sebeplerinin ilkidir. İkincisi müellifin çeşitli sebeplerden ötürü eserinde bazı noktalarda ön bilgi vermemesidir. Üçüncü sebep ise daha çok edebî metinlerde rastlanabilecek olan lafızların ve mazmunların birden fazla anlama gelebilecek mecazlı bir üslûpla belirtilmiş olmasıdır.⁶ Dönem itibarıyla klasik şerh geleneğinin en parlak dönemlerinden olan XVI. yüzyılın meşhur şârihlerinden olan Sûdî’nin Bostan’a yazdığı şerhin girişinde “Neden şerh yazılır?” ve “Şerh yazımında gaye nedir?” sorularının cevabını “...Türkî ibârât ile şerh eylesin ki müşkilâtı beyân ve mu’dilâtı ayân eyleyüp ‘ibârâtı ma’lûm ve isti’mâlâtı mefhûm, kânûnı mazbût ve üslûbı merbût vâki’ ola, tâ ki Fârsi te’allümüne râğıb olanlar eshel vech ile istifâde idüp...”⁷ diyerek vermiştir.

Klasik şerh geleneği veya klasik metin şerhi denildiğinde daha çok kelime açıklamasına dayalı şerh geleneği anlaşılmaktadır. Klasik metin şerhinde gelenek bu şekildedir. Bilhassa şiir şerhlerinde beyitlerdeki muğlak kelimelerin ve mazmunların incelenmesine dayalı yöntem çok kullanılmıştır. Bu metotla yapılan şerhlerin dezavantajlarından bir tanesi şârihin metni bütün halinde değil parçalar halinde açıklamasıdır. Hâlbuki özellikle edebî metinler parçaların ahenkli uyumuyla bütün olan eserlerdir. Şârihin şerhteki görevi,

⁵ Kenan Mermer, *Klâsik Şerh Geleneğinde Üslûp Kasîde-i Bürde Örneği*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2018, s. 74.

⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn ‘an Esâmî el-Kütüb ve’l-Fünûn*, Dersaâdet: El-Matbaatü’l-Ûlâ, 1311, C. 1, s. 36.

⁷ Sûdî’den naklen Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2011, s. 61.

metinde okuyucunun anlamayacağına inandığı yerleri açıklamaktır. Şârih bunu yaparken farklı ilim dallarından bilgi vermek mecburiyetinde kalabilir. Hatta şerh edilen metin belirli bir ilmî konudaysa, şârihin de o ilim dalında ve birkaç yan ilim dalında daha bilgi sahibi olması gerekir. Dolayısıyla şerh, konunun genişlemesi ve hacim kazanması hasebiyle şerh edilen metinden veya eserden büyük oranda farklıdır. Şârihin ilmî birikimi ve fehim kabiliyeti şerhin kalitesine doğrudan etki eden amillerdendir.⁸

Şerh geleneği yalnızca eserin müphem noktalarını kavrama maksadıyla ortaya çıkmamıştır. Şârihin metni aynı zamanda içerisinde öğreticilik unsurunu da barındırır. Farklı dildeki bir eserin şârih aracılığıyla hem tercümesinin hem de şerhinin yapılması yöntemiyle öğreticilik unsuru şerh kavramının üzerine oturtulmuştur. Bu bağlamda başta İslamî ilimlerden hadis ve fıkıh eserleri olmak üzere dua, evrâd ve ezkâr eserleri, esmâ'-i hüsnâ, esmâ'-i nebî ve hilye-i nebî türlerindeki eserler ve matematik, astronomi, dil ve gramer alanlarındaki eserler de şerhe tabi tutulmuşlardır.⁹ Şârihin kendi dilinde yazılmamış bir eseri kendi dilinde şerh etmesinde bir öğreticilik söz konusudur. Dolayısıyla öz dilde olmayan bir esere yazılan şerhte didaktiklik unsuru daima ön plânda olacaktır.

Özellikle şerh üzerine yapılan çalışmaların arttığı son zamanlarda bir şerhi yazıldığı döneme veya yüzyıla göre tasnif etme şeklindeki yaklaşım geçerliliğini yitirmiştir. Modern bir tasnifin yapılabilmesi için araştırmacılar eseri birkaç farklı yönden incelemeye tâbî tutmaya başlamışlardır. Bunun neticesinde şerh eserlerini farklı şekilde tanımlayıp isimlendirmişlerdir. Son zamanlarda çalışmalar artmış olsa da genel kabul görmüş bir tasnif henüz yoktur. Şerh eserlerini tasnif ederken şerhin yapılış usûlü, şerh edilen eserin ve şerh eserinin manzum veya mensur oluşu, şerh edilen ve şerh eserinin dili, şerh edilen ve şerh eserinin muhtevası gibi kriterlere dikkat edilir.

Şerh edilen eser veya şârihin şerhte kullandığı şekil/tür edebiyat çerçevesinde ise, edebiyatın kapalılığa ve çok anlamlılığa müsait olması hasebiyle; metin, şerhe diğer ilim dallarındaki metinlerden daha fazla muhtaçtır. Klasik Türk şiiri şekil, tür, ses ve anlam bakımından bütünsel bir yapıya sahiptir. Bütünün parçalarından bir tanesini görmezden gelerek yapılan şerh edebî metnin vermek istediği anlam, duygu ve sesle örtüşmeyecektir.

⁸ Mine Mengi, *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000, s. 72-80.

⁹ Ömür Ceylan “Şerh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2010, C. 38, s. 565-568.

Şerh edilmek istenen şiirin anlam ve fonksiyonu es geçilerek yapılmak istenen şerhin lisaniyattan veya sözlükten bir farkı kalmaz.¹⁰ Agah Sırrı Levend bu konu ile alakalı şunları söyler:

“Her devrin bilgi, inanç ve anlayış özelliklerine dayanan bir sanat, tabiat ve evren görüşü vardır. O devrin eserlerinde bunların izleri görülür. Eski Türk edebiyatında mazmunlar, hep bu esaslara dayanarak yapılmıştır... İşte metin şerhi, eski eserlerdeki bu gibi mazmunları anlamak ve onların yazıldığı devri bütün özellikleriyle tanımak için yolumuzu aydınlatmış olacaktır. Bu metin şerhi, filolojideki metin incelemesinden ayrı bir iştir.”¹¹

Edebî bir metni şerh etmek ile tenkit etmek birbirinden ince çizgiyle ayrılan iki seziş biçimidir. Edebî tenkit, eserin estetik tarafıyla ilgilidir. Bu estetik taraf ise belirli birtakım kaideleri olmakla birlikte daha çok şahsi anlayış ve duygulara dayanır. Edebî tenkit ise diğerine nispetle daha az afaki unsur içerir. Bu yönüyle edebiyat münekkidi eseri baştan aşağı enfüsi bir anlayışla sezip neredeyse yeni bir eser meydana koyan bir edip veya müellif sayılabilir. Metin şerhinde ise tenkitte belirttiğimiz noktalar ile zıtlık söz konusudur. Şârih, metnin estetik yönüyle ilgilenmez; metni anlamaya çalışır. Şârih’in amacı okuyanın zevkine müdahale etmek değil okuyana okuduğunu daha iyi anlamasını sağlamaktır. Dolayısıyla metin şerhinde yol afaki olsa da, sonuç diğerine nispetle daha tarafsızdır. Şârih, eseri iyi veya kötü, zevkli veya zevksiz diye ayırt etmez; bu kararı okuyucuya bırakır. Burada şârih tarafından dikkat edilmesi gereken husus ise şerh edilen metnin orijinalliğinin bozulmaması gerektiği gerçeğidir.¹²

Aynı bağlamda şerh ifadesinin tanımında da çeşitli müşküller vardır. Klasik dönem öncesi, klasik dönem ve sonrasında yapılan şerhler bir tasnife sokulduğunda, en basit ayırım yöntemi, şerhin yapıldığı zamana göre yapılan sınıflama olsa gerektir. Bu dizgede şerh ikiye ayrılmıştır: 1. Geleneksel veya klasik şerh, 2. Modern şerh. Anlaşılan o ki, 20. yüzyıldan önce yapılmış olan şerhlere klasik veya geleneksel, 20. yüzyıldan sonra yapılmış şerhlere ise modern şerhler denilmektedir. Bu tasnif tam anlamıyla ayrıştırıcı bir tanım değildir. Geleneksel şerh denildiğinde, belirli bir usul ve metotla yapılan şerhlerin

¹⁰ Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi” *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. VIII, İzmir, 1994, s. 2.

¹¹ Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973, C. 1, s. 12-14.

¹² Ali Nihad Tarlan, *Edebiyat Meseleleri “Metinler Şerhine Dâir”*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2017, s. 225-230.

anlaşılması gerekirken belirli belirli bir zaman diliminde yapılmış şerhler anlaşılmaktadır.¹³ Çünkü aynı başlık altına toplanmış bu şerhler arasında bir kelimenin sayfalarca açıklandığı, birkaç cümlelik açıklamalarla yetinilen ve tercümeyle yakın şekilde yapılan şerhler olduğu gibi; farklı usul ve metotların takip edildiği şerhler de vardır. Ayrıca tasnifi daha da genişletmek mümkündür. Bu çerçevede şerh mefhumunun isimlendirilmesinde ve sınıflandırılmasında detaya inip birtakım farklı amillere göre izah çalışması yapılmalıdır. Şerh metoduna göre ayrımı tasnifin ana merkezinde tutmak kaidesiyle şerh edilen esere birtakım sorular sorarak genel bir şerh ayrımı yapılabilmektedir. Şerh edilen eserin manzum veya mensur oluşuna göre, şerh edilen eserin diline göre ve şerh edilen eserin muhtevasına göre yapılan tasnifler belirttiğimiz ayrıma örnektir. Şerhleri metoduna göre tasnife tabi tuttuğumuzda Kılıç; Geleneksel Şerh, Hall-i Müşkilât ve Benzeri veya Tercümeyle Yakın Şerhler, Modern Şerh alt başlıklarını kullanırken Yazar; Aktarma Yönü Ağır Basan Şerhler, Açıklama Yönü Ağır Basan Şerhler alt başlıklarını kullanmıştır.¹⁴

Yazar'a göre aktarma yönü ağır basan şerhlerde asıl gaye şerh edilecek metnin anlam bakımından hedef dile aktarılmasıdır. Anlam bakımından aktarım olabilmesi için şerh edilen metnin çok büyük oranda veya tamamen hedef dilden ayrı bir dilde telif edilmesi gerekir. Osmanlı dönemi baz alındığında, hedef dilin Türkçe, şerh edilen metnin dilinin ise Farsça ve Arapça ağırlıklı olduğu görülür. Aktarma yönü ağır basan şerhlerde ifade, beyit, mazmun vs. hedef dile tercüme ve açıklama şeklinde şerh edilirken ibarelerin filolojik tarafına pek fazla girilmemeye çalışılır. Şerh edilen metnin dilbilimsel özellikleri bu minvaldeki şerhlerde irdelenmez, çünkü asıl gaye anlamı hedef dilde kavramaya müsait hale getirmektir. Bu tarz şerhlerde şerh edilecek olan metindeki bir ifade veya bölüm üstü çizilerek, farklı bir mürekkeple yazılarak vs. belirginleştirilir. Siyah mürekkeple yazılan ana metinde şerh edilecek bölüm, büyük çoğunlukla kırmızı mürekkeple yazılır. Genelde müellif şerh edilecek mazmun, beyit veya ifadeyi kırmızı mürekkeple yazar ardından bu bölümü şerh ederken ayet, hadis veya farklı bir beyit örnek göstermek için alıntılarsa o bölümünde kırmızı mürekkeple üstünü çizer ve ardından bu ifadenin, beyitin, mazmunun veya bölümün anlamı Türkçe 'ye aktarılır. Yani aktarma yönü ağır basan şerhler aslında

¹³ Kortantamer, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", s. 1.

¹⁴ Atabey Kılıç, "Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi", *Klasik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara: Turkish Studies, 2007, s. 416-432; Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, s. 83.

tafsilatlı bir tercümedir, denilebilir. Bu yönüyle akademik çalışmalarda veya kütüphane kayıtlarında bu tür eserler bazen tercüme bazen de şerh diye bahsedilebilmektedir.

Ahmed Raûfî el-Üsküdârî'nin (ö. H. 1170 M. 1756-57) *Kaside-i Bürde Şerhi* (*Bânet Su'âd*) eserinden alıntıladığımız bu bölüm, aktarma yönü ağır basan şerhlere örnek olarak verilebilir:

Ve lâ tümsikü bi'l-‘ahdi’llezî ze‘ amet

İllâ kemâ yümsikü'l-mâ'e'l-ğarâbilü

Ve lâ tümsikü Su‘âd ‘ahdini tutmaz **ellezî ze‘ amet** ile ‘ahdiñe anı kendü didi **illâ kemâ** illâ şunuñ gibi tutar ki **yümsikü'l-mâ'e** şuyı tutar **el-ğarâbilü** kalburlar. Hâşıl-ı ma‘nâ-yı beyt müstaḥîl kalbur nice şuyı tutarsa bu daḥi ‘ahd ü güftini öyle tutar.

“**Mıṣrâ**‘: Ne şabrdur dil-i ‘aşıḳ ne âbdur ğarbâl”

didügi gibi. Bu imsâk Allāhu Te‘âlâ ḥazretleriniñ “Ḥattâ yelice’l-cemelü fî semmi’l-ḥıyât”¹⁵ ḳavl-i şerîfindeki ğāyetiñ naḫîridür. Ya‘ni deve iğne delüğine nice girer kalbur şuyı nice tutarsa bu daḥi ‘ahdini öyle tutar. Ya‘ni bî-vefâdur dimekdür.¹⁶

Bu kurgu dairesinde *Rûḥ-ı Kemâl*’e baktığımızda bu başlık altında zikredebileceğimiz noktaları olmasına rağmen ana başlıkla örtüşmeyen özelliklerinin daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. *Rûḥ-ı Kemâl*’de şerh edilen metin, yani kaynak dil Arapçadır; hedef dil ise Türkçedir. Kaynak dil ve hedef dilin farklı olduğu şerhlerin en belirgin ve ortak özelliği anlam bakımından metnin incelenmesi ve aktarılmasıdır. Bu yönüyle *Rûḥ-ı Kemâl*, bu başlık altında değerlendirilebilir gibi gözükse de, kaynak metnin mensur hedef metnin ise manzum olması ve şerhteki asıl gayenin kaynak metni Türkçeye çevirmek olmaması hasebiyle tam manasıyla bu tasnife de uymaz. Verdiğimiz örnekte de görüldüğü üzere kaynak metnin bünyesinde kapalılık -ki bu kapalılık en azından kaynak dil ile hedef dil farkı da olabilir- barındırması gerekmektedir. Hatta aktarma yönü ağır basan şerhlerde kaynak metnin farklı bir dilde olması, en bariz şerh nedenidir. *Rûḥ-ı Kemâl*’in manzum olması bu başlık altında zikredilmesine en büyük manidir. *Rûḥ-ı Kemâl*’in *Delâ’il* şerhi

¹⁵ “Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler!” el-A’raf 7/40.

¹⁶ Ahmed Raûfî el-Üsküdârî, *Kasîde-i Bürde Şerhi*, Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu nu. 4005.

bölümlerinde beyit, mazmun, ifade tercüme ettiğine de pek rastlanmaz. İsmail Sâdık şerhte daha çok anlam üzerinde durmuştur.

Yazar'ın tasnifindeki ikinci başlık olan “açıklama yönü ağır basan şerhler” ifadesini, muhtevastaki müphemlikten dolayı şerh edilen metinler olarak tanımlayabiliriz. Burada asıl amaç, kaynak metnin hedef dilden farklı olmasından dolayı tercümeyle muhtaç olması değildir. Zira şerh edilen metin, şârihin kullandığı dille aynı da olabilir. Bu başlık altındaki şerhlerin asıl gayesi, kaynak metindeki şerhe muhtaç, müphem, kapalı noktaların izahı meselesidir. Kaynak metnin manzum veya mensur olmasının da bir ehemmiyeti yoktur; lakin manzum metinler bünyesinde anlam bakımından daha kapalı ifadeler ve mazmunlar barındırdığı için bu başlık altında zikredilen şerhler için daha uygundur. Yazar, bu başlığı açıklarken şu şekilde bir örnek vermektedir: “Hâfız Dîvânı'nı şerh eden şârihler, bunun sebebi olarak bu metnin Farsça yazılmasını öne sürmezler; Hâfız'ın benimsediğı üslûptan dolayı şiirlerinde anlaşılmayı zorlaştıran müphemiyeti ortadan kaldırmayı veya zahiren İslamî akideye ters düşen kullanımları açıklamayı birincil amaç olarak görürler.”¹⁷ Bu başlık altında zikredilen şerhlerin çoğunluğu edebî metin olmakla birlikte ortak bir özellikleri de tasavvufî metin olmalarıdır. Bunun yanında izah ve şerhe ihtiyaç duyulabilen hadis, fıkıh, kelam, kıraat gibi dini ilimlerdeki eserlerin şerhleri de bu başlık altında yer alabilir. Divan şerhleri ve pozitif bilimlere ait şerhler de bu başlık altında zikredilebilir.

Rûh-ı Kemâl'i incelediğimizde tam manasıyla bu başlığın altında da kendine yer bulamadığı sonucuna varıyoruz. Dili Arapça olan *Delâ'ilü'l-Hayrât*'ın bir tarikat mensubu hatta şeyhi tarafından yazılmış evrâd ve ezkâr kitabı olması hasebiyle tasavvufî bir yönü vardır; fakat tasavvufî şerhlerdeki anlam kapalılığı *Delâ'il* de yoktur; dolayısıyla müphem bir izlenim taşımamaktadır. İsmail Sâdık'ın şerhi de kapalı noktaları izaha yönelik değildir. *Delâ'il*, herhangi bir bilim dalında yazılmış bir kitap değildir aynı zamanda nazmen yazılmış bir eser de değildir. Bu sebepten *Rûh-ı Kemâl* bu başlığa girmez gibi gözükse de, *Delâ'il*deki konunun tasavvufî olması içerisinde müphemlik barındırması için yeterli görülebilir. Bu yönüyle kısmen de olsa bu başlığın özellikleri ile

¹⁷ Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneğı*, s. 83.

örtüşen yanları vardır. Neticede *Rûh-ı Kemâl* her iki başlıktan da özellikler ihtiva etmesine karşın her iki başlığın bütün özelliklerini de taşımamaktadır.

Kılıç, metoduna göre şerhleri üç ana başlık altında toplamıştır. Birinci başlık için geleneksel şerh dese de bu daha önce bahsettiğimiz Cumhuriyet devrinden önce yapılmış şerhlerin tamamını kapsayan geleneksel şerh manasında değildir. Kılıç geleneksel şerhi “dört başı mamur veya dört dörtlük” şeklinde veya eskilerin ifadesiyle “efrâdını câmi, ağyârını mâni” şeklinde tanımlar. Ona göre geleneksel şerh tek bir kelimeyi varaklar boyunca irdeleyen en kapsamlı şerhlere denmelidir. Burada asıl gaye, şerh edilen metnin bi-hakkın anlaşılmasıdır. Kılıç, ikinci başlığını “Hall-i Müşkilât ve Benzeri veya Tercüme-yi Yakın Şerhler” şeklinde isimlendirir. Bu başlık altında toplanabilecek şerhlerin temel özelliği ise şerh edilecek eseri tafsilatlı ve etraflı bir şekilde şerh etmekten ziyade ondaki bazı müşkülâtı gidermek ve eserin nasıl anlaşılması gerektiğine dair bazı fikirler ileri sürmek şeklinde özetlenebilir. Bu şerhler etraflı ve hacimli eserlere göre daha yüzeyseldir. Kılıç, bir diğer başlık olan modern şerhleri ise “Bilimsel Esaslı, Teorik Zemine Dayalı Olanlar” ve “Geleneği Bazı Eklmelerle Devam Ettirenler” şeklinde ikiye ayırmıştır.¹⁸

İlk tasnife göre *Rûh-ı Kemâl*’in; aktarma yönü ağır basan şerhler başlığının ve açıklama yönü ağır basan şerhler başlığının ikisinden de izler taşıdığını söyleyebiliriz, ikinci tasnifte ise hall-i müşkilât ve benzeri veya tercüme-yi yakın şerhler başlığı altında zikredilmeye daha yakın olduğunu görürüz. Lakin tafsilat eksikliğinden dolayı hiçbir zümrenin özelliklerini de tam manasıyla taşımamaktadır. *Rûh-ı Kemâl*’de kaynak dilin ve hedef dilin farklı olması İsmail Sâdık’ın tercüme-yi yakın bir şerh anlayışını benimsediğini çağırırsa da, nesir olan bir eseri nazmen şerh etmesi bu çağırışımı ortadan kaldırmaktadır. İsmail Sâdık’ın asıl gayesinin kaynak eserdeki müphemiyeti ortadan kaldırmak olduğu ileri sürüldüğünde ise şiirin düz yazıya göre daha müphem ve muğlak olduğu gerçeği bu tezi çürütmektedir. Yabancı dilde yazılmış olan bir şiiri veya divanı Türkçe nesir olarak şerh etme geleneği Klasik edebiyatta yaygındır. Yûnus Emre’nin meşhur “Çıkdım erik dalına” şiiri ve buna benzer tasavvufî terminolojinin ağır bastığı

¹⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Atabey Kılıç, “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”, *Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara: Turkish Studies, 2007, s. 416-432; Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2011, s. 62-91.

şiiirleri de nazmen veya nesren şerh etmek geleneği de vardır; fakat yabancı bir dilde nesir olarak yazılmış bir eseri şiir şeklinde şerh eden eserlere pek rastlanmaz. *Delā' ilū'l-Ḥayrāt*'ın Kara Dâvûd-zâde tarafından nesir olarak yazılmış gayet hacimli bir şerhinin olmasına rağmen İsmail Sâdık'ın bu eseri nazım olarak tekrar şerh etmesinin altındaki asıl gaye farklıdır. İsmail Sâdık'ın klasik şerh geleneğinin dışına çıkması da bu amaç farklılığının bir tezahürüdür. İsmail Sâdık'ın *Delā' ilū'l-Ḥayrāt* şerhi yazması sâfi bir amaca bağlıdır. Bu amaç Allâh'ın lütfunu ve tevfiğini kazanmaktır. İlâhî-metafizik bir amaç peşinde olan Sâdık'ın bir diğer hususiyeti de aslında yazdığı eseri sadaka-i câriye olarak görmesidir. İsmail Sâdık bu şerhi yazmadaki asıl amacını şu şekilde açıklar:

Her cihetlerle Kemāl 'âciz ü 'aczi ḥâciz
Luṭf u tevfiḳ-i İlâhî idügidür bâriz (MES.3/215)

Bu kitâbıñ olarak ismi daḥi “*Rûḥ-ı Kemāl*”
İki 'âlemde ḥayâtım ide Rabb-i Müte'âl (MES.3/216)

Bula her bir okuyanlar daḥi ḥayr ile ḥayât
Tam târiḥ olur itmâmına “aḥle'l-ḥayrât”¹⁹ (MES.3/217)

Metnin anlatılanlar ışığında tahlili de ayrı bir hikâyeyi içinde barındırır. Tahlil kelimesi sözlükte “müşkül meseleyi hâlletmek, bir şeyi kolaylıkla tutmak, mürekkep bir cismi tetkik etmek için esas unsurlara ayırma, çözümleme, analiz”²⁰ gibi anlamlar içerir. Tahlil mefhumu şerhe göre daha yeni bir kavramdır. Şerh kavramı ile bazı benzer özellikleri ve ortak yönleri vardır. Şerhte olduğu gibi tahlilde de müşkül gidermek esastır. Ancak bu, şerhte genelde müşkül lafız ve mazmunlar üzerinden yapılırsa da, tahlilde daha ziyade umumi mana ve bütündeki müşkülün giderilmeye çalışılması şeklinde kendini gösterir. Müşkül gidermenin doğası gereği tahlil yapan kişi muhteva hakkında bilgiler verir. Muhtevanın sürüklediği çeşitli konularda uzmanlık gerekebilir. Bilgi vermenin neticesinde ise tahlil yapan kişi açıklama yapmak mecburiyetinde kalır. Bu da aynı şerhte olduğu gibi eserin hacimli olmasına yol açmaktadır. Tahlil, şerhe göre daha bütüncül ve etraflı bir metin incelemesi yöntemidir. Tahlil edilecek metnin öncelikle şekil

²⁰ Abdullah Yeğin vd., “Tahlil”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, İstanbul: TÜRDAV Basım Yayım Limited Şirketi, 1978, s. 1439.

özelliklerinden yola çıkılarak nasıl bir eser olduğu saptanmaya çalışılır. Metnin hangi döneme ait olduğu, hangi yazara ait olduğu ve edebî bir eser ise hangi şekil ve türlerin kullanıldığı saptandıktan sonra metnin muhteva incelemesine geçilir. Bu safhada metnin içine derinlemesine girilir ve metnin konusu, türleri, söz sanatları, dili, üslûbu, kafiyesi vs. pek çok unsur ayrıntılı bir şekilde irdelenir. Bu incelemeler yapılırken müellifi, müellifin eserinde oluşturduğu duygu ve düşünce dünyasını, müellifin yaşantısını ve hatta müellifin dönemi ile kurduğu irtibatı da bi-hakkın incelemek gerekmektedir. Müellifin iç dünyasını kavramak, eserinin satır aralarında yatan duygu ve düşüncelerini yakalamaya yardımcı olmaktadır. Tahlil, şerhten daha ayrıntılıdır; dolayısıyla tahlilde şerhe nazaran tahlil edenin yorumu daha ön plândadır. Metin incelemesi bakımından sıraya sokulacak olursa tahlil, şerhten sonraki evredir.²¹ Yarıdan biraz daha fazlası şerhe ayrılmış olan *Rûh-ı Kemâl*'in dil, üslûp, muhteva ve mahiyet açısından tahlile tâbi tutulması, müşkülün aydınlatılması ve izah açısından ehemmiyet arz ettiği gibi müellifin şerhteki gayesinin daha iyi anlaşılmasını da sağlamaktadır.

Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusunu, 1828-1892 yılları arasında yaşayan İsmail Sâdık Kemâl Paşa'nın *Rûh-ı Kemâl* isimli eserinin transkripsiyonu ve tahlili teşkil etmektedir. Yapılan nüsha karşılaştırması ve tahlil sırasında eserin ihtiva ettiği konular kapsamında, mümkün olduğunca ayrıntılı araştırmalar yapılmaya çalışılmıştır. Bunun neticesinde eserin muhtevası, eserin şekil ve tür özellikleri, eserin teşekkülünde etkili olan amiller vb. gibi tasnifler yapılmış, eserin müphem bütün noktaları tahlil edilmeye çalışılmıştır. Esmâ'-i Hüsnâ kasidesi dışında eserin tamamı, Hz. Peygamber'i konu edinen kaside ve mesnevilerden oluşmaktadır. Eserin yarısına yakını Hz. Peygamber etrafında oluşturulmuş türler olan esmâ-i nebî, hilye-i nebî, mucizât-ı nebî gibi türler, diğer yarısını ise Muhammed el-Cezûlî'nin Hz. Peygamber'e getirilen salavâtın keyfiyeti ve önemi ile ilgili yazdığı *Delâ'ilü'l-Hayrât* adlı eserinin nazmen şerhi oluşturmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Transkripsiyon ve tahlil çalışmaları, dönemin sosyo-kültürel yaşantısına ayna tutması ve edebiyat tarihi çalışmaları açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda daha önce

²¹ Mengi, *Divan Şiiri Yazıları*, s. 76-77.

çalışılmamış bir eser olan *Rûh-ı Kemâl*, aynı zamanda bir şerh çalışması sayılabileceğinden dönemin şerh geleneğini incelemek açısından da kısmen uygundur. Delâ'ilü'l-Hayrât şerhlerinin genelde nesir şeklinde yazılmasına karşın İsmail Sâdık'ın şerhinin nazım şeklinde olması, *Rûh-ı Kemâl*'in ehemmiyetini bir kat daha artırdığı kanaatindeyiz.

Çalışmanın Amacı

19. yüzyıl dinî-tasavvufî Türk edebiyatı için gerilemenin devam ettiği bir süreçtir. Bu süreçte yeni tür ve şekiller üretilmemiş, eski mazmunlar aynen kullanılarak taklit edilmiştir. Tanzimat'la beraber gelen yeni şekil, tür ve üslûp arayışı klasik edebiyatı etkilese de, dinî-tasavvufî edebiyatı pek fazla etkilememiştir. İsmail Sâdık, böylesi geçişleri içinde barındıran bir dönemde yaşamıştır. Şairlik iddiasında bulunmasa da dinî-tasavvufî edebiyatın hemen hemen bütün türlerinde eserler ortaya koymuştur. Çalışmamızın amacı, dönemin edebî ve sosyo-kültürel cereyanını daha iyi kavramak adına, İsmail Sâdık'ın *Rûh-ı Kemâl* adlı eserini transkribe etmek ardından eserin daha iyi anlaşılabilmesi için tahlilini yapma ve bu alanda daha fazla çalışma yapılmasının önünü açmaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızın ana yöntemi *Rûh-ı Kemâl* adlı eseri önce yazı çevrim alfabesiyle çevirmek ardından şekil ve muhteva gibi yönlerden incelemek şeklindedir. Bunun için öncelikle eserin Türkiye'nin veya varsa dünyanın farklı kütüphanelerindeki nüshalarını tespit etmek gerekmektedir. Tespit çalışmamızın sonucunda *Rûh-ı Kemâl*'in Atatürk Kitaplığı'nda O.E. 284 numarası ile kayıtlı müstensih nüshasına, Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Koleksiyonu'nda 620 numarası ile kayıtlı müellif ve 621 numarası ile kayıtlı müstensih nüshalarına ulaştık. *Rûh-ı Kemâl*'in İsmail Sâdık hayattayken istinsah edilmesi kendi el yazısıyla yazdığı metne ekleme ve çıkarma yapmış olabileceği fikrini akla getirmektedir. İsmail Sâdık Kemâl şair olmasının yanında aynı zamanda bir hattattır ve hat meşkiyle alakadar kavramları bu ve diğer eserlerinde kullanmıştır. Ana metin olarak müellif hattıyla yazılmış olan metin seçilmiş ve diğer metinler ile kıyaslanarak tahkik ve tenkitli metin çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaların neticesinde tam transkripsiyonlu metin meydana çıkmıştır.

Tam transkripsiyonlu metnin tahlil edilmesi sonucunda eserin daha iyi anlaşılabilmesi ve yazarın arka planda vermek istediği anlamın kavranması hasebiyle eserin muhtevası üzerinden ayrıntılı araştırmalar yapılabilmektedir. Nihayetinde çalışmamız üç bölüme ayrılmıştır: Birinci bölümün adı “İsmail Sâdık Kemâl Paşa”dır. Bu bölümde İsmail Sâdık Kemâl; hayatı, ailesi, düğümlü baba ile olan münasebeti, eserleri, edebî kişiliği olmak üzere beş başlık altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Müellifi tanımak, eseri tanımak kadar elzemdir. Bu sebepten müellifin hayatı hakkında malumat bulunduran bütün kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında yazarın diğer eserlerinde kendisi, annesi, babası ve Düğümlü Baba ile ilgili malumatlar bulunmuş, mümkün olduğunca hepsi incelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölüm *Rûh-ı Kemâl*’in incelemesinin yapıldığı bölümdür. *Rûh-ı Kemâl*, “Eserin Şekil Özellikleri” ve “Eserin Muhteva Özellikleri” olmak üzere temelde iki ana başlık altında incelenmiştir. İlk başlık altında eserde yer alan nazım şekilleri ve türleri, eserin dil ve üslûp özellikleri gibi konular ayrıntılı şekilde işlenmiştir. İkinci başlık altında ise daha çok müellif tarafından faydalanılan kişi ve eserler, müellifin eserin teşekkülü için inşa ettiği düşünce dünyası irdelenmeye çalışılmıştır. *Rûh-ı Kemâl*’in tahlili bu bölümde yapılmıştır.

Üçüncü bölümün ismi *Rûh-ı Kemâl*’dir. Bu bölüm “Neşir Esasları” ve “Metin” olmak üzere iki başlığa ayrılmıştır. İlk başlıkta eseri transkribe ederken gözetilen hususlardan bahsedilmiştir. İkinci başlık altında ise metnin kendisi verilmiştir.

BÖLÜM 1: İSMAİL SÂDİK KEMÂL PAŞA

1.1. Hayatı

İsmail Sâdık Kemâl Paşa'nın hayatı hakkında bilgiler sınırlıdır. Osmanlı'nın son döneminde devlet kademelerinde çeşitli görevlerde bulunduğu ve edebi eserler kaleme aldığı için biyografisine bazı kaynaklarda rastlanmaktadır. Bununla beraber kaleme aldığı eserlerin içinde, kendisi hakkında az da olsa bilgiler vermektedir. Biyografisini yazanlar arasında H. 1244 (M. 1828-29) yılında doğduğunu söyleyenler olsa da, bu bilgi İsmail Sâdık'ın kendi verdiği bilgiyle ters düşmektedir.²² O, *Âşâr-ı Kemâl* isimli eserinin sonunda annesinin ve babasının terceme-i hâllerini anlatan iki tane mensur metin yazmıştır.²³ Annesinin terceme-i hâllerini anlattığı mensur metinde H. 1240 (M. 1824-25) senesinde Edirne'de doğduğunu söyler.²⁴ Babası, Osmanlı'nın son döneminde önemli devlet görevlerinde bulunmuş Yozgatlı Mehmed Vecîhî Paşa'dır. Annesi, Bünyamin Ayaşî Hazretlerinin soyundan gelen ve tasavvufu ilgisi muhtemel olan Müslime Hatun'dur. *Sicill-i 'Osmânî*'de, İsmail Sâdık Kemâl'in 3 tane erkek kardeşi bir tane de kız kardeşi olduğu ifade edilir. Erkek kardeşlerinin isimleri; Mehmed Salih, Rıza ve Aziz Bey olarak verilirken kız kardeşinin ismi hakkında ise herhangi bir bilgi mevcut değildir.²⁵

İsmail Sâdık Kemâl Paşa'nın eserleri incelendiğinde dindar ve aynı zamanda bilgili bir insan olduğu anlaşılmaktadır. *Tefsîr-i Âyât-ı Kur'ân*, *Âşâr-ı Kemâl*, *Terceme-i Fıkhu'l-Ekber*, *Tefeyyüz* gibi eserlerine göz atıldığında hadis, tefsir, tasavvuf gibi İslâmî ilimlerde eser üretecek kadar bilgi birikimine sahip olduğu söylenebilir. Tahsil-i ilim ederek icazet-nâme aldığı İbnü'l-Emin tarafından biyografisine yazılmıştır.²⁶ Süleymaniye Kütüphanesi'nde İsmail Sâdık Kemâl'e ait; aklî ve naklî, usûl ve furû', tefsir ve hadis ilimlerinde verilmiş bir icazetname vardır.²⁷ Bu icazet-nâme İsmail Sâdık'a Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye hocalarından es-Seyyid Sâdık bin Muhammed el-Kaysaravî tarafından

²² İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969, C. 2, s. 842.

²³ Bu metinler EK.1 ve EK.2'de verilmiştir.

²⁴ İsmail Sâdık Kemâl, *Âşâr-ı Kemâl*, Süleymaniye Kütüphanesi Pertevniyal nu. 1050, 256a.

²⁵ Mehmed Süreyya, Ed. Nuri Akbayar, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, C. 5, s. 1655.

²⁶ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 842-843.

²⁷ Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Koleksiyonu nu. 16. (Bundan sonraki dipnotlarda Düğümlü Baba Koleksiyonu ibaresi D.B.K. şeklinde yazılacaktır.)

verilmiştir. Tarih düşürme konusunda başarılı olan İsmail Sâdık, icazet aldığı zamana da *Âşâr-ı Kemâl* de H.1260 tarihini düşürmüştür.²⁸

İsmail Sâdık Kemâl'in eserlerini manzum olarak yazdığı gerçeğinden yola çıkarak edebî yönünün kuvvetli olduğunu söyleyebiliriz. Nazma ve nesre olan istidadı, meramını nazmen ifade etmeye olan kabiliyeti, Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri bulunması, divan şairi olması biyografisinin yazılı olduğu birçok kaynakta geçmektedir.²⁹ Şiirlerini edebî kaygıyla yazmasa da üslûbunun zayıf olmadığını söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra incelediğimiz eser de dahil olmak üzere bütün eserlerinde tasavvufî ve dinî muhteva ağır basmaktadır. Kendi eserlerini de barındıran kütüphanesini Düğümlü Baba Tekkesi'ne bağışlamıştır. İbrahim Hakkı Konyalı, İsmail Sâdık'ın Düğümlü Baba zaviyesine iki kıta cüz hâlinde ciltli Kur'an-ı Kerim, 437 cilt kitap, bir lihye-i saadet, 2 sedefkârî çekmece ve 211 kıymetli levha vakfettiğini söyler. Aynı zamanda vakfiyede 473 kitabın vakfedildiği ancak bu tekke yıkıldıktan sonra Murad Molla Kütüphanesi'ne taşınan bu kütüphanenin fihristinde kitapların 1081 adet olduğu kaydı düşülmüştür.³⁰ Neriman Malkoç ise Düğümlü Baba Kütüphanesi'ndeki kitapların sayısını 1082 olarak vermekte ve çoğunun Mehmed Vecîhî Paşa vakfı olduğunu söylemektedir.³¹ Düğümlü Baba Kütüphanesi bugün Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde müstakil bir koleksiyondur.

İsmail Sâdık Kemâl Paşa'nın sanata olan ilgisi edebiyatla sınırlı değildir. O, aynı zamanda hat sanatında da kendisini geliştirmiştir. Konyalı, Düğümlü Baba Tekkesi'nin duvarlarında İsmail Sâdık tarafından vakfedilmiş 211 levhanın asılı olduğunu söyler.³² Bu levhaların bir kısmının İsmail Sâdık Kemâl'e ait olduğu muhakkaktır. Konyalı ayrıca, tekke, türbe ve medreseleri kapatan kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Düğümlü Baba Tekkesi'nin mühürlendiğini ve İsmail Sâdık'ın vakfettiği levhaların birçoğunun bu dönemde iplerinin çürüyüp yere düştüğünü ve tavandan sızan suların altında çürüdüğünü

²⁸ Kemâl, *Âşâr-ı Kemâl*, C. 3, s. 111.

²⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 881; İbrahim Hakkı Konyalı, *İstanbul Abidelerinden: İstanbul Sarayları*, İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1943, C. 1, s. 260; Kolektif, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1982, C. 5, s. 271.

³⁰ Konyalı, *İstanbul Sarayları*, C. 1, s. 260.

³¹ Neriman Malkoç, *İstanbul Kütüphaneleri Murat Molla Kütüphanesi*, İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi, Kişisel Arşivlerde Osmanlı Belleği, Taha Toros Arşivi, Dosya No: 111.

³² Konyalı, *İstanbul Sarayları*, C. 1, s. 260.

ifade eder.³³ İsmail Sâdık'ın, Bünyamin Ayaşî Camii'nde de hat levhaları vardır. Hüsrev Subaşı o levhaları incelemiş, Ta'lik ve Celî Ta'lik alanlarında iyi bir hattat olduğunu belirtmiştir.³⁴ Nazım Taşan, İsmail Sâdık'ın levhalara yazmış olduğu kıt'a, kıt'a-ı kebîre ve kasîdelerin seksenden fazlasını, Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba eserinin birinci cildinde yazdığını ayrıca bir tanesini ise İsmail Sâdık'ın kendi yapmış olduğu bir saatin üzerine yazmış olduğunu belirtir.³⁵ Dolayısıyla İsmail Sâdık'ın bir dönem saat yapımı ile de uğraştığı anlaşılmaktadır.

İsmail Sâdık Kemâl Paşa, babası Mehmed Vecîhî Paşa gibi üst düzey devlet görevlerinde bulunmuştur; kendisine Paşa denmesinin sebebi de budur. İlk zamanlar kalemlerde ve bazı memuriyetlerde bulunmuştur.³⁶ Daha sonra ise Mîr-i Mîran olmuştur. H. 1273 (M. 1857) yılının Ramazan ayında Rumeli Beylerbeyi pâyesi tevcih olunmuştur.³⁷ Meclis-i Mâlîye Azalığında bulunduğu ancak bu görevinin kısa sürdüğü kaynaklarda geçmektedir.³⁸ M. 1877 yılında kurulan Meclis-i Ayan'ın ilk teşkilinde İsmail Sâdık Kemâl Paşa da bulunmuştur.³⁹ Bütün bu önemli görevlerinin yanında, hayatının büyük bir çoğunluğu yalısında mazulen geçmiştir. Bu mazuliyet onun ciltlerce devam eden inşa ve nazm faaliyetini de belgelemektedir.⁴⁰ Devlet görevinde olmadığı zamanlar intisap ettiği Dügümlü Baba ile sık sık vakit geçirmiş, Dügümlü Baba tekkesini, tekkenin kütüphanesini ve semâ'hânesinin onarımını yaptırmıştır. Aynı zamanda Konyalı, İsmail Sâdık'ın, vakfettiği eşyaların bakımı, onarımı ve hususan mezkûr tekkenin ayakta kalabilmesi için Antakya'daki Maşukiye çiftliğini vakfettiğini ifade eder.⁴¹ *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba, Zîkr-i Aşhâb-ı Külli-i Dügümlü-i Kemâl, Şerh-i Delâ'il-i Keşf-i Dügümlü Baba* gibi eserlerinin isimlerinden bile anlaşılacağı üzere Dügümlü Baba'ya derin bir muhabbet ve saygı duymaktadır. İsmail Sâdık, 10 Safer 1310 (3 Eylül 1892)

³³ Konyalı, *İstanbul Sarayları*, C. 1, s. 264.

³⁴ Hüsrev Subaşı, "Esad Muhlis, Sadullah ve Kemâl İsmail Sâdık Paşaların Hattatlığı ve Ayaştaki Hatların Sanat Değeri", *Ayaş ve Bünyamin Ayaşî Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ankara: Ayaş Belediyesi, 1993, s. 186.

³⁵ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel (İncelene-Metin)*, s. 12.

³⁶ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 842-843.

³⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 881.

³⁸ Kolektif, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, s. 271.

³⁹ Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkanı ve Ricali (1839- 1922) Prosopografik Rehber*, İstanbul: İSİS, 1999, s. 20.

⁴⁰ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 842-843.

⁴¹ Konyalı, *İstanbul Sarayları*, s. 259-264.

günü vefat etmiştir.⁴² *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba* eserindeki bazı şiirlerinde öldükten sonra kendisini Dügümlü Baba tekkesine gömmelerini vasiyet etmiştir.⁴³ Arzu ettiği gibi Dügümlü Baba tekkesine defnedilmiştir. Ancak sonraki yıllarda İbrahim Paşa Sarayı'nda yapılan restorasyon çalışması sırasında Dügümlü Baba Tekkesi yıkılmış haziredeki mezarlar Sultanahmet Camii haziresine taşınmıştır. Günümüzde sadece üzerinde Dügümlü Baba yazan bir mezar taşı⁴⁴ bulunmakta fakat İsmail Sâdık'a ait herhangi bir emare bulunmamaktadır.⁴⁵ Kısaca İsmail Sâdık, devlet kademelerinde çeşitli görevlerde bulunmuş, tasavvufî ve edebî yönü olan uzlaşmacı, iyiliksever bir zattır. Eserleri kemmiyet ve keyfiyet açısından kayda değer özellikler taşır.⁴⁶

1.2. Ailesi

İsmail Sâdık Kemâl Paşa'nın eşinin ismi Hasnâ Hatun'dur. Konyalı, Dügümlü Baba türbesinde 15 kişinin medfun olduğunu ve bunlardan birinin de İsmail Sâdık'ın eşi Hasnâ Hatun olduğunu söyler. Aynı zamanda Zehra isminde bir kızından ve onun oğlu Kemal isminde bir torunundan bahseder.⁴⁷ İsmail Sâdık'ın kaç çocuğu olduğu bilinmemektedir. *Rûh-ı Kemâl*'de ailesiyle ilgili hiçbir malumata yer vermemiştir. Ancak, *Âşâr-ı Kemâl* isimli eserindeki Dügümlü Baba menkıbesinde yer alan beyitlerden en az iki erkek ve en az iki kız çocuğu olduğunu çıkarabiliriz.

Oğluma hayli çıban 'ârız olup müzmin idi

Altı mâh olmadı meşye bile kâdir aşlâ⁴⁸

⁴² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951, C. 1, s. 223; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, s.842-843; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 881.

⁴³ "Melce'imdir ebedâ zât-ı me'âlî-şifâtı

Ẓahrına muttaşılan defnim olur haḳḳ'a recâ

Ḳadem ü zâhırımıza tekye cenâhında yine

Defn olup da bulalar zevcem ü evlâdım 'alâ" Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel (İncelene-Metin)*, s. 196.

⁴⁴ Fotoğrafi EK.3'te verilmiştir.

⁴⁵ Fatih Işıl, *Edebiyatımızda Hadîs-i Şerîfler ve Âsâr-ı Kemâl'deki Bin Ehâdis Şerhi (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 25.

⁴⁶ İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 842-843.

⁴⁷ Konyalı, *İstanbul Sarayları*, s. 261-262.

⁴⁸ Zeliha Erçen Duran, *Âsâr-ı Kemâl'deki Şerh-i Esmâ'-i Evliyâ'nın Kıssası (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 289.

DİĞER OĞLUM TOĞACAK OLDIĞI EŞNÂDA DAHI
ERKEK OLACAĞINI DIDI Bİ-İLHÂM-ı HÜDÂ⁴⁹

ÇEND YIL ŞOŖRA KIZIM HASTE OLINCA GİDİLÜP
OLMAMIŞKEN AŖA DÂ'IR YİNE BİR ŞEY İNBÂ⁵⁰

Annesi hakkında kendi yazdığı terceme-i hâl dışında kaynaklarda bilgi yoktur. Annesi Müslime Hanım'ın doğumu H. 1209 (M. 1794-95)'dur. Annesinin babası Hacı Mes'ud Ağa'dır ve soyları Bünyamin Ayaşı'ye dayanmaktadır. İsmail Sâdık, terceme-i hâlde annesinin Ankara'nın Ayaş kazasında dünyaya geldiğini söylemekte ve babasıyla annesinin evlenme tarihini H. 1236 (M. 1820-21) olarak vermektedir. Müslime Hanım, H. 1281 (M. 1865) yılında Zilhicce ayının on yedinci günü hac yaparken ölmüştür:

“...Vâlidem Hâce Müslime Hanım -rahmetu'llâhi 'aleyhâ- biñ iki yüz seksen bir senesi hacc-ı şerifi ifâ ve zi'l-ħiccenin on yedinci Penc-şenbe günü Mekke-i Mükerrreme'de şu'ür-ı intibâhına kať an ħalel gelmiyerek ve evķât-ı sâ'ireden ziyâde evrâd u ezķâr ile tevağģul eyleyerek irtihâl-ı dâr-ı beķâ eylemiş. Ve mâder-i Cenâb-ı Risâlet-penâhî ħazret-i Hâdîcetü'l-Kübrâ -rağiya'llâhu te'âlâ 'anhâ- efendimizin türbe-i 'ulyâlarının bâb-ı şeref-me'âbının karşusunda Cum'a gicesi defn olunmuştır...”⁵¹

Babası, Yozgatlı Mehmed Salih Vecîhî Paşa'dır. Pederinin doğum tarihi hakkında herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Kendisi Osmanlı'nın; Rumeli, Edirne, Varna, Belgrad, Bosna, Diyarbakır, Halep, Musul, Ankara, Bağdat, Çankırı, Selanik gibi muhtelif bölgelerinde mutasarrıf, muhafız, vali, beylerbeyi gibi önemli devlet kademelerinde görev yapmıştır.⁵² Bosna Valisi olduğu sırada Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Çeşitli nedenlerden dolayı Bosna'da isyanlar çıkmaya başlayınca Vecîhî Paşa müdahale etmek istemiş lakin merkezden onay ve destek gelmemiştir. Bu şekilde daha da büyüyen olaylar dolayısıyla Vecîhî Paşa, Tanzimat karşıtı zannedilmiş ve Bosna Valiliği görevinden alınmıştır. Merkezî yönetim tarafından bir tahkikat süreci geçirmiş ve temize çıkmıştır.⁵³ Bu şekilde sıra dışı olayları göz ardı edersek genel olarak yöneticiliğinden hem devlet

⁴⁹ Duran, *Şerh-i Esmâ'-i Evliyâ*, s. 290.

⁵⁰ Duran, *Şerh-i Esmâ'-i Evliyâ*, s. 291.

⁵¹ Belgenin tamamı EK.1.'de tam transkripsiyonlu olarak verilmiştir.

⁵² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 5, s. 1655.

⁵³ Zafer Gölen, *Tanzîmât Döneminde Bosna Hersek*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010, s. 65-77.

hem de halk memnundur. Bu konuda İsmail Sâdık, babasının hakkında yazdığı terceme-i hâlde şunları dile getirir:

“... Pederim olduğu cihetle hâme vü lisân-ı ‘âcizânemle sitâyîşini beyân u tafşîl kâfi olamayup me’mûr bulunduğu maḥalleriñ cümlesinde memnûniyyet-i ahâlî iftirâkına te’essûf ile ağlaşarak bi’t-teşyî‘ dâ’imâ şenâsında bulundukları delîl-i vâfî ve bunîñla berâber hıdemât-ı vâkı‘ ası nezd-i Saltanat-ı seniyyede daḥi bi’t-taḥdîr defe‘ât ile iltifât u tahsîni hâvî ḥaṭṭ-ı Hümâyûn ile muvaşşah fermân u teşrîfât ile ve vüzerâ vü vülât-ı ‘izâm beyninde bi’t-tefavvuk birinci râddede bulunanlardan olduğına nişâne-i iftiḥâr olan nişânlar ile evvel ü âḥir talṭîf buyurularak Devlet-i ‘Aliyyeniñ ḥoşnûdiyyeti kezâlik beyândan müstağnîdir. Ve bulunduğu maḥallerde câmi‘-i şerîf ü tekye vü mekteb-i şıbyân u çeşmeniñ ta‘mîr u müceddeden inşâsına da muvaffak olmuştur...”⁵⁴

İsmail Sâdık, hem annesi hem de babasıyla dindar, faziletli, hayırsever oldukları için övünür. Vecîhî Paşa, H. 1284 (M. 1867) yılında vefat etmiştir.⁵⁵

1.3. İsmail Sâdık Kemâl’in Dügümlü Baba ile Olan Münasebeti

Dügümlü Baba namı ile tanınan Hacı Hafız Mustafa Efendi’nin doğumu ile ilgili tarihî kaynaklarda bilgi yer almamaktadır. İsmail Sâdık, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba* isimli eserindeki bir beyitte onun doğumunun H. 1200 (M. 1785-86) senesi olduğunu söyler.

Biñ iki yüz senesi dimek olur milâdı

Seksen üç sâli buyurmuş idi ‘azm-i ‘uḳbâ⁵⁶

Mehmed Tahir, Dügümlü Baba namının eline geçen ipleri ve sicimleri düğümlleyip elbisesine, sarığına ve asasına bağladığı için İstanbul halkı ve meczupları arasında yayıldığını söyler.⁵⁷ Dügümlü Baba, Amasra Viranşehir’de doğmuştur.⁵⁸ Ailesi Amasra’nın en eski ailelerinden biri olup Alemdârlar ismiyle şöhret bulmuştur. Babasının ismi Yahya Efendi’dir. Babası Amasra’da Tekke Tepesi diye bilinen bölgedeki Nakşî

⁵⁴ Belgenin tamamı EK.2.’de tam transkripsiyonlu olarak verilmiştir.

⁵⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 5, s. 1655.

⁵⁶ İsmail Sâdık Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, Süleymaniye Kütüphanesi D.B.K 564-M1 kayıtlı nüsha, s. 191.

⁵⁷ Bursalı Mehmed Tahir, Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Meral Yayınevi, 1972, C. 1, s. 88.

⁵⁸ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 8.

Tekkesinin şeyhidir.⁵⁹ İsmail Sâdık, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba* eserindeki bir kasidenin der-kenarında Dügümlü Baba'nın annesinin ismini, Hanîfe olarak vermektedir. Buna ilaveten aynı der-kenarda Dügümlü Baba'nın dedelerinden birinin isminin Abdullah olduğunu ve Fatih Sultan Mehmet'in alemdârlarından olduğunu hatta Amasra'nın fethinde yaralanıp daha sonra şehit olduğunu da yazmaktadır.⁶⁰ Dügümlü Baba'nın soyuna da bu sebepten Alemdârlar dendiği açıktır.

Peder ü vâlidesi ikisi de sâdâtdan
Mâderi ismi Hanîfe pederiniñ Yaḥyâ⁶¹

Pederi cānibine künye 'alemdâr-zāde
Ceddi Amaşra alınurken 'Alemdâr zîrâ⁶²

Anı da fetḥ idicek fâtiḥi İstanbul'ıñ
Anda burakdı olup zaḥmî olındukda ğazâ⁶³

İtdi ol zaḥm şehîd ismi daḥi 'Abdu'llāh
Ḳabri Ḳumtekye'de ol beldede ma'lûm ḥālâ⁶⁴

Fetḥi İstanbul'ıñ olmuş idi andan evvel
O 'alemdâr olup ayrılmıyor idi aṣlâ⁶⁵

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için askerî açıdan pek de parlak olunmayan bir dönemdi. Örneğin M. 1806-1812 yıllarında Osmanlı-Rus savaşı yaşandı. Osmanlı bu savaşın yaşandığı dönemde askerî teşkilatında sıkıntılar yaşıyor ve teşkilatı yeniden düzenlemeye çalışıyordu.⁶⁶ Böyle bir dönemde Dügümlü Baba, Amasra'ya asker toplamak için gelmiş olan gemilere gönüllü olarak binmiştir.⁶⁷ Gemide ezan okumuş ve Laz Ahmet Paşa okuduğu ezanı beğenip kendisinden imam olmasını istemiştir.⁶⁸ Bu sebeple bir süre Laz

⁵⁹ Necdet Sakaoğlu, *Çeşm-i Cihan Amasra*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 113.

⁶⁰ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 8-10.

⁶¹ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 8.

⁶² Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 8.

⁶³ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 9.

⁶⁴ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 9.

⁶⁵ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 9.

⁶⁶ Mehmet Mert Sunar, "1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi'ni Çalışmaya Bir Girizgâh: Sefer İçin Asker Toplanması", *Journal of History Studies*, C. 10, No.3 (Nisan 2018), s. 239-256.

⁶⁷ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 11.

⁶⁸ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 11.

Ahmet Paşa'nın imâmetinde bulunmuştur.⁶⁹ Dügümlü Baba, Osmanlı-Rus harbi sırasında günümüzde Sırbistan Sınırları içerisinde bulunan Niş şehrindeki Sa'dî Şeyh Masum Halil Feyzi Efendi'ye intisap eder.⁷⁰ Halil Feyzi Efendi, Dügümlü Baba'ya savaşta atının vurulacağını ve düşmana esir düşeceğini söyler. Esaretten bir süre sonra kurtulacağını ve kurtulunca yanına gelmesini söyler. İsmail Sâdık'ın nazmen anlatışına göre Halil Feyzi Efendi'nin dedikleri çıkar ve Dügümlü Baba'nın savaşta atı vurularak Ruslara esir düşer. Bir süre sonra esirlikten kurtulur ve Halil Feyzi Efendi'nin yanına Niş'e gidip ona intisap eder.⁷¹ Niş'te ne kadar süre kaldığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir; ama bir süre sonra İstanbul'a geldiği ve Binbirdirek Mahallesi'ndeki İbrahim Paşa Sarayı'nın içindeki Nakşibendî Tekkesinde ömrünün geri kalanının büyük bir kısmını geçirdiği malumdur.⁷²

Didi ol şeyh gâzâda urılacak esbiñ
Seni küffâr esîr eyleyecekler hattâ⁷³

Soñra da koyvirecekler buraya gel o zemân
Diyü emr eyledi her nuṭṭı da oldı eclâ⁷⁴

Emri üzre gelicek ḥalvet idüp bir sâ' at
Ma' nevî mesnedini eyledi tefvîz aña⁷⁵

Kendüsi 'azm-i cinân itdi o şeyh-i a' zâm
Sırr-ı “mütü” ile ḥaḳ kıldı bu zâtı ihyâ⁷⁶

Hacı Hafız Mustafa Efendi, İstanbul'da Dügümlü Baba lakabı ile nam salmış Allâh'ın meczup kullarından keramet sahibi olan bir kimsedir.⁷⁷ Meczup, cezbolunmuş, çekilmiş, cezbe hâline düşmüş⁷⁸ demektir. Cezbe Arapça'da kendine çekmek anlamına gelirken tasavvuf literatüründe ise Allâh'ın kulunu kendine çekmesi anlamında kullanılır.⁷⁹ İsmail Sâdık Kemâl'in Dügümlü Baba ile tanışması İstanbul'da gerçekleşir. O sırada Dügümlü

⁶⁹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 88.

⁷⁰ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel (İncelene-Metin)*, s. 36.

⁷¹ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 9.

⁷² Necdet Sakaoğlu, s. 113.

⁷³ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 9.

⁷⁴ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 9.

⁷⁵ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 9.

⁷⁶ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 9.

⁷⁷ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 88.

⁷⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları, 2004, s. 420.

⁷⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 128-129.

Baba cezbe hâlinededir. Bu tanışma sonrasında İsmail Sâdık, Dügümlü Baba'ya intisap eder. Dügümlü Baba'nın ölümüne kadar geçecek olan aradaki süre zarfında İsmail Sâdık, Dügümlü Baba'nın birçok kerametini görür. 11 ciltlik *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*⁸⁰ eserinde ayrıntılı şekilde Dügümlü Baba'nın kerametlerinden bahseder. Dügümlü Baba'nın hayatını ve kerametlerini anlatan ciltlerce eser yazması, öldükten sonra Dügümlü Baba tekkesine defnedilmek istemesi ve Dügümlü Baba ile sıkı bir ilişkisi olması İsmail Sâdık'ın hayatında Dügümlü Baba'nın yerini anlatır niteliktedir. İbrahim Hakkı Konyalı'nın İsmail Sâdık hakkında “Fenâ fî Dügümlü Baba” yakıştırmasında bulunması da bu görüşü kanıtlar mahiyettedir.⁸¹

1.4. Eserleri

İsmail Sâdık Kemal'in eserlerinin sadece bir kısmının çalışılmış olması ve tarihî kaynaklardaki bilgiler ile kütüphanelerdeki nüshaların tam olarak örtüşmemesi nedeniyle eser sayısı tam olarak bilinmemektedir. İsmail Sâdık'ın, eserlerini önce kendi müsvedde biçiminde yazması daha sonra genelde müstensihlere temize çektiği yahut matbaada bastırması, tam sayıyı saptamaktaki bir başka güçlüktür. Böylece aynı eserin birçok farklı müsvedde nüshası bulunmaktadır. Eserlerinin birçoğunun yazma, matbu ve müstensih nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'nde ve Milli Kütüphanede mevcuttur. Kaynaklarda ismi geçen bazı eserlerine kütüphanelerde rastlanılmamıştır. Bazı eserleri ise farklı isimlerle kaydedilmiştir.

İbnü'l-Emin, İsmail Sâdık Kemâl'in eserlerini şu şekilde zikreder:

1. Tefsîr-i Sûre-i İhlâş
2. Rûh-ı Kemâl
3. Müflih'in-i Hâzîne
4. Kitâb-ı Tefeyyüz
5. Şerh-i Delâ'il-i Şerîf

⁸⁰ Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, Süleymaniye Kütüphanesi D.B.K. 564-1, 564-2, 564-3, 564-4, 564-5, 564-6, 564-7, 564-8, 564-9, 564-10, 634 numaraları ile kayıtlı nüshalar.

⁸¹ Konyalı, *İstanbul Sarayları*, s. 260.

6. Şerh-i Fezâ'il-i Şalavât

7. Hayrû'l-Kısaş

8. Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba

9. Âşâr-ı Kemâl⁸²

Bir başka biyografik kaynak olan *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Mü'ellifin ve Âşârü'l-Muşannifin* isimli eserde, İbnü'l-Emin'in listesindeki aynı eserler verilmiş sadece *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba* yerine *Menâkıb-ı Dügümlü Baba* yazılmıştır.⁸³ İki farklı şekilde zikredilen bu eserler, esasında tek bir eserdir. Bursalı Mehmed Tahir ise İbnü'l-Emin'in listesindeki *Kitâb-ı Tefeyyüz* isimli eseri zikretmez ve o da *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba* yerine *Menâkıb-ı Dügümlü Baba* ifadesini kullanır.⁸⁴ Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma nüshalarını incelediğimizde orada *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba* şeklinde isimlendirildiğini görürüz.⁸⁵

Bunlara ek olarak yazma eserler kütüphanelerinde tespit edebildiğimiz başka eserler de vardır. Süleymaniye Kütüphanesinde ve Milli Kütüphanede nüshaları bulunan *Tefsîr-i Âyât-ı Kur'ân* isimli eser bunlardan bir tanesidir. Üç cilt olan eser manzum bir mealdir. İsmail Sâdık Kemâl'in hacimli eserlerindendir. İstanbul Üniversitesi'nden Mahmut Durak tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmaktadır. *Zıkr-ı Aşhâb-ı Küllî-i Dügümlü-i Kemâl*, *Şerh-i Nutk-ı Çehâr-yâr-i Güzîn*, *Şâdîku'l-Mağâl Mecma'u'l-Kemâl* ve *Naşihat-nâme-i Hazret-i İmâm-ı A'zam* eserleri de yine biyografik kaynaklarda geçmeyen ama yazma eserler kütüphanelerinde nüshaları bulunan eserlerindendir. *Terceme-i Fıkhü'l-Ekber* adında bir eseri daha vardır lakin *Zıkr-ı Aşhâb-ı Küllî-i Dügümlü-i Kemâl* isimli eserinin içinde bulunduğu ve bir parçası gibi görüldüğü için müstakil bir eser olarak zikretme gereği hissetmiyoruz. Bunlara ilaveten iki tane de şiir mecmuası yazma eser kütüphanelerinde göze çarpmaktadır. Mahmud Kemal İnâl, Bağdatlı İsmail Paşa ve Bursalı Mehmed Tahir'in, İsmail Sâdık'ın eserlerini saydıkları listede yer alan *Tefsîr-i Sûre-i İhlâş* ve *Hayrû'l-Kısaş* isimli eserlere araştırmalarımız

⁸² İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 842.

⁸³ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âşârü'l-Muşannifin*, C. 1, s. 223.

⁸⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, s. 210.

⁸⁵ İsmail Sâdık Kemâl, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*, Süleymaniye Kütüphanesi D.B.K. 564-M1 kayıtlı nüsha.

sırasında rastlamadık. *Müflihîn-i Hazîne* isimli eserine de rastlamasak da Nazım Taşan; İsmail Sâdık'ın, Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin *Mecmû'atü'l-Ahżâb* isimli eserine yazdığı manzum tercümesinin bu eser olduğunu söyler.⁸⁶ Süleymaniye Kütüphanesinde ve Milli Kütüphane'de yaptığımız çalışmanın sonucunda ve biyografik kaynakların verdiği bilgiler dahilinde İsmail Sâdık Kemâl'in eserlerini şu şekilde listeleyebiliriz:

1. Tefsîr-i Sûre-i İhlâş⁸⁷
2. Rûh-ı Kemâl⁸⁸
3. Müflihîn-i Hazîne⁸⁹
4. Kitâb-ı Tefeyyüz⁹⁰
5. Şerh-i Delâ'il-i Şerîf⁹¹
6. Şerh-i Fezâ'il-i Şalavât
7. Hayrî'l-Kışâş⁹²
8. Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba⁹³
9. Âşâr-ı Kemâl⁹⁴
10. Tefsîr-i Âyât-ı Qur'ân⁹⁵
11. Şerh-i Nutk-ı Çehâr-yâr-i Güzîn⁹⁶

⁸⁶ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel (İncelene-Metin)*, s. 23-24.

⁸⁷ Kütüphane kayıtlarında rastlanılmamıştır. İsminin geçtiği kaynaklar için bkz. İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 842; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, C. 1, s. 223; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, s. 210.

⁸⁸ Süleymaniye Kütüphanesi D.B.K. nu. 621.

⁸⁹ Süleymaniye Kütüphanesi D.B.K. nu. 628, 629.

⁹⁰ Süleymaniye Kütüphanesi D.B.K. nu. 624, 625, 626.

⁹¹ Süleymaniye Kütüphanesi D.B.K. nu. 622.

⁹² Kütüphane kayıtlarında rastlanılmamıştır. İsminin geçtiği kaynaklar için bkz. İbnü'l-Emin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 842; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, C. 1, s. 223; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, s. 210.

⁹³ Süleymaniye Kütüphanesi D.B.K. nu. 564-1, 564-2, 564-3, 564-4, 564-5, 564-6, 564-7, 564-8, 564-9, 564-10, 634.

⁹⁴ Süleymaniye Kütüphanesi Pertevniyal nu. 1050.

⁹⁵ Süleymaniye Kütüphanesi D.B.K. nu. 623, 636 ve 637.

⁹⁶ Milli Kütüphane nu. 06 Hk 155.

12. Şādıku'l-Makāl Mecma' u'l-Kemāl⁹⁷

13. Naşihat-nâme-i Hâzret-i İmâm-ı A'zam⁹⁸

14. İki tane şiir mecmuası⁹⁹

15. Kitâbü'l-İbrâ¹⁰⁰

Âşâr-ı Kemâl, üç ciltten müteşekkildir. Üç cildinin de muhtevası farklıdır. Ciltlerinin ismi sırasıyla Bin Ehâdis Şerhi, Şerh-i Esmâ'-i Hüsnâ Esmâ'-i Nebî Na't-ı Enbiyâ ve Şerh-i Esmâ'-i Evliyâ'dır. Üç cilt de ayrı ayrı yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.¹⁰¹ *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba* 11 ciltten müteşekkildir. On birinci cildi müellif tarafından tamamlanamamıştır. Birinci cildi, Nazım Taşan ikinci cildi ise Nergiz Önce tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.¹⁰² Üçüncü ve beşinci ciltleri yüksek lisans tezi olarak çalışılmaktadır. *Rûh-ı Kemâl* tek cildir. Süleymaniye Kütüphanesi 620nolu kayıta müellif 621nolu kayıta müstensih nüshası mevcuttur. Atatürk Kitaplığı'nda 284nolu kayıta da yine müstensih nüshası mevcuttur. Eser, Ebu Abdullah Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî'nin *Delâ'ilü'l-Hayrât* ve Kâdî İyâz diye anılan Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî'nin *Şifâ'-i Şerîf* isimli kitaplarından alınan salât u selâmlar ve salavâta dair hadîs-i şeriflerin nazmen şerhini içerir. Aynı zamanda Hz. Muhammed'in doğumu, ahlakı, hilyesi ve mucizeleri de nazmen işlenmiştir.

1.5. Edebî Kişiliği

Tanzimat Fermanı'nı hazırlayan süreç, Tanzimat dönemi ve daha sonrası, sadece devlet yapılanmalarında tafsilatlı değişiklikleri kapsamamış, toplumu her açıdan etkileyen bir

⁹⁷ Süleymaniye Kütüphanesi D.B.K. nu. 16.

⁹⁸ Terceme-i Fıkhu'l-Ekber ve Tefeyyüz isimli eserlerin birleşiminden oluşmaktadır.

⁹⁹ Süleymaniye Kütüphanesi D.B.K. nu. 447, 448.

¹⁰⁰ Süleymaniye Kütüphanesi D.B.K. nu. 627.

¹⁰¹ Fatih Işıl, *Edebiyatımızda Hadîs-i Şerîfler ve Âşâr-ı Kemâl'deki Bin Ehâdis Şerhi (İnceleme ve Transkripsiyonlu Metin)*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015; Yasin Karakuş, *Âşâr-ı Kemâl'deki Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, Esmâ-i Nebî ve Na't-ı Enbiyâ (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015; Zeliha Erçen Duran, *Âşâr-ı Kemâl'deki Şerh-i Esmâ'-i Evliyâ'nın Kıssası (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

¹⁰² Nazım Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel (İnceleme-Metin)*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017; Nergiz Önce, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sâni (İnceleme-Metin)*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

süreç olmuştur.¹⁰³ Mustafa Reşit Paşa, 1839 yılında Gülhane’de kalabalık bir halk kitlesinin ve devlet ricalinin önünde “Tanzimat Fermanı/Gülhane Hattı” denilen nizamnameyi okuduktan sonra Osmanlı, eski düzenin ve kuralların yeni hayata uymadığını resmî olarak da kabul etmiştir. İmparatorluk, bu fermanla aynı zamanda eski şanlı devirlerin geride kaldığını ve bir süredir inhitat ettiğini de yazıya dökmüştür. Gülhane Hattı, temelde dört ana konuyu ihtiva etmektedir: 1. Can Emniyeti, 2. Mal Emniyeti, 3. Askerî Teşkilatlarda Yenilik ve Düzenleme, 4. Vergilerde Düzenleme.¹⁰⁴ Tanzimat Fermanı bir anda veya kısa bir zaman içerisinde gerekliliği hissedilip hazırlanan bir nizamname değildir. Devletin zirveden aşağı doğru yolunun değişmesiyle bu süreç hazırlanmıştır. Bu sürecin başı İkinci Viyana Bozgununa kadar götürülebilir. Toplumun can, mal ve kazanç güvenliğini sağlamaya yönelik kuralları ihtiva eden bir fermanla başlayan süreç, buradan düşünce yapısına ve eğitime de yansımıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı aydınları daha özgürlükçü bir yönetim istemeye başlamışlardır; lakin ulusçu bir özgürlük istemeyen, Batı’nın sadece tekniğinden yararlanmayı savunan kişi ve gruplar da inkişaf etmiştir. Bu dönemin düşünürleri Batı’nın fikirlerine karşı ihtiyatlıdır denilebilir. Ortaylı bu dönem için “19. yüzyıl bir kültürel düalizm asrıdır. Bu hukuk ve idare alanında da böyledir.” der.¹⁰⁵

Bu süreçten sosyal yapı içerisinde epeyce etkilenen bir dinamik de edebiyattır. Tanzimat Fermanı’nın hemen ardından köklü bir edebî değişim söz konusu olmamıştır. Zamanla Batı’nın edebî şekil ve türleri taklit edilmiş ve Türk Edebiyatında ilk örnekleri ortaya çıkmıştır. Tabii ki bu değişim sırasında eski edebî gelenekten bir anda kopmak pek mümkün olmamıştır. Dolayısıyla bu dönemde edebiyatta eski-yeni ikilemi yaşanmıştır. Bu ikilemin yazar ve düşünürleri iki ekol olarak tasnif edilebilir: “İlk Mektep: Şinasi (ö. 1871), Nâmık Kemâl (ö. 1888), Ziya Paşa (ö. 1880); ve bu mektebin devamı mâhiyetinde İkinci Mektep: Recâî-zâde Mahmud Ekrem (ö. 1914), A. Hâmid Tarhan (ö. 1937), Sami Paşa-zâde Sezâî (ö. 1937).”¹⁰⁶ İlk mektep siyasî olarak daha aktiftir. Gazete menşeli ortaya çıkmışlardır ve Klasik edebiyata ve mazmunlarına son derece hakimdirler. Sade

¹⁰³ Halil İnalçık, “Tanzîmât Nedir?”, Ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalçık, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 31-56.

¹⁰⁴ İbrahim Necmi Dilmen, *Tanzimat Edebiyatı Tarihi Notları*, Ankara: Alâeddin Kırâ Basımevi, 1942, s. 5-9.

¹⁰⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 27.

¹⁰⁶ Kenan Mermer, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Değişen Metafizik ve Edebiyat Abdülhak Hâmid Tarhan Örneği*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2014, s. 74.

bir dil anlayışını benimserler. Batı'dan birtakım yenilikleri almaya sıcak baksalar da Osmanlıcı bir anlayış benimserler. Batı'dan aldıkları edebî şekil ve türlerin bazılarını ilk defa denemişlerdir. İkinci mektebin yazarları ise vatan, hürriyet vs. gibi mefhumların üzerine değil daha münferit olarak içtimai hayatın içerisindeki melankolik ve ıstıraplı hâllerin üzerine edebî muhtevalarını oturturlar. Hikâye ve romanda realizm; şiirde ise romantizmin etkisi daha barizdir.¹⁰⁷ Yine bu dönemde Klasik Türk şiirinin ana prensibi olan “vezin” tartışma konusu olmuştur. Batı Edebiyatının tesirinde kalınmış, edebiyatta da bir reform dönemi yaşanmıştır. Bunun neticesinde daha önce Klasik Edebiyatta rastlamadığımız roman, tiyatro, serbest nazım vs. gibi tür ve şekiller Türk edebiyatına girmiştir. Sadece kalıp olarak değişiklik olmamış dil ve üslûpta da önemli değişiklikler olmuştur. Şiir dilinin halkın anlayabileceği düzeyde kullanılması gerektiğini savunanlar olmuştur. Bu görüşe zıt olarak şiirin, hatta daha geniş bir dairede sanatın toplum için değil fert için olduğu görüşü de dile getirilmiştir.¹⁰⁸

Ne var ki İsmail Sâdık Kemâl'i de içlerine katabileceğimiz Dinî-Tasavvufî çerçevede eser üreten müellifler yaşanan edebiyat tartışmalarından uzakta kalmıştır. Güzel'e göre; aynı dönemde Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatında bir duraklama dönemi yaşanıyordu. Bu dönemde Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatında ilerleme sağlanamıyor, bunun yanında edebiyatçılar tamamen eskiyi taklit ve tekrardan ileri geçemiyordu. Bu durumun arkasındaki temel sebeplerden biri de Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı şairlerinin sanatsal bir kaygı taşımamaları, arzuladıkları şekilde yazmaları ve asıl amaçlarının İlâhî rızayı kazanmak olmasıdır.¹⁰⁹

İsmail Sâdık Kemâl'in eserlerine göz atıldığı zaman Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı zümresinden olduğu açıktır. Şairlik iddiasında bulunmamış, sanat kaygısı gütmemiş; şiirini amaç değil araç olarak kullanmıştır. Bu durumu bazı beyitlerinde şu şekilde ifade eder:

Her cihetlerle Kemâl 'âciz ü 'aczi hâciz

Luţf u tevfiķ-i İlâhî idügidür bâriz (MES.3/215)

¹⁰⁷ Kenan Mermer, “Tanzimat Ekseninde Gelişen Edebî Âlemde Farklı Akisler: Birinci ve İkinci Mektep Örneği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52, sy. 1 (2011): s. 189-208.

¹⁰⁸ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979, s. 12-72.

¹⁰⁹ Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006, s. 87-97.

Bu kitābın olarak ismi daḥi “*Rūḥ-ı Kemāl*”

İki ‘ālemde ḥayātım ide Rabb-i Mütē‘āl (MES.3/216)

İsmail Sâdık Kemâl’in tercih ettiği nazım şekilleri kasîde, kıt‘a/kıt‘a-i kebîre ve mesnevîdir. En çok kullandığı nazım türleri ise na‘t ve münâcâttır. İsmail Sâdık Kemâl’in şiirlerini konularına göre bir tasnife sokacak olursak büyük bir çoğunluğu didaktik nazım türü içerisine girmektedir. Çünkü o, şiirinde şairlik iddiasını bir kenara bırakmış, Klasik Edebiyatta sıkça kullanılan mazmunları pek fazla kullanmamış ve derin hayaller ile şiir nazmına da girişmemiştir. Dinî ve tasavvufî kavramları sıkça kullansa da şiir dilinin yalın olduğunu söyleyebiliriz. Şiirinde öğreticilik her daim ön plandadır. Bu sebepten ötürü âyet ve hadîs iktibâsları sıkça yapmaktadır.

Âyet-âsâ her eḥādîşi edāya bizi Ḥaḳ

“Feḥuzūhü”¹¹⁰ emri ile eyledi me‘murü’l-Ḥaḳ (MES.2/147)

“Fentehū”¹¹¹ naşşı daḥi her neyi nehy itse Resûl

Anı itmeme için olduğu ğayr-i meḥûl (MES.2/148)

Ḥâşılı her ne buyurur ise vahy olduğunu

Ḳıldı Ḳur‘ân‘da manşûş yine Rabb-i Ğanî (MES.2/149)

Yine mervî buyurur Şâh-ı risâlet ḥaḳḳâ

İde bî-ḥad şalavât ile selâm aña Ḥudâ (MES.2/151)

Baňa ḥavzıma kıyâmet günü ḥaḳḳâ aḳvâm

Gele tekşîr-i şalât anları eyler efhâm (MES.2/152)

Bilmem illâ anı tekşîr-i şalât ile baňa

Bilürüm ya‘ni olur ba‘zı ‘alāmât eclâ (MES.2/153)

¹¹⁰ “Peygamber size ne verdiyse onu alın” el-Haşr 59/7.

¹¹¹ “Peygamber size neyi yasak ettiyse ondan vazgeçin” el-Haşr 59/7.

Rūhları rūh-i celīliyle ider çün ülfet
Şalavât rāyiḥā vü nūrda virir ziynet (MES.2/154)

İsmail Sâdık, Arapça ve Farsça şiirler de yazmıştır. *Āşār-ı Kemāl*'de yer alan Arapça bir na'tının bir kısmı şöyledir:

Hüve kāffeten li'n-nāsi ursile bi'l-Hüdā
Hüve rahmeten li'l-ālemine mü'ebbedün¹¹²
A'ṭa'l-felāḥe silahū himmetihī lenā
Ve bedē'ş-şalāḥu bi-ḫaṭ' i men yete' annedu¹¹³
Ve men iḫtedā fe-hüve'htedā bi-sebīlihī
Heleke'llezī seleke'l-ḫilāfe ve yeb'udu¹¹⁴

İsmail Sâdık, aynı zamanda şiirlerinde tarih düşürmeye de çok meraklıdır. Dügümlü Baba'nın ölüm tarihine H. 1283 (M. 1866/67) ve *Rūḥ-ı Kemāl* isimli eserinin tamamlanma tarihine H. 1291 (M. 1874/75) tarihlerini düşürdüğü beyitleri şunlardır:

Çille-i hestī-i pīçide açıldı çözülüp
Hakka rābṭ-ile dilin göçdi Dügümlü Baba¹¹⁵
Bula her bir okuyanlar daḥi ḫayr ile ḫayāt
Tam tārīḫ olur itmāmına “aḥle'l-ḫayrāt” (MES.3/217)

Kısacası İsmail Sâdık Kemāl, dinî-tasavvufî zümre içerisinde şiirler yazmış bir şairdir. Döneminin edebi tartışmaları şiirini etkilememiştir. Dinî-tasavvufî edebiyat zümresinin klasik mazmunlarını sıkça kullanmıştır. Tasavvufî yönünü şiirlerine sık sık aksettirmiştir. Şiiri Hz. Muhammed'in şefaatine nail olmak, için ve Allâh'ın takdirini kazanmak için bir aracı olarak kullanmıştır. Aynı zamanda şiirlerinin öğretici yönü de çok kuvvetlidir. Anlatmak istediklerinin büyük bir çoğunluğunu nazmen kaleme almıştır.

¹¹² Duran, *Şerh-i Esmâ'-i Evliyâ*, s. 320.

¹¹³ Duran, *Şerh-i Esmâ'-i Evliyâ*, s. 320.

¹¹⁴ Duran, *Şerh-i Esmâ'-i Evliyâ*, s. 320.

¹¹⁵ Kemāl, *Kemāl-nâme-i Dügümlü Baba*, s. 232.

BÖLÜM 2: RÛH-I KEMÂL METNİNİN İNCELENMESİ

2.1. Eserin Şekil Özellikleri

2.1.1. Nazım Şekilleri

2.1.1.1. Kaside

Kaside, Arapça kökenli bir kelime olup “k-s-d” kökünden gelmektedir. Sözlükte “yöneldi, adaletle hükmetti, güvendi, mutedil oldu”¹¹⁶ gibi anlamlara gelir. İstilahî olarak ise “daha çok din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılmış şiir”¹¹⁷ anlamındadır. İpekten, kasideyi “bir kişiyi övmek ve genellikle karşılığında yardım istemek için yazılan şiirlere denir.”¹¹⁸ şeklinde tanımlar. Kaside genelde din ve devlet büyüklerine yazılır. Yazıldığı devrin edebiyatı hakkında bilgi verdiği gibi şairlerin din ve devlet büyüklerine olan bakış açıları ve devrin gelenekleri hakkında da yararlanılabilecek kaynaklardandır. Bu açıdan kültür tarihimizi aydınlatmada önemli araçlardır.¹¹⁹

Kasidenin menşei Arap edebiyatıdır. İslamiyet’ten önce de kullanıldığı hatta yaygın olduğu bilinmektedir. Ukaz panayırının kurulduğu dönemlerde Arap şairleri kasidelerini yarıştırlar, beğenilen kasideler ise Mekke’nin kapısına asılırdı. Bunlara “mu’allakât”¹²⁰ adı verilmiştir. En meşhur mu’allaka şairi İmrü’l-Kays’tır. İslamiyet’ten bir asır önce yaşamıştır.¹²¹ Kaside, Arap edebiyatından Fars edebiyatına geçmiştir ve burada tam anlamıyla teşekkül edip en güzel örneklerini vermiştir.¹²² Kasidenin Türk edebiyatına girişi XIII. yüzyılda olmuştur. Pala’ya göre, Türk edebiyatının bünyesinde daha önceden var olan “koşuk” nazım şekli hakanları övmesi itibarıyla kaside ile benzerlik göstermektedir. Bu sebeple de kasidenin Türk edebiyatına yerleşmesi ve gelişmesi kolay olmuştur.¹²³

Kaside beyitlerden mürettep bir nazım şeklidir. İlk beytinin iki mısraı da birbiriyle kafiyelidir. Sonraki beyitlerin ikinci mısraları birbirleriyle kafiyelidir. Kafiye düzeni “aa-

¹¹⁶ Mehmet Kanar, *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları, 2009, s. 1409.

¹¹⁷ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1989, C. 1-2, s. 283.

¹¹⁸ Halûk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri*, Ankara: Birlik Yayın Kooperatifi Yayınları, 1985, s. 42.

¹¹⁹ H. İbrahim Şener, Alim Yıldız, *Türk İslâm Edebiyatı*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003, s. 334.

¹²⁰ bkz. Süleyman Tülüçü, “Muallakât”, *DİA*, İstanbul, 2005, C. 30, s. 310-312.

¹²¹ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri*, s. 46-48.

¹²² Mehmet Vanlıoğlu, “Kaside (Fars Edebiyatı)”, *DİA*, İstanbul, 2001, C. 24, s. 564.

¹²³ İskender Pala, “Kaside (Türk Edebiyatı)”, *DİA*, İstanbul, 2001, C. 24, s. 564-566.

xa-xa-xa-xa...” şeklindedir. Kasidenin ilk beytine doğmak, başlamak anlamlarında “matla”¹²⁴ denir. Son beytine ise kesmek, sonlandırmak anlamlarında “makta”¹²⁵ denir. Şairin mahlasının bulunduğu beyte “tâc beyit”¹²⁶ denir. Kasidenin en güzel beytine “beytü’l-kasîd”¹²⁷ denir. Kasidenin beyit sayısı üzerinde çeşitli tartışmalar olsa da genel kanı en az 31 en fazla 99 beyitten oluştuğudur ama 31 beyitten daha az olan kasideler de vardır. Kaside; nesîb veya teşbîb, girizgâh, medhiye, tegazzül, fahriye ve dua bölümlerinden oluşur. Nesîb, kasidenin asıl maksadı olan övgü bölümüne geçmeden önceki giriş bölümüdür. Bahar, kış, savaş, aşk vs. gibi çok çeşitli konuları işleyebilir. Bazı kasideler nesîb bölümünde işlediği konulara göre “bahariye”¹²⁸, “şitaiye”¹²⁹ gibi isimler alabilir. Girizgâh ise nesîb ile medhiye bölümlerini bağlayan beyit ya da beyitlerdir. Medhiye, kasidenin asıl maksadının yerine getirildiği bölümdür. Övülmek istenen kişi bu bölümde övülür. Mübalağa sanatı sıkça kullanılır. Şair, medhiye bölümünden sonra aynı ölçü ve uyakta bir gazel¹³⁰ yazabilir. Bu bölüme tegazzül ismi verilir. Fahriye bölümünde şair kendini över. Medhiye bölümünde olduğu gibi burada da mübalağa sanatı sıkça kullanılır. Fahriye bölümünün maksatlarından biri de medhiye bölümünde övülen kişinin alelaide bir şair tarafından değil usta ve kaliteli bir şair tarafından övüldüğünü göstermektir. Dua, kasidenin son bölümüdür. Genelde övülen kimseye iyi niyet temennileri dile getirilir.¹³¹

İsmail Sâdık Kemâl, incelediğimiz eserde nazım şekli olarak kasideyi sıkça kullanmıştır. Ancak bu kullanış, kaside nazım şeklini sadece uyak düzeni olarak taklit etmekten ibarettir. Peygamber’e övgü ve dua kısımları bazı kasidelerinde göze çarpar ama bu kısımlar klasik bir kasidedeki gibi düzenli değildir. Bütün kasidelerinin sonu dua ile biter. İsmail Sâdık’ın şiiri didaktiktir. Şair, bu nedenle daha çok amacına yoğunlaşmış ve şekil kaygısı pek fazla gütmemiştir.

İsmail Sâdık Kemâl’in mevlid kasidesinden örnek beyitler:

¹²⁴ Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1989, C. 1-2, s. 324.

¹²⁵ Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, s. 321.

¹²⁶ Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, s. 473.

¹²⁷ Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, s. 84.

¹²⁸ Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, s. 70.

¹²⁹ Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, s. 471.

¹³⁰ bkz. İpekten, *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri*, s. 17-42.

¹³¹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983, s. 122-167.

Görilen mu‘ cize-i Pādşeh-i her dü-serā
Oldı mevşūk rivāyet ile böyle inbā (KAS.2/1)

‘ Ācizāne idelūm ba‘ zısını derc ü beyān
Çünkü mecmū‘ ı degil kābil-i haşr u ihşā (KAS.2/2)

Şeb-i mīlād ü Regā’ibde olan mu‘cizeler
Bundan evvelki kaşīdede kılındı inşā (KAS.2/3)

Rūḥ-ı Kemāl’de altı tane kaside vardır. Kısaca isimlendirecek olursak bu kasideler sırasıyla şöyledir: Mevlid Kasidesi, Mu‘cizât-ı Nebî Kasidesi, Hilye Kasidesi, Şemâil Kasidesi, Esmâ’-i Hüsnâ Kasidesi, Esmâ’-i Nebî Kasidesi. İsmail Sâdık, bütün eserde aruzun aynı veznini kullanmıştır. Kasidelerde yarım kafiye daha az kullanılmışken tam ve zengin kafiye sıklıkla kullanılmıştır.

2.1.1.2. Mesnevi

Mesnevi, Arapça kökenli bir kelimedir.¹³² Sözlükte “ikişer, ikişerli” anlamlarına gelir.¹³³ Istılâhî olarak ise “her beytin dizeleri kendi aralarında uyaklı, aruz bahirlerinin kısa kalıplarıyla yazılan uzun bir nazım biçimi”¹³⁴ anlamındadır. Her beyti kendi arasında kafiyeli olduğu için şairler tarafından işleyecekleri konuların uzun uzadıya anlatılacağı zaman kullanılmıştır.

Mesnevi nazım şekli, Fars edebiyatında doğmuştur. İlk olarak Pehlevicede yazılmış daha sonra X. yüzyılda Fars edebiyatında şu anki şeklini almıştır. Fars edebiyatından Arap ve Türk edebiyatlarına geçmiştir. Türk edebiyatında yazılmış ilk uzun mesnevi olan “Kutadgu Bilig”in yazarı Yusuf Hâs Hâcib’dir. Bu eser, 1069 yılında kaleme alınmıştır ve 6645 beyittir. Yusuf Hâs Hâcib, iyi bir insan ve iyi bir hükümdar olmanın yollarını anlattığı eserini dönemin Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Han’a sunmuştur. Şekil olarak klasik mesnevi tarzının bütün bölümlerini barındırmaktadır. Türk edebiyatında daha sonraki yüzyıllarda Aşık Paşa’nın Garipnâme’si, Süleyman Çelebi’nin Mevlid’i, Nâbî’nin Hayrâbâd’ı, Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn’u vs. gibi birçok başarılı örneği

¹³² İpekten, *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri*, s. 70.

¹³³ Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, s. 336.

¹³⁴ Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 167.

çıkmiştir.¹³⁵ Mesnevi, beyitlerden mürettep bir nazım şeklidir. Her beyti kendi arasında kafiyelidir. Kafiye düzeni “aa-bb-cc-dd-ee...” şeklindedir. Örnek:

Mesnevi, çeşitli bölümlerden oluşur. Bu bölümler Dilçin’e göre şu şekildedir:

1. Mensur ya da Manzum Dîbâce (Önsöz)
2. Tevhîd
3. Münacât
4. Na’t
5. Mirâciye (Kimi mesnevilerde yoktur.)
6. Medh-i Çihâr-yâr-ı Güzîn (Genellikle mesnevilerde yoktur.)
7. Yapıtın sunulduğu kişiye medhiye (Genellikle zamanın padişahıdır.)
8. Sebeb-i Telif ya da Sebeb-i Nazm-ı Kitab (Bütün mesnevilerde bulunur.)
9. Âğâz-ı Dâstan (Mesnevinin asıl konusunun işlendiği bölümdür. Çeşitli başlıklara ayrılabilir.)
10. Hâtıme (Sonsöz)¹³⁶

İsmail Sâdık Kemâl, *Rûh-ı Kemâl*’de mesnevi nazım şeklini kullanmıştır. Ancak bu kullanım, kaside ile ifade edildiği takdirde kafiye sıkıntısı yaşanacağı kadar çok beyit içeren şiirlerinde olmuştur. İsmail Sâdık, *Rûh-ı Kemâl*’de farklı bölümlerde üç defa mesnevi nazım şeklini kullanmıştır. Birincisi 47 beyit, ikincisi 266 beyit, üçüncüsü ise 206 beyittir. *Delâ’ilü’l-Hayrâ’l*’ın bazı bölümlerini nazmen şerh ederken mesnevi nazım şeklini tercih etmiştir. Hz. Peygamber’in çeşitli özelliklerini anlattığı bölümlerde ise kaside nazım şeklini kullanmıştır. Hilye, mevlid, şemâil, mucizât-ı nebî vs. gibi türlerde kaside kullanılagelmiş ve gelenek hâlini almıştır. İsmail Sâdık da geleneğe uymuş ve asıl gayesi olan *Delâ’il*’şerhine geçmeden önce muhtevasını Hz. Muhammed’den almış türleri eserine eklemiştir. Bu türleri kaside ile yazmış, asıl gayesi olan *Delâ’il*’şerhi bölümlerinde

¹³⁵ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı-Nazım Şekilleri*, s. 70-93.

¹³⁶ Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, s. 167-201.

ise mesnevi nazım şeklini tercih etmiştir. Eserdeki birinci mesnevide Muhammed b. Cezûlî'nin hayatı ve *Delâ'ilü'l-Hayrât* 1 kaleme alma öyküsü anlatılmıştır. Diğer iki mesnevide ise Resûlullâh Efendimize getirilen salavât-ı şerîfe keyfiyetini beyan etmiş olup bu iki mesnevi *Delâ'ilü'l-Hayrât* şerhidir. Üç mesnevide de aynı vezni kullanmıştır. Kasidelerde olduğu gibi mesnevilerde de yarım kafiye az kullanılırken tam ve zengin kafiye sıklıkla kullanılmıştır. İsmail Sâdık'ın mesnevi şeklini kullanışı, klasik mesnevi tarzında değildir. *Rûh-ı Kemâl*, klasik mesnevinin konularını ve bölümlerini ihtiva etmez. İsmail Sâdık'ın mesnevi şeklini tercih etmesindeki nedenler, kafiye sıkıntısı çekmeme ve şerh edeceği bölümü daha rahat anlatma şeklinde özetlenebilir. Şair, kaside nazım şeklini kullanırken beyit sayısı arttıkça kafiyelerde ara ara aynı kelimeleri kullanmıştır. Mesnevi nazım şeklini kullanırken ise bu şekilde bir durum göze çarpmamaktadır.

2.1.2. Nazım Türleri

2.1.2.1. Mevlid

Mevlid, sözlükte “doğum yeri, doğum zamanı” anlamlarına gelir. İstilahî olarak ise “İslâm edebiyatı ve sanatında Hz. Peygamberin doğum yıl dönümünde yapılan törenlere verilen isim; bu törenlerde okunmak üzere yazılmış eserlerin ortak adı.”¹³⁷ şeklinde tanımlanır. Hz. Peygamber, Fil Vakası olarak tanımlanan Yemen valisi Ebrehe'nin Kabe'yi yıkmak için Mekke'ye sefer düzenlediği yıl doğmuştur. İslam tarihçilerinin genel kabulüne göre bu yıl milâdî 571'dir. Hicrî takvim aylarından Rebîü'l-evvel ayının on ikinci günü doğmuştur. Hz. Muhammed hayattayken doğum günü kutlanmamıştır. Herhangi bir mevlid programı tertip edilmemiştir. Hulefâ-yi Râşidîn, Emevî ve Abbâsî dönemlerinde de kutlanmamıştır. Daha sonraları kutlanmaya başlansa da kimi İslam bilginlerince meşruiyeti tartışılmıştır. Bid'at olduğunu, toplu programlar ile kutlanması yerine münferit olarak ibadet ile kutlanması gerektiği ileri sürülmüştür. Osmanlı Devleti'nde Kanuni Sultan Süleyman devrinden itibaren resmi olarak kutlanmaya başlanmıştır.¹³⁸

Hz. Peygamber'in doğumunu, yaşantısını, savaşlarını, mucizelerini, ölümünü vs. konu alan en geniş kavram siyerdur. Mevlid nazım türü siyere göre daha dar bir muhtevaya sahiptir; çünkü mevlidlerde Hz. Peygamber'in doğumu ile ölümü ve arasındaki yaşantısı

¹³⁷ Ahmet Özel, “Mevlid”, *DİA*, Ankara, 2004, C. 29, s. 475.

¹³⁸ Özel, “Mevlid”, s. 475-480.

daha yüzeysel anlatılmaktadır. Ancak çoğu mevlidde Hz. Peygamber'in doğumunun yanında mucizeleri, ölümü vs. gibi konular da işlenmiştir.¹³⁹ Mevlidler, Türk edebiyatında genel olarak manzum olarak kaleme alınmışlardır. Özellikle ilk mevlidler uzun yazılmışlardır. Bu nedenle mevlid yazıcıları genelde mesnevi nazım şeklini tercih etmişlerdir. Manzum mevlid yazılırken çoğunlukla aruzun “Fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbı kullanılmıştır. Mevlidlerin kısalığı veya uzunluğu hakkında bir ölçüt bulunmamaktadır. Türk edebiyatından kısa, uzun ve orta diye üçe ayrılmıştır. 350-400 beyte kadar olan mevlidlere kısa mevlidler, 900-1000 beyte kadar olan mevlidlere orta mevlidler, 1000 beytin üzerinde olan mevlidlere uzun mevlidler denmiştir.¹⁴⁰ Mevlid yazma geleneğinin başladığı XV-XVI. yüzyıllarda mevlidlerin beyit sayısı itibarıyla uzun veya orta mevlidler, mevlid yazarların sayısının çoğaldığı XIX-XX. yüzyıllarda ise kısa mevlidler daha çok tercih edilmiştir.¹⁴¹

Mevlid türünün en önemli şairi Süleyman Çelebi'dir. M. 1351 yılında Bursa'da doğmuştur. Yine M. 1422 yılında Bursa'da vefat etmiştir. İlk mevlid örneği kabul edilen *Vesîletü'n-Necât*'ı M. 1409 yılında tamamlamıştır. Kendinden önce yazılmış olan Ahmed Fakîh'in *Çarhnâme*'si ve Erzurumlu Mustafa Darîr'in *Tercüme-i Siyer-i Nebî*'si ile bazı bölümleri benzerlik gösterse bile ilk tam teşekküllü mevlid türü örneğinin *Vesîletü'n-Necât* olduğu kabul edilir. 768 beyit ve 16 bâbdan müteşekkildir. Allâh'ın birliği, Hz. Muhammed'in ruhunun yaratılması, Hz. Muhammed'in vücudunun yaratılması, Hz. Muhammed'in doğumu, mucizeleri, miracı, hicreti, vasıfları ve vefatı gibi konuları işler. Dili sade ve yalın bir Türkçedir. Şair yalın bir dil kullanmasına rağmen şiiri sanatkâranedir. Bu sebeple *Vesîletü'n-Necât*, sehl-i mümtenî özelliğine sahiptir. Daha sonraları birçok mevlid yazılmışsa da *Vesîletü'n-Necât* bu alanda aşilamaz bir eşik kabul edilmiştir.¹⁴²

Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* adlı eseri aruzun remel bahrinin Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Klâsik şiirde sık tercih edilen kalıplardandır. Kısa

¹³⁹ M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 26.

¹⁴⁰ Cabbarzade Mehmed Ârif Bey, Yay. Haz. Ozan Yılmaz, *Mevlid Şerhi İzâhü'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyidi'l-Enâm*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2011, s. 21-31.

¹⁴¹ Köksal, *Mevlid-nâme* s. 26.

¹⁴² Özel, “Mevlid”, s. 475-479. ; A. Necla Pekolcay “Mevlid”, *DİA*, Ankara, 2004, C. 29, s. 485-486; Bilal Kemikli, “Süleyman Çelebi ve Vesîletü'n-Necât”, Ed. Bilal Kemikli, *Mevlid Külliyyâtı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016, C. 1, s. 15-25.

ve kolay ezberlenebilir olması, akıcılığı, sehl-i mümtenî özelliği ve türünün ilk örneği olması gibi özellikleriyle yüzyıllar boyu kendini muhafaza etmiş ve bulunduğu konumu asla kaybetmemiştir:

Fî tevhîdi Bâri Sübhânehü ve Taâlâ

1. Allâh adın zikridelüm evvelâ

Vâcib oldur cümle işde her kula

2. Allâh adın her kim ol evvel ana

Her işi âsân ide Allâh ana

3. Allâh adı olsa her işün öni

Hergiz ebter olmaya anun sonı

Fî beyânı zuhûri Vücudü'n-Nebiyy sallallâhü aleyhi ve sellem

C. Fasl

151. Âmine Hâtun Muhammed ânesi

Ol sadeften oldı ol dür dânesi

152. Çünkü Abdullâh'dan oldı hâmile

Vakt irişdi hafta vü eyyâm ile

153. Hem Muhammed gelmegi oldı yakîn

Çok alâmetler belürdi gelmedin

Fî beyânı mâ zahare fî vakti velâdeti Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem

B. Fasl

202. Ol gice kim dogdı ol Hayrû'l-Beşer

Anası anda neler gördi neler

203. Her ne kim göründi ise gözine

Hem dahi vâkî olanı özine

204. Ol rebûlevvel ayı nicesi

On ikinci gice isneyn gicesi¹⁴³

19. yüzyıl, genelde kısa mevlid diye tanımlanan 350-400 beyti geçmeyen mevlidlerin yazıldığı bir yüzyıldır. İsmail Sâdık Kemâl'de bu çoğunluğun içerisinde. *Rûh-ı Kemâl* de 89 beyitlik, kaside şeklinde bir mevlid yazmıştır. İsmail Sâdık bu kasideye mevlid ismini vermeyi tercih etmemiş onun yerine bu bölüme “Ahvâl-i Celîle-i Hazret-i Fahr-i Âlem” ismini vermiştir. Bu bölüm muhteva itibarıyla Hz. Muhammed'in ruhunun ve bedeninin yaratılması, doğumu, doğumunda yaşanan mucizeler, miraç ve hicret hadisesi, Hz. Peygamber'in hayatı ve nihayet vefatı konularını içerir. Bu konular klasik mevlid nazım türünün konularıyla örtüşmektedir. Bu noktada yine İsmail Sâdık'ın eserin genelinde görüldüğü gibi asıl gayesi çok önemlidir. İsmail Sâdık'ın amacı, en iyi mevlidi yazmak veyahut güzel bir mevlid yazıp tarihteki mevlid yazıcıları arasına adını yazdırmak değildir. Şairin burada iki gayesi göze çarpar: Birinci gayesi şerhinin muhtevası Hz. Muhammed çerçevesinde olduğu için Hz. Muhammed ile ilgili türlerle eserini zenginleştirmek ve süslemek; ikinci gayesi ise diğer mevlid yazıcılarının da gayesi olduğu gibi Allâh'ın rızasını, Hz. Peygamber'in şefaatinin ve okuyucuların duasını kazanmaktır. İsmail Sâdık, mevlidini edebî kaygılar gütmekten yazmıştır.

Mevlid yazıcıları çoğunlukla mesnevi nazım şeklini tercih etmişlerdir. İsmail Sâdık'ın kaside şeklini tercih etmesini kısa mevlid yazması ile bağdaştırabiliriz. İsmail Sâdık'ın bu bölümü fazla uzun tutmamasının diğer bir nedeni de *Rûh-ı Kemâl*'in tamamında Hz. Muhammed'den bahsetmesi ve Hz. Muhammed'in diğer yönlerini diğer kasidelerde sunması ile alakalıdır. *Rûh-ı Kemâl* de “Ahvâl-i Celîle-i Hazret-i Fahr-i Âlem” bölümünden sonra “Mu'cizât-ı Hazret-i Rasûl-i A'zâm” bölümü gelmektedir. Bu bölümde şair Hz. Muhammed'in mucizelerini daha ayrıntılı işlemiştir.

Mevlid geleneğinde Hz. Muhammed'in doğumu anlatılmadan evvel doğumundan öncesi yani ruhunun yaratılmasından anlatılmaya başlanır. Nûr-ı Muhammedî denilen Hz. Peygamber'in ruhunun o dünyaya gelene kadar Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'in babası Abdullah'a kadar nesiller boyu taşındığı ve nihayetinde o dünyaya geldiğinde kendisine geçtiği anlatılır. Nûr-ı Muhammedî konusu mevlidlerde Hz. Peygamber'in doğumuna

¹⁴³ Süleyman Çelebi, Haz. Necla Pekolcay, *Mevlid*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1980, s. 53, 76, 77, 84.

geçmeden önce girizgâh mahiyetinde sayılabilir. İsmail Sâdık, mevlidinde Nûr-ı Muhammedî konusunu şu şekilde işlemiştir:

Haḡ te‘ālā dileyüp ḡalkı buyurmak inṣā
Nûr-ı faḡr-i rusûli mebdē’i kıldı ḡaḡḡā (KAS.1/1)

Kendü nûrından o nûrı yaradup andan da
Cümle ervāḡ ile eşbāḡı buyurdı peydā (KAS.1/2)

Āb-ı tesnīm ile yogurdı ṣoḡup cennātıñ
Nehr ü ırmaḡlarına kıldı anı nûr-efzā (KAS.1/6)

Müntaḡil oldu hep ecdād-ı Şeh-i kevneyn’e
Şırasıyla pederi cebhesine virdi ‘alā (KAS.1/9)

Peder ü māder ü ecdādı ile ceddātı
Ḥazret-i Ādem’e dek pāk idügidir eclā (KAS.1/15)

Bu girizgâhtan sonra mevlidin asıl bölümü olan Hz. Peygamberin doğumunun anlatıldığı bölüme geçilir. Bölüme *veladet bahri* de denilir. İsmail Sâdık’ın mevlidinde Hz. Peygamber’in doğumu şu şekilde anlatılmıştır:

On ikinci gün idi māḡ-ı Rebī‘ ü’l-Evvel
Sāl-i şemsī ile Nisan kılındı imlā (KAS.1/43)

Ṭoḡıcaḡ secde vü engüş-i şehādetlerini
Ref’ idüp böyle buyurdı işidildi ḡattā (KAS.1/47)

Mevlid geleneğindeki bir başka hususiyet ise Hz. Peygamber’in doğumunun anlatıldığı bölümde onun doğumu sırasında çeşitli yerlerde gerçekleşen olağanüstü olayların anlatılmasıdır. İsmail Sâdık’ın mevlidinde Hz. Peygamber’in doğumunda yaşanan mucizeler şu şekilde anlatılmıştır:

Belde-i Sāve’de aḡmaḡda idi nehr-i Furāt
Ma‘bed itmişdi binā anda Yehūd u Tersā (KAS.1/49)

Münkaṭı'ı oldu oradan o gice nehr-i Furāt
Oldı âteş-gedede buz gibi şular peydā (KAS.1/50)

Hiç söndürmeyerek aña tıparlardı mecūs
Biñ sene yanmış iken ol gice oldu itfā (KAS.1/51)

İsmail Sâdık, miraç konusuna geldiği zaman Hz. Muhammed'in mucizeleri ve miraç bahsine ayrı bir kaside yazacağını söylemiştir. Nitekim bir sonraki kasidede mucize ve miraç bahsini ele almıştır. Süleyman Çelebi'nin mevlidinde de veladet bahrinden sonra Hz. Muhammed'in mucizeleriyle birlikte miraç hadisesi etraflı bir şekilde anlatılmıştır. *Vesîletü'n-Necât*'ın tevhid, merhaba, miraç, dua ve vefat gibi farklı bâbları, bahirleri de vardır. İsmail Sâdık da Hz. Muhammed'in doğumundan ölümüne kadarki süreci birkaç farklı kaside hâlinde ele almıştır.

Sinleri elli bir olduğda vuḫū' -ı Mi' rāc
Bir kaşîde yazılır mu' cizeler ile aña (KAS.1/69)

Çelebi, bahsettiğimiz bölümlerden sonra Hz. Muhammed'in tebliğ görevini yerine getirmesini anlattıktan sonra mevlidini Hz. Peygamber'in vefatıyla noktalamıştır. İsmail Sâdık'ın mevlidinde de aynı sıralama mevcuttur. İsmail Sâdık, mevlid kasidesinde muhteva olarak klâsik mevlide mutabık kalmış; şekil olarak ise mevlid kasidesini döneminde sıkça tercih edilen 80-90 beyitlik kaside şeklinde olan kısa mevlid olarak kaleme almıştır. İsmail Sâdık'ın mevlidinde Hz. Peygamber'in vefatı şu şekilde anlatılmıştır:

Vaḫt-i rihletleri de yine Rebî' ü'l-Evvel
On ikinci günü işneyn kılındı inşā (KAS.1/84)

Hâbgâhı bulunan mevzi' -i pür-nūr u şeref
Hufr olup lahd olarak defni kılındı icrā (KAS.1/85)

Sinn-i 'âlîleri altmış üç idi ḫavl-i eṣaḫḫ
Ġazavâtı da yigirmi yedi ḫavl-i aḫvā (KAS.1/86)

2.1.2.2. Mucizât-ı Nebî

Mucize, sözlükte “başkalarını imtisal ve müsâbakatdan âciz bırakan, kimsenin yapamayacağı hâl ve sûretde olan”¹⁴⁴ anlamındadır. İstilahî olarak ise “Peygamber olduğunu ileri süren kimsenin elinde doğruluğunu kanıtlamak için Allâh tarafından yaratılan hârikulâde olay”¹⁴⁵ anlamındadır. İslam akâidine göre mucizeyi sadece peygamberler gösterebilirler. Hz. İsa’nın ölümleri diriltmesi, Hz. Musâ’nın asasıyla Kızıldeniz’i ikiye ayırması ve Hz. Muhammed’in ayı ikiye bölmesi peygamberlerin gösterdikleri mucizelere birkaç örnektir. Çok çeşitli ilmî ve edebî eserlerde peygamberlerin mucizeleri üzerinde durulmuştur. Kadı İyâz’ın *Şifâ’-i Şerîf*’i Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı çatısı altında Mucizât-ı Nebî türüne verilebilecek örneklerdendir.¹⁴⁶ *Rûh-ı Kemâl*’de Şifâ’-i Şerîf’ten çeşitli salavâtlar alınmış ve onlar nazmen şerh edilmiştir.

Mucizât-ı Nebî, Hz. Peygamber’in mucizelerinden bahseden manzum ve mensur eserlere denir. Mucizât-ı Nebî türü Türk Edebiyatında müstakil bir eser türü olmamış; onun yerine Hz. Peygamber’le ilgili çeşitli konular işlenirken ilgili muhtevanın bir parçası olmuştur. Genellikle mevlidlerin içinde bir bölüm olmuş veya mirac-nâmelerde işlenmiştir. Süleyman Çelebi’nin *Vesîletü’n-Necât* isimli mevlidinde de “Mucizât-ı Nebî” ve “Mi’râc-ı Mustafa” bölümleri bulunmaktadır. İsmail Sâdık, “Ahvâl-i Celîle-i Hazret-i Fahr-i Âlem” diye isimlendirdiği mevlid özelliklerini taşıyan 89 beyitlik kasidesini mucize bahri ile bölmek istememiş; bunun yerine bir sonraki bölümü “Mucizât-ı Hazret-i Resûl-i A‘zam” başlığıyla Hz. Peygamber’in mucizelerine ve miraç hadisesine ayırmıştır. Bu sebepten ötürü bu kasideyi İsmail Sâdık’ın mevlidinin bir parçası sayabileceğimiz gibi mucizât-ı nebî türünün de bir örneği olarak görebiliriz.

Süleyman Çelebi’nin *Vesîletü’n-Necât*’ındaki Mu’cizât-ı Nebî bölümünde Hz. Peygamber’in teninin güzel koktuğu, tenine rüzgâr değdiğinde o güzel kokuların etrafa yayıldığı; aynı zamanda Hz. Peygamber’in terinin de gül kokusu gibi güzel koktuğu ve Bedir Savaşı’nda müşriklerin Hz. Peygamber’in yerden alarak savurduğu kum taneleri ile gözlerinin kör olduğu vs. gibi mucizelere değinir:

¹⁴⁴ Şemseddin Sami, “Mu’cize”, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Şifa Yayınevi, 2016, s. 1130.

¹⁴⁵ Bulut “Mûcize”, s. 350.

¹⁴⁶ Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, s. 650-652.

Fî beyânı mu'cizâtı'n-Nebiyy sallallâhü aleyhi ve sellem

331. Tokınıcak açına bâd-ı sabâ

Misk ü anberden tolar idi havâ

332. Terlese güller olurdu her teri

Hoş direrlerdi terinden gülleri

333. Düşmana saçdı eli'le toprağı

Kör oldu cümle ol kâfir yağı¹⁴⁷

Hiz. Muhammed'in birçok mucizesinden bahsedilir. Bir koyundan yapılan yemeğı bütün bir ordunun yediğı hâlde bitirememesi, Hayber gazvesinde Hiz. Muhammed'e hediye edilen koyunun zehirli olduğunu pişmiş olduğı hâlde haber vermesi, Hiz. Muhammed'in huzuruna çağırıldığı ağacın hareketlenip yanına gelmesi vb. gibi daha birçok mucize İsmail Sâdık'ın mucizât-ı nebî kasidesinde işlenmiştir. Bu mucizelerden bir tanesi de *Şakku'l-Kamer* diye maruf Hiz. Peygamber'in ayı ikiye bölmesi ile sonuçlanan mucizedir:

Müşrikiniñ gözi öñinde kamer şakķ oldu

Hzret-i Fahr-i rusûl eyleyicek istid'â (KAS.2/43)

Cebeliñ üstine bir pâresi gitdi mâhıñ

Yine birleşdi görüp her nazar idenler aña (KAS.2/44)

Hiz. Muhammed'in mucizelerinin arasında miraç hadisesinin muhakkak ki çok ayrı bir yeri vardır. *Vesîletü'n-Necât*'ta mucizât-ı nebî bölümünden sonra miraç hadisesine Mirac-ı Mustafâ adıyla ayrı bir bölüm ayrılmıştır. İsmail Sâdık da diğer mucizeler arasında miraç bahrini daha uzun anlatmıştır. İsmail Sâdık ayrıca Hiz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'ya vusulünün âyetle sabit olduğı ve inkâr edenin küfre gireceğini de belirtmiştir:

Maķdemi Mescid-i Akşâ'yı şeref-yâb itdi

Gördi âyâtı da âyetle buyurdi Mevlâ (KAS.2/49)

¹⁴⁷ Süleyman Çelebi, Haz. Necla Pekolcay, s. 104.

İş-bu âyetdeki âyâtı muhakkiğler ider
Cümle Mi‘râc vukû‘âtına bürhân imlâ (KAS.2/50)

Küfr olur Mescid-i Akşâ’ya vusûlin inkâr
İş-bu âyetde şarâhatle mübeyyen zirâ (KAS.2/51)

Var semâvâta ‘urûcında hadîs-i meşhûr
Münkiri oldu dâlâlet ile hızlâne sezâ (KAS.2/52)

2.1.2.3. Hilye

Hilye sözlükte “süs, ziynet, cevher, güzel yüz, dekorasyon, güzellikler, güzel sıfatlar”¹⁴⁸ gibi anlamlara gelir. İstilahî olarak ise “Peygamber efendimizin iç ve dış vasıflarını anlatan yazılar” anlamındadır. Hilye mefhumu zamanla Hz. Muhammed’in vasıflarını anlatan edebi tür ve Hz. Muhammed’in vasıflarını anlatan levha ile özdeşleşmiştir.

İslamiyet’te resim çizme ve çizdirmeye pek sıcak bakılmamıştır. Bu sebepten ötürü de ne Hz. Peygamber yaşarken ne de ölümünden sonra hiç resmi çizilmemiştir. Hz. Peygamber’in vasıflarının tarifinde ve öğrenilmesinde ilk kaynak hadîs-i şerîflerdir. Bazı sahabeler kendi nazarlari çerçevesinde ve aktarma kabiliyetleri seviyesinde Hz. Peygamber’in belirli vasıf ve özelliklerini nakletmişlerdir. Bu hadîs-i şerîflerde Arapçada pek sık kullanılmayan bazı kelimeler kullanmışlardır. Bu kullanış, hilye dairesinde tercüme ve şerh geleneğini doğurmuştur. Tirmizî ve Kadı İyâz “şemâil” ismiyle bu alanı sistematikleştirmişlerdir. Bu iki isim şemâil kitaplarında Hz. Peygamber’in özelliklerini bütüncül olarak ele almış, hilye sayılabilecek Hz. Peygamberin fiziksel özelliklerini ise “Halku Rasûlillâh” başlığı altında incelemişlerdir.¹⁴⁹

Hilye, Hâfız Osman’ın hat ve tezhip sanatıyla levha hâline getirmesinden sonra evlerde bulundurulmaya başlanmıştır. Hilye bulunan evde bereket hasıl olduğu ve hilye bulunan evin, kötülüklerden ve musibetten korunduğu gibi rivayetler bu alışkanlığın artmasında teşvik edici unsur olmuştur. Her şeyden öte Türklerin peygamber sevgisi, bu konuda en önemli teşvik unsurudur. Birçok hadîs-i şerîf de hilyenin yazılması ve yaygınlaşması

¹⁴⁸ Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2010, s. 513.

¹⁴⁹ Mustafa Uzun “Hilye”, *DİA*, İstanbul, 1998, C. 18, s. 44-46.

hususunda teşvik edicidir. Bunlardan en meşhur olanı İsmail Sâdık'ın da *Rûh-ı Kemâl*'de aktardığı Hz. Ali'den rivayet edilen şu hadîs-i şerîftir:

“Ruviye ‘an‘ Aliyyi’bn-i Ebî Tâlibin -rağiya’llâhu te‘âlâ ‘anhu- ennehû kıle. Kıle Resûlu’llâhi şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem -Men ra‘â hilyetî min-ba‘dî feke-ennemâ ra‘ânî ve men-ra‘âhâ şevkan ileyye harrama’llâhu ‘aleyhi’n-nâra ve ye‘menü min-fitneti’l-kabri ve lâ-yühşeru ‘uryânen fî-yevmi’l-ğaşri ve’l-karâri ve fî rivâyetin ‘âriyen yevme’l-ğaşri. Şadağa Resûlu’llâhi şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem.-”

Tercümesi:

“Ebû Tâlib’in oğlu Hz. Ali’nin rivayet ettiğine göre (Allâh ondan razı olsun) Resûlullâh şöyle söylemiştir: Hilyemi gören beni görmüş gibidir. Beni gören insan bana muhabbetle bağlanırsa Allâh ona cehennemî haram kılar; o kişi kabir azabından emin olur, mahşer günü çıplak olarak haşredilmez. Muhakkak ki Rasûlullâh (Salât ve selâm onun üzerine olsun) doğru söyledi.”

Şemâil, Hz. Muhammed’in hem dış görünüşünden hem de ahlakından ve davranışlarından bahseder. Bu türün içerisinde Hz. Muhammed’in sadece fiziksel vasıflarından bahseden hilye türü çıkmıştır ve zamanla müstakil bir edebî tür hâlini almıştır. İlk şemâil Tirmizî’nin “eş-Şemâ’ilü’n-nebeviyye ve’l-hasâilü’l-Mustafaviyye” isimli kitabıdır.¹⁵⁰ Edebî açıdan yazılmadığı için Arap edebiyatı çerçevesinde değerlendirilemez. Ancak hilye yazarları temel kaynak olarak yararlandığı için önemli bir kitaptır. Fars edebiyatında ise şemâil ve hilye türüne pak fazla rağbet edilmemiş ve bu yönde eserler ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla hilye, Türk edebiyatında doğmuş ve tekemmül etmiş bir türdür. Şarkı ve tuyuğ nasıl millî bir nazım şekli ise, hilye de öyle millî bir nazım türüdür.¹⁵¹ Türk edebiyatında en meşhur hilye Hâkânî (ö. M. 1606)’nin nazmen kaleme aldığı 700 küsur beyitlik hilyesidir.¹⁵² Türk edebiyatında Hz. Muhammed hilyesinin yanı sıra dört halife, peygamberler, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hilyelerine de rastlanır.

¹⁵⁰ M. Yaşar Kandemir “eş-Şemâilü’n-Nebeviyye”, *DİA*, İstanbul, 2010, C. 38, s. 500-501.

¹⁵¹ Kolektif, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* “Hilye ve hilyeler” maddesi, İstanbul: Dergah Yayınları, 1981, C. 4, s. 235-238.

¹⁵² Kolektif, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* “Hakanî Mehmed Beğ” maddesi, İstanbul: Dergah Yayınları, 1981, C. 4, s. 21.

Hâkânî Mehmed Bey İstanbul'da doğup yetişmiş ve iyi bir eğitim almıştır. Babası Mehmed Paşazade Abdülcelîl Mahmud Bey'dir. Annesi Seyyid Mehmed Paşa'nın kızı Şerife Hanım'dır. Saray çevresinde yetişmiş ve devlet kademelerinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bir ara Sancak Beyliği yaptığı ve divan-ı hümayunda çeşitli görevlerde bulunduğu malumdur. Hilye nazım türünde üstat kabul edilmiştir. Ondan sonra hilye yazıcılarının büyük bir çoğunluğu eserine başlamadan yahut eserinin içerisinde Hâkânî'den bahsetmiş bazıları Hâkânî'den beyitler almışlar ve ona nazire yapmışlardır. Hâkânî'nin hilye alanında ustalığı ve büyüklüğü Süleyman Çelebi'nin mevlid alanında ustalığı ve büyüklüğü gibidir. Klasik edebiyatta hilye ve mevlid yazıcılarının genel kabulüne göre onların eserleri taklit edilemez üstünlüktedir.¹⁵³

Hakânî, hilyesinde Hz. Peygamber'in yüzü, gözü, bedeni vs. gibi fiziksel özelliklerini anlatır. Hadislere dayandırılan bu anlatımda Hz. Peygamber'in yüzünün nurlu, gözlerinin kara ve bedeninin heybetli olduğu gibi ifadeler geçer:

Ezherü'l-levn (Yüzü aydınlık idi.)

203. İttifâk etti bu ma'nâda ümem
Ezherü'l-levn idi fahr-i âlem

204. Yüzünün hâlis idi ağı katı
Ruhları sâf idi Sâfî sıfatı

Ed'acü'l-Ayneyn (Gözleri kara idi.)

226. Ol görür gözleri masnûâtın
Muktezâsıydı tecelliyyâtın

227. Anı göz nûru gibi seyr-i cemâl
Bî-misâl etmiş idi bi'l-icmâl

Ebcel (Beden yapısı heybetli idi.)

¹⁵³ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013, s. 17-49, 116.

248. Hem cesîm idi Rasûl-i Ekrem
Yaraşık rûh-ı mücessem der Eysem

249. Cism-i zîbâsına vermişti revâc
Hil'at-ı tâc u kabâ-yı Mi'râc¹⁵⁴

Türk edebiyatındaki manzum hilyelere göz atıldığında iki farklı anlatım biçimine sahip oldukları söylenebilir. Bunlardan birincisi özellikle hadîs-i şerîflerden yardım alarak Hz. Peygamberin vasıflarını açık ve yalın bir şekilde ifade etme yöntemidir. Bu yöntemde Hz. Muhammed'in göz, kaş, burun, omuz vs. gibi uzuvları hadîs-i şerîflerde nasıl geçiyorsa aynı şekilde nazmen yazılır. İkinci yöntem, Hz. Peygamber'in vasıflarını daha ağdalı ve süslü ifadeler kullanarak betimleme yöntemidir. Bu yöntemde ise Hz. Muhammed'in uzuvları edebî mazmunlarla çeşitli edebî sanatlara başvurularak ifade edilir.¹⁵⁵

Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin hilyesi bu iki kullanışa dair örnekleri bünyesinde barındırır. Birinci yani Hz. Peygamber'in fizikî vasıflarını hadislerde geçtiği şekilde, süslemeden anlatan kullanışa dair örnek:

221. Didiler var idi bir ince tamar
Kaşları arasın itmişdi maşarr

222. Gâh olup ol reg-i mîzâb-ı celâl
Cûy-ı hiddetle tölardı fi'l-hâl¹⁵⁶

İkinci yani Hz. Peygamber'in fizikî vasıflarını süslü, ağdalı ifadelerle ve edebî sanatlarla bezeyerek anlatan kullanışa dair örnek:

214. Ham-ı ebrûsına üftâde hilâl
Câmi'-i kırbda mihrâb-ı cemâl

215. Kible-gâh idi kaş Cibrîl'e
Medd-i Bi'smi'llâh idi tenzîle¹⁵⁷

¹⁵⁴ Hakanî Mehmet Bey, Haz. İskender Pala, *Hilye-i Saadet*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008, s. 66, 72, 76.

¹⁵⁵ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, s. 51-56.

¹⁵⁶ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, s. 500.

¹⁵⁷ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, s. 500.

Türk edebiyatında hilyeler, müstakil bir eser şeklinde yazıldığı gibi, müstakil bir eserin içerisinde bir bölüm olarak da yazılmışlardır. Eğer eser müstakilse genellikle besmele, hamdele, tevhid, münâcât, na't, medhiye, sebep-i te'lîf bölümlerinden sonra hilye bölümüne geçer ve hatime bölümüyle son bulur. Eser, bir eserin içerisinde bölümse, genellikle birkaç beyitte asıl konuya geçilir ve ardından hilye bölümü yazılır. Müstakil hilyelerin büyük çoğunluğunda nazım şekli mesnevidir. Ayrıca aralarda gazel, kaside, kıt'a vs. gibi nazım şekilleriyle yazılmış ufak parçalar olabilir. Bir eser içerisindeki hilyelerde ise, nazım şekli çoğunlukla kasidedir. Hilye yazılırken Hz. Peygamber'in vasıfları başlıklara ayrılır ve farklı bölümler hâlinde incelenir.

İsmail Sâdık Kemâl'in hilyesi *Rûḥ-ı Kemāl*'in içerisinde 74 beyitlik bir kasidedir. Keza *Âşâr-ı Kemāl* isimli eserinde aynı hilye mevcuttur. Müstakil bir eser olmadığı için besmele, hamdele, tevhid, münâcât, na't, medhiye, sebep-i te'lîf bölümleri yoktur. İsmail Sâdık ilk üç beyitle bir girizgâh yaptıktan sonra, Hz. Ali'den rivayet edilen hadîs-i şerîfi nakletmiş, daha sonra başlıklar hâlinde Hz. Peygamber'in vasıflarını açıklamıştır. Hz. Peygamber'in vasıflarını anlatırken süslü ve ağıdalı ifadeler kullanmayı değil; açık ve yalın bir üslûp kullanmayı tercih etmiştir. İsmail Sâdık, hilyesini oluştururken hemen hemen her hilyede değinilmeden geçilmeyen Hâkânî'nin ismini bir beytinde zikretmekte ve onunla aynı vesikaları kullandığını söylemektedir:

Didi mevşûk rivâyetleri çün Ḥâkânî

Eyledüm cümlesini bunda da 'aynen imlâ (KAS.3/12)

İsmail Sâdık'ın hilyesinde vasıfların ve hadîs-i şerîflerin sıralanışı Hâkânî'nin hilyesi ile aynıdır. İsmail Sâdık'ın eser ürettiği dönem olan 19. yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar birçok hilye yazılmıştır; lakin Hâkânî'nin bu alandaki etkisinin hâlâ devam ettiği ifade edilir. Birçok hilye yazarı Hâkânî'ye gıpta ettikleri için hilye kaleme aldıklarını belirtmişlerdir.¹⁵⁸

Hâkânî'nin ana kaynakları arasında ise muhakkak Tirmizî'nin ve Kadı İyâz'ın eserleri ve bu eserlerdeki hadisler olduğu açıktır. İsmail Sâdık'ın hilyesi, Hâkânî etkisinde olduğu için, yine aynı kaynakları ve o kaynaklardaki hadisleri esas almıştır. Buradan, Tirmizî'nin

¹⁵⁸ Mehtap Erdoğan, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11, sy. 1 (2007): 324.

Şemâilü'n-Nebeviyye'si ve Kadı İyâz'ın *Şifâ'-i Şerîf*'i hilye nazım türünün ana kaynakları arasındadır sonucuna varabiliriz. İsmail Sâdık, hadîs-i şerîf sıralamasını ve Hz. Peygamberin vasıflarını sıralamadaki kurgusunu, *Şifâ'-i Şerîf*'den aldığını, kasidenin sonlarına doğru derkenarda yazdığı şu cümle ile açıkça ifade etmektedir: “*Ḳeẓā fî'ş-şifāi'ş-şerīfi ma' a ba' zı't-taḳdīmi ve't-te'hir*”¹⁵⁹

Muhteva açısından hilyeyi üç bölüme ayırabiliriz: 1. Meşhur hadîs-i şerîf ve onun açıklamasının yapıldığı bölüm, 2. Hilyelerin koruyucu özelliklerinin anlatıldığı bölüm, 3. Hz. Peygamber'in vasıflarının açıklandığı bölüm. Müstakil bir hilye ise besmele ve hamdele bölümü daha önceden yazıldığı için bir daha zikretme gereği hissedilmemiştir ve konuya Hz. Muhammed'in hilyesinin yazılmasını teşvik edici olan meşhur hadîs-i şerîf ve onun açıklaması ile başlanmıştır. Müstakil bir hilye değilse birkaç beyitlik kısa bir besmele ve hamdele bölümünden sonra aynı konuya değinilmiştir. İkinci bölümde hilyelerin koruyucu özellikleri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise ayrı başlıklar hâlinde Hz. Peygamber'in vasıfları açıklanmıştır.¹⁶⁰ *Rûḥ-ı Kemāl*'deki hilyede de durum aynıdır.

İsmail Sâdık'ın hilye nev'indeki kasidesi *Rûḥ-ı Kemāl*'in içindeki bir kaside olduğu için besmele, hamdele, tevhit vs. gibi bölümler ayrı kasideler hâlinde uzun bir şekilde işlenmemiştir. Ancak yine de yönteme uymuş ve ana konuya geçmeden önce birkaç beyit hâlinde besmele, hamdele ve salve kısımlarına yer vermiştir. İsmail Sâdık daha sonra Hz. Ali'den rivayet edilen meşhur hilye hadisinin tam metnini vermiştir. Bu hadisi birkaç beyitle açıkladıktan sonra hilyelerin koruyucu özellikleri hakkında çeşitli rivayetleri anlatmıştır:

Kendüye şevḳ iderek görse olur nâr ḫarām
Ḳabr u maḫşerde de râḫatla ider kesb-i şafâ (KAS.3/6)

Didi hem Ḥazret-i Şeyḫü'l-^u ulemâ Şadru'd-dîn
Ḥilye-i pâki yazup kim ki gehî baksa aña (KAS.3/7)

Füc'eten vesvese-i ḫâtimedden ḫıfz olarak
Bir belâ görmeye pür olsa belâdan dünyâ (KAS.3/8)

¹⁵⁹ İbarenin tercümesi şöyledir: “Birtakım takdim ve tehirlerle *Şifâ-i Şerîf*'te de bu şekildedir.”

¹⁶⁰ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, s. 51-56.

Olduğı ħāneye dāħil olamaz diyü le’im
Faķr u ğam u bīm ü marāzlar dađı gelmez ašlā (KAS.3/9)

Ĥacc u i’ tāk şevābı ola her ān iħsān
İtmez ‘uķbāda dağı anı mu’ azzeb Mevlā (KAS.3/10)

İsmail Sâdık, kasidesinde kullandığı rivayetlerin hepsini Hâkânî’nin hilyesinden aldığını belirttikten sonra, Hz. Peygamber’in özelliklerini anlattığı asıl bölüme geçmiştir. İsmail Sâdık bu asıl bölüme geçerken uzunca bir listeyle ravi ismi sıralamış ve hadislerin hepsini teker teker belirtmek istemediğini, çünkü bunun kendisinin işinin olmadığını belirtmiştir. Kasidenin sonunda derkenarda *Şifā’-i Şerīf*e atıfta bulunması hem hilye hem de hadis alanında söz sahibi olan Kadı İyâz’ın yetkinliğine güvendiğinin bir göstergesidir. İsmail Sâdık daha sonra âdet olduğu üzere çeşitli kısa başlıklar altında Hz. Peygamber’in fiziksel özelliklerini açıklamıştır:

Ebcele
(Vücudu yapılı idi.)
Ĥāşılı kıldı mu’ azzam anı her vech-ile Ĥaķ
Cāh u aĥlāķı ‘azīm cism-i cisīm ü ra’ nā (KAS.3/20)

Eşkele’l-‘ayn
(Gözlerinin beyazında kırmızılık vardı.)
Ol siyeh dīdeleriñ aķları ĥumretlicedür
Her biri āyīne-i defter-i meşrūĥ-ı Hüdā (KAS.3/21)

Ya’ ni kim metnini eyler <o> siyeh çeşmi beyān
Aķlarıñ ĥumreti de şerĥini eyler inbā (KAS.3/22)

Ehdebe’l-eşfār
(Kirpikleri uzundu.)
Müjdeler aţvel <idi> esved ü ra’ nā ter idi
Küĥlını sūre-i Necm itdi ezelden ilķā (KAS.3/23)

Eblece ezece'l-havâcibi
(Kaşlarının arası açık, kaşları ince ve uzundu.)
Ebrûlar ince açık atvel ü esved idiler
Feyz-i dâreyn gelür eylese luţfî îmā (KAS.3/24)

2.1.2.4. Şemâil

Şemâil, sözlükte “huylar, tabiatlar, ahlâklar”¹⁶¹ gibi anlamlara gelir. İstilahî olarak ise “Hz. Peygamber’in fizikî ve ahlâkî özelliklerini ifade eden bir terim ve bu konuda yazılan eserlerin ortak adı”¹⁶² anlamındadır. Yardım, şemâil kelimesinin tarihsel sürece bağlı olarak şu an ki anlamına gelmesi konusunda “İslâm âlimleri, kelimeyi bu geniş lügat mânâlarından alıp, onu, bir şahsın hayat hikâyesini, yani biyografisini anlatan bir terim hâline getirmişlerdir. Kelime zamanla daha da özelleştirilerek, sadece Hazreti Peygamber’in beşerî yönünü, yaşama üslûbunu ve şahsî hayatını anlatan bir terim hüviyetine büründürülmüştür.”¹⁶³ der. İlk devir İslâm âlimleri Hz. Peygamberin beşerî yönünü anlatmak için sıfat, menâkıb, fezâil vs. gibi kavramlar kullanmışlardır. Daha sonra bu kavramlar, sistematikleşen ilim dalları içerisinde kullanılagelen anlamlarını yüklenmeye başlamışlardır. Örneğin şemâil kelimesi, Hz. Peygamber’in güzel ahlakını ve bu yöndeki davranışlarını konu edinen bir mefhum hâlini almış, menâkıb kelimesi ise din büyüklerinin biyografisi şeklinde algılanmaya başlanmıştır.¹⁶⁴ Şemâil kelimesini en kapsamlı şekilde kullanıp sistematikleştiren kişi Tirmizî’dir. Eserinin tam adı “eş-Şemâ’ilü’n-Nebeviyye ve’l-Hasâ’ilü’l-Mustafaviyye” olup şemâil konusunda ana kaynak kabul edilir.

Şemâil, Türk edebiyatına bir tür olarak girmesine rağmen pek fazla kullanılmamıştır. Onun yerine hilye türü sıklıkla kullanılmıştır. Genellikle hilye türünün bir parçası gibi görülmüş ve o şekilde değerlendirilmiştir. Hulasa şemâil daha çok İslâmî ilimlerin Hadis, İslam Tarihi gibi alanlarına konu olmuş, edebiyatta ise hilye türü tercih edilmiştir. Bunun yanında Türk edebiyatında Hz. Peygamber’in fiziksel vasıflarını anlatan metinlere hilye, ahlakî vasıflarını ve güzelliklerini anlatan metinlere ise şemâil denmesi şeklinde bir ayrım vardır. Çoğu zaman Hz. Peygamber’in ahlaki güzelliklerinden de bahsetse metinde ayrı

¹⁶¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1984, s. 1183.

¹⁶² M. Yaşar Kandemir “Şemâil”, *DİA*, İstanbul, 2010, C. 38, s. 497-500.

¹⁶³ Ali Yardım, *Peygamberimiz’in Şemâili*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2011, s. 42.

¹⁶⁴ Ali Yardım, s. 42-56.

bir bölüm teşkil etmediği için şemâil adlandırılması yapılmamış ve hilye olarak değerlendirilmiştir. İsmail Sâdık, “Hilye-i Şerife-i Cenâb-ı Mefhar-i Kâ’inât” başlığı altında kaside şeklinde 74 beyitlik bir hilye yazdıktan sonra, Hz. Peygamber’in ahlakî güzelliklerini yani şemâilini anlatmak için “Ahlâk-ı ‘Ulyâ-yı Cenâb-ı Mefhar-i Mevcûdât” başlığı altında 30 beyitlik bir kaside yazmıştır. İsmail Sâdık’ın bu uygulayışı onun nezdinde hilye ve şemâil türleri arasındaki ayrımı ortaya koymaktadır.

Kur’ân-ı Kerîmde Hz. Peygamber’in beşer olduğu zikredilse¹⁶⁵ de, Nübüvvet ve Risâlet yönü ortaya konmuş; beşerî ve fizikî yönüne değinilmemiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in ahlak ve davranışlarını konu edinen şemâil türü eserler ortaya konmaya başlanmıştır. Dolayısıyla şemâilde, Hz. Peygamber’in Nübüvvet ve Risalet görevinin dışındaki daha çok gündelik yaşamdaki tavrı veya fizikî özellikleri üstünde durulmuştur. Bunun yanında şemâillerde Hz. Peygamber’in karakteri, giyinişi, yeme-içmesi vs. gibi hususi özelliklerden de bahsedilir.¹⁶⁶

İsmail Sâdık, şemâilinde bütün peygamberlerin huyu ve yaratılışının güzel olduğunu ancak Hz. Muhammed’in huyunun ve yaratılışının bazı yönleriyle diğer peygamberlerden üstün olduğunu söylemiş ve bu minvalde örnekler vermiştir:

Enbiyâ hilkat ü hulkı bütün ahsen ise de
Birbirinden oluyor ba‘zı cihetle a‘lâ (KAS.4/3)

Hzret-i Fahr-i rusûl hep o cihetlerde da‘hî
Her nebî vü rusûle oldu tefevvuk-fermâ (KAS.4/4)

İsmail Sâdık, kasidesinde Hz. Muhammed’in isteyeni geri çevirmediği, kahkaha atarak değil tebessüm ederek güldüğü, kendi nefsi için intikam almadığı, elini öpen kimse geri çekilmedikçe elini çekmediği vs. gibi güzel ahlâkî vasıflarından bahseder:

İstenen şey bulunur ise virürdi der-hâl
Gayr-ı mevcûdsa cevâbı buyurup hüsni edâ (KAS.4/8)

¹⁶⁵ “De ki: Ben de sadece sizin gibi bir beşerim; bana tanrınızın tek tanrı olduğu vahyedilmiştir, doğruca O’na yönelin, O’ndan bağışlanma dileyin. Allâh’a ortak koşanların vay haline!” el-Fussilet 41/6.

¹⁶⁶ A. Azmi Bilgin, “Hz. Muhammed’in Muhtasar Şemâil-i Şerif Tercümesi’nde Geçen Vasıfları”, *Türkiyat Mecmuası* 26, sy.1 (2016): s. 84-85.

Gönderelüm ele giçer ise inşâ 'Allâh
Diyü taṭyîb ile va' dine de eylerdi vefâ (KAS.4/9)

Mütebessim ise de ẓahḳahayı eylemeyüp
Söylemezdi kelimâtın biri olmazsa sezâ (KAS.4/19)

İntikâm almaz idi nefis-i şeref-bahşı için
Ḥadd-i şer' iyi faḳaṭ dâ'im iderdi icrâ (KAS.4/21)

Destini bûs iden kimse elin çekmeyecek
Yed-i pür luṭfını çekmez idi andan aṣlâ (KAS.4/24)

2.1.2.5. el-Esmâü'l-Hüsnâ

En güzel isimler mânâsına gelen el-Esmâü'l-Hüsnâ, İslâm Ansiklopedisi'nde "İsmi'nin çoğulu olan *esmâ* ile güzel, en güzel anlamındaki *hüsnâ* kelimelerinden oluşup, naslarda Allâh'a nispet edilen isimleri ifade eder.¹⁶⁷ şeklinde açıklanır.

Kur'an-ı Kerim'de Allâh'ın isimlerini ifade etmek için "ism", "ismullah", ismü Rabbik" "ismüh" gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu isimlerin yanında 4 yerde "el-Esmâü'l-hüsnâ" terkihi kullanılmıştır.¹⁶⁸ A'râf Sûresi'nin 180. ayetinde "En güzel isimler Allâh'ındır. Ona o güzel isimleriyle dua edin ve onun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır."¹⁶⁹ buyurulmuştur. Ayette el-Esmâü'l-hüsnâ ifadesi geçmekte ve Allâh'a bu isimler ile dua edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. İkinci ayette önce tevhid vurgusu yapılmakta daha sonra en güzel isimlerin Allâh'a ait olduğu söylenmektedir: "Allâh, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. En güzel isimler onundur."¹⁷⁰ İslamiyet'ten önce Arap yarımadasının bazı bölgelerinde "rahmân" kelimesi Tanrı'nın ismi olarak kullanılmaktaydı. İslamiyet'ten sonra Hz. Muhammed'in besmelede, namazda, duada vs. Rahmân ifadesini kullanması müşrikler tarafından yadırganmıştır ve İslamiyet'in tevhid ilkesine hâlel getireceği ileri sürülmüştür. Bu olayların akabinde İsrâ sûresinin 110. âyeti nâzil olmuştur. Âyette şöyle söylenmektedir:

¹⁶⁷ Bekir Topaloğlu "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, İstanbul, 1995, C. 11, s. 404.

¹⁶⁸ Bekir Topaloğlu "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, İstanbul, 1995, C. 11, s. 405.

¹⁶⁹ el-A'raf 7/180.

¹⁷⁰ el-Tâhâ 20/8.

“De ki: Rabbinizi ister Allâh diye çağırın ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler onundur...”¹⁷¹ Haşr sûresinin son üç ayetinde Allâh, kendisinin Esmâ’-i Hüsnâ’sının bulunduğunu bir kez daha hatırlatmış ve bu esmaya Rahmân, Rahîm, Melik, Kuddûs, Selâm, Mütekebbir gibi birtakım örnekler vermiştir.¹⁷² Son 3 âyetin tamamı şu şekildedir: “O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allâh’tır. Gaybı da görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân’dır, Rahîm’dir. O, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allâh’tır. O Melik’tir, Kuddûs’tur, Selâm’dır, Mü’min’dir, Müheymin’dir, Azîz’dir, Cebbâr’dır, Mütekebbir’dir. Allâh, onların ortak koştuklarından uzaktır. O Allâh ki Hâlik’tir, Bâri’dir, Musavvir’dir. En güzel isimler onundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey onu tesbih eder. O, Azîz ve Hakîm’dir.”¹⁷³ Kur’ân-ı Kerîm’de bildirilen ve hadislerle bize ulaşan isimlerinin dışında Allâh’ın başka isimlerinin de olduğu kabul edilir. İsmail Sâdık, *Rûh-ı Kemâl*’deki Esmâ’-i Hüsnâ kasidesinde buna A’râf Sûresi’ndeki ayetle dikkat çekmiştir:

Ba‘ zısın kimseye bildürmedi Rabb-i Müte‘âl

Ba‘ zısın eyledi inbâ‘ didi “fe’d‘ûhu bi-hâ”¹⁷⁴ (KAS.5/7)

el-Esmâü’l-Hüsnâ ile ilgili birçok ayet olduğu gibi birçok hadis de mevcuttur. *Kütüb-i Sitte*’de, Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*’inde, Hâkim’in *Müstedrek*’inde ve daha başka hadis kaynaklarında Esmâ’-i Hüsnâ ile ilgili hadisler yer almış hepsinin de ravi zinciri Ebû Hüreyre’ye varmıştır. “Allâh’ın doksan dokuz -yüzden bir eksik- ismi vardır. Bunları ezberleyip benimseyen (ihşâ) cennete girer.”¹⁷⁵ ifadesi el-Esmâü’l-Hüsnâ ile ilgili bütün rivayetlerin birinci bölümünde vardır. Tirmizî ve İbn Mâce birinci bölümde bu hadisi naklettikten sonra ikinci bölüme el-Esmâü’l-Hüsnâ’da yer alan isimleri eklemişlerdir. İbn Mâce doksan dokuz isme “ahad” ismini de ekleyip sayıyı yüze çıkartmıştır. Tirmizî’nin saydığı isimler doksan dokuz tanedir ve meşhur olup herkes tarafından benimsenmiştir.¹⁷⁶ Tirmizî rivayetinde yer alıp yaygınlık kazanan doksan dokuz el-Esmâü’l-Hüsnâ:

¹⁷¹ el-İsrâ 17/110.

¹⁷² Bekir Topaloğlu “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, İstanbul, 1995, C. 11, s. 405.

¹⁷³ el-Haşr 59/22-24.

¹⁷⁴ “En güzel isimler Allâh’ındır. Bu güzel isimlerle ona dua edin...” el-Araf 7/180.

¹⁷⁵ Buhari, *Sahih*, Tevhîd, 12; Şurut, 18; Daavât, 83; Müslim, *Sahih*, Tevhîd, 5; Tirmizî, *Sünen*, Daavât, 83.

¹⁷⁶ Bekir Topaloğlu “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, İstanbul, 1995, C. 11, s. 406.

1. Allâh, 2. Rahmân, 3. Rahîm, 4. Melik, 5. Kuddûs, 6. Selâm, 7. Mü'min, 8. Müheymin, 9. Azîz, 10. Cebbâr, 11. Mütekebbir, 12. Hâlik, 13. Bâri', 14. Musavvir, 15. Gaffâr, 16. Kakhâr, 17. Vehhâb, 18. Rezzâk, 19. Fettâh, 20. Alîm, 21. Kâbız, 22. Bâsıt, 23. Hâfid, 24. Râfi', 25. Muiz, 26. Müzil, 27. Semi', 28. Basîr, 29. Hakem, 30. Adl, 31. Latîf, 32. Habîr, 33. Halîm, 34. Azîm, 35. Gafûr, 36. Şekûr, 37. Alî, 38. Kebîr, 39. Hafîz, 40. Mukîr, 41. Hasîb, 42. Celîl, 43. Kerîm, 44. Rakîb, 45. Mücîb, 46. Vâsi', 47. Hakîm, 48. Vedûd, 49. Mecîd, 50. Bâis, 51. Şehîd, 52. Hak, 53. Vekîl, 54. Kavî, 55. Metûn, 56. Velî, 57. Hamîd, 58. Muhsî, 59. Mübdi', 60. Muîd, 61. Muhyî, 62. Mümîr, 63. Hay, 64. Kayyûm, 65. Vâcid, 66. Mâcid, 67. Vâhid, 68. Samed, 69. Kâdir, 70. Muktedir, 71. Mukaddim, 72. Muahhir, 73. Evvel, 74. Âhir, 75. Zâhir, 76. Bâtın, 77. Vâlî, 78. Müteâlî, 79. Ber, 80. Tevvâb, 81. Müntakım, 82. Afüv, 83. Raûf, 84. Mâlikü'l-Mülk, 85. Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, 86. Muksit, 87. Câmi', 88. Ganî, 89. Muğnî, 90. Mâni', 91. Dâr (Zâr), 92. Nâfi', 93. Nûr, 94. Hâdî, 95. Bedî', 96. Bâkî, 97. Vâris, 98. Reşîd, 99. Sabûr.¹⁷⁷

İsmail Sâdık da Esmâ'-i Hüsnâ şerhinin başında Kütüb-i Sitte'de ve diğer hadis kitaplarında bulunan bir hadis-i şeriften bahseder. Buhârî ve Müslim'de geçtiğini ve bu doksan dokuz ismi ezberleyen cennete gireceğini söyler. Hadis-i şerifin orijinal metninde de geçen ve ezberleme, benimseme anlamlarına gelen "ihşâ" kelimesini bir beytinde kullanarak zikrettiğimiz hadis-i şerife telmihte bulunur. İsmail Sâdık, ihşâ kelimesi üzerindeki tartışmaya da değinir ve ulemanın ihşâ kelimesini ezberlemek olarak algıladığını belirtir. Âyet ve hadislerde doksan dokuzdan fazla isim zikredildiğini de belirten İsmail Sâdık, o isimlerin manalarını bu doksan dokuz ismin ihtiva ettiğini söyler:

Bir hadîş oldu *Buhârî* ile *Müslim*'de beyân

İdelim bunda da mażmûn-ı celîlin inşâ (KAS.5/8)

Hzret-i Hâlik'a toksan toksuz ism olarak

Dâhil-i cennet olur her kim iderse ihşâ¹⁷⁸ (KAS.5/9)

¹⁷⁷ Bu liste İslâm Ansiklopedisi'nden alınmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Topaloğlu "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, İstanbul, 1995, C. 11, s. 406, 414-415.

¹⁷⁸ "Allâh'ın doksan dokuz -yüzden bir eksik- ismi vardır. Bunları ezberleyip sayan (ihşâ) cennete girer." Et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Kitâbü'd-De'avât: 3506.

Ba‘ zılar hıfzı rivāyet idiyor o da sahīh
Hıfz u iḥşāya virür böylece ma‘ nā ‘ ulemā (KAS.5/10)

Zabt u ma‘ nāyı bilüp okuya tecvīd üzre
Cümlesin eyleye taṣdīk u ḥuḳūkını edā (KAS.5/11)

Cennete evveli yāḥud mu‘ azzam olarak
Dāḥil olur diyü iẓāḥ olunmuş ma‘ nā (KAS.5/12)

Gerçi āyāt ü eḥādīs-i şerīfe içre
Sā ‘ir esmā ‘-ı İlāhiyye daḥi var ammā (KAS.5/13)

Oldı ma‘ nāsı bu ṭoksan ṭokuz isme dāḥil
Bunı zıkr iden olur anı da tālī-āsā (KAS.5/14)

İsm-i A‘zam sözlükte “en büyük isim”¹⁷⁹ anlamındadır. Bütün isimleri içerisinde barındırdığı için “Allâh” lafzı ism-i a‘zam olarak kabul görmüştür. Bununla birlikte ism-i a‘zam tam olarak bilinmemekte ve üzerine çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. İsm-i a‘zam ile edilen duaların kabul olacağına olan inanış, insanları ism-i a‘zamı aramaya teşvik etmiştir. İsm-i a‘zamanın “Hû” ifadesi olduğunu söyleyenler olduğu gibi el-Esmâü’l-hüsnâdaki Hayy ve Kayyûm isimlerinin ism-i a‘zam olduğunu ileri sürenler de vardır. Bütün bunların yanında ism-i a‘zam, insanın Esmâ‘-i hüsnâdan seçtiği isim veya isimleri sadece okuyup ezberleyip o isimleri dua etmek için kullanması değil; o isimlerin tecellilerini yaşamına tatbik etmesi anlamına da gelmektedir. Örneğin “Adl” ismini vird edinin adaletsiz olan bir kimse için ism-i a‘zamı bulsa da kâr etmeyeceği söylenir. Hz. Süleyman’ın yüzüğünde ism-i a‘zaman yazılı olduğu rivayeti de ortaya atılmıştır.¹⁸⁰

İsmail Sâdık Kemâl, “Allâh” lafzının herhangi bir sıfata sahip olmadığını, sözlüklerde manasının olmadığını ve buna binaen ism-i a‘zam denildiğini söyler:

¹⁷⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayınları, 1997, s. 401-402.

¹⁸⁰ Ethem Cebecioğlu, s. 401-402; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995, s. 290.

Bismi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm “Hüva'llāhü'llezī lā ilāhe illā
Hü”¹⁸¹

Öyle Allāh ki ğayrısı İlāh olmaz hiç
Zātı-veş ism-i Celāl'e müteḥayyir 'urefā (KAS.5/15)

Ya' ni kim kaḡı lügatdır ne ola ma' nāsı
Diyü aqvāl-i keşire yazıyorlar fuḡalā (KAS.5/16)

Ḳavl-i muḡtāra göre bir şıfata ḡāll deġil
Zāt-ı zī-şān-ı Hudā'dur aña ancak ma' nā (KAS.5/17)

Buña mebnī didi ba' zıları ism-i a' ḡam
Hem de ğayrısına ta' bīr olunmaz ḡaḡ' ā (KAS.5/18)

“Hayy” ve “Kayyūm” isimlerini şerh ederken de bu iki isme ism-i a' zam denildiğinden bahseder:

el-Ḥayyu celle celālühū

el-Ḳayyūmu celle celālühū

Kendidür Ḥayy-ı ḡaḡiki ezelī vü ebedī
Eyledi ḡaḡkı mekīn kendü münezzeh ḡaḡḡā (KAS.5/51)

Bu iki ism-i şerīfe dinür ism-i a' ḡam
İsm-i Ḳayyūm olunur böylece şerḡ u inbā (KAS.5/52)

Türklerin İslamlaşmaya başlamasından sonra 11. yüzyılda ilk eserlerini vermeye başlayan Dinî-Tasavvufî edebiyat, 19. yüzyıla kadar çok geniş bir kitleye yayılmıştır. Bu süre zarfında Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatı dairesinde Allāh ile ilgili birçok edebî eser kaleme alınmıştır. Bu eserler genellikle müstakil bir eser olmayıp divanların içerisinde “tevhîd” ve “münâcât” türünde yazılan eserlerdir. Müstakil olanları ise genellikle Esmâ'-i hüsnâ şerhleridir. İsmail Sâdık'ın Esmâ'-i hüsnâ şerhi gibi müstakil olmayıp bir eser içerisinde bulunan şerhler de vardır. Esmâ'-i hüsnâya şerh yazma geleneği ilk olarak Arap

¹⁸¹ “O Allāh ki, ondan başka İlāh yoktur...” el-Haşr 59/23.

edebiyatında mensur olarak ortaya çıkmış, daha sonraları Fars ve Türk edebiyatlarında hem mensur hem de manzum olarak birçok örneği ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁸² Yılmaz'ın tespitine göre Türk edebiyatındaki manzum Esmâ-i Hüsnâ şerhlerinden bazıları şunlardır:

1. Şeyhoğlu Mustafâ, (ö. 804/1401), **Manzûm Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ**.
2. Hüseyin b. Ahmed-i Sirozî (ö. 1000/1591), **Esmâ-i İlâhî Kasîdesi**.
3. Dervîş Subhî-i Burusavî (X. yüzyıl), **Mukaddime-i Der-iktizâ-i Şerh u Nazmü'l-Esmâ-i'l-Hüsnâ**.
4. Hâkim Seyyid Muhammed Efendi (ö. 1184/1770), **Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi**.
5. Trabzonî Ahmed Şâkir Paşa (ö. 1234/1818), **Ravd-ı Verd (Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi)**, İstanbul 1328/1908.
6. İsmail Sâdık Kemâl b. Muhammed Vecîhî Paşa (ö. 1310/1892), **Âsâr-ı Kemâl (Şerhu'l-Esmâ-i'l-Hüsnâ)**, İstanbul 1284/1867.
7. İbrâhîm-i Cûdî (ö. 1345/1926), **el-Kenzü'l-Esnâ fi-Şerhi'l-Esmâ-i'l-Hüsnâ**, Trabzon 1325/1907.
8. Bıçakçı-zâde İsmâîl Hakkı b. Osman (ö. 1353/1933), **Esmâü'l-Hüsnâ'nın Nazmen Tefsîri**.
9. Enver Tuncalp, **Allâh'ın Güzel İsimleri (Esmâü'l-Hüsnâ)**, Ankara 1960.
10. Veli Recâi Velibeyoğlu, **Esmâü'l-Hüsnâ (En Güzel İsimler)**, Mucur 1962.
11. Mehmet Topkaya, **Esmâü'l-Hüsnâ**, Diyanet Gazetesi, 76/3, 81/10, 83/2, 84/4, 86/9, 87/9, 88/7, 89/5, 223/13, 224/13, 225/13, 226/5, 228/14, Ankara, 1973-1980.

¹⁸² Abdülhakim Koçin, *Türk Edebiyatında Münâcât*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 48-69; Ali Yılmaz, "Türk Edebiyatında Esmâ'-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn-i İsmâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ'-i Hüsnâ'sı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no.2, (1998), s. 1-34.

12. Hamdi Efendi, **Münâcât ve Manzum Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi**.¹⁸³

İsmail Sâdık'ın *Rûh-ı Kemâl*'deki manzum Esmâ'-i hüsnâsı *Âşâr-ı Kemâl* isimli eserinde de mevcuttur. Listede “*Âşâr-ı Kemâl*” olarak yazılmasının sebebi esasen budur. Ayrıca bu değindiğimiz manzum Esmâ'-i hüsnâ üzerine bir de makale yazılmıştır.¹⁸⁴

Rûh-ı Kemâl'deki esmâü'l-hüsnâ 74 beyittir ve kaside nazım şekliyle yazılmıştır. İsmail Sâdık, Esmâ'-i hüsnâsına “Şerh-i Esmâ-i Celîle-i Hazret-i Müte'âl celle şânühü ve celle celâlühü ve amme nevâlühü” başlığını vermiştir. Tirmizî'nin naklettiği ve günümüzde meşhur olarak kullanılan 99 esmayı aynı sırayla alıp şerh eden İsmail Sâdık, bu isimlere bir de “Ehad” ismini ilave ederek sayıyı 100 yapmıştır. Bu ismi “Vâhid” isminden sonra “Samed” isminden önce zikretmiştir. İsmail Sâdık, Esmâ'-i hüsnâsına “Allâh” isminin şerhiyle başlamış ve Tirmizî'deki sırayı takip ederek “Sabûr” isminin şerhiyle kasidesini bitirmiştir. İsmail Sâdık bazı isimlerin şerhine bir veya birden fazla beyit ayırırken isimlerin büyük çoğunluğunu birer mısradaki şerh etmiştir:

er-Raḥîmü celle celâlühü

Uḥrevî ‘avn-i mu‘allâsına mazhar olacak

Kim ki olmuş ise dünyâda şeref-yâb-ı Hudâ (KAS.5/20)

el-Vâhidu celle celâlühü

el-Eḥadu celle celâlühü

Zât u ef'âl ü şıfâtında da mişli olamaz

İnkışâm ile tecezzî daḥi itmez aşlâ (KAS.5/56)

eş-Şamedu celle celâlühü

el-Kâdiru celle celâlühü

Her umûrında da ‘âlem aña dâ'im muḥtâc

Ḳudret-i kâmileniñ şâḥibi Rabb-i ibkâ (KAS.5/57)

¹⁸³ Ali Yılmaz, “Türk Edebiyatında Esmâ'-i Hüsnâ Şerhleri”, s. 8-9.

¹⁸⁴ Makale için bkz. H. İbrahim Şener, “Âsâr-ı Kemâl'de Yer Alan Manzum Esmâ'-i Hüsnâ”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no.IV, (1987), s. 227-240.

2.1.2.6. Esmâ-i Nebî

“Esmâ”, Arapça kökenli bir kelime olup “isim” sözcüğünün çoğuludur.¹⁸⁵ Nebî olan birçok peygamber bulunmasına rağmen Esmâ-i Nebî denildiğinde Hz. Peygamber’in isimleri akla gelmektedir. Istilahî olarak ise Esmâ-i Nebî, Hz. Peygamber’in isimleri hakkında yazılan eserlerin tümü anlamındadır. Türk edebiyatında Hz. Peygamber’e duyulan sevginin bir sonucu olarak mevlid, hilye, şemâil vb. gibi edebî türler ortaya çıkmıştır. Bu türlerden bir tanesi de Hz. Peygamber’in isimleri üzerinde duran Esmâ-i Nebî türüdür. Mensur yazılanları olduğu gibi birçokları da manzum olarak kaleme alınmış ve bu eserlerde Hz. Peygamber’in isimleri şerh edilmiştir. Şerh geleneği dairesinde çeşitli ayet ve hadis iktibâsları kullanılmıştır. Çünkü Hz. Peygamber’in isimlerinin iki ana kaynağı bunlardır. Yüzyıllar boyunca edipler Hz. Peygamber etrafında çeşitli türler meydana getirmişlerdir. Bu türlerde eser veren müelliflerin birincil gayesi, sanatını göstermek değil; bilakis Hz. Peygamber’i ihtiva eden eser ortaya koyarak bunu kutsal bir vazife olarak görüp eserinin Hz. Peygamber’in zikri ile değer kazanmasını sağlamaktır. Dolayısıyla Hz. Peygamber etrafında oluşan türler bilgiden çok hissiyat içerir. Bu sebeple Ak’a göre na’t, hilye, şemail, mevlid, esmâ-i nebî vb. türlerde diğer edebî türlere göre daha sade bir dil kullanılır.¹⁸⁶

Hz. Peygamber’in isimlerinin sayısı tam netlik kazanmamıştır. Bunun sebeplerinden bir tanesi de Hz. Peygamber’i nitelemek için kullanılan sıfat mahiyetindeki bazı terkip ve kelimelerin de onun ismi olarak literatüre geçmesidir. Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilenler, hadis-i şeriflerde geçenler ve daha sonra türetilenler sonucu Hz. Peygamber’in isimlerinin sayısı bazı kitaplarda 235, 536, 717 olarak geçmekte bazılarında bini hatta iki bini aşkın olduğu görüşü yer almaktadır.¹⁸⁷ Hz. Muhammed’in isimlerini bir tasnife tabi tutacak olursak birkaç başlık altında zikredebiliriz. Yeniterzi’nin tasnif ettiği isimler şu şekildedir:

¹⁸⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005, C. 1, s. 878.

¹⁸⁶ Murat Ak, *Şair ve Peygamber Na’t Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019, s. 57-64.

¹⁸⁷ Bekir Belenkuyu, “Edebiyatımızda Esmâ-i Nebî-Peygamberimiz (S.a.v.)’in İsimleri-ve Esmâ-i Nebî Metinleri”, *Journal of Turkish Studies*, Vol.10, No.4, (Winter 2015), s. 167-196.

1. Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'de Geçen İsimleri:

Ahmed, Emîn, Beşîr, Bürhân, Hâtem, Dâî, Resûlü'r-Rahme, Sirâc, Münîr, Sırât-ı Müstakîm, Tâ-Hâ, Yâ-Sîn, Hâ-Mîm, Abd, Urvetü'l-Vüskâ, Kademü's-Sıdk, Muhammed, Müddessir, Müzzemmil, Mustafâ, Müctebâ, Nebiyyü'l-Ümmî, Nezîr, Ni'metu'llâh, Hâdî.

2. Hadislerde Belirtilen İsimleri:

Ahmed, Ahyed, Emîn, İmâmü'l-Muttakîn, Hâşir, Habîbu'llâh, Râkibü'l-Burâk, Resûlü'r-Rahme, Resûlü'r-Râhe, Resûlü'l-Melâhim, Seyyidü'l-Mürselîn, Seyyid-i Veled-i Âdem, Sâbık, Şefî', Şâfî', Müşeffa', Sâhibü'l-Hâtem, Tâ-Hâ, Zâhir, Âkîb, Abdullâh, Kâidü'l-Gurri'l-Muhaccelîn, Kusem, Mâhî, Muhammed, Müddessir, Müzzemmil, Muktefî, Mukaffâ, Nebiyyü't-Tevbe, Nebiyyü'r-Rahme, Nebiyyü'l-Melhame, Yâ-Sîn.

3. Diğer Kitap ve Sayfalardaki İsimleri:

İncil'de; Ahmed, Baraklit (Faraklit), Hanbatâ, Rûhu'l-Hak, Rûhu'l-Kuds, Sâhibü'l-Kadîb, Sâhibü'n-Na'leyn, Tevrat'ta; Ahyed, Bidbid, Dahûk, Mütevekkil, Muhtâr, Zebûr'da; İklîl, Cebbâr, Hamyâtâ, Hâthât, Kayyim, Mukîmü's-Sünne, diğer peygamberlere indirilen suhufta; Ehûnâh, Tâbtâb, Müşeffih, Ecîr, Hâtem, Mâzmâz, Muhaminnâ.

4. Esmâ-i Hüsnâ ile Ortak Olan İsimleri:

Evvel, Âhir, Cebbâr, Hâmid, Hamîd, Hak, Habîr, Ra'ûf, Rahîm, Şâhid, Şehîd, Şekûr, Sâdık, Azîz, Azîm, Afüvv, Alîm, Fettâh, Kuddûs, Kavî, Zû-Kuvve, Kerîm, Ekrem, Mübeşşir, Mübîn, Mahmûd, Mü'min, Müheymin, Nûr, Velî, Mevlâ, Hâdî, Yâ-Sîn.

5. Hz. Peygamber'in Diğer Peygamber ve Din Büyükleriyle Ortak Olan İsimleri:

Hiz. Âdem'in Safiyyullâh, Hiz. İbrâhîm'in Halîlullâh, Hiz. Musâ'nın Kelîmullâh, Hiz. İsâ'nın Rûhu'l-Kuds, Hiz. Ali'nin Murtazâ ve Müctebâ, İmam Gazzâlî'nin Hücetü'l-İslâm isimleri aynı zamanda Hiz. Peygamber'in de ismidir.

6. Yalnızca Hz. Peygamber İçin Kullanılan Tabirler:

Fahr-i Kâinât, Fahr-i Âdem, Mefhar-ı Âlem, Ebû'l-Mü'minîn, Hayrû'l-Mürselîn, Kân-ı Şefâat, Mahbûb-ı Hak, Muîn-i Beşer, Resûlü's-Sakaleyn, Seyyidü's-Sâdât, Seyyidü'l-Mürselîn, Sultân-ı Enbiyâ.

7. Hz. Peygamber'in Edebî Mahiyetteki İsimleri:

Meh-i Burc-ı Fezâil, Bedr-i Dücâ, Mâh-ı Münîr, Sadr-ı Bedr-i Kâinât, Âyîne-i Ezel, Mir'ât-ı Hudâ, Cevher-i zât, Dürre-i Beyzâ, Dürr-i Yetîm, Deryâ-yı Istifâ, Şems-i Kevneyn, Şems-i Sübhân, Âfitâb-ı Evc-i Dîn, Neyyir-i A'zam, Sehâb-ı Rahmet, Kible-Nümâ-yı Ehl-i Tâat, Kilid-i Mahzen-i Gencîne-i Dîn, Lokmân, Tabîb-i Marîz-i İsyân, Maksad-ı Cihân, Menba-ı Envâr, Menba-ı Âb-ı Hayât, Nizâmü'l-Âlemîn, Rûh-ı A'zam, Ser-Çeşme-i Kerem, Serv-i Bostân-ı Dîn, Server-i Mülk-i Hidâyet, Sultân-ı Müeyyed, Şâh-ı Zemîn, Şâhenşâh-ı Âsfiyâ, Ukde-Güşâ.

8. Hz. Peygamber'in Değişik Zaman, Mekân ve Topluluklara Göre Adlandırıldığı İsimleri:

Ehl-i cennet meyanında Abdu'l-Kerîm, ehl-i düzah indinde Abdü'l-Cebbâr, melâike-i arş lisânında Abdu'l-Hamîd, sâir firiştegân beytinde Abdü'l-Mecîd, peygamberân arasında Abdü'l-Vehhâb, cinniyân içinde Abdu'r-Rahîm, şeyâtinde Abdu'l-Kahhâr, cîbâlde Abdu'l-Hallâk, bahrde Abdu'l-Kâdir, balıklarda Abdu'l-Kuddûs, haşerâtta Abdu'l-Mugîs, vahşilerde Abdü'r-Rezzâk, sibâ yani yırtıcı hayvanlarda Abdü's-Selâm, dört ayaklı hayvanlar indinde Abdu'l-Mü'min, kuşlar indinde Abdü'l-Gaffâr.¹⁸⁸

İsmail Sâdık, *Rûh-ı Kemâl*'deki bütün kasidelerinde, kasidenin ana konusuna giriş yapmadan önce birkaç beyit ile ne anlatacağını, hangi kaynaklardan yararlandığını ve kimlerden esinlendiğini anlattığı gibi Esmâ'-i Nebî kasidesinin başında da 9 beyitle kasidenin akışını anlatmıştır. Sonra Hz. Peygamber'in isimlerini şerh etme yolunu izlemiştir. İsmail Sâdık, kasidesinde Hz. Muhammed'in isimlerini söylerken “Allâhümme salli ve sellim alâ men ismühû **Muhammedün** salla'llâhu teâlâ aleyhi ve sellem” kalıbını kullanmış ve sadece isim kısmını değiştirmiştir. İsmail Sâdık, Hz. Muhammed'in her ismini salavât ile anmasını, Allâh'ın ve meleklerinin dahi Hz.

¹⁸⁸ Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 163-203.

Peygamber’e salavât getirdiği bunun için kendisine bunun emr-i ilahi olduğu şeklinde açıklar:

Ḥazret-i Ḥaḳ’la melā’ik de “yuṣallūne ‘aleyh”¹⁸⁹

Bize de emr-i İlāhî oluyor itmek edā (KAS.6/2)

Sebeb-i ni‘ met-i Ḥaḳ oldu esāmisi daḥi

Her birinde şalavât olmalı tekrār ifā (KAS.6/5)

İsmail Sâdık, esmâ-i nebî kasidesinde 203 ismi şerh etmiştir. Bu isimleri Süleyman el-Cezûlî’nin (ö. H. 870) *Delā’ilü’l-Ḥayrât* isimli eserine şerh yazan Kara Dâvûd-zâde Mehmed Efendi’nin (ö. H. 1170 M. 1756) *Muvaffıku’l-Ḥayrât Li-Neyli’l-Berekât Fi-Ḥidmeti Menba‘i’s-Saa‘ât*¹⁹⁰ isimli *Delā’ilü’l-Ḥayrât* şerhinden almıştır. Kara Dâvûd-zâde’nin bu şerhinde 203 isim zikredilmiştir. İsmail Sâdık, Kara Dâvûd-zâde’nin şerhindeki isimleri sırasıyla almıştır. *Delā’ilü’l-Ḥayrât*’ta 201 isim geçmektedir fakat Kara Dâvûd-zâde’nin şerhinde bu 201 isme “Refi‘ü’l-Dereci” ve “Kerîmü’l-Mahrec” isimleri de eklenerek sayı 203’e çıkartılmıştır. Kara Dâvûd, şerhinde *Delā’ilü’l-Ḥayrât*’ta geçmeyip Kadı İyâz’ın (ö. H. 544) *Şifâ’-i Şerîf*’inde geçen Evvel, Âhir, Zâhir, Batın gibi bazı isimlerinde Hz. Peygamber’in ismi olduğu ve Hz. Peygamber’in daha fazla ismi bulunduğu şeklinde bilgiler de vermektedir. İsmail Sâdık, Hz. Muhammed’in çok fazla ismi olduğunu ve bu isimlerden sadece 203 adedini şerh ettiğini şu beytiyle ifade etmektedir:

İki yüz üç ‘ adedi bunda da taḥrîr oldu

Cümlesi derc olamaz çok aña esmâ’-i ‘ulā (KAS.6/8)

İsmail Sâdık Kemâl’in *Rûḥ-ı Kemâl*’i, *Delā’ilü’l-Ḥayrât*’ın çeşitli bölümlerini şerh etmesi hasebiyle nazmen *Delā’ilü’l-Ḥayrât* şerhi sayılabilir. Bu konuyu “Eserin Muhteva Özellikleri” başlığı altında çeşitli alt başlıklarda daha ayrıntılı inceleyeceğiz.

¹⁸⁹ “Şüphesiz Allâh ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler siz de ona salât edin selâm edin.” el-Ahzâb 33/56.

¹⁹⁰ Bu kitap için bkz. Kara Davud İzmiti, Sad. Abdulkadir Akçiçek, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, İstanbul: Çile Yayınevi, 1983.

Kara Dâvûd-zâde'nin şerhinde geçen ve İsmail Sâdık'ın aynen ve sırasıyla aldığı Hz. Peygamber'in isimleri şunlardır:

1. Muḥammedün, 2. Aḥmedün, 3. Ḥāmidün, 4. Maḥmūdün, 5. Aḥyedün, 6. Vaḥīdün, 7. Māḥin, 8. Ḥāşirun, 9. 'Āķibün, 10. Ṭāhā, 11. Yāsīn, 12. Ṭāhirun, 13. Muṭahhirun, 14. Ṭayyibün, 15. Seyyidün, 16. Rasūlün, 17. Nebiyyün, 18. Rasūlü'r-Raḥmet, 19. Ḳayyimun, 20. Cāmi'un, 21. Muḳtefin, 22. Muḳaffin, 23. Rasūlü'l-Melāḥimi, 24. Rasūlü'r-Rāḥati, 25. Kāmilün, 26. İklilün, 27. Müddeşşirun, 28. Müzzemmilün, 29. 'Abdu'llāh, 30. Ḥabību'llāh, 31. Şafīyyu'llāh, 32. Neciyyu'llāh, 33. Kelīmu'llāh, 34. Ḥātemu'l-Enbiyā, 35. Ḥātemu'r-Rusūlü, 36. Muḥyin, 37. Müncin, 38. Müzekkirun, 39. Nāşirun, 40. Maşşūrun, 41. Nebiyyü'r-Raḥmeti, 42. Nebiyyü't-Tevbeti, 43. Ḥarīşu 'aleyküm, 44. Ma'lūmun, 45. Şehīrun, 46. Şāhidün, 47. Şehīdün, 48. Meşhūdün, 49. Beşirun, 50. Mübeşşirun, 51. Nezirun, 52. Münzirun, 53. Nūrun, 54. Sirācun, 55. Mişbāhun, 56. Hüden, 57. Mehdiyyün, 58. Münirun, 59. Dā'in, 60. Med'uvvün, 61. Muḥibbün, 62. Mücābün, 63. Ḥafīyyün, 64. 'Afüvvün, 65. Veliyyün, 66. Ḥaḳḳun, 67. Ḳaviyyün, 68. Emīnün, 69. Me'mūnün, 70. Kerīmün, 71. Mükerrremün, 72. Mekīnün, 73. Metīnün, 74. Mübīnün, 75. Mü'emmilün, 76. Vaşūlün, 77. Zū-Ḳuvvetin, 78. Zū-Ḥurmetin, 79. Zū-Mekānetin, 80. Zū-'İzzin, 81. Zū-Fazlin, 82. Muṭā'un, 83. Muṭī'un, 84. Ḳademu şıdkın, 85. Raḥmetün, 86. Büşrā, 87. Ğavşün, 88. Ğıyāşün, 89. Ğayşün, 90. Ni'metu'llāh, 91. Hediyyetu'llāh, 92. 'Urvetü'l-Vüşķā, 93. Şırāṭu'llāh, 94. Şırāṭun müstekīmün, 95. Zıkrū'llāh, 96. Seyfu'llāh, 97. Hizbu'llāh, 98. en-Necmu's-Şāķibu, 99. Muştafā, 100. Müctebā, 101. Münteķā, 102. Ümmiyyün, 103. Muḥtārun, 104. Ecīrun, 105. Cebbārun, 106. Ebu'l-Ḳāsım, 107. Ebu't-Ṭāhir, 108. Ebu't-Ṭayyib, 109. Ebū İbrāhīm, 110. Müşeffe'un, 111. Şefi'un, 112. Şāliḥun, 113. Muşliḥun, 114. Müheyminün, 115. Şādiḳun, 116. Muşaddeḳun, 117. Şıdkun, 118. Seyyidü'l-Mürselin, 119. İmāmü'l-Müttekīn, 120. Ḳā'idü'l-Ğurri'l-Muḥaccelin, 121. Ḥalīlü'r-Raḥmān, 122. Berrun, 123. Meberrun, 124. Vecīhün, 125. Neşīḥun, 126. Nāşīḥun, 127. Vekīlün, 128. Mütevekkilün, 129. Kefilün, 130. Şefiḳun, 131. Muḳīmü's-Sünneti, 132. Muḳaddesu, 133. Rūḥu'l-Ḳudusi, 134. Rūḥu'l-Ḥaḳḳ, 135. Rūḥu'l-Ḳıstı, 136. Kāfin, 137. Müktefin, 138. Bāligun, 139. Mübelligun, 140. Şāfin, 141. Vāşılun, 142. Mevşülün, 143. Sābiḳun, 144. Sāiḳun, 145. Hādin, 146. Muhdin, 147. Muḳaddemun, 148. 'Azīzün, 149. Fāzılün, 150. Mufazżalün, 151. Fātiḥun, 152. Miftāḥun, 153. Miftāḥu'r-Raḥmeti, 154. Miftāḥu'l-

Cenneti, 155. ‘Alemü’l-İmāni, 156. ‘Alemü’l-Yekīni, 157. Delīlū’l-Ḥayrāti, 158. Muṣaḥḥibū’l-Ḥasenāti, 159. Muḥīlū’l-‘Aşerāti, 160. Şafūḥun ‘ani’z-Zellāti, 161. Şāḥibū’ş-Şefā‘ati, 162. Şāḥibū’l-Maḳāmı, 163. Şāḥibū’l-Ḳademi, 164. Maḥşūşun bi’l-‘İzzi, 165. Maḥşūşun bi’l-Mecdi, 166. Maḥşūşun bi’ş-Şerefı, 167. Şāḥibū’l-Vesīleti, 168. Şāḥibū’s-Seyfi, 169. Şāḥibū’l-Fazīleti, 170. Şāḥibū’l-İzār, 171. Şāḥibū’l-Ḥucceti, 172. Şāḥibū’s-Sultāni, 173. Şāḥibū’r-Ridā’i, 174. Şāḥibu’d-Deraceti, 175. Şāḥibu’t-Tācı, 176. Şāḥibū’l-Miğferi, 177. Şāḥibū’l-Livā’i, 178. Şāḥibū’l-Mi‘rāc, 179. Şāḥibū’l-Ḳaḍibi, 180. Şāḥibū’l-Burāk, 181. Şāḥibū’l-Ḥātemi, 182. Şāḥibū’l-‘Alāmeti, 183. Şāḥibū’l-Burhāni, 184. Şāḥibū’l-Beyāni, 185. Faşīḥu’l-Lisāni, 186. Muṭahharu’l-Cenāni, 187. Ra’ūfün, 188. Raḥīmün, 189. Üzünü ḥayrın, 190. Şāḥīḥu’l-İslāmi, 191. Seyyidü’l-Kevneyni, 192. ‘Aynü’n-Ni‘ami, 193. ‘Aynü’l-Ġurri, 194. Sa‘du’llāhi, 195. Sa‘du’l-Ḥalkı, 196. Ḥaṭībū’l-Ümemi, 197. ‘Alemü’l-Hüdā, 198. Kāşifü’l-Kürebi, 199. Rāfi‘u’r-Rutebi, 200. ‘İzzü’l-‘Arabi, 201. Şāḥibū’l-Fereci, 202. Refi‘u’d-Deraci, 203. Kerīmü’l-Maḥreci

İsmail Sâdık Kemâl’in Şerh-i Esmâ’-i Nebîsinin tam adı “Şerh-i Esmâ-i Celîle-i Hazret-i Fahr-i Âlem Salla’llāhu Teâlâ ‘Aleyhi ve ‘Alâ Âlihî ve Sahbihî ve Sellem”dir. Kasidede bazı isimler bir beyitle şerh edilirken bazı isimler birkaç beyitle şerh edilmiştir. Bazı beyitlerde ise, iki veya üç isim şerh edilmiştir. Örneğin *Vecîhün*, *Neşîḥun* ve *Nâşîḥun* isimleri bir beyitte açıklanmışken bir sonraki beyitte sadece *Vekîlün* ismi açıklanmıştır:

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Vecîhün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.
Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Neşîḥun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.
Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Nâşîḥun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Cümleniñ oldı penāhı müteveccih aña ḥalk

Nuşhı itmekde ḥayāt-ı ebediyye ilkā (KAS.6/93)

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Vekîlün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Ḥayrı ta‘līm içün oldı Ḥudā’dan tevkîl

İki ‘ālemde daḥi himmeti imdād-resā (KAS.6/94)

2.1.3. Vezin

İsmail Sâdık Kemâl Paşa, *Rûḥ-ı Kemāl*’deki bütün şiirlerini aruz vezniyle yazmıştır. *Rûḥ-ı Kemāl*’de vezin kusuru yok seviyesindedir. Kemâl-nāme-i Dügümlü Baba ve *Âşār-ı*

Kemāl eserlerine göz attığımızda da, vezin kusurunun çok az olduğunu görmekteyiz. Bu meyanda İsmail Sâdık'ın aruz veznine ileri düzeyde vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Müellif, asıl gayesinin edebî eser üretmek olmamasından ötürü şairlik iddiasında bulunmamış ve zor veya farklı vezin kalıplarını kullanmayı pek tercih etmemiştir. Eserlerinde, kullandığı vezinde pek fazla hata yapmasa da yer yer vezne uyması için bazı kelimeleri bozmuştur. Yine vezni bozmamak için alışılmışın dışında bazı tamlamalara yer vermiştir.

İsmail Sâdık, *Rûḥ-ı Kemāl*'deki bütün kaside ve mesnevilerinde aruzun remel bahrinin “Fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün” kalıbını kullanmıştır. Remel bahri Türk edebiyatında çok sık kullanılan bir bahirdir. İpekten'in ulaştığı sonuca göre Türk edebiyatında taranan 28038 şiirin 13289'u yani yarısına yakını remel bahrinin değişik kalıplarıyla yazılmıştır.¹⁹¹ İsmail Sâdık Kemâl'in *Rûḥ-ı Kemāl* de tercih ettiği Remel bahrindeki bu kalıbın, malumdur ki ilk tef'ilesinin “fâ‘ ilâtün” son tef'ilesinin ise “fa‘ lün” olarak kullanılma serbestliği vardır. Bu kolaylık, aruzun bu kalıbının daha rahat kullanımına imkân tanımaktadır. Bu kolaylık sayesinde aruzun bu kalıbı dört farklı şekilde kullanılabilmektedir.¹⁹² Bu dört kullanım şu şekildedir:

1. Fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün
2. Fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fa‘ lün
3. Fâ‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün
4. Fâ‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fa‘ lün

Rûḥ-ı Kemāl de temel bahir Fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün'dür. Şair mecbur kalmadıkça bu bahir üzerinde oynama yapmamaya çalışmıştır; fakat veznin verdiği serbestliği de çoğunca kullanmıştır. Farklı kullanışlar beyitler arasında kendini gösterdiği gibi bazı beyitlerin iki mısraında da bu farklılık göze çarpmaktadır. Sıralamış olduğumuz dört kullanımı da eser içerisinde görmek mümkündür.

¹⁹¹ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Edebî Bilgiler (Nazım Şekilleri-Aruz Ölçüsü) 2. Kısım Aruz Ölçüsü*, Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989, s. 140.

¹⁹² Haluk İpekten, s. 162,163.

2.1.4. Dil ve Üslûp

Rûh-ı Kemâl’deki dil ve üslûbu anlamak için öncelikle dönemin edebî ve sosyo-kültürel yapısını anlamak gerekmektedir. Tanzimat’la beraber edebî muhitler yeni şekil ve tür arayışı içerisine girmişlerdir. İctimai hayatla alakalı, mahallî bir edebiyatın teşekkülüne elzem gözüyle bakılmıştır. Çeşitli zümreler etrafında buluşan şairler, kısmen farklı fikirleri savunarak yeni bir edebiyatın doğuşuna kaynaklık etmişlerdir. Aruz veznine ve klasik edebiyatın tür ve şekillerine de son derece hâkim olan dönemin şairleri edebiyatta sade bir dil kullanılması gerektiğini savunsalar da ilk zamanlar gelenekten pek fazla kopamamışlardır. Zamanla eski ve yeninin harmanlanmasından meydana gelen eserler ortaya koyulmuş daha sonraları özgün eserler ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁹³ Bütün bu ulusallaşma çabalarına rağmen 19. yüzyıl Osmanlı edebiyatı nihayetinde yine de bir imparatorluk edebiyatı sayılmıştır. Özellikle Tanzimat sonrasındaki akımlardan ilk mektep temsilcileri ne kadar yeni ve ulusal bir edebiyatın olması gerektiğini savunup bunun temellerini atmışsalar da tek-dilli, tek-dinli bir edebiyat kuramamışlardır.¹⁹⁴ Bu edebî kargaşa ortamından İsmail Sâdık pek fazla etkilenmemiştir. Çünkü 19. yüzyılın sonlarına doğru Dinî-Tasavvufî edebiyatın temsilcileri mevcut edebî cereyanlardan etkilenseler de ilk etapta dil ve üslûp olarak pek fazla değişime uğramamışlardır. *Rûh-ı Kemâl*’i dil ve üslûp odaklı bir tasnife tabi tuttuğumuzda Dinî-Tasavvufî edebiyatın tür ve şekillerini kullandığı; Arapça, Farsça kelime, ek ve terkipleri sıkça kullanmasına rağmen kısmen sade ve akıcı bir dil tercih ettiği açıkça görülmüştür. Dinî-Tasavvufî edebiyat bu devirde muhteva ve dil olarak genel itibarıyla eskiyi taklit etmektedir. Ancak bu zümrede de dil ve üslûp olarak kaçınılmaz bazı etkiler görülmüştür.

Klasik Türk şiirinde iç ahengi sağlayan kafiye ve rediftir. *Rûh-ı Kemâl*’de yarım kafiye, tam kafiye, zengin kafiye, tunç kafiye ve redif kullanılmıştır. Cinaslı kafiye ise rastlanmaz.

¹⁹³ Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971, C. 2, s. 858-1065; Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, s. 87-97.

¹⁹⁴ Fatih Altuğ, “19. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında İmparatorluk, Medeniyet, Yerlilik, Yaban(cı)lık ve Din”, *Tanzimat ve Edebiyat Osmanlı İstanbul’unda Modern Edebi Kültür* içinde, Yay. Haz. Fatih Mehmet Uslu-Fatih Atılgı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 67-72.

Yarım kafiye, bir ünsüz harf benzerliği ile yapılan kafiyedir. *Rûh-ı Kemâl* de yarım kafiye, tam ve zengin kafiye göre daha az rastlanır:

Muhteriz şerr u me‘ âşide bulunmağlıktan
Kerem u cüd u şehâvetleri daği rüşen (MES.2/16)

Buyurur yine hadîşinde Resûl-i emced
Hağ şalât ile selâmı aña kılsun bî-had (MES.2/44)

Tam kafiye, bir ünlü ve bir ünsüz harf benzerliği ile yapılan veya bir uzun ünlü ile yapılan kafiyedir. İsmail Sâdık Kemâl, tam kafiye sıklıkla kullanmıştır.

Cümle ekvâna O’dur şâhib-i hükm ü hikmet
Ehl-i hayrı kerem ü hubbı ider kâm-revâ (KAS.5/43)

‘Avn u elţâf-ı ilâhiyyesi bî-gâyetdür
Enbiyâ ba‘ ş idici meyyiti eyler ihyâ (KAS.5/44)

Cüz’ ü kül zât-ı mu‘ allâsına dâ’im meşhûd
Kendü Hağ hağkı da ihkâk idicidür hağkâ (KAS.5/45)

İsmail Sâdık Kemâl, *Rûh-ı Kemâl* de kaside nazım şekliyle yazdığı şiirlerinin neredeyse tamamında tam kafiye başvurmuştur. Bazıları Farsça kökenli birçoğu da Arapça kökenli olan uzun ünlü ile biten kelimelerden kafiyelerini oluşturmuştur. Kullandığı kelimelerden bazıları şunlardır: ihsâ, revâ, hattâ, du’â, inşâ, ulemâ, edâ, ma’nâ, -âsâ, urefâ, fuzalâ, kat’â, icrâ, eclâ, peydâ, zîrâ, ednâ, eşyâ. İsmail Sâdık, zaman zaman bu kelimelerle kafiye yaparken tekrara düşmüştür.

Zengin kafiye, ikiden fazla ses benzerliğiyle yapılan veya bir uzun ünlü ve bir ünsüzün birleşimiyle yapılan kafiyedir. İsmail Sâdık, *Rûh-ı Kemâl* de zengin kafiye sıklıkla kullanmıştır.

Ki O’dur cümleden a‘ lâ-yı nübüvvetle şehîr
Kâffe-i nâsa da meb‘ üş *beşîrun ve nezîr* (MES.3/45)

Cümle hamd idiciniñ hamdi Hudâ'ya maḥşûş
Ki vesâ'î ile ni' met yine andan maṣṣûş (MES.3/7)

Geldi taḥkîk baña Cibrîl aña da ola selâm
Didi tebşîr-i İlâhî olarak böyle kelâm (MES.2/38)

Olduğı ḥâneye dâhil olamaz diyü le'îm
Faḥr u ğam u bîm ü marazlar daḥi gelmez aṣlâ (KAS.3/9)

Ḥacc u i' tāk şevâbı ola her ân iḥsân
İtmez 'uḳbâda daḥi anı mu'azzeḥ Mevlâ (KAS.3/10)

İsmail Sâdık, zengin kafiye çatısı altında “kafiye-i şâygân” olarak isimlendirilen kafiye çeşidine de eserinde yer verir. Kafiye-i şâygân, farklı şekilleri olmakla birlikte yaygın olarak elif ve nûn “-ân” ile yapılır.

Ol şalâtlar ki buyurmuş idi Faḥr-i dü-cihân
Bize ta'îm bu da andan idügi oldu beyân (MES.3/47)

Kim devâm eyler ise iş-bu kitâba Yezdân
İde maḳbûl u mükerrem diyerek kıldı beyân (MES.1/24)

Kafiyeyi oluşturan kelimelerden birinin diğer kelimenin içinde bulunmasıyla oluşturulan kafiyeye tunç kafiye denir. *Rûḥ-ı Kemâl* de nadiren tunç kafiye rastlanır.

İde her nev' 'aṭâyı aña kim Rabb-i enâm
Hep efendimiz odur oldu Muḥammed'le be-nâm (MES.2/3)

Öyle Allâh ki îmâna bizi bi'l-irşâd
Ḳalb inanmak deh<i>n iḳrâr ile dâreynde şâd (MES.2/8)

Redif, kafiyeden sonra gelen harf, ek ve kelimelere denir. Redif, işlevleri aynı olan ekler ile yapılabileceği gibi anlamları aynı olan kelimeler ile de yapılabilir. Her ikisinin birleşimi şeklinde redifler de vardır.

Nice var ise *Şifā* da buraya derc oldu
Arasına daḡi ḡaṡ ile işāret ḡondı (MES.3/49)

Hem anıñ buḡzı içün buḡzı daḡi ḡılmaḡdır
Dostını dost u ‘adūsını ‘adüvv ṡutmaḡdur (MES.2/231)

İsmail Sâdık, eserinde sanat kaygısı gütmekten ziyade öğretici olmayı tercih etmiştir. Onun amacı *Rūḡ-ı Kemāl*’i okuyanlara bir şeyler öğretmektir. Genel manada nazmen şerh sayabileceğimiz *Rūḡ-ı Kemāl*’de öğretici üslûp tercihinden ötürü pek fazla söz sanatına rastlanmaz. İsmail Sâdık, edebiyatı amaç değil araç olarak kullanmıştır. Klasik edebiyatta var olan sanatlı üslûp *Rūḡ-ı Kemāl*’de yoktur aksine duru ve didaktik bir üslûp ve kökeni Türkçe olmayan kelimeler sık olsa da genel itibarıyla akıcı ve anlaşılır bir dil vardır. Bunun yanında her edebi metinde olduğu gibi *Rūḡ-ı Kemāl*’de de söz sanatlarına tabiidir ki rastlanır. Ancak bu kullanımlar fazla aḡdalı değil basit ve sade kullanımlardır. Kullanılan söz sanatlarından bazıları şunlardır:

Eserde teşbih sanatına yer verilmiştir:

Ya‘nī on üç şalavâtı ki yazup Ḳāzī ‘İyaḡ
Gül gibi açdı Şifā-nām kitāb ‘adne riyāḡ (MES.1/39)

İsti’âre-i Tasrîh, Hz. Peygamber için sıklıkla kullanılmıştır:

Ki buyurdı bunu da Ḥazret-i Faḡr-i ‘âlem
Ḥaḡ şalāt ile selām eyleye aña her dem (MES.2/176)

Eserde telmih sanatına yer verilmiştir:

Didi mevşūḡ rivāyetleri çün Ḥāḡānī
Eyledüm cümlesini bunda da ‘aynen imlā (KAS.3/12)

Eserde tenâsüb sanatı kullanılmıştır:

Yed-i pâkinden idüp āb-ı muşaffā cereyān
Āb-dest aldı nice biñ kişi oldu isḡā (KAS.2/47)

Eserde iktibâs sanatın kullanılmıştır. Özellikle ayet iktibâsı şeklinde rastlamak mümkündür. İsmail Sâdık, hadislere beyit içinde iktibâs yapmaktan ziyade hadisin tam metnini verip onu şerh etmek yolunu tercih etmiştir:

Ḥazret-i Ḥaḳ’la melâ’ik de “yuṣallūne ‘aleyh”¹⁹⁵

Bize de emr-i İlâhî oluyor itmek edâ (KAS.6/2)

Ḳāle Rasûlullâhi ṣallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ene eşbehü’n-nâsi bi-Âdeme ‘aleyhi’s-selâm ve kâne Ebî İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm eşbehe’n-nâsi bî-ḥalkân ve ḥulḳan¹⁹⁶

Ceddimiz Âdem’e ben cümle-i evlâdından

Didi çok beñziyorum Pâd-şeh-i her dü-serâ (KAS.3/73)

Hem didi Ḥatm-i rusûl kim pederim İbrâhîm

Nâsiñ eñ beñzeridür ḥalk ile ḥilḳatde banâ (KAS.3/74)

2.2. Eserin Muhteva Özellikleri

2.2.1. Eserde Adı Geçen Şahıslar

Eserde birçok farklı isim geçmektedir. Bu başlık altında, özellikle *Rûḥ-ı Kemâl*’in teşekkülünde yoğun olarak eserleri kullanılan Muhammed el-Cezûlî ve Kadı İyâz’ı ve bu isimlerin *Rûḥ-ı Kemâl*’de kullanılan eserlerini şerh eden Kara Dâvûd-zâde’yi müstakil başlıklar altında incelemeyi uygun bulduk. Kaynağımızın kaynaklarını anlamak, kaynağı anlamının anahtarı olması hasebiyle bu yolu seçtik. Bu isimlerin haricinde farklı beyitlerde ve verilen hadislerin sıralanan râvileri şeklinde birçok isim daha geçmektedir. Bu isimleri “Diğer Şahıslar” başlığı altında daha yüzeysel olarak inceledik.

2.2.1.1. Muhammed el-Cezûlî (v. 1465)

Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân el-Cezûlî’dir. Günümüzde Fas sınırları içerisinde kalan Sûs vadisinin Cezûle bölgesindeki Simlâl köyünde doğmuştur. Cezûle bölgesi, bir bölge ismi olmasının yanında o bölgede yaşayan ve Muhammed b.

¹⁹⁵ “Şüphesiz Allâh ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler siz de ona salât edin selâm edin.” el-Ahzâb 33/56.

¹⁹⁶ Resûlullâh (Salât ve selâm onun üzerine olsun) şöyle buyurmuştur: İnsanlar arasında Hz. Âdem’e en çok benzeyen benim. Babam Hz. İbrahim ise, huy ve yaratılış açısından bana en çok benzeyendir.

Süleyman'ın da mensubu olduğu bir kabilenin de ismidir. Muhammed b. Süleyman bu sebepten ötürü Cezûlî diye anılagelmıştır. Aslen Cezûle kabilesine mensup bir Berberî olduğu bilinen Muhammed b. Süleyman'ın, Hz. Peygamber'in soyundan gelen bir seyyid olduğu da söylenmiştir. Kara Dâvûd-zâde, *Delâ'ilü'l-Hayrât* şerhinin mukaddimesinde, Muhammed b. Süleyman'ın Hz. Hasan'ın soyundan gelen bir şerîf olduğunu söylemektedir.¹⁹⁷ Cezûlî, eğitimini bugün Fas sınırları içerisinde kalan Karaviyyîn Camii'nin yanında bulunan Medresetü's-Saffârîn'de aldı. O dönem bölgenin ilim merkezi Fas'ın güneyinde bulunan Merakeş şehri idi; fakat burası Portekiz'in tehdidi altında bulunuyordu. Muhammed el-Cezûlî bu nedenle memleketinden ayrılarak Fas şehrine gitti ve tahsilini orada sürdürdü. Daha sonra tekrar memleketine dönen Cezûlî, burada iki kabilenin işlenen bir cinayetin failinin bulunamamasından ötürü çatışma noktasına geldiğini gördü. İki kabileyi uzlaştırmak ve çatışmayı önlemek için işlenen cinayeti kendi üzerine aldı ve kabilelerin âdetleri gereği sınır dışı edildi. Bu olaydan sonra Cezûlî önce Tanca sonra Mısır, Mekke, Medine ve Kudüs şehirlerine gitmiştir. Hac görevini yerine getirmiş ve 40 yıl boyunca uzun yolculuklar yaparak ilmini artırmıştır. Nihayet 40 yılın sonunda tekrar Fas'a geri dönmüştür. Cezûlî burada Ebû Abdillâh Muhammed eş-Şerîf'in vasıtasıyla Şâzeliyye tarikatına mensup oldu. Cezûlî, Şâzeliyye tarikatına mensup olduktan sonra 14 yıl sürecek olan bir inziva hayatı yaşamaya başladı ve meşhur evrâd ve ezkâr kitabı olan *Delâ'ilü'l-Hayrât*'ı bu yıllarda yazdı. Cezûlî, 14 yıllık inziva hayatından sonra Asfi şehrine yerleşti. Burada etrafına 10.000'in üzerinde mürid toplandı. Etrafında çok sayıda insan toplanmasından ötürü Asfi valisi isyana sebebiyet verebilir endişesiyle Cezûlî'yi Asfi şehrinden çıkardı.¹⁹⁸ Bu ilginç ve trajik olay *Rûh-ı Kemâl*'de şu şekilde anlatılır:

Şehr-i Asfâ'ya gelüp Fâs'dan ol kûtb-ı güzîn

Oldı on dört sene soñra dañı Kûgâ'da¹⁹⁹ mekîn (MES.1/25)

Bu kitâbı iderek anda da neşr u ta'lim

Buldılar çok zevât anıñ ile feyz-ı 'azîm (MES.1/26)

¹⁹⁷ Kara Davud, *Delâ'il-i Hayrat Şerhi*, İstanbul: Rahmet Yayınları, 1983, s. 4.

¹⁹⁸ Süleyman Uludağ "Cezûlî, Muhammed b. Süleyman", *DİA*, İstanbul, 1993, C. 7, s. 515-516.

¹⁹⁹ Kastedilenin Fas'ın Şeyâzıme bölgesindeki Efûgâl köyü olduğu kanaatindeyiz.

On iki biñ <ü>yüz altmış kişi ol zâtlardan

Mürşid olmuş idi kendü idicek ‘azm-i ‘aden (MES.1/29)

Cezûlî, Asfi şehrinden çıkarıldıktan sonra Şeyzâme bölgesindeki Efuğal köyüne yerleşir. Tam sayısı bilinmese de, buraya da beraberinde müritlerinin geldiği bilinmektedir. Ölüm tarihi hakkında ihtilaf bulunsa da genel kabule göre H. 16 Rebûlevvel 870’te (M. 6 Kasım 1465) Efuğal’de sabah namazını kılariken secdede vefat etmiştir. Aynı gün Öğle namazına müteakip burada yaptırmış olduğu mescide defnedildi. Kaynaklarda Cezûlî’yi Portekizlilerin zehirletmiş olabileceği yazsa da Cezûlî’nin mevcut siyasi otorite tarafından zehirletildiği kuvvetle muhtemel olarak zikredilmiştir.²⁰⁰

Cezûlî’nin ölümünden sonra müritlerinden olan Ömer b. Süleyman es-Seyyâf, şeyhinin zehirletildiğini ve bunu yapanlardan intikam alınması gerektiğini savunarak isyan başlattı. Cezûlî’nin diğer müritleriyle beraber Sûs şehrini tarumar etti. Şeyhinin cesedini bir tabuta koyarak gittiği her yere götürdü. Seyyâf, merkez yönetim tarafından H. 890 (M. 1485) yılında öldürüldü. Seyyâf’ın ölümünden sonra Cezûlî’nin cesedi tekrar Efuğal’e defnedildi. Ebû’l-Abbas Ahmed el-A’reç 77 yıl sonra Merakeş şehrini alınca Cezûlî’nin ve aynı yerde medfun bulunan babasının naaşlarını Merakeş’te bir türbeye naklettirdi. Bu nakil için Cezûlî’nin kabrinin açıldığı zaman cesedinin defnedildiği şeklini koruduğu, hiçbir değişikliğe uğramadığı rivayet edilir. Hatta bedenine parmak ile hafiften bastırıldığı zaman kanın dağıldığı, parmağı çekince kanın tekrar toplandığı yani bedeninin sanki bir canlılık emaresi gösterdiği şeklinde rivayetler de vardır. Cezûlî’nin kabrinden misk kokusunun yayıldığı, bunun sebebinin ise Hz. Peygamber’e getirilen salavâtı çok önemsemesi ve bunun sonucunda *Delâ’ilü’l-Hayrât*’ı yazması olarak söylenir.²⁰¹ İsmail Sâdık, *Rûh-ı Kemâl*’de mezkûr hadiseden şöyle bahis açar:

Hikmet-i Hâk’la giçüp rihleti yetmiş yedi sâl

Şardı küffâr Kûğâ’yı²⁰² kalmadı mü’minde mecâl (MES.1/30)

Şehr-i Merrâkeşe nağl içün açıldı kabri

Cümle nâs gördi teğayyür degil anda tārî (MES.1/31)

²⁰⁰ Uludağ “Cezûlî, Muhammed b. Süleyman”, s. 515-516.

²⁰¹ Zehra İpek, *Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî’nin Delâilü’l-Hayrât Adlı Eserindeki Hadislerin Tahriri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.

²⁰² Kastedilenin Fas’ın Şeyzâme bölgesindeki Efuğal köyü olduğu kanaatindeyiz.

Anlına parmağı başdıkda tağılur idi kan
Çekücek yine gelür idi bu da oldı ‘ıyân (MES.1/32)

Şehr-i Merrâkeş’e işâl ile defn eylediler
Türbesinde geliyor şimdi de hoş rāyihalar (MES.1/33)

Biyografisinden de anlaşılacağı üzere Cezûlî, yaşantısıyla bölgesinde, eseri Delâ’ilü’l-Hayrât ile de kendi coğrafyasını aşan bir etki alanı oluşturmuştur. Kendisinin de mensup olduğu Şâzeliyye tarikatında kendisine nispet edilen Cezûliyye kolu kurulmuştur. Yaşantısından, Cezûlî’nin ehl-i tarik yapısının yanında karizmatik bir lider vasfını da taşıdığı anlaşılmaktadır.

2.2.1.2. Kadı İyâz (v. 1149)

Tam adı Ebü’l-Fazl İyâz ibni Mûsâ bin İyâz el-Yahsubî’dir. Uzun yıllar kadılık yapmasından dolayı Kadı İyâz namıyla tanınmıştır. Bugün Fas sınırları içerisinde kalan Sebte şehrinde H. 476 (M. 1083) yılında doğmuştur. Kadı İyâz dünyaya gelmeden önce ailesi Endülüs’te yaşamaktaydı. Oradan Sebte şehrine göç etmişler ve Kadı İyâz burada dünyaya gelmiştir. Buradan Kayrevân şehrine, daha sonra tekrar Endülüs’e göç etmişlerdir. Kadı İyâz’ın soyu güney Arabistan’daki Himyer kabilesinin Yahsub ibni Mâlik koluna dayanmaktadır. Mâlikî mezhebinin kurucusu İmam Mâlik de bu kola mensuptur. Kadı İyâz doğrudan İmam Mâlik’in soyundan gelmesi de aralarında bir kan bağı bulunduğundan söz edebiliriz. Kadı İyâz aynı zamansa Mâlikî mezhebine mensup ve Mâlikî mezhebinin önemli fakihlerindendir.

Kadı İyâz’ın hafızlığını bitirdiği ve temel İslâmî ilimleri edindiği yer, doğduğu şehir Sebte’dir. Daha çok hadis ilminde uzmanlaşan Kadı İyâz, Endülüs, Mürsiye, Kurtuba gibi şehirlere giderek oralardaki alimlerden faydalanmıştır. Bizzat görüşemediği alimlerden bazılarıyla da mektuplaşmış ve çeşitli hadisleri nakletme hususunda icazet almıştır. Kadı İyâz’ın bizzat görüştüğü ve yüz yüze görüşemeyip mektuplaşarak icazet aldığı alimlerin sayısının 100 civarı olduğu söylenir. Nihayetinde Kadı İyâz özellikle hadis alanında çok yetkin bir mevkîe gelmiş ve *eş-Şifâ’ bi-Ta’rîfi Huḳûḳi’l-Muṣṭafâ, Meşâriḳu’l-Envâr ‘alâ Şihâhi’l-Âşâr, el-İlmâ’ ilâ Ma’rifeti Uşûli’r-Rivāye ve Taḳyîdi’s-Semâ’* gibi önemli eserler kaleme almıştır. Kadı İyâz; Sebte, Gırnata gibi şehirlerde 20 yıla yakın kadılık

görevi yapmıştır. Son resmi görevi olan Sebte şehri müdafaasından sonra Merakeş şehrine sürülmüş ve orada yaşamaya mecbur edilmiştir. Kadı İyâz, Merakeş'e gittikten bir süre sonra ağır bir hastalığa yakalanmış, ardından H. 544 (M. 1149) yılında vefat etmiş ve Merakeş şehrine defnedilmiştir.²⁰³

Kadı İyâz'ın en meşhur olmuş ve toplum tarafından benimsenip okunmuş eseri *Şifâ'-i Şerîf*'tir. Osmanlı'da hem devlet hem de halk tarafından *Şifâ'-i Şerîf*'e büyük önem gösterilmiştir. Devlet tarafından Şifâ-han adıyla *Şifâ'-i Şerîf* müderrisleri atanmıştır. Anadolu'nun çeşitli camilerinde de *Şifâ'-i Şerîf* hatimleri tertiplenmiştir. Bütün bunlar Hz. Peygamber'e olan sevginin bir tezahürüdür.²⁰⁴ İsmail Sâdık Kemâl, *Rûh-ı Kemâl* de Kadı İyâz'ın yaygın olarak *Şifâ'-i Şerîf* diye bilinen *eş-Şifâ' bi-Ta' rîfî Huḡûḡi'l-Muṣṭafâ* kitabından 13 tane salavâtı alıp nazmen şerh etmiştir. Bu 13 salavât aynı zamanda Cezûlî'nin *Delâ'ilü'l-Hayrât* isimli kitabında da geçmektedir. Bunu İsmail Sâdık da belirtmektedir:

Ya' nî on üç şalavâtı ki yazup Kâzî ' İyâz
Gül gibi açdı *Şifâ*-nâm kitâb ' adne riyâz (MES.1/39)

' Adedi ile *Delâ'il* de de oldu tibyân
Şoñra sâ'ir kütüb-i mu' tebereden de beyân (MES.1/40)

2.2.1.3. Kara Dâvûd-zâde Mehmed Efendi

Rûh-ı Kemâl'e, *Delâ'ilü'l-Hayrât*'ın içerisindeki birtakım salavât ve evrâd nazmen şerh edildiği için genel itibarıyla *Delâ'ilü'l-Hayrât* şerhi diyebiliriz. İsmail Sâdık, *Rûh-ı Kemâl*'i yazarken *Delâ'ilü'l-Hayrât* şerhlerinden de yararlanmıştı. İsmail Sâdık, Kara Dâvûd-zâde ve Fâsî'nin *Delâ'ilü'l-Hayrât*'ı şerh ettiklerini söylemiştir:

Yine mevşûḡ hepisi okumalı bî-noḡşân
Kara Dâvûd ile Fâsî idiyor şerḥ u beyân (MES.1/42)

Kara Dâvûd şerhi, Türkçe olarak yazılmış en meşhur *Delâ'ilü'l-Hayrât* şerhidir. Bu şerhin müellifi Kara Dâvûd-zâde Mehmed Efendi'dir. Hayatı hakkında pek fazla bilgi mevcut değilse de Kara Dâvûd-ı İzmitî'nin soyundan geldiği tahmin edilmektedir. Ölümü H.

²⁰³ Mehmet Yaşar Kandemir, *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, İstanbul: Tahlil Yayınları, 2012, C. 1, s. 43-59.

²⁰⁴ Kandemir, *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, s. 34.

1170 (M. 1756) yılıdır. Bursalı Mehmed Tâhir, bu kitabın Kara Dâvûd-ı İzmitî tarafından yazıldığını söylemişse de yanılmıştır.²⁰⁵ Şâzeliyye tarikatının Anadolu sahasında yeni tanınmaya başladığı 16. yüzyılda Şâzeliyye tarikatının bir kolu olan Cezûliyye tarikatının müritlerinin daha çok benimsemiş olduğu bir kitabın Osmanlı'da şerhinin yazılması pek mümkün görünmemektedir.²⁰⁶ Kara Dâvûd-ı İzmitî, Kanunî devri müderrislerindendir. Kara Dâvûd-ı İzmitî'den sonra aynı soydan Kara Dâvûd-zâdeler namıyla bilinen birçok ulema yetişmiştir.²⁰⁷ İsim karışıklığının sebeplerinden bir tanesi de bu olabilir. Kara Dâvûd-zâde Mehmed Efendi'nin şerhi Cumhuriyetten sonra sadeleştirilip birçok kez basıldıysa da o eserlerin birçoğunda da şârihin adı Kara Dâvûd-ı İzmitî olarak verilmiştir.²⁰⁸

2.2.1.4. Diğer Şahıslar

Eserde, saydıklarımızın dışında farklı birçok isim daha geçmektedir. Bu isimlerin büyük bir çoğunluğu hadis ravileridir. İsmail Sâdık, salavâtın keyfiyetine ve faziletine dair yazdığı mesnevi nazım şeklindeki bölümlerde sık sık hadis-i şeriflere yer vermiştir. Aslında bu bölümler *Delâ'ilü'l-Hayrât* tan parçalar şeklinde ve aynen alıntılardığı bölümlerdir. Müellif, alıntılardığı her kısa parçadan sonra o bölümü nazmen şerh etmiştir ve sonra öbür kısa parçayı alıntılایp orayı da şerh etmiştir. Bu şekildeki şerh edilecek parçaların bitimine kadar bir döngü sürmüştür. Bu, İsmail Sâdık'ın şerh metodudur. İsmail Sâdık, alıntılardığı parçalardaki hadis-i şeriflerin ravilerine de yer vermiştir. İsmail Sâdık, hadis-i şerifleri ve ravilerini verirken bir hadis alimi titizliğiyle çalışmamıştır ki zaten amacı da bu değildir. Şerhe başladığı şiirinde *Delâ'ilü'l-Hayrât* tan alıntılardığı şu parçada hadislerin senedinin uzunca verilmemesinin nedeni kısaca açıklanmıştır:

*Ve ba'de hâzâ fe'l-ğarağu fî te'lîfî hâzâ'l-kitābu'z-zikri's-şalāti 'ale'n-Nebiyyi
şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve selleme ve fezâ'ilühā tezkūruhā mahzūfete'l-esānīdi li-*

²⁰⁵ Hatice Kelpetin Arpaguş "Kara Dâvud", *DİA*, İstanbul, 2001, C. 24, s. 359.

²⁰⁶ Semra Güler, *Türkiye Kütüphaneleri'ndeki Delâ'ilü'l-Hayrât'larda Minyatür*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2017.

²⁰⁷ Hatice Kelpetin Arpaguş "Kara Dâvud İzmitî", *DİA*, İstanbul, 2001, C. 24, s. 359, 360.

²⁰⁸ Bu eserlere bir örnek için bkz. Mehmet Kara Davut, Sad. Mehmed Figani, *Şerh-i Delâil-i Hayrât ve Şevârik-il Envâr*, İstanbul: Ülkü Kitapyurdu, 1971.

*yeshûle hıfzuhâ ‘ale’l-kārîyi ve hiye min ehemmi’l-mühimmâti limen yürîdü’l-ğurbe min Rabbi’l-erbābî*²⁰⁹

İktibas edilen hadislerin senedlerinin uzunca verilmemesine rağmen eserde birçok ravi ismi geçmektedir. Bu raviler eserin teşekkülünde direk etkili olmadıkları için bu başlık altında zikretmeyi uygun bulduk. Bu ravilerden bazıları şunlardır: Hz. Ali, Enes b. Malik, Ebu Hureyre, Bera b. Azib, Hz. Aişe, İbn Ebi Hâle, Ebû Cuhayfe, Cabir b. Semure, Ümmü Ma’bed, İbn Abbâs, Ma’rîd b. Muaykab, Ebû Tufeyl, Addâ b. Halid, Hureym b. Fâtik, Hakîm b. Huzzam.

Delâ’ilü’l-Hayrât’ın Arapça şerhini yapan *Muhammed Mehdî el-Fâsî* eserde ismi geçen bir başka şahıstır. Eserinin ismi *Meṭâli‘u’l-Müsirrât bi-Cilâ’i Delâ’ilü’l-Hayrât*’tır. İsmail Sâdık, *Delâ’ilü’l-Hayrât*’ın tamamını *Rûḥ-ı Kemâl*’de şerh etmediğini, belirli bir kısmının şerh edildiğini çünkü Kara Dâvûd-zâde’nin ve Fâsî’nin onu şerh ettiklerini belirtir.

Yine eserde Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. İsmail gibi bazı peygamber isimleri de geçmektedir. Bunların yanında Buhârî’nin ismi de eserde geçmektedir. Hz. Peygamber’in doğumunun anlatıldığı kasidede fetrette ölenlerin yani İslamiyet gelmeden önce ölen kişilerin ahiretteki durumu üzerinde duran İsmail Sâdık; Eş’arî, Suyûtî ve İmâm-ı Â’zam gibi isimlere atıf yapıp bu alimlerin Hz. Peygamber’in annesinin cennete gideceğini söylediğini belirtmiştir:

Peder ü mâder ü ecdâdı ile ceddâtı
Ḥazret-i Âdem’e dek pāk idügidir eclā (KAS.1/15)

Eş’arî didi ki fetretde giçenler cā’iz
Olacak lutf ü şefâ’ atle cināna isrā (KAS.1/16)

²⁰⁹ “Sonra... Bu kitabı yazmaktaki gaye: Resûlullâh efendimize okunacak salavât-ı şerifeleri ve o salavât-ı şerifelerin faziletlerini anlatmaktır. Salavât-ı şerifeleri ve faziletlerini beyan ederken, senedlerini kapalı geçeceğiz. Sebebi, onları okuyana ezberlemenin kolay olmasını temindir. Bu salavât-ı şerifeler mühim olanların en mühimidir. Ama bu ehemmiyet, Rabların rabbine yakınlık murad edenler içindir.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 11.

Ƙıldı tebcił “feterdā”²¹⁰ ile Şāh-ı rusüli
Valideynine ider cenneti vācib Mevlā (KAS.1/17)

Başka dürlü olamaz hîç rızāsı bî-şekk
Diyerek yazdı Suyūṭi de be-ġāyet ra‘ nā (KAS.1/18)

Bā-ḥuşūş anlar içün itdi İmām-ı A‘ zām
Cennetiñ yine vücubını beyān ü imlā (KAS.1/19)

Rūḥ-ı Kemāl de hilye kasidesinde, Hâkânî ve Şeyhü’l-Ulema Sadreddîn isimleri birer beyitte geçmektedir. Malumdur Hâkânî, hilye nazım türünün en önemli temsilcisidir. İsmail Sâdık, Hâkânî’nin Hilye-i Saadet’inde geçen mevsûk rivayetlerin aynısını kendi hilye kasidesine aldığını belirtir. Hazret-i Şeyhü’l-Ulemâ Sadreddîn diye bahsedilen kişi ise âlim ve ârif bir zat olan Sadreddîn-i Konevî (ö. H. 673/M. 1274)’dir. Hâkânî, Hilye-i Saadet’inde “Makâle-i Havâss Hilye-i Hâssu’l-Hâss” başlığı altında 9 beyit olarak Sadreddin Konevî’nin hilyeye ait söylediği bazı hususiyetleri belirtir. Bu hususiyetlerden bazıları; hilyeyi yazıp ona bakan kişinin şeytanın vesvesesinden korunacağı, bütün dünya bela ve felaket dolu olsa dahi o kişinin bela ve felaketlerden korunacağı, hilye bulunan evde fakirlik, üzüntü ve korku olmayacağı, o kişinin kabrinin nurlanacağı şeklindedir. İsmail Sâdık, Hâkânî’nin belirttiği bu hususları belirtir ve özetle manasını vermeye çalıştığını söyler. İsmail Sâdık’ın Hâkânî ile ortak ifadeler kullanması ise dikkat çekicidir:

Didi hem Ḥazret-i Şeyhü’l-‘ulemā Şadru’d-dîn
Hilye-i pâki yazup kim ki gehî baksa aña (KAS.3/7)

Füc’eten vesvese-i ḥātmeden hıfz olarak
Bir belā görmeye pür olsa belādan dünyā (KAS.3/8)

Olduğı ḥāneye dāḥil olamaz diyü le’im
Faḫr u ġam u bīm ü maraḫlar daḫi gelmez aṣlā (KAS.3/9)

²¹⁰ “Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.” el-Duhâ 93/5.

Hacc u i' tāk şevābı ola her ān ihsān
İtmez 'uqbāda daḡı anı mu' azzeb Mevlā (KAS.3/10)

Hilye-i pāki ile nazmıma fer geldi Kemāl
Şırçanıñ rīzesi hāverle olur şu' le-nümā (KAS.3/11)

Didi mevşūḡ rivāyetleri çün Hākānī
Eyledüm cümlesini bunda da ' aynen imlā (KAS.3/12)

İhtişār üzre me' ānīsini izāḡ itdüm
' Ācizim ide ḡabūliyle Hudā kām-revā (KAS.3/13)

2.2.2. Eserin Teşekkülünde Yararlanılan Kaynaklar

2.2.2.1. Kur'ân-ı Kerîm

Hiz. Muhammed ile ilgili türler olan hilye-i şerif, mevlid, mu'cizât-ı nebî, esmâ'-i nebî gibi kasideleri ve Hiz. Peygamber'e salavâtla ilgili olan *Delâ'ilü'l-Hayrât* kitabının şerhini ihtiva eden *Rûḡ-ı Kemāl*, pek tabiidir ki Kur'ân-ı Kerîm'den çeşitli ayetleri içinde barındırır. İsmail Sâdık'ın şiiri vezne tâbi olduḡu için alıntı yapmak istediḡi ayetleri ustalıkla beyitlere veya mısralara yerleştirmek mecburiyetindedir. Bu işlem aruz vezni kullanılarak yazılan şiirlerde ayetin tamamını iktibâs etme şeklinde karşımıza çıkmamaktadır. Şair tarafından ayete telmihte bulunma, sure ismini iktibâs etme, ayetin bir veya birkaç ibaresini iktibâs etme (kısmî iktibâs) gibi birkaç farklı yöntem kullanılabilmektedir. İsmail Sâdık'ın baskın olarak kullandığı yöntem ayetin bir veya birkaç ibaresini iktibâs etme şeklindedir.

İsmail Sâdık, Hiz. Muhammed'in soyunun temiz ve pak olduḡunu fetrette yani onun risâletinden önce ölen annesinin ise cennete gideceḡini söyler. Buna İmâm-ı Azam, Eş'arî gibi alimlerin hükümlerini örnek gösterir ve Duhâ suresinin beşinci ayetinin bir ibaresini iktibâs ederek Hiz. Peygamberin annesinin cennete gideceḡini söyler:

Kıldı tebcîl "feterdâ"²¹¹ ile Şâh-ı rusûli
Valideynine ider cenneti vâcib Mevlā (KAS.1/17)

²¹¹ "Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın." el-Duhâ 93/5.

İsmail Sâdık, Hz. Peygamberin miraç hadisesinden bahsettiği bir bölümde ayeti ikiye bölmüş ilk ifadeyi mısraın başında ikinci ifadeyi ise mısraın sonunda kullanarak anlam bütünlüğünü bozmamıştır:

Rabb-i bî-çüne varup nice qarîb olduğunu

“Kābe kavseyn”iñ ider gıpta-gehi “ev ednā”²¹² (KAS.2/64)

İsmail Sâdık, Hz. Peygamber’in hadisleriyle Kur’ân-ı Kerîm’in naslarının birbiriyle ters düşmediği ve Hz. Peygamberin sünnetine uyulması gerektiği konusunu anlatırken Kur’ân-ı Kerîm’den bu minvalde bir ayetin emir lafızlarını almış ve ayetten birer kelime iktibâs ederek ayetin bütüncül manasına telmihte bulunmuştur:

Āyet-āsā her eḥādîşî edāya bizi Hâk

“Fe-ḥuzūhü”²¹³ emri ile eyledi me’murü’l-Hâk (MES.2/147)

“Fe’ntehū”²¹⁴ naşşı daḥî her neyi nehy itse Resûl

Anı itmemek içün olduğu gayr-i mechûl (MES.2/148)

İsmail Sâdık, Esmâ-i Nebî kasidesinde Hz. Peygamber’in “Fasîhu’l-Lisân” ismini açıklarken İnşirâh suresinin ilk ayetini iktibâsla Hz. Peygamberin üslûbunun şakk-ı sadr hadisesiyle oluştuğunu söylemiştir:

Allāhümme ṣalli ve sellim ‘alā meni’smühū Faṣîhu’l-Lisāni ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme ṣalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muṭahharu’l-Cināni ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Şek bırakmazdı feṣāḥatle iderdi tefhîm

Ḳalbiniñ na‘tı “elem neşrah”²¹⁵ ile oldı edā (KAS.6/138)

İsmail Sâdık’ın bir diğer iktibâs yöntemi ayetin tamamını iktibâs edip onu açıklama şeklinde karşımıza çıkar. Bu aynı zamanda bir şerh metodudur. İsmail Sâdık’ın *Delā’ilü’l-Hayrāt*’ı şerh ettiği bölümlerdeki yöntemi, alıntılacağı metni anlamlı parçalar hâlinde bölüp nazmen şerh etme şeklindedir. *Delā’il*, muhteva olarak salavât ve

²¹² “(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu.” el-Necm 53/9.

²¹³ “Peygamber size ne veriyse onu alın” el-Haşr 59/7.

²¹⁴ “Peygamber size neyi yasak ettiyse ondan vazgeçin” el-Haşr 59/7.

²¹⁵ “Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?” el-İnşirah 94/1.

keyfiyetini içerdği için Kur’ân-ı Kerîm’den salavât ile ilgili bir ayet, içinde iktibâs edilmiştir. İsmail Sâdık da bu bölümü alıntılıyıp nazmen şerh etmiştir:

“Kāle’llāhu te’ālā ‘azze ve celle “İnna’llāhe ve melāiketehū yüşallūne ‘ale’n-nebiyyi yā eyyühe’llezîne āmenū şallū ‘aleyhi ve sellimū teslīmen”²¹⁶

İş-bu faşl içre şalât-ı hâşası olur imlâ
Hâş şalât ile selâm eylesün aña ebedâ (MES.2/31)

İş-bu âyetde didi Hâş ki şalâtı ebedâ
Müstemirren idiyor kendüsi bi’z-zât aña (MES.2/32)

Her ferîşteleri de anda ider öyle devâm
Siz de ey mü’min olanlar idiñiz hem de selâm (MES.2/33)

2.2.2.2. Hadis Kitapları

Türk-İslâm edebiyatı, Türklerin İslâmiyet’le ilk tanışmasından sonra şekillenmeye başlamış olan bir bilimdir. Bu süreçteki en belirgin özellik dinin kaynaklarının edebiyatta muhteva vasıtası olarak görülmesidir. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’den sonra dinin en büyük kaynağı olan hadisler Türk-İslâm edebiyatı ve Tasavvufî edebiyat dairesinde sık kullanılan edebî materyallerdir. Türk-İslâm edebiyatının ilk kaynaklarından Cumhuriyet devrine kadar hatta daha sonrasında da hadislerin edebiyata etkisi eserlerin muhtevasına yansımıştır. Bu etki Hz. Peygamber ile ilgili edebî çerçevede yeni türlerin doğuşuna da kaynaklık etmiştir. Siyer-i Nebî, Mevlid-i Nebî, Hilye-i Nebî, Esmâ-i Nebî gibi türler bu çerçevede oluşmuş; kaynakları aynı olan türlerdir.

Hadisler metinlerde kaynak olarak iki farklı yöntemle kullanılmıştır. Birincisi, metnin içerisinde bir hadise telmihte bulunma yöntemidir. Burada anlam ön plana çıktığından ve hadisin orijinal ifadesi metinde bulunmadığından tespiti zordur. İkincisi ise metnin içerisinde hadisin bir ibaresini iktibâs etme yöntemidir. Bu yöntem, daha yaygın kullanılmıştır ve tespiti diğer yönteme göre daha kolaydır. Güngör, hadis iktibâsını “Dînî

²¹⁶ “Şüphesiz Allâh ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin.” el-Ahzab 33/56.

veya Tasavvufî Amaçlı İktibâs” ve “Edebî Amaçlı İktibâs” olmak üzere iki başlığa ayırmıştır. Dînî veya tasavvufî amaçlı iktibâslarda asıl gaye, değinilen konunun daha iyi anlaşılması veya değinilen konuya delil getirilmek istenmesidir. Edebî amaçlı iktibâslarda ise asıl amaç, iktibâs edilen hadislerle konunun anlaşılması yahut iktibâs edilen hadisin şairin değindiği konuya delil olması değil; aksine şairin iktibâs ettiği hadisi sanat gayesine vasıta yapmasıdır.²¹⁷

Bu tasniflere göre değerlendirildiğinde *Rûh-ı Kemâl* dînî veya tasavvufî amaçlı iktibâslar başlığının özelliklerini daha çok taşımaktadır. Ancak bu başlığın muhtevasından belirgin derece farklıdır. İsmail Sâdık, eserini nazmen kaleme alsın bile iktibâs ettiği hadislerin metnini tam vermeyi tercih etmiştir. İsmail Sâdık, *Delâ'il* şerhi olan bölümlerde *Delâ'il* in içerisinde geçen hadisleri aynen almış iktibâs ettiği hadisleri nazmen şerh etmiştir. Diğer bölümlerde de gerekli gördüğünde hadis iktibâslarına hadisin tam metnini alıp yer vermiştir. İsmail Sâdık'ın iktibâs ettiği hadislerin büyük bir çoğunluğu *Delâ'ilü'l-Hayrâ't* tandır. Birkaç beyitte ise Buhari ve Müslim'de geçtiğini belirtmiştir. İsmail Sâdık, hadis iktibâslarında bunun dışında herhangi bir kaynak kitap ismi verme gereği duymamış bazılarında ravi ismi vermekle yetinmiştir.

İsmail Sâdık'ın hadis iktibâsındaki asıl amacı hadisin; dolayısıyla şerh için alıntılacağı kaynak metnin daha iyi anlaşılmasıdır. İsmail Sâdık bu sebepten ötürü hadis metnine değil hadisi de içinde barındıran şerh ettiği metne odaklanmıştır:

“*Ve kâle şalla'llāhu 'aleyhi ve selleme bi-ḥasbi'l-mer'i mine'l-buḥli en üzkerā 'indehû velā yüşallî 'aleyye'*”²¹⁸

Buyurur yine ḥadîşinde Nebiyy-i Ekrem

Ḥaḳ şalât ile selâm eyleye aña her dem (MES.2/50)

Ben yanında anılup kim baña itmezse şalât

Buḥl ile ḥükmüne kâfidir olunca 'araşât (MES.2/51)

²¹⁷ Zülfikar Güngör, “Türk-İslâm Edebiyatının Kaynağı Olarak Hadisler”, Ed. Mehmet Mahmud Söylemez, *Hiz. Muhammed (Sav) ve Mesajı*, Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2014, s. 233-243.

²¹⁸ “Resûlullâh Efendimiz şöyle buyurdu: İnsana cimrilik yönünden, yanında adım geçtiği hâlde bana salavât okumaması yeter.” Taberânî, *Mucemü'l-Kebîr*, 3/127, nr.2885.

2.2.2.3. Delâ'ilü'l-Hayrât

Eserin tam adı *Delâ'ilü'l-Hayrât ve Şevâriku'l-Envâr fî Zikri's-Şalâti 'ale'n-Nebiyi'l-Muhtâr*'dır. *Delâ'ilü'l-Hayrât*, içinde Hz. Peygamber'e, onun âline, ashabına ve ezvacına dua ve salavât, Esmâ-i Hüsnâ, Esmâ-i Nebî ve bir takım hadîs-i şerîfler bulunduran bir evrâd ve ezkâr kitabıdır. Şâzeliyye tarikatının Cezûliyye kolunun kurucusu olan Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (ö. H. 870) tarafından kaleme alınmıştır. İlk zamanlar Şazeliyye tarikatının mensupları tarafından okunsa da, daha sonraları Anadolu'da ve Kuzey Afrika'da çok rağbet görmüştür. Sadece tarikat mensupları tarafından değil halk tarafından da faziletine inanılarak okunmuştur. Bu şöhretin sonucunda *Delâ'ilü'l-Hayrât*, Dinî-Tasavvufî zümre çatısı altındaki edebiyatçılar tarafından da ilgi görmüş ve birçok edebî ve akademik çalışmalara konu olmuştur.

Delâ'ilü'l-Hayrât, sadece Kuzey Afrika ve Anadolu'da rağbet görüp çokça okunmamıştır. Bu bölgelerin yanında ünü bütün dünyaya yayılmış ve meşhur olmuştur. Günümüzde dünyanın birçok farklı kütüphanesinde yazma nüshalarının bulunması *Delâ'il*'in ününün bütün dünyanın farklı bölgelerine yayıldığını kanıtlar mahiyettedir.²¹⁹ Meşhur oluşu sebebiyle *Delâ'il* üzerine birçok farklı dilde şerh ve inceleme yazısı yazılmıştır. Şeyh Hasan el-Adevî'nin *Bülûğu'l-Meserrât 'alâ Delâ'ili'l-Hayrât* ve Muhammed Mehdî el-Fâsî'nin (ö. H. 1052 M. 1642) *Metâli'u'l-Meserrât bi-Cilâ'i Delâ'ili'l-Hayrât* isimli eserleri diğer şerhlere göre daha çok tanınmış ve basılmış eserlerdir.²²⁰ Mehdî el-Fâsî'nin şerhi, Arapça en çok şöhret kazanmış *Delâ'il* şerhidir. *Delâ'ilü'l-Hayrât*'ın üzerine Türkçe de birçok şerh yazılmıştır. Fâzıl-ı İzmirî, Mehmed Hilmî Efendi, Sâlih Kudsî-yi Tokadî, Eğin Müftüsü Hacı Osmân Efendi (ö. H. 1210), Kıbrıslı İbrâhim Efendi (ö. H. 1173), Vâiz Şeyh Mehmed Efendi *Delâ'il* şârihlerinden bazılarıdır.²²¹ Mensur şerhlerden en önemlisi Kara Dâvûd-zâde Mehmed Efendi'nin (ö. H. 1170 M. 1756) şerhidir. Kara Dâvûd-zâde, şerhine başka kaynaklardan menkıbeler ve bilgiler eklemiş ve bunun sonucunda gayet hacimli bir eser ortaya koymuştur.

Kara Dâvûd-zâde, şerhinin başında, hamdele ve salveleden sonra Cezûlî'nin hayatı hakkında kısaca bilgi vermiş; sonra Cezûlî'nin *Delâ'ilü'l-Hayrât*'ı kaleme alış

²¹⁹ Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, C. II, s. 359-360.

²²⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, C. I, s. 759-760.

²²¹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333, C. 1, s. 399.

öyküsünden bahsetmiştir. Rivayete göre Cezûlî'nin *Delâ'ilü'l-Ḥayrâ't* 1 kaleme alma hikayesi şu şekildedir: Cezûlî bir gün abdest almak için bir kuyunun başına vardı. Kuyudan su çekecek bir aletin olmadığını gördü ve şaşırdı. Ne yapacağını bilmez bir şekilde düşünürken yüksekçe bir tepeden bir kız Şeyh'e "Sen kimsin? Niye öyle şaşkın beklersin?" diye seslendi. Şeyh kendisini tanıttıktan sonra derdini kıza anlattı. Kız "İnsanlar senin keramet sahibi bir zat olduğunu söylüyor ama sen bir kuyudan su çıkarmaktan aciz kaldın!" dedi. Ardından kuyuya gelip üfürdü ve kuyudan su çıktı. Şeyh kuyudan taşan suyla abdest aldıktan sonra kıza, bu keramete hangi ameliyle eriştiğini sordu. Kız, Resûlullâh Hazretlerine çokça salavât getirip bu salavâtlarda devamlı olmakla bu keramete sahip olduğunu söyledi. Kara Dâvûd-zâde, hikâyenin devamına "Bazı meşayihden menkuludur." şeklinde devam etmiştir: Cezûlî bu olay üzerine acaba hangi salavâta devam etsem diye düşünmeye başladı. O gece bu düşünceyle uykusu gelmedi ve gece geç saatlere kadar uyuyamadı. Şeyh bu düşünceyle yatarken hanımı yataktan kalktı üzerindeki elbisesini çıkarıp en güzel elbisesini giydi ve evden dışarı çıktı. Şeyh kıskançlığın verdiği kuruntuyla biraz da öfkelenip kalktı ve hanımını takip etmeye başladı. Dışarı çıkınca gördü ki sahile doğru ilerliyor; önünde bir aslan, arkasında bir aslan da ona bekçilik yapıyor. Şeyhin hayreti arttı ve uzaktan gözeterek hanımının ardına düştü. Sahile gelince gördü ki denizin ilerilerinde ıssız ve küçük bir ada var. Aslanlar su kenarında yattılar. Şeyhin hanımı ise su üzerinden yürüyüp o adaya çıktı ve abdest alıp teheccüd namazına durdu. İbadetini tamamladıktan sonra yine su üzerinde yürüyerek sahil kenarına geldi ve aslanlar ayağa kalkıp biri önde biri arkada olmak üzere vaziyet aldı. Bunu gören Şeyh, hanımından evvel eve gelip döşeğe yattı ve uyku suretine büründü. Hanımı da eve geldi ve önceki elbisesini giyip yattı. Şeyh "Acaba bunu sadece bu gecelik mi yaptım?" diye düşündü ve üç gün hanımını gözetledi. Gördü ki hanımı bunu her gece yapıyordu. Üçüncü gecenin sabahında Şeyh hatuna bunu sual etti. Hatunu siz bunu yeni mi öğreniyorsunuz, ben bunu uzun senelerdir yapıyorum, diye cevap verdi. Şeyh, hanımına bu keramete hangi amel ile vasil olduğunu sordu. Hatun, Resûlullâh efendimize salavâtı hiç bırakmadığım için bu keramete nail oldum şeklinde cevap verdi. Şeyh, devam ettiğiniz salavât hangisidir diye sorunca hanımı cevap vermedi, sustu. Şeyh ısrar edince hanımı "İstihareye yatayım, izin olursa söylerim." şeklinde cevap verdi. Ertesi sabah hanımı açıkça söylemeye izin olmadığını söyledi; fakat "Salavâtları topla, içinde varsa vardır derim." şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine şeyh, muteber kitapların arasından,

Resûlullâh'ın hadis-i şeriflerinde geçen salavâtlardan, büyük şeyhlerden duyduğu salavâtlardan bir mecmua ortaya çıkarıp bunları ashâb-ı kirâmın tazimleri ile birleştirip bir kitap telif etti. Bu kitabı hanımına okuduğunda hanımı “Birkaç yerinde vardır. Bu kitabı okumaya devam edenin Allâh'ın rahmetine vasıl olacağına şüphe yoktur.” şeklinde cevap verdi. Şeyh bunun üzerine bu kitabın ismine “*Delâ'ilü'l-Hayrât ve Şevâriku'l-Envâr*” yani “*Hayırlara Deliller ve Nurların Parıltısı*” dedi.²²²

İsmail Sâdık Kemâl de Kara Dâvûd-zâde'nin şerhinde rivayet edilen *Delâ'ilü'l-Hayrât* ın yazılış hikayesini *Rûh-ı Kemâl* de nazmen özetlemiştir.

Zevcesinde de var imiş o kerâmet gördi
Nişf-ı şebde o çıkup kendü de ta' kib itdi (MES.1/13)

Pâsbânlık idiyor gördi iki re's ârslân
Zevcesiniñ oluyor piş ü pesinde püyân (MES.1/14)

Zevcesi çıkıdı aţaya yürüyüp baħr üzre
Bekledi ol iki şir baħr kenârı içre (MES.1/15)

Zevcesi anda teheccüdle ' ibādât itdi
Ric' atinde yine ârslânlar öyle geldi (MES.1/16)

Üç gice tecrübe itdi olur öyle her şeb
Şorıcağ şimdi mi bildiñ didi zevcesi ' aceb (MES.1/17)

Ki nice çok senelerdir baña budur mu' tād
Diyerek eyledi ħatun cevābı irād (MES.1/18)

Bu kerâmet sebebin eyleyicek isti' lām
Didi bā' iş Şeh-i kevneyn'e taħiyyâta devām (MES.1/19)

²²² Kara Dâvûd-zâde Mehmed Efendi, *Şerhu Delâ'ilü'l-hayrât li-Dâvud Efendi*, İstanbul: Hacı Halil Efendi Matbaası, 1303, s. 2-4.

İtdi kaṅḡı şalavât oldıḡını istifsār
İstiḡāre ile bu vech-ile kıldı iḡbār (MES.1/20)

Muhammed el-Cezûlî, Şâzeliyye tarikatının Cezûliyye kolunun kurucusu bir şeyh olmasının yanısıra büyük kitleleri arkasından sürüklemesi hasebiyle karizmatik bir lider profili de çizmektedir. Bu sebeple *Delâ'ilü'l-Ḥayrât*, Cezûlî'nin müritleri tarafından çok tutulmuş ve birçok kez istinsah edilmiştir. Şeyhin müritlerinden olan Ebû Abdillâh es-Sehlî istinsah edilen farklı *Delâ'ilü'l-Ḥayrât* nüshalarını toplamış ve tashih için şeyhine sunmuştur. Cezûlî, kendi metninde olmayan fakat beğendiḡi bazı parçaların *Delâ'ilü'l-Ḥayrât*'ın ana metnine eklenmesini söylemiştir. Bu nüshalara “Nüsha-i Dâhiliyye-i Sehliyye” denir. Farklı nüshalardaki bazı parçalar ise direk ana metne dahil edilmemiş fakat derkenar olarak *Delâ'ilü'l-Ḥayrât*'a eklenmiştir. Bu nüshalara ise “Nüsha-i Hâriciyye-i Sehliyye” denir.²²³

Delâ'ilü'l-Ḥayrât'ın her gün, gün aşırı, dört günde bir ve haftada bir olmak üzere okuma vakitleri vardır. Okumaya Pazartesi günü başlanır. Hangi gün, hangi bölümlerin okunacağı âdet üzere belirlenmiştir. Okumaya başlamadan evvel niyet etmek, salavât bölümlerine geçmeden önce Esmâ'-i Hüsnâ ve Esmâ'-i Nebî okumak, başlamadan önce başlama duası ve bitirdikten sonra bitirme duası okumak âdettendir. Bu âdetlere *Delâ'ilü'l-Ḥayrât*'ı okuma adabı denilir. Bütün bu âdetlerin unutulmadan sırasıyla yapılabilmesi için basılan *Delâ'ilü'l-Ḥayrât*'ların dizini bu şekilde yapılmıştır. *Delâ'ilü'l-Ḥayrât* kitabının dizini sırasıyla şu şekildedir: *Mukaddime, İstiḡfar Duası, Niyet Duası, İftitah Duası, el-Esmâü'l-Hüsnâ, Teyfîk Duası, Esmâ'-i Nebî, Pazartesi Viridi, Salı Viridi, Çarşamba Viridi, Perşembe Viridi, Cuma Viridi, Cumartesi Viridi, Pazar Viridi, Pazartesi Viridi, Hatim Duası, Beyitler.*

İsmail Sâdık, *Rûḡ-ı Kemâl*'deki bin otuz üç beytin beş yüz otuz dördünü doğrudan *Delâ'ilü'l-Ḥayrât* şerhine ayırmıştır. Diğer kısımlar da yine *Delâ'ilü'l-Ḥayrât*'ı okumaya başlamadan önce vird olarak okunan Esmâ'-i Hüsnâ ve Esmâ'-i Nebî gibi bölümlerden oluşmaktadır. Bunlara ilaveten İsmail Sâdık, konunun zaten Hz. Peygamber ile alakalı olmasından ötürü eserine biraz daha hacim katıp Hz. Peygamber ile ilgili türler olan hilye, mu'cizât-ı nebî, mevlid gibi kasideler de eklemiştir. Bütün olarak değerlendirdiğimizde

²²³ Süleyman Uludağ “Delâ'ilü'l-Ḥayrât”, *DİA*, İstanbul, 1994, C. 9, s. 113-114.

İsmail Sâdık aslında zenginleştirilmiş bir *Delâ'ilü'l-Hayrât* şerhi yazmıştır. Eserin ismine de “Kemâl’in ruhu” manasında *Rûh-ı Kemâl* diyerek kendi iç dünyasını nazmen kâğıda dökmüştür. *Delâ'ilü'l-Hayrât*’ın çoğunlukla nesir olarak şerhinin yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda nazım olarak bir *Delâ'ilü'l-Hayrât* şerhi yapmak farklı bir tarz ortaya koymak açısından ehemmiyetlidir.

İsmail Sâdık, *Delâ'ilü'l-Hayrât*’ın mukaddimesinin tamamını ve içerisinden seçtiği on üç tane salavâtı şerh etmiştir. Bu on üç salavât *Delâ'ilü'l-Hayrât*’ın içerisinde olduğu gibi *Şifâ’-i Şerîf*’in içerisinde de mevcuttur. *Rûh-ı Kemâl*’de bu durum açıkça belirtilmiştir. Cezûlî’nin, salavâtların bir kısmını ekabirden ve meşayihden derlediği, *Delâ'ilü'l-Hayrât*’ta da belirtilmiştir. İsmail Sâdık, ana kaynak olarak *Delâ'ilü'l-Hayrât*’ı kullandığı için *Rûh-ı Kemâl*’e *Delâ'ilü'l-Hayrât* şerhi demek daha uygundur.

Kara Dâvûd-zâde Mehmed Efendi’nin şerhi, konuları ele alış bakımından son derece kapsamlı ve hacimlidir. Cezûlî’nin kısaca hayat hikayesini anlattıktan sonra *Delâ'ilü'l-Hayrât*’ı yazma sebebini anlatmış daha sonra ise müellifin önsözünü şerh ederek şerh bölümüne başlamıştır. İlk şerh ettiği bölüm *Delâ'ilü'l-Hayrât*’ın da ilk bölümü olan “Resûlullâh Efendimize salavât okumanın fazileti” bölümüdür. Bütün bölümlerde önce tercüme yolunu sonra açıklama yolunu benimsemiştir. *Delâ'il*’de geçen ayet ve hadisleri ayrıntılı bir şekilde anlatmış ve bazı hadislerin saihlik durumunu ve ravilerini incelemiştir. Anlatılan konuyu kuvvetlendirmek maksadıyla fazladan ayet ve hadis koymamıştır. Anlatının içerisinde önemli bulduğu bazı mefhumları çeşitli başka ayet ve hadis örnekleriyle ve de farklı kitaplardan edindiği bilgilerle açıklama gereği hissetmiştir. Örneğin, “Resûlullâh efendimize salavât okumanın fazileti” bölümünü şerh ederken bir hadisin içerisindeki “sırât” kelimesini ayrıca ele alarak şerh etme gereği duymuştur. Kara Dâvûd-zâde, Resûlullâh’ın isimlerini de çok ayrıntılı bir şekilde şerh etmiştir. Bütün isimleri teker teker ele almış; çeşitli ayet, hadis ve rivayetlerle zenginleştirmiştir. Örneğin, “Sâhibü'l-Mi'râci” ismine geldiği zaman Resûlullâh’ın Miraç hadisesini bütün ayrıntısıyla uzun bir şekilde anlatmıştır. Daha sonra sırasıyla niyet duası, Resûlullâh Efendimize okunacak salavâtların keyfiyeti ve günlere göre okunacak salavâtları şerh etmiştir. Yine salavât kısımlarını da önce tercüme yaparak daha sonra ayet, hadis ve çeşitli rivayet ve hikayelerle güçlendirerek şerh etmiştir. Kara Dâvûd-zâde’nin şerhi tercüme,

açıklama ve örneklendirme gibi yöntemler uyguladığından ötürü *Delā'ilü'l-Hayrāt* a göre gayet hacimli olmuştur.

Klasik şerh geleneğinde şârih'in asıl gayesi şerhin satır aralarında gizlidir. Sadece şerh türündeki eserlerde değil; telif türü eserlerde de işlek kabul edebileceğimiz bir gayeler prensibi vardır. Mermer, gayeler prensibini sistemleştirmiş ve üç ana başlık altında toplamıştır: “Görünür: Ta’lîmî, Reel Gaye”, “Pratik: Ekonomik ve Kültürel Gaye”, “Uhrevî: Metafizik Gaye”.²²⁴ Müellif, kendi kurguladığı “üstanlatı” ile eserini ortaya koymuş olsa da aslında şârih de yaptığı şerh ile bir “üstanlatı” kurmuş ve yeni bir telif ortaya koymuştur. Şerh sonucu ortaya çıkan eser ilk metni koruyup onun üzerine bina olsa da, kendi içinde özgün bir eserdir. Gayeler prensibi ışığında İsmail Sâdık'ın şerhine bakacak olursak baskın olan metafizik gayedir. Her zaman net çizgilerle ayrılmasa da bazı eserlerde bir gaye baskınlık arz eder. Bu baskınlık ise şerhin karakterine ve üslûbuna yansır.²²⁵ Kara Dâvûd-zâde'nin şerhinde herhangi bir gaye baskınlık göstermemektedir. Klasik şerh geleneğinin kurallarına uygun olarak yapılan nu şerhte reel ve uhrevî gaye daha ön planda gibi görünse de pratik gaye de şârihin amaçları arasında olabilir. Nihayetinde pratik gaye denildiğinde sadece para, mal, mülk anlaşılmamalıdır. Mermer'in dediği gibi “Klâsik şerh geleneğinde, şerh yazmak ayakta kalmanın da bir yoludur.”²²⁶

İsmail Sâdık'ın şerh metodu, Kara Dâvûd-zâde'nin aksine klâsik şerh geleneğinin içerisinde değerlendirilemez. İkisi arasındaki en belirgin fark birinin nazmen diğerinin ise nesren yazılmış olmasıdır. Tercih edilen iki yöntemin de kendi içinde avantaj ve dezavantajları vardır. Örneğin nazmen yazılmış bir şerh açıklamak istediği noktayı ayrıntılı bir şekilde açıklayamazken akılda kalıcılık bakımından ise daha etkilidir. İsmail Sâdık'ın yöntemi kısa parçalar hâlinde alıntı yapıp sonrasında alıntılardığı parçayı şerh etmek şeklindedir. Metni anlamlı parçalar hâlinde bölüp alıntılanmış ve o bölümü nazmen şerh etmiştir:

²²⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kenan Mermer, *Klâsik Şerh Geleneğinde Üslûp Kasîde-i Bürde Örneği*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2018, s. 93-105.

²²⁵ Kenan Mermer, “Sebeb-i Te’lîfte Vaz Edilen Şerh Metodu- Kasîde-i Bürde Şerhlerinde Gayeler Prensibi-“, *Cemal Aksu Armağanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2020, s. 663-690.

²²⁶ Mermer, “Sebeb-i Te’lîfte Vaz Edilen Şerh Metodu- Kasîde-i Bürde Şerhlerinde Gayeler Prensibi-“, s. 675.

“Ve kâle şalla’llâhu ‘aleyhi ve selleme inne evle’n-nâsi bî-ekşeruhum ‘aleyye şalâten”²²⁷

Buyurur yine hadîşinde Resûl-i zî-şân
Hağ şalât ile selâm ide aña bî-pâyân (MES.2/42)

Nâsdan kim baña pek çok getirürse şalavât
Pek yakîn baña odur andadır a’ le’ d-derecât (MES.2/43)

Ve kâle şalla’llâhu ‘aleyhi ve selleme men şallâ ‘aleyye şallet ‘aleyhi’l-melâiketü mâ-dâme yüşallî ‘aleyye fe’l-yüçallil ‘inde zâlike ev li-yükeşşir²²⁸

Buyurur yine hadîşinde Resûl-i emced
Hağ şalât ile selâmı aña kılsun bî-had (MES.2/44)

Baña her kim şalavâtı ider ise ihdâ
Her melekler aña eyler şalavât ya’ nî du’ â (MES.45)

O devâm itdiği müddet ider anlar da aña
Böyle bildikde diler az ide diler evfâ (MES.2/46)

2.2.2.4. Şifâ-i Şerîf

Eserin tam adı *eş-Şifâ’ bi-Ta’rîfi Huğûkî’l-Muştafâ*’dır. İslam coğrafyasında “*Şifâ*” veya “*Şifâ’-i Şerîf*” ismiyle tanınmıştır. *Şifâ’-i Şerîf*, Hz. Peygamber’e salât ve selâm etmenin gerekliliği ve fazileti, insanların Hz. Peygamber’e karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu hâller ve Hz. Peygamber’e noksanlık atfeden ve ona dil uzatanların durumları gibi konuları ihtiva eden bir kitaptır. *Şifâ’-i Şerîf* 535/1140-41 yılında kaleme alınmıştır. Kadı İyâz, sanılanın aksine eserini Hz. Peygamber’in risaletini inkâr edenlere veya Hz. Muhammed’in mucizelerini inkâr edenlere reddiye amacıyla değil Hz. Muhammed’i sevenlerin sevgilerinin artması amacıyla yazmıştır.

²²⁷ “Resûlullâh efendimiz şöyle buyurdu: İnsanların şefaatine en layık olanı, bana en çok şalavât okuyandır.” Tirmizî, Vitr, 21.

²²⁸ “Resûlullâh efendimiz şöyle buyurdu: Bana şalavât okuyan kimseye melekler şalavât okur. Bana şalavâtı devam ettirdiği sürece meleklerin ona şalavâtı da devam eder. Buna göre şalavâtı ister çok okusun ister az.” Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31445.

Şifâ'-i Şerîf dört ana başlık altında toplanmış konuları ihtiva eder. Bu dört ana başlığın altında çeşitli alt başlıklar altında bölümler ve fasıllar vardır. Bu başlıkların kısaca sıralanışı şu şekildedir:

1. Bölüm: Allâh'ın Hz. Muhammed'in şanını yüceltmesi ve Hz. Muhammed'e tazim etmek

- A. Allâh'ın Hz. Muhammed'i övmesi (Çeşitli alt başlıklar mevcuttur.)
- B. Allâh'ın hem ahlaki hem de sûretî bütün güzellikleri Hz. Muhammed'de toplaması (Çeşitli alt başlıklar mevcuttur.)
- C. Hz. Muhammed'in Allâh katındaki değerini bildiren sahih ve meşhur hadisler (Çeşitli alt başlıklar mevcuttur.)
- D. Hz. Muhammed'in mucizelerine dair (Çeşitli alt başlıklar mevcuttur.)

2.Bölüm: İnsanların Hz. Muhammed'e karşı yükümlülükleri

- A. Hz. Muhammed'in sünnetine uymanın gerekliliği (Çeşitli alt başlıklar mevcuttur.)
- B. Hz. Muhammed'i sevmenin gerekliliği (Çeşitli alt başlıklar mevcuttur.)
- C. Hz. Muhammed'e saygı göstermenin gerekliliği (Çeşitli alt başlıklar mevcuttur.)
- D. Hz. Muhammed'e salât ve selâm etmenin gerekliliği (Çeşitli alt başlıklar mevcuttur.)

3.Bölüm: Hz. Muhammed hakkında vacip, caiz ve muhal olan durumlar

- A. Dinî durumlar
- B. Dünyevî durumlar

4. Bölüm: Hz. Muhammed'de noksanlık gören ve ona hakaret eden kişilerin hükmü

- A. Hz. Muhammed'e hakaretin hükmü (Çeşitli alt başlıklar mevcuttur.)

B. Hz. Muhammed'in âline ve ashabına hakaretin hükmü (Çeşitli alt başlıklar mevcuttur.)²²⁹

Kadı İyâz bir hadis alimi olması hasebiyle *Şifâ-i Şerîf*te bol miktarda hadis kullanmıştır. Eserde 1830 civarında hadis bulunmaktadır. Kadı İyâz, özellikle Kütüb-i Sitte'den ve onun haricinde birçok hadis âliminden hadisler nakletmiştir. Naklettiği hadislerin belirli bir kısmı sahih olmasına rağmen sahih olmayan zayıf hadislere de yer vermiştir ve bundan ötürü bazı alimler tarafından *Şifâ*da kullanılan hadisler tenkit edilmiştir. Buna karşılık Kadı İyâz'ın *Şifâ*da naklettiği bir hadisın diğer alimler bilmese bile illaki senedinin bulunduğunu iddia edenler olmuştur. Bazı hadis alimleri ise faziletli ameller konusunda hadislerin zayıf bile olsa kullanılabileceğini; lakin Kadı İyâz gibi hadis alanında otorite bir alimin o hadislerin senedine ulaşmış olabileceği ileri sürülmüştür. *Şifâ-i Şerîf*teki hadisler üzerine daha sonraları tahrir çalışmaları yapılmıştır.²³⁰ Kadı İyâz, *Şifâ*da sadece hadis biliminden değil İslam hukuku, dil ve edebiyat, siyer megâzî, kelam ve tasavvuf gibi bazı bilim dallarından da faydalanmıştır. Kadı İyâz kendi ilminin yanında tefsirde Ebü'l-Leys es-Semerkandî, tasavvufta Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, siyer ve megâzide İbn İshak, fıkıhta İmam Mâlik, kelamda Ebü'l-Hasan el-Eş'arî gibi önemli alimlerin ilminden de *Şifâ-i Şerîf*de yararlanmıştır.²³¹

İsmail Sâdık, *Rûh-ı Kemâl*'in teşekkülünde *Şifâ-i Şerîf*den faydalanmıştır. *Şifâ-i Şerîf*ten on üç tane salavât aldığını ve bu salavâtların aynı zamanda *Delâ'ilü'l-Hayrât*ta da yer aldığını belirtmiştir. Bu salavâtları nazmen şerh etmiştir. Hilve kasidesinde, Hâkânî'nin eserinde yer verdiği rivayetlere kendisinin de *Rûh-ı Kemâl*'de yer verdiğini belirtirken kasidenin sonuna doğru düştüğü derkenarda “*Kezâ fi's-şifâi's-şerîfi ma'a ba'zî't-tağdîmi ve't-te'hir*”²³² ifadesini kullanmıştır. İsmail Sâdık, eserinin edebî bir metin olması nedeniyle çok fazla derine inmediği hadislerin senedi konusunda, eserinin

²²⁹ Eserin muhtevasını daha ayrıntılı görmek için bkz. el-Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, thk. Ali Muhammed el-Becavî, Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1977, C. 1-2; Kaadî İyaz, Tak. A. Fikri Yavuz, *Şifâ-i Şerîf*, İstanbul: Çile Yayınevi, 1977.

²³⁰ Şifâ-i Şerîf'teki hadislerin kaynaklarını tespit etmek amacıyla yapılan ilk çalışma için bkz. Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, thk. eş-Şeyh Semîr Kâdî, *Menâhilü's-safâ fî tahrîci ehâdisi's-şifâ*, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1988.

²³¹ M. Yaşar Kandemir “eş-Şifâ”, *DİA*, İstanbul, 2010, C. 39, s. 134, 138.

²³² Birtakım takdim ve tehirlerle Şifâ-i Şerîf'te de bu şekildedir.

hadis ilmine dair muhtevasını Kâdî İyâz gibi bir hadis alimine dayandırması, bir nevi kaynak gösterme olarak algılanmalıdır.

BÖLÜM 3: RÛH-I KEMÂL

3.1. Kullanılan Nüshalar ve Tavsifleri

Eserin mevcut üç nüshası vardır.

1. Nüsha

Birinci nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Koleksiyonu 620 nu. ile kayıtlı nüshadır. Müellifin kendi el yazısı ile yazılmıştır. 60 varaktır ve her sayfada 20 satır vardır. Nüsha, rik'a hattı ile kaleme alınmış olup, siyah mürekkep ile yazılmıştır. Her sayfanın numarası sayfanın üstünde verilmiştir. Düşülen kayda göre yazma, H. 1291 (M. 1874) yılında yazılmıştır. Eserde, “Vakıfdır. Der-seâdet’de Düğümlü Baba kuddise sırruhu’l-a’lâ hazretin medfûn bulunduğu tekkeden çıkarılmayacaktır.” yazılı vakıf kaydı mührü basılıdır.

2. Nüsha

İkinci nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Koleksiyonu 621 nu. ile kayıtlı nüshadır. Müstensih yazmasıdır. 75 varaktır ve her sayfada 18 satır vardır. Nüsha, nesih hattı ile kaleme alınmış olup, siyah mürekkep ile yazılmıştır. Her sayfada numara bulunmayıp sadece varak numaralandırılması yapılmıştır. Müstensihin ismi “es-Seyyid Hüseynü’l-Fevzî” olarak verilmiş olup, bitiş tarihi olarak “19 Receb 1291” tarihi not düşülmüştür. Eserde, “Vakıfdır. Der-seâdet’de Düğümlü Baba kuddise sırruhu’l-a’lâ hazretin medfûn bulunduğu tekkeden çıkarılmayacaktır.” yazılı vakıf kaydı mührü basılıdır.

3. Nüsha

Üçüncü nüsha, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı O.E. 284 nu. ile kayıtlı nüshadır. Müstensih yazmasıdır. 77 varaktır ve her sayfada 18 satır vardır. Nüsha, nesih hattı ile kaleme alınmış olup, siyah mürekkep ile yazılmıştır. Sayfa veya varak numarasını belirten herhangi bir sayı veya işaret bulunmayıp daha sonradan günümüzde kullanılan rakamlarla varak numarası verilmiştir. Müstensihin ismi “es-Seyyid Hüseynü’l-Fevzî” olarak verilmiş olup, bitiş tarihi olarak “19 Receb 1291” tarihi not düşülmüştür. Eserde, diğerlerinden farklı olarak sadece “Vakıfdır” ifadesinin yazılı olduğu vakıf kaydı mührü basılıdır.

3.2. Neşir Esasları

Genel Bilgiler ve Türkçe Dil Bilgisi Kaideleri

1. Metin, transkripsiyon alfabesi esas alınarak çevrilmiştir.
2. Her şiirin vezni o şiirin başında belirtilmiş ve bazı kelimelerin okunmasında vezinden faydalanılmıştır. Tespit edilen vezin kusurları dipnotta belirtilmiştir.
3. Metin okunurken harekeli kısımlarda metne sadık kalınmıştır.

4. Metin içerisinde yapılan tamir ve düzeltmeler köşeli parantez “[] veya < >” ile gösterilmiştir.
5. İlk hecesinde “e” harfi bulunan Türkçe sözcükler metinde okutacı ile belirtildiği gibi ilk hecesindeki “e” harfi “i” şeklinde okunmuştur. Örnek: it-mek, di-mek, vir-mek, gice.
6. Görülen geçmiş zaman eki birinci ve ikinci şahıslarda, ekin bittiği kelimenin vokali dikkate alınmış, dudak uyumu da önemsenerek ekin bittiği kelime dar vokalliyse ek de dar vokalli okunmuş, ekin bittiği kelime yuvarlak vokalliyse ek de yuvarlak vokalli okunmuştur. Örnek: ideyim, dirim, itdim, geldikde, gördüklerine, oldukça.
7. Görülen geçmiş eki üçüncü şahıslarda, ekin bittiği kelimenin vokali ve dudak uyumu gözetilmeksizin, dar vokalli olarak okunmuştur. Örnek: oldu, tırdı, buldı, çıktı, yazdı, buyurdu, eylediler, gördiler.
8. Öğrenilen geçmiş zaman eki dudak uyumuna ve ekin bittiği kelimenin vokaline göre yuvarlak veya dar vokalli okunmuştur. Örnek: almış, itmiş, virilmiş, olmuş, kalmış.
9. Türkçe ’de birçok şekilde kullanılan, fiilin veya ismin sonuna gelerek onlara çeşitli anlamlar katan -dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür ekleri metinde dudak uyumuna göre ve ekin bittiği kelimenin vokaline göre ve ünsüz sertleşmesine uğratılmadan okunmuştur. Örnek: anıdır, demekdir, vardır, budur, odur, çokdur, kılmaktadır.
10. Geniş zaman ekleri dudak uyumuna ve ekin bittiği kelimenin vokaline bakılmaksızın yuvarlaklaşma temayülünde bulunduğu kabul edilerek okunmuştur. Örnek: gelir, görünür, gözedür, işidir, gezinür.
11. Birinci şahıs emir ekleri daima dar vokalli olarak okunmuştur. Örnek: ideyim, idelim, diyelim, dimeyelim, bilelim.
12. İkinci şahıs çoğul emir eki, ekin bittiği kelimenin vokali ve dudak uyumu gözetilerek okunmuştur. Örnek: idin, idiniz, olun.
13. Üçüncü şahıs tekil emir eki daima yuvarlak vokalli olarak okunmuştur. Örnek: kılsun.
14. Birinci ve ikinci şahıs iyelik ekleri dudak uyumu ve ekin bittiği kelimenin vokali dikkate alınarak okunmuştur. Örnek: lutfun, anın, zevcesinin, mahbubun.

15. Üçüncü şahıs tekil iyelik eki daima dar vokalli okunmuştur. Örnek: yüzi, gözi.
16. Zarf-fiil eklerinden olan -up, -üp eki, daima yuvarlak vokalli olarak okunmuştur. Örnek: yazup, olup, varup, buyurup, bulunup, anılup.
17. Zarf-fiil eki -madan, -meden yazıldığı şekilde okunmuştur. Örnek: Toğmadan, olmadan.
18. Zarf-fiil eki -ıcak, -icek daima dar ünlülü olarak okunmuştur. Örnek: idicek, eyleyicek, gezicek, dikicek.
19. Soru edatı daima dar vokalli olarak okunmuştur. Örnek: olur mı, sığar mı, bulunur mı, ider mi.
20. Türkçe 'deki isimden isim yapma ekleri olan -lı, -li, -lu, -lü; yuvarlaklaşma temayülünde olduğu kabul edilerek okunmuştur. Örnek: ta' zımlü, fâ'idelü, da' vetlü.
21. Müellif, nazal n (ñ) kullanımını metinde açıkça gösterdiği için müellifin kullanımı esas alınmıştır.
22. Beyit veya mısra sonuna gelip vezin gereği uzatılması gereken Türkçe kelimeler uzatılmadan okunmuştur.
23. Eserde hadis metinleri de bulunmaktadır. Bu hadislerin yazımında da transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır. Hadis metinleri eserde çoğunlukla harekeli şekilde yazıldığı için transkripsiyon alfabesiyle yazılırken bu hareketler dikkate alınmıştır.

Arapça-Farsça Kelime, Tamlama ve Eklere Dair Dil Bilgisi Kaideleri

1. Arapça terkipler şu şekilde yazılmıştır: rebi' ü'l-evvel, celilü'l-^u unvân.
2. Arapça terkiplerde lafz-ı Celâl ile birleşen isimler harf düşmesinden ötürü apostrof (kesme işareti) koyularak gösterilmiştir. Örnek: Ni' metu'llâh, Şırâtu'llâh, Zikru'llâh, Seyfu'llâh.
3. Farsça terkipler şu şekilde yazılmıştır: şâh-ı dü-serâ, zîr-i dünyâ, şeb-i gâflet.
4. İzafet-i maklub yapılarak meydana getirilen birleşik isimler tire ile yazılmıştır. Örnek: şeref-ârâ, nev-nihâl, şifâ-nâm, şu' le-nümâ.

5. Farsça isim ve hâl köküyle yapılan birleşik kelimeler kısa çizgi ile bağlanmıştır. Örnek: şeref-yāb, güşāde-rū.
6. Arapça ve Farsça ön ek ve ön edatlar kısa çizgili gösterilmiştir. Örnek: ez-ezel, pür-nūr, der-kār, der-ḥāl, bī-hemtā.
7. İki kelime arasına bazı ek ve edatlar getirilerek yapılan tamlamalar her aralığa kısa çizgi koyularak yazılmıştır. Örnek: ser-ā-ser, ser-tā-pā.
8. Farsça son ekler ve sondan eklenen edatlar, kelime ile arasına kısa çizgi koyularak yazılmıştır. Örnek: besmele-veş, ḥāme-veş, zātī-veş, mihr-āsā, tāj-āsā.
9. Farsça son ekler ve sondan eklenen edatlarda istisna olarak Türkçe 'de yaygın olarak kullanılan ve bilinen kelimelerde ek, kısa çizgi ile ayrılmadan yazılmıştır. Örnek: ḥudāvend, dergeh, nigh, ruḥsār

Tablo 1: Transkripsiyon (Yazıçevrim) Harfleri Tablosu

ء: ʾ	س: s
آ: ā	ش: ş
ا: a, ā, e, ı, i, u, ü	ص: ş
ب: b, p	ض: ž, đ
پ: p	ط: t
ت: t	ظ: z
ث: s	ع: ʿ
ج: c, ç	غ: ğ
چ: ç	ف: f
ح: h	ق: k
خ: ħ	ك: k, g, ñ
د: d	ل: l
ذ: z	م: m
ر: r	ن: n
ز: z	و: o, ö, u, ū, ü, v
ژ: j	ی: ı, i, ī, y

3.2. Metin

[1^a]

[Zahriyye]

Bi'smi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm el-Ḥamdü li'llāhi Rabbi'l-‘ālemīn ve's-şalātü ve's-selāmü ‘alā melce-i mā zeri'e ve mence-i mā beri'e ecma'ın ve ‘alā kâṭıbeti'l-enbiyā'ihî'l-mu‘azzamīn ve ‘ibādihi'l-muvaḥḥidīn. Ammā ba'd fe-ḳad vaḳaftü hāze'l-kitābe ve eḥdeytü ecrahū li-ervāhi'l-kāffeti envātinā ve'l-fuyūzāti'd-dāreyni li-küllî aḥyā'inā ve ene ‘abdü'l-efḳar ila'llāhi'l-ekberi'l-müte‘āl. Nazımu hāzihi'l-kitābü es-Seyyid İsmā'ıl Şādık Kemāl bin el-Ḥāc Muḥammed Şālih Vecihî Paşa -raḥimehu'llāhi te‘ālā-. “*Rabbenā ātinā fi'd-dünyā ḥaşeneten ve fi'l-āḥireti ḥaşeneten ve ḳınā ‘azābe'n-nār*” Bi-ḥurmeti Resūlike'l-a‘zam -şalla'llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve ‘alā ālihî ve şaḥbihî ecma'ın ve sellem- ke-mā yühıbbü ve yerzā ve'l-ḥamdü li'llāhi Rabbi'l-‘ālemīn.²³³

²³³ Salāt ve selām, zelil olanların siperi ve masumların sığınağı olan Hz. Peygamber'in ve Allāh'ın bütün ta'zīm edilmiş peygamberlerinin ve muvaḥhit kullarının üzerine olsun. Sonra, bu kitabı vakfettim ve ecmini bütün ölmüşlerimizin ruhuna bağışladım. Aynı zamanda bu kitabın ecmini bütün yaşayanlarımızın da iki cihanda feyizleri için bağışladım. Ben, en yüce ve en büyük Allāh'a en çok muhtaç olan kul ve bu kitabın yazarı Hacı Muhammed Sâlih Vecihî Paşa oğlu İsmail Sâdık Kemâl'im. -Allāh ona rahmet eylesin.- Allāh'ım bize dünyada ve ahirette iyilik ve güzellik ver. Bizi cehennem azabından koru. Resûl-i Azam'ın hürmetine bizi hesap gününde bağışla. Allāh'ın salâtı ve selâmı Hz. Peygamber'in, onun âlinin ve ehlinin üzerine hoşnut ve razı olduğu şekilde olsun.

Rūḥ-ı Kemāl

(Fe‘ ilātün/ fe‘ ilātün/ fe‘ ilātün/ fe‘ ilün)

Fā‘ ilātün

fā‘ lün

MES.1

[1^b]

1. Besmele ḥayr u mübāḥa ola mebde’ ebedā
Mebde-i ḥilkāt olan rūḥ-ı Muḥammed-āsā
2. Ḥamdele ile de ni‘ metde tezāyüd bī-ḥadd
Miṣlidür bi‘ şet için mefḥar-ı ‘ālemde cesed
3. Şalvele olmalı öyle yine bī-ḥadd irād
Ki ḥayātı bula bizlerdeki rūḥ u ecsād
4. Ḥaḫ melā’ikle idüp Faḥr-i enām’a şalavāt
Bize de emr ile kıldı anı Bādī-i necāt
5. Bize nef’ an nice kılmış anı ta‘ līm Nebī
Hem nice eyledi ta‘ zīm ile aşḥābı

[2^a]

6. ‘Ulemā ile meşāyiḥde ekābirden olan
Nice kim vird olarak itdiler anı ityān
7. Cem’ idüp anı Cezūlī ki Muḥammed’le be-nām
Oldı ḥayrāta Delā’il diyü meşhūr-ı enām

8. Kendü de anıñ ile feyz-i keşiri buldı
‘Aşrınıñ kuṭb-ı ferīdi olaraq kām aldı
9. İbtidā ya‘nī Cezūlī olarak Fās’a revān
Bir kuyı başına āb-dest içün oldu pūyān
10. Kuyıdan şu çekecek nesneyi bulmamış-idi
Geldi bir kız üfürünce kuyıdan şu çıktı
11. Bu kerāmet sebebin şordı didi bā‘ iş aña
Faẖr-i kevneyn’e devām üzre [şalāt]-ı evfā
12. Şalavātıñ ideyim kaṅısına ben de devām
Diyü fikr eyleyerek uyumadı hīç ol şām
13. Zevcesinde de var imiş o kerāmet gördi
Nışf-ı şebde o çıkup kendü de ta‘ kıb itdi
14. Pāsbānlık idiyor gördi iki re’s ārslān
Zevcesiniñ oluyor pīş ü pesinde pūyān

[2^b]

15. Zevcesi çıktı ataya yürüyüp baḥr üzre
Bekledi ol iki şır baḥr kenārı içre
16. Zevcesi anda teheccüdle ‘ibādāt itdi
Ric‘ atinde yine ārslānlar öyle geldi
17. Üç gice tecrübe itdi olur öyle her şeb
Şorıcaḳ şimdi mi bildiñ didi zevcesi ‘aceb

18. Ki nice çok senelerdir baña budur mu‘ tād
Diyerek eyledi ħatun cevābı ĩrād
19. Bu kerāmet sebebin eyleyicek isti‘ lām
Didi bā‘ iş Şeh-i kevneyn’e taĥiyyāta devām
20. İtdi ħanğı şalavāt oldığını istifsār
İstiĥāre ile bu vech-ile kıldı iĥbār
21. Getür envā‘-ı şalātı ħalışup cem‘ iderek
Anda varsa dirim olmaz anı taşrīĥ itmek
22. Kütüb-i mu‘ tebere ile şorup çok zāta
Cem‘ idüp kıldı Delā’il’le be-nām ħayrāta
23. Zevcesi okudı birkaç yerinde didi var
Eyledi vaşf-ı kitābı daĥi böyle iĥbār

[3^a]

24. Kim devām eyler ise iş-bu kitāba Yezdān
İde maĥbūl u mükerrerem diyerek kıldı beyān
25. Şehr-i Asfā’ya gelüp Fās’dan ol ħuṭb-ı güzīn
Oldı on dört sene soñra daĥi Ķūġā’da²³⁴ mekīn
26. Bu kitābı iderek anda da neşr u ta‘ līm
Buldılar çok zevāt anıñ ile feyz-ı ‘ azīm
27. Anda göçmüşdi sekiz yüz ile yetmiş sāli
Secdede şubĥ namāzında o ħadri ‘ āli

²³⁴ Kastedilen Fas’ın Şeyâzıme bölgesindeki Efûġâl köyüdür. Vezin gereği bu şekilde yazılmıştır.

28. Çok zevât feyzi ile kâdir-i irşâd oldu
Anlarıñ da nicesi sâ'irîn irşâd itdi
29. On iki biñ <ü>yüz altmış kişi ol zâtlardan
Mürşid olmuş idi kendü idicek 'azm-i 'aden
30. Hikmet-i Hâk'la giçüp rihleti yetmiş yedi sâl
Sardı küffâr Kûgâ'yı²³⁵ kalmadı mü'minde mecâl
31. Şehr-i Merrâkeşe nakl içün açıldı kabri
Cümle nâs gördi tegayyür degil anda tārī
32. Anlına parmağı başdıkda tağılur idi kan
Çekücek yine gelür idi bu da oldu 'ıyân

[3^b]

33. Şehr-i Merrâkeş'e işâl ile defn eylediler
Türbesinde geliyor şimdi de hoş rāyihalar
34. Hānefi lafz-ı şahih ile okunan virdi
Ger bilinmezse de ma' nāsı şevāb var didi
35. Līk ma' nāsını fikr-ile okumağ a' lā
Nef'i çabuk görünür ecr u şevābı evfā
36. Kāra Dāvūd ile Fāsī dinilen fāzıllar
Eylemiş terceme vü şerhini anıñ bihter

²³⁵ Kastedilen Fas'ın Şeyâzıme bölgesindeki Efûgâl köyüdür. Vezin gereği bu şekilde yazılmıştır.

37. Başkaca terceme vü şerhe lüzüm koymadılar
Çünkü tafşil ile ma' nāsın tefhīm eyler

38. 'Avn-i Hāk'la bunu teşvīk içün itdim tanzīm
Yazılan hāşşayı hem mebd-e' in itdim terķīm

39. Ya' nī on üç şalavātı ki yazup Qāzī ' İyaz
Gül gibi açdı *Şifā*-nām kitāb ' adne riyāz

40. 'Adedi ile *Delā 'il* de de oldı tıbyān
Soñra sā 'ir kütüb-i mu' tebereden de beyān

41. Ba' zısı anda rivāyet ile şābit bulunan
Ba' zısı elsine-i pāk-i meşāyihle olan

[4^a]

42. Yine mevşūk hepisi oğumalı bī-noķşān
Kara Dāvūd ile Fāsī idiyor şerh u beyān

43. Ya' nī şerh itdi muvazzaḥ olarak bi't-tahrīr
Soñrası anıñ içün olmadı bunda tezyīr

44. Hāşşalar ile faķat oldı anıñ şerhi beyān
'Aşrımızda ḥukemāya göre izāḥ ityān

45. Bu kitābıñ olarak ismi daḥi *Rūḥ-ı Kemāl*
İki 'ālemde ḥayātım ide Rabb-i Müt-e' āl

46. Evvelā nezd-i celīlinde qabūl ide Ḥudā
İtdire nezd-i Ḥabībinde qabūle de sezā

47. Oldı tekrār-ı şalāt bize dü-‘ âlemde necāt
Ola her zikri olunca da taḥiyyāt ü şalāt

İcmālen aḥvāl-i celīle-i Ḥazret-i faḥr-i ‘ âlem şalla’llāhu te‘ âlā ‘ aleyhi ve ‘ alā âlihi ve
şahbihi ve sellem.

(Fe‘ ilātün/ fe‘ ilātün/ fe‘ ilātün/ fe‘ ilün)

Fā‘ ilātün

fa‘ lün

KAS.1

1. Ḥaḳ te‘ âlā dileyüp ḥalkı buyurmak inşā
Nūr-i Faḥr-i rusūli mebdē’i kıldı ḥaḳḳā

2. Kendü nūrından o nūrı yaradup andan da
Cümle ervāh ile eşbāhı buyurdı peydā

[4^b]

3. Şāh-ı kevneyn’e odur neş’e-i rūḥāniyye
Ḥazret-i Cābir ider öyle ḥadīşi inbā

4. Ḥilḳat-i cismini de Ḥazret-i Ka‘bü’l-Aḥbār
Didi Tivrāt ile İncil’dedir bu gūnā

5. Ya‘ ni kim ḳabr-i mu‘ allāsı yerinden Cibrīl
Gelüp almış idi bir ḳabza turāb-ı a‘ lā

6. Āb-ı tesnīm ile yoğurdu şoḳup cennātın
Nehr ü ırmaḳlarına kıldı anı nūr-efzā

7. Erażın ile semāvātı dağı gezdirerek
Bulunan halk ıderler idi tavşif u şenā
8. Halk olunmamış-idi Hāzret-i Ādem o zamān
Şoñra halk oldu o nūr itdi cebīnin iclā
9. Müntakıl oldu hep ecdād-ı Şeh-i kevneyn'e
Şırasıyla pederi cebhesine virdi 'alā
10. Cebhe-i māderine geldi olunca hamli
Çünkü her ceddese böyle gelürdi haqqā
11. Kendü ecdādı ile māderiniñ nesli de bir
Pederi idi Medīne'de anıñ hük-m-ārā
- [5^a]
12. Vālid-i Faḥr-i Enām'ında tūlū'ın bilerek
Eyledi ehl-i kitāb nice emārāt inbā
13. Nesl-i pākinde yigirminci oluyor 'Adnān
Şayılr aña değın çünkü rivāyet aqvā
14. Gerçi vāşıl oluyor Hāzret-i İsmā'ıl'e
Olmaz 'Adnān'dan ötesi şırasıyla inşā
15. Peder ü māder ü ecdādı ile ceddātı
Hāzret-i Ādem'e dek pāk idügidir eclā
16. Eş'arī didi ki fetretde giçenler cā'iz
Olacak lūtf ü şefā'atle cināna isrā

17. Kıldı tebcil “feterdā”²³⁶ ile Şāh-ı rusūli
Valideynine ider cenneti vācib Mevlā
18. Başka dürlü olamaz hiç rızāsı bî-şekk
Diyerek yazdı Suyūṭi de be-ġāyet ra‘ nā
19. Bā-ḥuşuş anlar içün itdi İmām-ı A‘ zam
Cennetiñ yine vücubını beyān ü imlā
20. Didi Ḥallāk’ı ikisi daḥi tevḥid itdi
Vācib olur ki ola ecr u şevābı i‘ tā
- [5^b]
21. İbtidā ki şeb-i āzīnede māh-ı Receb’iñ
İktirān itdi o sa‘ deyn-i şerāfet-peymā
22. Gerdek olacağı gün vālid-i şāh-ı kevneyn
Çölde gevher taş ile buldı südi bî-hemtā
23. Nuṭfe-i Faḥr-i enām oldı anıñla ḥāşıl
Öyle bir süd ki odur sūdı da her dü-serā
24. Her nebīniñ idi bevl ü [każurātı] bile pāk
Cisminiñ üssi o nuṭfede nezāfet-evlā
25. O gice oldı reġā’ible benām u tebcil
‘ Āleme oldı o gice nice āyāt-ı Ḥudā
26. Taḥtı yıkıldı mülüküñ kırılup aşnāmı
Kilisālar saḳ(a)fı düşdi şorunca ‘ uḳalā

²³⁶ “Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.” el-Duhâ 93/5.

27. ‘Ulemā didi bu şeb Mekke’de teşrîf itdi
Māderi rahmine Sulţān-ı rusûl dürr-āsā
28. Enbiyānıñ görünüp ba‘ zısı rūhānīce
Oldılar māder-i ‘ulyāsına tebşîr-resā
29. Hâk Te‘ālā bereket eyledi ihsân hemân
Hâlbuki Mekke’de ol yıl var idi kaht u galā

[6^a]

30. Kaç çocuk toğdı ise ol sene erkek toğdı
Vālid-i Fahr-i rusûl eyledi azm-i ‘uqbā
31. Batn-ı māderde yetim oldığının hikmetini
Böylece kıldı feriştelere inbā Mevlā
32. Ki mürebbî-i hafîz ancak aña işte benim
“Yā ebî” dimeyerek eyleye “yā Rab”la nidā
33. Müddet-i haml ü vilâdetde ağırlıkla sızı
Māder-i pür-şerefe olmadı ‘arîz aşlā
34. Zîkr u tesbîhîni gûş eyledi batnında iken
İtdi milâdını tebşîr melâ’ik de aña
35. Didi ta‘vîz içün Hâzret-i İbn-i ‘Abbās
Böyle elfâz ile ta‘lîm kılındı bu du‘ā
36. Ki melâ’ik gelerek cin zararlı olmamağa
Didiler māder-i ‘ulyālarına bu gūnā

37. Toğıcağ Fahr-i rusül Hâzret-i Hakk'a şıgınuş

Üzerine okuyup nefhını eyle ifâ

Bismi'llâhi istevda' tüke bi'l-vâhidi min-şerri külli hâsidi ve kâ'imini [6^b] ve kâ'idin
'ani's-sebîli hâyidin 'ale'l-fesâdi câhidin ve külli halkın fâsidi min-nâfisin ev 'âkidin ve
külli cinnin mâridin ye'huzü bi'l-merâşidi fî-turuķil'l-vâridi lâ-yezurrühü velâ
yeṭa'ühü fî-yeķazâtin ve lâ-menâmin ve lâ-ṭa'nin ve lâ-meķâmin yedu'llâhi fevķa
eydihim ve hicâbu'llâhi dühne 'âdihim.

38. Buyurur böyle Ebû ' Amr dağı izâhı

İş-bu hırz-ı nebevî hâмили olan ebedâ

39. Kande beytütet ider ise de havf eylesün

Ṭakṣa eṭfâl bulur 'âhât ile cündinde rehâ

40. Dindi kim mâder-i Fahr-i rusül'e rü'yâda

İsm-i necliñ idi Tevrât'da Aḥmed ammâ

41. Sen Muḥammed kıoyasın bağlayasın bu hırzı

Uyanup buldı anı sîme yazılmış ra'nâ

42. Şeb-i işneynde yâḥud nehârında Resûl

Ṭal'atin eyledi ğıḫṭa geh-i envâr-ı semâ

43. On ikinci gün idi mâh-ı Rebî'ü'l-Evvel

Sâl-i şemsî ile Nisan kııldı imlâ

[7^a]

44. Âḫirinde idi burc-ı ḥameliñ mihr-i münîr

Burc-ı mîzânda kıamer olmuş-idi şu'le-nümâ

45. Şeref üzre idi hep encüm-i seyyāre daḥi
Ki anıñ mişli vuḳū‘ bulmamış-idi aşlā
46. Ol sene Ḳa‘be’yi hedme gelüp Aşḫāb-ı Fīl
‘Aşf-ı me’ḳūl gibi eyledi ol ḳavmi Ḥudā
47. Toḡıcaḳ secde vü engüşt-i şehādetlerini
Ref‘ idüp böyle buyurdı işidildi ḥattā
48. Ḥaḳḳ’a kendüye şehādet ḳılup itdi tesbīḥ
Ḥamd ü teḳbīr ile ümmetlerini itdi recā
49. Belde-i Sāve’de aḳmaḳda idi nehr-i Furāt
Ma‘bed itmişdi binā anda Yehūd u Tersā
50. Münḳaṭı‘ oldı oradan o gice nehr-i Furāt
Oldı āteş-gedede buz gibi şular peydā
51. Hiç söndürmeyerek aña ṭaparlardı mecūs
Biñ sene yanmış iken ol gice oldı itfā
52. Yedi gün māder-i ‘ulyāları ırzā‘ı idüp
Şoñra da itdi Şüveybe vü Ḥalīme ifā
- [7^b]
53. Altı yaşında idi māderi itdükde vefāt
Yine Ḥaḳ dürr-i yetīm olduğın itdi eclā
54. Fevt-i ceddinde sekiz sinnine vāşıl idiler
Şoñra bakmaḳda idi vālid-i şīr-i Mevlā

55. On ikiye varıcağ sinn-i me‘ālī-şanı
Şām’a olmuş idi birlikde teveccüh-pīrā
56. Yolda Teymā dinilen kıyeye kıldı teşrīf
Gözedür idi Bahīrā orada şubḥ u mesā
57. Kütüb içre oraya vakt-i vuşūlin bilerek
Gördi geldikde şehāb olur aña zıll-efzā
58. Mu‘cizātın nicesin gördi hem itdi taḥkīk
Kārbān ehline didi ‘alenen bu gūnā
59. Rusülün efḍalidür şāhid oluñ ümmetiyim
Şam Yahūdīleri de böyle bilürler ammā
60. Muḥtemel keyd ü mazarratları ‘avdet enseb
Diyerek itdi Ebū Ṭālīb’e de böyle ricā
61. Bi’şeti sinn-i mu‘allāları kırk olduğda
Kevne geldikde daḥi zātı Nebī’dür zīrā

[8^a]

62. Alamaz oldu melā’ik haberini köhne
Ki şeyāṭine şehab recmī kıldı icrā
63. Üç sene da‘vet-i dīni buyurup maḥfice
Ba‘dehū cümleye kılmış idi i‘lān-ı Hüdā
64. Ba‘zılar oldu şeref-yāb-ı hidāyet līkin
Niceler eylediler küfr ü ḍalāletle ezā

65. Tama‘a haml ile teklîf iderek pek çok şey
Pâdişâh itmegi de eylediler ‘arz ammâ

66. Cevr ü terğîbleri gördiler itmez te‘şîr
Yine ısrârda kalmış idi nice hûmekâ

67. Tâ‘if’în tâ‘ifesiñ da‘vet için de iki mâh
Turdı anda yine Mekke’ye olup nûr-ârâ

68. Sinn-i ‘âlîleri elliye resîde olıcağ
Buldı îmân ile cin tâ‘ifesi fevz ü hüdâ

69. Sinleri elli bir olduğda vuķû‘-ı Mi‘râc
Bir kâşîde yazılır mu‘cizeler ile aña

70. Ol sene ertesi yılda nice enşâr dağî
Gelerek bî‘at ile buldı füyûzât-ı ‘alâ

[8^b]

71. Sinn-i eşrefleri elli üç idi hicretde
Mekke’den çıkdı dü-şenbede o mihr-i a‘lâ

72. Şafer âhîrleridür vaķt-i hürûcî andan
Yevm-i mevlidde yine oldu Medîne ihyâ

73. Ya‘nî on iki mâh-ı Rebî‘ ü’l-Evvel
Yine dü-şenbe idi feyz-i kudûmı zîrâ

74. Dîni teblîğ için yazdı mülûķe nâme
Ba‘zısı itdi kabûl ba‘zısı ısrâr hattâ

75. Nāmeyi çāke idüp Hüsrev-i Pervîz cür'et
Mülki çāk olmasını Şāh-ı rusûl kıldı du'ā

76. Yazdı Pervîz civārda bulunan hâkîmine
Kendüye Faḥr-i enāmı ide isrā ḥāşā

77. Andan iki kişi geldükde Şehinşāh-ı rusûl
Ḳatl-i Pervîz'i 'aḳîbinde buyurdı inbā

78. Gidüp ol hâkîme didikde teraḳḳub iderek
İtdi îmān Medāyin'den irüp nāme añā

79. Nice virmişse ḥaber öylece olmuş ḳatli
Sürmeyüp şaltanat[ı] nesli de oldu ifnā

[9^a]

80. Nezd-i Bağdād'da olup iş-bu Medāyin o zaman
Anda ḳatl olmuş-idi kendüsi idi kisrā

81. Ḥabeşe pâdişehi mü'min idi fevt olıcak
Ġā'iben na'şı namāzını buyurmuşdı edā

82. Şoñra gelmişdi ḥaber ki o gün itmiş rıḥlet
Na' t-ı zî-şānını ḳābil mi cemī'an iḥşā

83. Kām-yāb oldu ḳu'ûdiyle Medīne on yıl
Orada rıḥlet ile cennete de virdi 'alā

84. Vaḳt-i rıḥletleri de yine Rebī'ü'l-Evvel
On ikinci günü işneyn ḳılındı inşā

85. Hābgāhı bulunan mevzi‘ -i pūr-nūr u şeref
Hufr olup lahd olarak defni kıldı icrā

86. Sinn-i ‘ālileri altmış üç idi kavlı-i eşahh
Ġazavātı da yigirmi yedi kavlı-i aqvā

87. Mekke fetħinde de ba‘ zısına da bi’t-teşrīf
Eşca‘ iyyet buyurup eyledi teşvīķ-i ġazā

88. Rabbenā şalli ‘alā eşrefi ħalkın ve ‘alā
Ālihī ente kemā kulte ve terzā ‘annā

[9^b]

89. Feyz-i²³⁷ Sultān-ı risāletle virüp aħsen-i ħāl
İki ‘ālemde Kemāl’i ide Ĥaķ kām-revā

İcmālen Mu‘ cizāt-ı Cenāb-ı Resūlü A‘ zāmī şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve ‘alā ālihi ve
şahbihi ve sellem.

Fe‘ ilātün / fe‘ ilātün / fe‘ ilātün / fe‘ ilün
(Fā‘ ilātün) (fa‘ lün)

KAS.2

1. Görilen mu‘ cize-i Pādşeh-i her dü-serā
Oldı mevşūķ rivāyet ile böyle inbā

2. ‘Ācizāne idelüm ba‘ zısını derc ü beyān
Çünki mecmū‘ ı degil kābil-i ħaşr u iħşā

²³⁷ S2, A: feyz; S1: kabz.

3. Şeb-i mîlād ü Reġā'ibde olan mu'cizeler
Bundan evvelki aşidede ılındı inşā
4. Hā Resūli idüġin söyledi meyyit derhāl
Eyledi feyz du'āsı ile ihyā Mevlā
5. Bir ġanem ekli ile oydı bir ordu hālı
Yine tekmîl alup itdi du'āsı ihyā
6. Pāy-i 'ālîleri itmez idi remle te'sîr
Sengi maħkūk iderdi gezicek mihr-āsā
7. İşidirlerdi huzūrında kim olsa mevcūd
İtdi destinde olan eime tesbîh-i Hudā
- [10^a]
8. Nev-nihāli dikicek dest-i şeref-baħşı ile
Der'-aab buldı nemā meyvesi oldu peydā
9. Hicretinde gezinürlerdi 'adüvv ġār üzre
Üsti aı idi göstermedi Mevlā aqlā
10. Biri şahrāda irişdikde yatup hayvānı
Tevbeyi itdi hālāş oldu buyurduda du'ā
11. Nigeh-i feyzî ile geldi şifā o 'ilele
Da'veti-yile havārı olamaz hî ihşā
12. Bir ġazāda ġalebe itmiş olan küffārı
Bir avu hāk şaup bozdı hem itdi a'mā

13. Kehfiñ aşhābı da bī-dār olup itdi taşdıķ
Çār-ı yārin idicek bād ile ba‘ ş ü isrā
14. Düşmeniñ ğazve-i Hıyber’de pişürdigi koyun
İtdi semlü idügin nuṭķ ile kendü inbā
15. Sāye-i feyzi iken ‘arşa daķı pīrāye
Gölgesi olmaz idi nūr idi cismi maḥzā
16. Çıkup aķmışdı ğazā içre birinüñ çeşmi
Yirine geldi muḳaddem giden itdi i‘ lā
- [10^b]
17. Güneş itmişdi ğurūb itdi du‘ āsıyla rücū‘
Turdurup eyledi bir gün yine te’ḥīr-i mesā
18. Şevbine cism-i mu‘allāsını ḳonmazdı zübāb
Esneklik daķı olmaz idi ‘ārız ebedā
19. Geldi ḥalk işiderek nuṭķa behāyimle cemād
İtdi aşhāb ile ba‘ zısı tekellüm ḥattā
20. Çift sürer gibi şecer emrine mebnī gelerek
Ḥaķ Resūli idügin ol daķı itdi inbā
21. Ḥāşılı itdi bahāyimle cemādāt daķı
Böylece ḥaķķ-ı celīinde şehādet ifā
22. Mevlidinden berü ḥādım olarak ebr ü beyāz
Ḥıdmetinde gezerek gölge virür idi aña

23. Gūş iderlerdi görürler idi müşrikler de
İçlerinden nicesi oldu şeref-yāb-ı hüdā
24. Sihre maḥmūl iderek ba‘ zıları bi’l-ısrār
Oldılar küfr ile mevzū‘ -i cehennem ebedā
25. Her nebī vü rusūlūñ eylediği mu‘ cizeniñ
Cümlesin eyledi hem itdi tefevvuk ḥaḳḳā

[11^a]

26. Her birinden görilen mu‘ cizeyi de el-ḥaḳ
Feyz-i nūrından anıñ eyledi Mevlā i‘ tā
27. Siyyemā mu‘ cize-i dā’imesidür Qur’ān
Aḳşar-ı sūreyi tanzīrde ‘āciz fuṣaḥā
28. İns ü cin cem‘ olarak birbirine olsa zāhīr
Yine tanzīr idemezler didi Rabb-i yektā
29. Gelmedi işte biñ üç yüz senedür hīç mişli
Bā-ḥuşūş ‘aşr-ı sa‘ ādetde ne çokdur bülegā
30. Gelüp aḳtār-ı bilādīñ fuṣaḥāsı daḥi hep
İmtihān olur idi Mekke’de her yıl icrā
31. İmtihān olur iken her biriniñ ḳavmi daḥi
Ġayretin çekmek ile ḥarb olurdu ḥattā
32. Tām bir yıl çalışup hīç bir āyet tanzīr
İtmeyüp irtesi yıl itdiler ‘aczi eclā

33. Didi ĩmāna duĥŭl eylemeyenler bile hep
Bulmaduĥ mişlini alıřduĥ aña řubĥ u mesā

34. Hĭ o eřnāda teĥāřĭ daĥi itmezler idi
Mŭ'miniñ kılleti var idi oĥ idi a' dā

[11^b]

35. Muĥtařar āyetiñ içinde tebeyyŭn eyler
Nice ĥŭĥm-i ĥikem-ārā nice ra' nā ma' nā

36. 'Arabĭ elsineniñ eřrefĭ olup o daĥi
'Arabĭ ise de i' cāz iledŭr mŭsteřnā

37. Ĥāl ũ mŭstaĥbel ũ māřĭyi de irād iderek
Ne ĥaber virmiř ise sıĥĥati oldu eclā

38. Evvel ũ āĥir 'ulŭmı olarak hep anda
Hĭ bir ĥavm u kitāb itmedi ōyle iĥřā

39. Uřanılr fuřaĥā sŭzleri tekrār olsa
Yine Ĥur'ān tekerrŭrle virŭr ĥalbe řafā

40. Bilmeyen kimse belāĥat ile ma' nāsını da
Derk ider itse selāsetde de tedĥĭĥi edā

41. oĥ ĥırā'at idemez ōyle selāset ĭrāř
Nařm u neřriñ oĥunur ba' zısı pek oĥ zĭrā

42. Andan ezyed oĥunur vird olarak ba' ř-ı ĥadĭs
Yine ol rŭtbeye varmaz o da gerçi ra' nā

43. Müşrikîniñ gözi öñinde kamer şak oldu
Hâzret-i Fahr-i rusûl eyleyicek istid' â

[12^a]

44. Cebeliñ üstine bir pâresi gitdi mâhıñ
Yine birleşdi görüp her nazâr idenler aña

45. Ba' zısı hâric-i beldeye su'âl eylediler
Kendü gördüklerine sihr ile virüp ma' nâ

46. İtdi anlar dañi ol vech ile taşdıķ ü beyân
Müşrikîñ eyledi bu mertebe teftiş icrâ

47. Yed-i pâkinden idüp âb-ı muşaffâ cereyân
Âb-dest aldı nice biñ kişi oldu isķâ

48. Zâhir olmuş idi yüz biñ kişi olsa anda
Yine tükenmeyerek artar o mâ'-i ra' nâ

49. Mağdemi Mescid-i Aķşâ'yı şeref-yâb itdi
Gördi âyâtı da âyetle buyurdi Mevlâ

50. İş-bu âyetdeki âyâtı muhakķikler ider
Cümle Mi' râc vuķû' âtına bürhân imlâ

51. Küfr olur Mescid-i Aķşâ'ya vusûlin inkâr
İş-bu âyetde şarâhatle mübeyyen zirâ

52. Var semâvâta 'urûcında hadîs-i meşhûr
Münkiri oldu dâlâlet ile hizlâne sezâ

[12^b]

53. Nice inkār iderler h kem  mi  r c 
 diyor kend leri b ylece  ems in  
54. Ki cih ndan g ne  e berse de y z altm    at
S rmey p   niyede zeyli olurm   b l 
55. Hep m s v  ider ecs m  ab l-i a  r  
 Un uriyyet   sem da yine s r  at ecl 
56. Zemher r n  k resiyle   re-i n r  yazup
Felegi  ar  olamaz didi eger i h kem 
57. Kevni ma  d m iken  c d iden eyler tebd l
  dret-i H l   a    il bulunur mı  at   
58.  eb-i i neyn yigirmi yedisinde Receb n 
 ıldı H   Mescid-i Ak   ya Bur   la isr 
59. Enbi   c mlesi de eyleyerek ist  b l
  tid  itdi mel  ikle ber berce a n 
60. Besmele oldu nam  z i re Res l-i a   am
Mu  af n  oldu su  r  gibi anlar      
61. Per-i Cibr l ile y  ud Bur   ile yine
   reden eyledi Mi  r c ile te  rif-i sem 

[13^a]

62. Sidre'ye vâsıl olup kaldı orada Cibrîl
Gitdi Refref'le hemân yine Resûl-i dü-serâ
63. İş-bu Refref dinilür kendüsiniñ 'aşkı idi
Mütecessim olarak kıldı Hudâ'ya isrâ
64. Rabb-i bî-çüne varup nice qarîb olduğunu
“Kâbe kavseyn”iñ ider ğıbtâ-gehi “ev ednâ”²³⁸
65. Tayyibât ü şalavât ile tahıyyâtı Resûl
Mebde'-i nuṭṭ iderek Hâlık'ı kıldıkda şenâ
66. Raḥmetu'llâh ü selâm u berekâtıyla anı
Kıldı talṭîf cevâbında Cenâb-ı Mevlâ
67. Ümmetin derc-i du'â kıldı Habîb-i Yezdân
Oldı maḳbûl-i Hudâ cümle buyurdığı du'â
68. Haḳḳı keyfiyyet ü temşilden aḳdes gördi
Cümleye merḥamete kıldı nüzûl-i dünyâ
69. Mekke'ye Beyt-i Muḳaddes'den iderken ric' at
Kârbânını da görmişdi Kureyş'iñ hattâ
70. Kârbân hâlini Beytü'l-Ḳudüs'i müşrikler
Şordılar cümlesiniñ eyledi taşriḥin edâ
- [13^b]
71. İş-bu Mi' râc-ı şerîf olmuş idi cismânî
Yine oldı otuz üç def'a da anlar rû'yâ

²³⁸ “(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu.” el-Necm 53/9.

72. Sa‘y u cidde güvenüp na‘tini erbāb-ı sūḥan
Āḥir-i ‘ömre deġin söylese olmaz ifā

73. Zāt-ı zī-şānını Ḥaḳ ‘ilme Medīne itdi
Ne olacaḳ dimiş ise oluyor hep ḥālā

74. Ka‘be-i dergehiniñ Ṭā’if’idür Rūḥ-ı Ḳuds
Rūz u şām olmuş-idi mevşıl-i fermān-ı Ḥudā

75. ‘Arafāt-ı himemi melce-i mecmū‘-ı enām
Merve-i ḳalbe virür zemzem-i elṭāfi şafā

76. Kevşer-i feyz-i Ḥudā şerbet-i mīlādı olup
Ṭoldı mīnā-yı semavāt ile ‘arş-ı a‘lā

77. Ehl-i İslām bularaḳ feyzini hep oldı be-kām
Eski dār gibi ḥarāb dilleri eyler iḥyā

78. Bāġdād ile gelür ḳalbe füyūz engürı
Yine gencide degül Küfe’si olsa da semā

79. Ger göge ger yire baḳılsa anıñ nūrından
Oldı ḳalb ü başara her biri ‘ibret-efzā

[14^a]

80. Mışr-ı elṭāfi dü-‘ālemde maşīr-ı şeqaleyn
Mültecī-i der-i feyzi şeh ü bāy u fuḳarā

81. Rabbenā şalli ‘alā eşrefi ḥalkın ve ‘alā
Ālihī ente kemā ḳulte ve terzā ‘annā

82. Bularak ‘avn-i Hudā ile kemāl İsmā‘ il
Şādıķıyyetle dü-‘ālemde ola kām-revā

Hilye-i şerīfe-i Hāzret-i Seyyid-i kâ‘ināt ‘āleyhi ve ‘alā ālihi ve şaḥbihi efḍalü’ş-
şalavāti ve’t-taḥiyyāt.²³⁹

Fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘i lün
(Fā‘ilātün) (fa‘lün)

KAS.3

1. Besmele ḥamd-i Hudā’yı idüp evvel ifā
Şalavātı idelim Faḥr-i enām’a isrā
2. Āl ü aşḥāb-ı kirāmı ḥāzerātına daḥi
Öyle ihdā idelüm eyleye Mevlā isrā
3. ‘Ālemiñ mebd-e’idür nūr-ı Resūl-i kevneyn
Melce’i de yine ol Şāh-ı cemi‘-i şüfeā‘

“Ruviye ‘an‘ Aliyyi’bn-i Ebī Ṭālibin -raḍıya’llāhu te‘ālā ‘anhu- ennehū ḳāle. Ḳāle Resūlu’llāhi şalla’llāhu ‘āleyhi ve sellem -Men ra’ā ḥilyetī min-ba‘dī feke-ennemā ra’ānī ve men-ra’āhā şevḳan ileyye ḥarrama’llāhu [14^b] ‘āleyhi’n-nāra ve ye’menü min-fitneti’l-ḳabri ve lā-yühşeru ‘uryānen fī-yevmi’l-ḥaşri ve’l-ḳarāri ve fī rivāyetin ‘āriyen yevme’l-ḥaşri. Şadaḳa Resūlu’llāhi şalla’llāhu ‘āleyhi ve sellem.-”²⁴⁰

²³⁹ Hilye-i şerīfe-i Hāzret-i seyyid-i kâ’nāt ‘āleyhi ve ‘alā ālihi ve şaḥbihi ekmelü’ş-şalavāti ve’t-taḥiyyāt.

²⁴⁰ “Ebū Ṭālib’in oğlu Hz. Ali’nin rivayet ettiğine göre (Allāh ondan razı olsun) Rasūlullāh şöyle buyurmuştur: Hilyemi gören beni görmüş gibidir. Beni gören insan bana muhabbetle bağlanırsa Allāh ona cehennemi haram kılar; o kişi kabir azabından emin olur, mahşer günü çıplak olarak haşredilmez. Muhakkak ki Rasūlullāh (Salāt ve selām onun üzerine olsun) doğru söyledi.”

4. Hırz-i cān oldu bize iş-bu Hadīs-i Nebevī
İdelüm şük̄r ile maẓmūn-ı celīlin inşā
5. Hilye-i pāki gören kendülerinden soñra
Zāt-ı zī-şānını görmiş gibi olur ihyā
6. Kendüye şevk iderek görse olur nār harām
Kabr u maḥşerde de rāḥatla ider kesb-i şafā
7. Didi hem Hazret-i Şeyhü'l-‘ ulemā Şadru'd-dīn
Hilye-i pāki yazup kim ki gehī baksa aña
8. Füc’eten vesvese-i ḥātımeden hıfz olarak
Bir belā görmeye pür olsa belādan dünyā
9. Olduğı ḥāneye dāḥil olamaz diyü le’im
Faqr u ğam u bīm ü marāzlar daḥi gelmez aṣlā
10. Hacc u i‘ tāk şevābı ola her ān iḥsān
İtmez ‘uḳbāda daḥi anı mu‘azzeḳ Mevlā

[15^a]

11. Hilye-i pāki ile naẓmıma fer geldi Kemāl
Şırçanıñ rīzesi ḥāverle olur şu‘le-nümā
12. Didi mevşūḳ rivāyetleri çün Hākānī
Eyledüm cümlesini bunda da ‘aynen imlā
13. İhtişār üzre me‘ānīsini izāḥ itdüm
‘Ācizim ide ḳabūliyle Hudā kām-revā

“Ve kad cā’eti’l-āṣāru’ş-şahīhatü’l-meşhuratü’l-keşīratü bi-zālike min ḥadīṣi ‘Aliyyin ve Enesi’bni Mālikin ve Ebī Hüreyrete ve’l-Berā’i’bni ‘Āzibin ve ‘Ā’işete ümmi’l-mü’mīnine ve’bni Ebī Hālete ve Ebī Cuḥayfete ve Cābir’ibni Semūrate ve Ümmi Ma’bedin ve’bni ‘Abbāsin ve Mu’arriẓi’bn-i Mu’aykibin ve Ebī’ṭ-Ṭufeyli ve’l-‘Azā’i’bni Ḥālidin ve Ḥuzeym’bni Fā’ikin ve Ḥākīmi’bni Ḥızāmin ve ğayrihim - raḍīya’llāhu ‘anhūm- “İnnehū kāne Resūlu’llāhi şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem.”²⁴¹

Ezhera’l-levni”²⁴²

14. Nūr-ı ebyaẓ idi ḥumretde yüzi verd-i cinān

Pür-beşāset idi kim bi’ seti raḥmet maḥẓā

[15^b]

15. Dād-pīrālīga dāll iki ruḥ-ı pür-şerefi

Ḥarf-i elfe müteşābih idi enf-i zībā

“Ed’aca’l-‘ayneyn”²⁴³

16. Gözleri esved idi aḳları ğāyetle beyāẓ

Vāsi’ü ekḫal idi ḳoymasa da küḫli aña

17. Ḳuvvet-i bāşırasında bir idi dūr ü ḳarīb

Yoğidi leyl ü nehārīñ daḫi farkı ḳaṭ’ ā

“Ve iz-iltefete iltefete ma’an”²⁴⁴

18. Re’s-i zī-şānı temāyül idicek bir ṭarafa

Cismi birlikde olur idi teveccüh-pīrā

²⁴¹ Bu konuda birçok sahih ve meşhur eser rivayet edilmiştir. Bu konuda hadis rivayetinde bulunanlar şunlardır: Hz. Ali, Enes b. Malik, Ebu Hureyre, Bera b. Azib, müminlerin annesi Aişe, İbn Ebi Hāle, Ebû Cuḥayfe, Cabir b. Semure, Ümmü Ma’bed, İbn Abbās, Ma’rīd b. Muaykab, Ebû Tufeyl, Addā b. Halid, Hureym b. Fâtik, Hakîm b. Huzzam ve diğerleri (Allâh hepsinden razı olsun)...

²⁴² Rasûlullâh’ın rengi gül kırmızısıyla karışık beyaz renkli idi.

²⁴³ Gözlerinin akı pek ak, siyahı ise pek siyahtı.

²⁴⁴ Bir tarafa yöneldiğinde tüm bedeniyle birlikte dönerdi.

19. Secde eylerdi cemādāt hemān faḥr iderek
Anlara nūr-ı nigāhı olıcaḡ şu‘ le-nümā

“Ebcele”²⁴⁵

20. Ḥāşılı kıldı mu‘ azzam anı her vech-ile Ḥaḡ
Cāh u aḡlāḡı ‘ azīm cismi cesīm ü ra‘ nā

[16^a]

“Eşkele’l-‘ ayn”²⁴⁶

21. Ol siyeh dīdeleriñ aḡları ḡumretlicedür
Her biri āyīne-i defter-i meşrūḡ-ı Hüdā

22. Ya‘ ni kim metnini eyler siyeh çeşmi beyān²⁴⁷
Aḡlarıñ ḡumreti de şerḡini eyler inbā

“Ehdebe’l-eşfār”²⁴⁸

23. Müjeler aṭvel <idi> esved ü ra‘ nā ter idi
Küḡlını sūre-i Necm itdi ezelden ilḡā

“Eblece ezece’l-ḡavācibi”²⁴⁹

24. Ebrūlar ince aḡıḡ aṭvel ü esved idiler
Feyż-i dāreyn gelür eylese luṭfı imā

“Aḡne’l-enfī”²⁵⁰

25. Ḳarşudan hey’et-i enfī idi yüksekce gibi
Ḥüsni ḡayretde ezhār-ı cinān-ı ‘ ulyā²⁵¹

²⁴⁵ Vücudu yapılı idi.

²⁴⁶ Gözlerinin beyazında kırmızılık vardı.

²⁴⁷ Bu mısra da vezin bozuktur.

²⁴⁸ Kirpikleri uzundu.

²⁴⁹ Kaşlarının arası aḡık, kaşları ince ve uzundu.

²⁵⁰ Burnu yükseltili idi.

²⁵¹ Bu mısra da vezin bozuktur.

26. Hâcibeyni tarafı yüksek idi cüz 'ice
Harf-i elfûñ serinûñ zûlfesi idi güyâ

[16^b]

“Eflece”²⁵²

27. Şâf u seyrek idi dendân-ı şeref-efşânı
Dâne dâne idiyorlar idi tesbîhi edâ

“İzâ tekelleme ruviye ke'n-nûri yaḥrucu min-şenâyâhu”²⁵³

28. Görünür nûr ḥurûc itdiği öñ dişlerden
Olıcaḳ Şâh-ı rusûl nuṭṭ ile fermân-fermâ

“İzâ ifterra zâḥiken ifterra ‘an mişli sena’l-berḳı ev ‘an mişli ḥabbi’l-ğamâmi”²⁵⁴

29. Hânde itdükde o dendân ziyâsı görünür
Berḳ-i nûrî ṭolular dânesi-âsâ zîbâ

30. Kâlbî re'fetle ṭolı kenz-i Hudâ olmasa ger
Berḳ-ı ḳahrı ile der-ḥâl olur a' dâ imḥâ

“Ve fî şifetin uḥrâ ‘an Ebî Hüreyrete raḍıya'llâhu ‘anhu ve ‘an-emete izâ zâḥike
yetele'le'ü fî'l-cidâri”²⁵⁵

31. Güliceḳ lem'a-i dendânı cidârı tenvîr
İderek eyler idi âyet-i nûrî imlâ

[17^a]

²⁵² Dişlerinin arası açıldı.

²⁵³ Konuştuğu zaman ön dişlerinin arasından sanki bir nur çıkıyormuş gibi görünürdü.

²⁵⁴ Gülerken, ağzını açtığında dişleri ya şimşek parıltısı ya da dolu taneleri gibi görünürdü.

²⁵⁵ Ebu Hureyre (Allâh ondan razı olsun)'den bir başka rivayette ise güldüğünde dişleri ay gibi parlardı.

32. Żahk-ı ‘ālileri ancaķ ki tebessümle idi
İtmedi ķahķaha hıç eyler idi istiħyā

“Müdevverü’l-vechi”²⁵⁶

33. Verde benzerdi müdevver yüzi bu vech-ile de
Terlese rūyı olur reyħa-i gül peydā

“Ve fī ħadīši Ebī Hālete rađıya’llāhu ‘ anhu leyse bi-muṭahhamin ve lā-mükelşemin”²⁵⁷

34. Rūy u ruḥsār-ı şerīfī ne mūlahḥam ne naḥīf
Buğday eklünün idi ebyazı ol māh-liķā

35. Rūy-i feruḥları düz idi uzunca cüz’i
Ki esīlü’l-ħad ile medḥin iderler fusaḥā

36. Mu‘ tedil la‘ l-i lebiyle dehen-i enveri de
Kāse-i kevşer aña ḥasret ile dīde-güşā

“Ve fī ħadīši ibn-i Ebī Hālete rađıya’llāhu ‘ anhu yetele’le’u vechühū tele’lüe’l-ķameri leylete’l-bedri”²⁵⁸

[17^b]

37. ķameriñ leyle-i bedr içre olan nūrı gibi
Peķ dıraḥşan idi ruḥsār-ı şerāfet-peymā

“Vāsi‘ a’l-cebīn”²⁵⁹

38. Pür-ziyā cebhesi açık idi vüs‘ atli idi
Zerredür şānına nisbet ile şems-i ‘ uz mā

²⁵⁶ Yüzü yuvarlak idi.

²⁵⁷ Ebû Hāle (Allāh ondan razı olsun)’nin hadisinde: Yanakları düz idi. Kabarık ve çıkıntılı değildi.

²⁵⁸ Ebû Hāle (Allāh ondan razı olsun)’nin hadisinde: Yüzü, dolunay gecesindeki ay gibi parlardı.

²⁵⁹ Alnı geniş idi.

“Racile’ş-şac’ri”²⁶⁰

39. Hüsniñ besmele-veş mebd-e’idür saç’ı siyāh
Ne kıvrıcık ne uzun olduğı kav’l-i aqvā

40. Ebr u müjgān u şevāribleri mānend-i sūtūr
Muşhaf-ı hüsne hatt’ı idi hatt’-ı a’lā

41. Per-i Cibril aradı taradı şāne gibi
Zülf-i hūriye müreccah didi bunlar haqqā

“Keşse’l-lihyeti”²⁶¹

42. Rışi esved ne kıvrıcık ne tavil idi katī
Mu’ tedil her ciheti pertev-i feyzi eclā

[18^a]

43. [Tār]-ı ebyazları pek az u uşūli çok idi
Mū-be-mū kām-ı dü-‘ālem ile eyler ihyā

“Ahsene’n-nāsi ‘unuğan”²⁶²

44. Gerdeni ebyāz u berrak ne kūteh ne dirāz
Aña teşbih virür lū’lū-i yektāya ziyā

“Sevāe’l-batnı ve’ş-şadri”²⁶³

45. Şadr u batnı düz idi vaşfi ezelde irişüp
Ser-furū eyledi hasretle cinānda tūbā

²⁶⁰ Saçları dalgalı idi.

²⁶¹ Sakalı sık idi.

²⁶² İnsanların en güzel boyunlusu idi.

²⁶³ Karnı ve göğsü birbirine eşit konumdaydı.

“Vāsi‘ a’ş-şadri”²⁶⁴

46. Vāsi‘ u enver ü ebyaž idi şadri ġāyet
Şadr-ı ‘ arşa qademi itdi mübāhāt ilqā

“‘ Azīme’l-menkibeyni”²⁶⁵

47. Ğayra nisbetle büyük idi ser-i düşları
Hāl-i²⁶⁶ zahrı olarak mühr-i nübüvvet eclā

[18^b]

48. Omuzında var idi müşkden a‘ lā mūlar
Yassı yağranlu idi Pād-şeh-i her dü-serā

“Zahme’l-‘ ızāmi”²⁶⁷

49. Cüşsedār idi ‘ ızāmı da ser-ā-ser a‘ zam
Şānını kaplayamaz ‘ arş u semavāt-ı ‘ ulā

“‘ Able’l-‘ azudeyni ve’z-zirā‘ ayni ve’l-esāfili”²⁶⁸

50. Sāk u uylukları sā‘ idleri bāzūları da
Huşk u bārīk deġil cümlesi tolı aqvā

“Raḥbe’l-keffeyni ve’l-qademeyni”²⁶⁹

51. Keff-i ekremleri zeyl-i qademini daḡi hep
Vāsi‘ u pāk u leṭāfetde idi bī-hemtā

52. Merḥabā itdiġi her kim ise anlarda bile
Ṭuyulırdı nice ay rāyiḡa gülden a‘ lā

²⁶⁴ Göğsü geniş idi.

²⁶⁵ Omuzları büyük idi.

²⁶⁶ A, S2: ḡāl; S1: ḡāk.

²⁶⁷ Kemikleri iri idi.

²⁶⁸ Pazıları, bilekleri ve bacakları kalın idi.

²⁶⁹ Avuçları ve ayak tabanları genişçe idi.

53. Mişlini görmedi hîç evvel ü âhîr kimse
Hîlkatinde idi ol rāyiḥa-i nūr-efzā

[19^a]

54. Seyf-i zî-şân-ı İlāhî idi engüştî ile
Kameri eyledi münşakḥ buyurunca imā

“Sā’ile’l-eṭrāfi”²⁷⁰

55. Hāme-veş enmileniñ cümlesi mevzūn u dirāz
Bir şabî okşasa olurdu te’eddüb-baḥşā

56. Bilinüp hōş kōkısından edebinden o şabî
Okşamış dirler idi bunı Resūl-i dü-serā

“Envere’l-mütecerredi”²⁷¹

57. Bedenin açsa olurdu daḥi hūb u enver
Olmamışdı ten ü pehlūda daḥi mū peydā

“Daḳīḳa’l-mesrubeti”²⁷²

58. Sīneden nāfine bir ḥaṭ idi ince mūlar
Sā’ir ‘uzvında eşer olmadı andan aṣlā

[19^b]

“Mütemāsiḳe’l-bedeni”²⁷³

59. Teni aşfā idi laḥmı da muṭarrā ḡāyet
Oldı şeyḥūḥat ile tazeliğinden zibā

²⁷⁰ Parmakları düzgündü.

²⁷¹ Elbisesini çıkarttığı zaman yaratılışındaki o güzellik ve nur ortaya çıkardı.

²⁷² Göğsünde, göbeğine kadar inen uzun ince kıldan bir çizgi vardı.

²⁷³ Sıkı yapılı idi.

60. Ne tenezzül ne zarar virdi müsinn olması hîç
Nev-be-nev feyz-i Hudâ oldu tarâvet-ârâ

“Zarbe’l-laḥmi”²⁷⁴

61. Cism-i ‘ālileriniñ laḥmi ḥafif ise daḥi
Peḳ naḥif itme kıyās öyle deḡildür zîrâ

62. Ne naḥif idi ne ḡāyetle mülaḥḥam cesedi
Laḥm u şaḥmı mütesāvi idi ol ḥûb-liḳâ

“Rab‘ ate’l-ḳaddi leyse bi’t-tavîli’l-bâ’ini ve-le’l-ḳaşiri’l-müteraddidi”²⁷⁵

63. Vasaṭü’l-ḳāme idi ya‘ nî ne aṭvel ne ḳaşîr
Vasaṭiñ ḥayr idügin ḳaddi de eyler îma

“Ve ma‘ a zâlike fe-lem yekün yümâşihî eḥadün yünsebû ile’t-tûli illâ ṭālehû”²⁷⁶

64. Nice aṭvel kişiler gelse berāber yürise
Görünür ḳadd-i mübārekleri andan bālâ

[20^a]

“Ve ḳāle Ebû Hüreyrete raḍıya’llāhu te‘ālâ ‘ anhu mā erâ eḥaden esra‘ a min
Resûli’llāhi fî meşyihî keenneme’l-arzu tuṭvâ lehû”²⁷⁷

65. ‘Işḳ-ı Ḥaḳ sür‘ at-i meşy ile de yektâ itdi
Şevḳ-i pus-ı ḳademi arzı dürürdi gūyâ

“Ve fî şifetin uḡrâ izâ meşâ meşâ teḳallü‘ an keennemâ yenḥaṭṭu min şabebîn”²⁷⁸

66. Şerm-i Ḥaḳ’dan yürür iken egilürdi oñine
Ya‘ ni yüksekden iner gibi o ḳaddi ra‘ nâ

²⁷⁴ Ne şişman ne zayıftı.

²⁷⁵ Uzun boylu veya kısa boylu deḡildi, orta boyluydu.

²⁷⁶ Buna rağmen kim ile beraber yürürse yürüsün en uzun o görünürdü.

²⁷⁷ Ebû Hureyre (Allâh ondan razı olsun)’den rivayet edildiğine göre: Rasûlullâh’dan daha hızlı yürüyen kimse görmedim. Sanki yer ayakları altında kayboluyordu.

²⁷⁸ Bir başka rivayette: Yürürken öne doğru eğik sanki yüksekte inen gibi yürürdü.

“Kālet Ümmü Ma‘bedin fî ba‘zî mâ veşafethü bi-hî ecmelü’n-nâsi min ba‘îdin ve a‘lāhu ve aḥsenehü min ḡarîbin²⁷⁹

67. Hüsni-i ‘ālileri yektâ idi dūr u nezdîk

Cümle ḡalḡ içre odur ecmel ü aḡsen eclā

“Ve ḡāle ‘Aliyyün raḡiya’llāhu te‘ālā ‘anhu fî āḡiri vaşfiḡ [20^b] lehü men ra’āhu bedāheten ḡābehü ve men ḡāleḡehü ma‘rifeten eḡabbehü”²⁸⁰

68. Şıfat-ı ḡilm ü vaḡār u şerefi eyler idi

Bi’l-bedāhe gören ādemlere heybet ilḡā

69. İḡtilāḡıyla şeref-yāb olarak ‘ārif olan

ḡidmetin eyler idi şıḡḡ u maḡabbetle edā

“Yeḡülü nā‘itühü lem era ḡablehü ve lā ba‘dehü mişlehü”²⁸¹

70. Vaşf u ta‘rif idenler o vücdüñ mişlin

Görmedüm evvel ü āḡir diyü eyler inşā

71. Her nebî vü rusülün ḡilḡat ü ḡulḡi aḡsen

Yine ammā ki o mecmū‘ina fā’iḡ ḡaḡḡā

72. Cümle aşḡāb-ı kirāmı didiler ve’l-ḡāşıl

Şādef-i şun‘-ı İlāḡi’de o dürr-i yektā

“Kāle Resūlu’llāḡi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ene eşbehü’n-nâsi bi-Ādeme ‘aleyhi’s-selāmu ve kāne Ebî İbrāḡimu ‘aleyhi’s-selāmu eşbehe’n-nâsi bî ḡalḡan ev ḡulḡan”²⁸²

²⁷⁹ Ümmü Ma’bed şöyle söylemiştir: Uzaktan insanların en güzeli, yakından ise en nurlu, parlak olanı ve en iyisidir.

²⁸⁰ Ali (Allāḡ ondan razı olsun) şöyle söylemiştir: İlk gören ondan çekinirdi. Onu tanıyan ve konuşan severdi.

²⁸¹ Vasıflarını anlatan şöyle demiştir: Ne önce ne de sonra onun gibisini asla görmedim.

²⁸² Resūlullāḡ (Salāt ve selām onun üzerine olsun) şöyle buyurmuştur: İnsanlar arasında Hz. Ādem’e en çok benzeyen benim. Babam Hz. İbrahim huy ve yaratılış açısından bana en çok benzeyendir.

[21^a]

73. Ceddimiz Ādem'e ben cümle-i evlādından
Didi çok beñziyorum Pād-şeh-i her dü-serā

74. Hem didi Hātm-i rusūl kim pederim İbrāhim
Nāsīñ eñ beñzeridür hālk ile hūlkatde banā

İcmālen Ahlāk-ı 'Ulyā-ı Cenāb-ı Faḥr-i Mevcūdāt -'aleyhi ve 'alā ālihi ve şaḥbihi
efḍalu'ş-şalavāti ve't-teslīmāt.-

Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün
(Fā' ilātün) (fa' lün)

KAS.4

1. Hūlk-ı aḥsende daḥi Şāh-ı Risālet ḥaqqā
Cümle hālkā yine fā' iḳ bu da emr-i eclā
2. 'Ācizāne olunur ba' zısı bunda irād
Ki anıñ da olamaz vaşf u şenāsı iḥşā
3. Enbiyā hūlkat ü hūlkı bütün aḥsen ise de
Birbirinden oluyor ba' zı cihetle a' lā
4. Hāzret-i Faḥr-i rusūl hep o cihetlerde daḥi
Her nebī vü rusüle oldu tefevvūḳ-fermā
5. Efḍal-i hālk olarak hālkı da efḍal bī-şekk
Buldı zātıyla şeref cümle şifāt-ı 'ulyā

[21^b]

6. Mütebessim gibi her ān güşāde-rūdur
Pür-hidāyet sūḥanı ķenz-i ‘aṭāyā-yı Ḥudā
7. ‘Ayb-cūluķ ile bed-gūlıķı da nehy iderek
Nā-ümīd itmez idi ehl-i niyāzı aṣlā
8. İstenen şey bulunur ise virürdi der-ḥāl
Ġayr-ı mevcūdsa cevābı buyurup ḥüsn-i edā
9. Gönderelüm ele giķer ise inṣā’ Allāh
Diyü taṭyīb ile va‘dine de eylerdi vefā
10. Yine bir kimseye ol vech-ile virdikde cevāb
Bulunup Ḥazret-i Fārūķ dimiş bu gūnā
11. Zāt-ı zī-ṣānıñ Ḥaķ eyledi mi ḥalka kefil
İtmege cümlesiniñ ķasdını böyle ifā
12. Görmemiş idi revā iş-bu sözi Faḥr-i enām
Bir ṣaḥābe bulunup didi ‘aķībinde aña
13. Ey Resūl-i dü-serā ṭurma ‘ināyet ideķör
Rabb-i ‘arṣıñ olamaz kenzine ğāyet zīrā
14. Bu sözi Ṣāh-ı rusūl itdi beṣāṣetle ķabūl
Buyurup işte baña böyle der emr-i Mevlā

[22^a]

15. Fuḳarā ile mesākīn ile her muḥtācīn
Ḥācetin görmege eyler idi sa'y-ı evfā
16. Zahr-ı pākinde olan hırḳayı bir A' rābī
Ḳaparak dūş-ı celīli zedelendi ḥattā
17. Baḳıcaḳ baña bağışla didi Allāh için
İtmeyüp hışmı tebessümle buyurdi i' tā
18. Ḥuṭbeyi muḥtaşar eylerdi şalātı taṭvīl
Ḥalkı eylerdi tevāzu' la da dā'im iḥyā
19. Mütebessim ise de ḳahḳahayı eylemeyüp
Söylemezdi kelimātın biri olmazsa sezā
20. Şağ cānibden iderler idi bed'-i ef'āl
Meşy ü na'lini giyinmekde de böyle ḥattā
21. İntikām almaz idi nefis-i şeref-baḥşı için
Ḥadd-i şer'iyi faḳat dā'im iderdi icrā
22. Şiddet-i şavt ile çağırılmaz idi zuḳāḳda
Nūr-ı 'afv u keremi ğıbtageh-i şems-i 'alā
23. Bir kişi kendüye tırduḳça teveccüh üzre
Rūy-ı pür feyzini görmez idi taḥvīli revā
- [22^b]
24. Destini būs iden kimse elin çekmeyicek
Yed-i pür luṭfını çekmez idi andan aşlā

25. Urmadı kimseye dest-i şeref-ārāsı ile
Urdı küffār u münāfıqları oldukça ğazā
26. Hıbz-ı şa‘ rı daħi ekl itmedi toyıncaya dek
Hiç buyurmazlar idi raġbet-i dār-ı dünyā
27. Çok leyālīyi ta‘ ām itmeyerek bi’l-imrār
Nār daħi yanmadığı māh olurdu ħattā
28. Rıħlet-i ‘ āliyesinde daħi cümle tereke
Pek kalīl idi olur faħri mülūkuñ ħālā
29. Rabbenā şalli ‘ alā eşrefi ħalkın ve ‘ alā
Alihī ente kemā ħulte ve terzā ‘ annā²⁸³
30. Ĥaseniñ aħsenidür ħulq-ı ĥasen didi Resūl
Ĥaĥ Kemāl’i de aña ide muvaffaĥ ebedā

Bi’smi’llāhi’r-Raħmāni’r-Raħīm

Fe‘ i lā tūn / fe‘ i lātūn / fe‘ ilātūn / fe‘ ilūn
(Fā‘ ilātūn) (fā‘ lūn)

MES.2

1. Ĥaĥdan ismiyle i‘ āne talebiyle bu kitāb
Bed’ olur kim vire tevfiĥ u füyüzāt u şevāb

[23^a]

²⁸³ Rabbimiz, yaratılmışların en şerefli ve onun ehline senin buyurduğun gibi salāt eyle ve bizden de razı ol.

2. Öyle bir Tañrı ki dünyāda ‘umūmī keremi
Uḥrevī mü’min olan kullarınadır ni‘ami

“Ve şalla’llāhu ‘alā seyyidinā Muḥammedin ve ‘alā ālihī ve şaḥbihī ve sellem”²⁸⁴

3. İde her nev‘ ‘aṭāyī aña kim Rabb-i enām
Hep efendimiz odur oldu Muḥammed’le be-nām

4. Āl ü aşḥāb-ı kirāmına da kılsun şalavāt
Hem selāmet virerek olmaya hīç maḥzūrāt

5. Var ḥadīş kaṅğı sūḥan kim ola bī-zıkr-i Ḥudā
Bed’i ol zıkr u [şalāt] ile deḡil ise baña

6. Ya mühim iş ki o zıkr u şalavāt olmayarak
Başlanur aḡta‘ u bī-fā’ide eyler anı ḡaḡ

“El-ḡamdüli’llāhi’llezī hedānā li’l-īmāni ve’l-İslāmi”²⁸⁵

7. Cümle ḡamd idiciniñ ḡamdi Ḥudā’ya maḡşuş
Ki vesā’iṭ ile ni‘met yine andan manşuş

8. Öyle Allāh ki imāna bizi bi’l-irşād
Ḳalb inanmaḡ deh<i>n iḡrār ile dāreynde şād

[23^b]

9. Ḳıldı İslām’a da irşād ki hüsn-i a‘māl
İdüp a‘zā-yı cesed bulmadadır feyz u nevāl

²⁸⁴ “Allāh, Muhammed efendimize; onun aline ve ashabına salāt ve selām eylesin.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, İstanbul: Rahmet Yayınları, 1983, s. 11.

²⁸⁵ “Hamd, bizi buna eriştiren Allāh’a mahsustur. Eğer Allāh’ın bizi eriştirmesi olmasaydı, biz hidayete ermiş olamazdık.” el-Âraf 7/43.

“Ve’ş-şalātü ‘alā Muḥammedin Nebiyyihi’llezī istenḳazenā bihī min ‘ibādeti’l-evṣāni ve’l-aṣnāmi²⁸⁶

10. Ola her nev‘ ‘ināyāt u ‘aṭāyā-yı Ḥudā
Ḥazret-i Faḥr-i enāmın üzerine ebedā

11. Öyle peygamberi kim cümleye meb‘ ūş oldu
Put aṭmaḳdan anıñ ile bizi ḳurtardı

12. Gölgele put veşen u ḡayrine aṣnām ‘alem
Yāḥud ādem şuverindeyse veşen ḡayri şanem

13. Müterādif olarak bir daḡi dinür ikisi
Her naşıl a yine put demek oluyor hepisi

“Ve ‘alā ālihī ve eṣḡābihi’n-nücebā’i’l-berarati’l-kirāmi”²⁸⁷

14. Āl u aṣḡābına daḡi tebe‘ an öyle şalāt
Ola kim cümlesi de oldılar ‘ālī derecāt

15. Ḥaseb ile neseb ile edeb ile mevṣūf
Ḥaḳḳ’a eṣnāf-ı ‘ibādāt ile daḡi ma‘rūf

[24^a]

16. Muḥteriz şerr u me‘āṣide bulunmaḳlıḳdan
Kerem u cūd u seḡāvetleri daḡi rūşen

²⁸⁶ “Allāh’ın peygamberi Muhammed’e salāt olsun. Öyle şanlı Muhammed ki, Allāh, onun vasıtası ile bizi; evsana(putlara) ve asnama(putlara) tapmaktan korudu.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 11.

²⁸⁷ “Bu salāt onun aline ve ashabına da olsun. Onların soyu temizdir ve nesilleri paktır.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 11.

17. Lafz-ı âle yedi şüretle virilür ma‘nā

Bunda maqşad bütün ümmet ki budur cāy-i du‘ā

Ve ba‘de hāzā fe‘l-ğarāzu fī te‘līfī hāzā‘l-kitābi zikru‘ş-şalāti ‘ale’n-Nebiyyi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme ve fezāilühā tezkürühā maḥzūfete‘l-esānīdi li-yeshūle hıfzuhā ‘ale‘l-kāri‘i ve hiye min ehemmi‘l-mühimmāti li-men yürüdü‘l-ḳurbe min Rabbi‘l-erbābi²⁸⁸

18. Ba‘d-ez-în maqşadımız böylece te‘līfde hemān

Faḥr-i kevneyne şalāti oluyor zikr u beyān

19. Anı tekrār dü-‘ālemde bize feyz u necāt

Ola her zikri olunca da selām ile şalāt

20. Anda ne fā‘ideler olduğunu da diyelim

Līk rāvīleri teshīl için dimeyelim

21. Ki ḳırā‘at idiciye ola hıfz-ı āsān

Şalavāt elzem-i mecmu‘-i levāzımdır ‘ayān

[24^b]

22. Aña elzem ki diler ḳurb ile ḳılsun tebcīl

Cümle mālīklere de Mālīk olan Rabb-i Celīl

Ve semmeytühū bi-kitābi Delā‘ilī‘l-Ḥayrāti ve Şevārīḳı‘l-Envāri fī zikri‘ş-şalāti ‘ale’n-Nebiyyi‘l-muḥtārī ibtiḡā‘en li-marzātillāhi te‘ālā ve maḥabbeten fī Resūlihi‘l-kerīmi Muḥammedin şalla’llāhu ‘aleyhi ve selleme teslīmen va’llāhu‘l-mes‘ūlü en yec‘alenā li-sünnetihī mine‘t-tābi‘īne ve li-zātihi‘l-kāmīleti mine‘l-muḥibbīne fe-innehū ‘alā zālīke

²⁸⁸ “Bu kitabı yazmaktaki gaye: Resûlullâh efendimize okunacak salavât-ı şerifeleri ve o salavât-ı şerifelerin faziletlerini anlatmaktır. Salavât-ı şerifeleri ve faziletlerini beyan ederken, senedlerini kapalı geçeceğiz. Sebebi, onları okuyana ezberlemenin kolay olmasını temindir. Bu salavât-ı şerifeler mühim olanların mühimidir. Ama bu ehemmiyet, Rabların rabbine yakınlık murad edenler içindir.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 11.

ķadīrun lā ilāhe ğayruhū ve lā ğayra illā ğayruhū ve hūve ni‘ mel’l-mevlā ve ni‘ me’n-naşīr ve lā ğavle ve lā kuvvete illā bi’llāhi’l-‘aliyyi’l-‘aẓīm²⁸⁹

23. Bu kitābı iderim işte bu gūnā tevsīm

Şalavāt oldı *Delā’i* bulunur nef‘-i ‘aẓīm

24. Şalavāt cümle-i envār için cāy-i zuhūr

Ola envār-ı *şevārıķ*la de ismi mezkūr

25. Hilkat-i şāh-ı rusūl mebde-i cümle ekvān

Bu kitāb eyliyor aña şalavātı tıbyān

[25^a]

26. Maķşadım kesb-i rızāsı olarak mevlānıñ

‘Aşķ u şevķidir o Peyğamber-i ‘āli-şānıñ

27. Oldı tekrār-ı şalāt bize dü-‘ālemde necāt

Ola her zıķrı olunca da selām ile şalāt

28. Hāķķa mercū bizi dā’im ide yolunda revān

Her kemāl şāķibi zātına maķabbetde hemān

29. İş-bu feyziñ de O’dur ķādiri yok başķa İlāh

Ħayr anıñ hep ne güzel nāşir u şāķib Allāh

²⁸⁹ “Bu kitabın adına şöyle dedim: Hayırlara deliller ve parlayan nurlar, seçilmiş Peygamber’e okunması için anlatılan salavât kitabı. Bu eseri yazmaktaki gayem Allâh’ın rızası ve kerim Rasul’ü Muhammed’in muhabbetidir. Allâh ona salât eylesin ve tam manası ile selâm eylesin. Allâh’tan dileğim şudur ki bizi Resûlullâh efendimizin sünnetine tabi olanlardan kılsın. Onun kâmil zatını sevenlerden eylesin. Allâh, bu dileğimizi yerine getirmeye kadirdir. Ondan başka İlâh yoktur. Hayır, ancak onun verdiği hayırdır. O, ne kadar güzel Mevlâ’dır ve ne güzel yardımcıdır. Güç ve kuvvet ancak, yüce ve azim olan Allâh’ındır.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 11.

30. Nîk ü bed nesneye ansız olabilmez kudret

Hıfz u tevfiķ ile Hâķ'dır viren ancak kuvvet

Faşlün fî fazli'ş-şalavâti 'ale'n-Nebiyyi şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem²⁹⁰.

“Kāle'llāhu te'ālā 'azze ve celle “İnna'llāhe ve melāiketehū yüşallüne 'ale'n-Nebiyyi yā eyyühe'llezîne 'āmenū şallū 'aleyhi ve sellimū teslīmen”²⁹¹

31. İş-bu faşl içre şalât-ı hâşşası olur imlâ²⁹²

Hâķ şalât ile selām eylesün aña ebedā

32. İş-bu āyetde didi Hâķ ki şalâtı ebedā

Müstemirren idiyor kendüsi bi'z-zāt aña

[25^b]

33. Her ferîşteleri de anda ider öyle devām

Siz de ey mü'min olanlar idiñiz hem de selām

34. Ya' nî her nev' kerem oldı şalavât-ı Mevlā

Ġayriniñ ki daġı her nev' ile ta'zīmlü du'ā

35. Evvelā kendü şalâtın buyurur Hâķ inbā

Kim vüçüb u şerefin bilüp idelim ebedā

“Ve yürvā enne Resūla'llāhi şalla'llāhu 'aleyhi ve selleme cā'e zāte yevmin ve'l-büşrā tūrā fî vechihī fe-kāle innehū cā'enī Cibrilū 'aleyhi's-selāmu fe-kāle emā terzā yā Muḥammedū en lā yüşallī 'aleyke eḫadün min ümmetike illā şalleytü 'aleyhi 'aşran ve lā yüsellimū 'aleyke eḫadün min ümmetike illā sellemtü 'aleyhi 'aşran”²⁹³

²⁹⁰ “Fasıl: Resûlullâh efendimize salavât okumanın fazileti, Allâh ona salât ve selâm eylesin.

²⁹¹ “Şüphesiz Allâh ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin.” el-Ahzab 33/56.

²⁹² Bu mısradaki vezin hatalıdır.

²⁹³ “Rivayet edilir ki: Bir gün, Resûlullâh meclise geldi. Sevinci yüzünden okunuyordu. Şöyle buyurdu: Cebrail, alemlerin Rabbinden bana müjdeli geldi ve şöyle dedi: Sen şuna razı değil misin ya Muhammed,

36. Böylece oldu rivāyet ki Ḥabīb-i Mevlā

Ḥaḡ ṣalāt ile selām eylesün aña ebedā

37. Geldi bir gün görünür rûy-ı şerīfnde ḥubūr

Böyle aşḥāba ḥaber virdi buyurdi mesrūr

[26^a]

38. Geldi tahḡīḡ baña Cibrīl aña da ola selām

Didi tebşīr-i İlāhī olarak böyle kelām

39. Senden olmaz mı rızā ya‘ nī virirseñ ki rızā

Ümmetiñe oluna böyle mükāfāt icrā

40. İtmeye saña ṣalātı biri bir kez illā

Hemān on kerre ṣalātı iderim ben de aña

41. Saña bir kerre ider ise selāmla da du‘ ā

Hemān on kerre anı da iderim yine aña

“Ve ḡale ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve selleme inne evle’n-nāsi bī-ekşeruhum ‘aleyye ṣalāten”²⁹⁴

42. Buyurur yine ḥadīşinde Resūl-i zī-şān

Ḥaḡ ṣalāt ile selām ide aña bī-pāyān

43. Nāsdan kim baña pek çok getürürse ṣalavāt

Pek yakīn baña odur andadır a‘ le’d-derecāt

ümmetinden sana bir salavāt okuyan herkese ben on salavāt okurum. Ümmetinden sana bir selām gönderen herkese ben on selām yollarım.” Nesâî, Salāt, 47.

²⁹⁴ “Resūlullāh efendimiz şöyle buyurdu: İnsanların şefaatine en layığı, bana en çok salavāt okuyandır.” Tirmizî, Vitir, 21.

Ve kıale şalla'llāhu 'aleyhi ve selleme men şallā 'aleyye şallet 'aleyhi'l-melāiketü mā-dāme yüşallī 'aleyye fe'l-yüķallil 'inde zālike ev li-yüķeşşir²⁹⁵

[26^b]

44. Buyurur yine ĥadişinde Resūl-i emced

Ĥaķ şalāt ile selāmı aña kılsun bī-ĥad

45. Baña her kim şalavâtı ider ise ihdā

Her melekler aña eyler şalavāt ya' nī du' ā

46. O devām itdiği müddet ider anlar da aña

Böyle bildikde diler az ide diler evfā

47. Ya' ni böyle bilerek itmeli tekşir demek

Yoksa taķliline ruķşat demek olmaz bī-şekk

48. Cümle zī-rūĥdan on ķat daĥi çok yirde melek

Anda on ķat bu semādaki cihān göği demek

49. Felek-i şānī de çokdur ikisinden on ķat

'Arşa dek böyle tezā' ufla demek bī-ġāyāt

“Ve kıale şalla'llāhu 'aleyhi ve selleme bi-ķasbi'l-mer'i mine'l-buĥli en üzķera 'indehū velā yüşallī 'aleyye”²⁹⁶

50. Buyurur yine ĥadişinde Nebiyy-i Ekrem

Ĥaķ şalāt ile selām eyleye aña her dem

²⁹⁵ “Resūlullāh efendimiz şöyle buyurdu: Bana salavât okuyan kimseye melekler salavât okur. Bana salavâtı devam ettirdiği sürece meleklerin ona salavâtı da devam eder. Buna göre salavâtı ister çok okusun ister az.” Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31445.

²⁹⁶ “Resūlullāh efendimiz şöyle buyurdu: İnsana cimrilik yönünden şu yeter, yanında adım geçtiği hâlde bana salavât okumaz.” Taberânî, *Mucemü'l-Kebîr*, 3/127, nr.2885.

[27^a]

51. Ben yanında anılup kim baña itmezse şalât
Buhl ile hükmüne kâfidir olunca ‘ araşât

“Ve kıle şalla’llāhu ‘ aleyhi ve selleme ekşiru’s-şalâte ‘ aleyye yevme’l-cümü‘ atı”²⁹⁷

52. Yine böyle buyurur Hâzret-i Maḥbûb-ı Hudâ
Haḳ şalât ile selâm eylesin aña ebedâ

53. Şalavâtı baña Cum‘ a günü idiñ tekşir
Sâ’ir eyyâmdan o gün ya‘ nî idiñiz tevfir

54. ‘ Ālemin seyyidi o seyyid-i eyyâm Cum‘ a
Pek sebeb kırb-i Hudâ ile çok ecri Cum‘ a

55. Yevm-i Cum‘ ada kıyâmet olacak hem maḥşer
Anları fikr ile de itmeli anı evfer

“Ve kıle şalla’llāhu ‘ aleyhi ve selleme men şallâ ‘ aleyye min ümmetî kütibet lehû ‘ aşru
hasenâtin ve muḥiyet anhü ‘ aşru seyyi’âtin”²⁹⁸

56. Buyurur iş-bu hadîşinde daḥi Faḥr-i enâm
Bî-nihâyet aña Haḳ ide şalât ile selâm

[27^b]

57. Ümmetimden biri bir kerre baña itse şalât
Defter-i ecrine anıñ yazılur on hasenât

²⁹⁷ “Resûlullâh efendimiz şöyle buyurdu: Cuma günleri bana okuyacağınız salavât-ı şerifeyi artırınız.” İbni Mâce, Cenâiz, 65.

²⁹⁸ Resûlullâh efendimiz şöyle buyurdu: Ümmetimden biri bana bir salavât okursa kendisi için on iyilik yazılır. Seyyiat hanesinden on kötülük imha edilir.” Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, 10/249, nr.17285.

58. Defter-i seyyie'sinden silinür on günâh

Böyle on kat ider luṭf ile 'afvı Allâh

“Ve ḳāle ṣalla'llāhu 'aleyhi ve selleme men ḳāle ḥīne yesme'u'l-ezāne ve'l-iḳāmete Allāhümme Rabbe ḥāzihi'd-da' veti'n-nāfi'ati ve's-ṣalāti'l-ḳā'imeti āti Muḥammedeni'l-vesilete vel'l-fazilete ve'b'aṣḥü maḳāmen maḥmüdeni'lleẓi ve'adtehu ḥallet lehû ṣefā'ati yevme'l-ḳiyāmeti”²⁹⁹

59. Buyurur böyle yine Ḥazret-i Faḥr-i dü-cihân

Ḥaḳ ṣalât ile selâm ide aña bî-pâyân

60. Ümmetimden biri bunu dise tıyduḳda ezân

Ya iḳāmet işidine buni itse ityân

61. Ola maḥşerde ḥelâl aña ṣefā'at benden

Ya'ni bî-şübhe ṣefā'at demek olur rüşen

[28^a]

62. Yine buni oḳumaḳ ile bize nef' i demek

Çünkü bundaki maḳāmât anıdır bî-şek

63. Emr-i Ḥaḳ'la bize nef' an anı da öğretti

Bunda ma'nā-yı şerîfi daḥi taḥrîr oldu

64. Ey bu çok fā'ideli da'vete Rabb-i Mün'im

Daḥi ey iş-bu namāz Rabbi ki farz-ı ḳā'im

²⁹⁹ “Resûlullâh efendimiz şöyle buyurdu: Bir kimse ezan ve kameti dinledikten sonra bu duayı okursa kıyamet günü şefaati ona helal olur. Ey bu tam davetin ve kılınan namazın Rabbi Allâh'ım. Muhammed'e vesile ve fazilet ihsan eyle. Ve onu, kendisine vaat ettiğin Makam-ı Mahmud'a ulaştır.” Buhârî, Ezân, 8.

65. Saña i‘ lâ-yı vesîlemiz olan Faḥr-i cihân
Cennet-i a‘ lâsı vesîle de ola nûr-efşân³⁰⁰

66. Cümleten ehl-i cinânın üzerine efḍal
Rütbe-yi zât-ı Ḥabîbîñ ile eyle ekmel

67. Kāt kāt eşref ola zâtıyla maḳām-ı maḥmūd
Ḥamd olur anda şefâ‘ at buyurup nâ-ma‘ dūd

“Ve ḳāle ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve selleme men ṣallā ‘aleyye fî kitābin lem tezeli’l-
melā’iketü tüşallî ‘aleyhi mā-dāme ismi fî zālike’l-kitābi”³⁰¹

68. Yine böyle buyurur Pād-şeh-i her dü-serā
Ḥaḳ ṣalāt ile selāmı ide bî-gāyet aña

[28^b]

69. Bir kitābda beni yazan kişi yāḥud oḳuyan
Benim üstüme iderse ṣalavāti ityān

70. Ol kitāb içre benim ismim olurken ḳā’im
Ṣalavāt ider o kimseye melekler dā’im

71. Ṣalavāt yazmağa ya oḳumağa bu dinilür
Hem yazup hem oḳumaḳ ercaḥ u evlā görünür

“Ve ḳāle Ebū Süleymāne’d-Dārāniyyü men erāde en yes’ela’llāhe ḥāceteḥü fe’l-yükeşşir
bi’ş-şalāti ‘ale’n-Nebiyyi ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve selleme şümme yes’eli’llāhi ḥāceteḥü

³⁰⁰ Bu mısra da vezin hatalıdır.

³⁰¹ “Resûlullâh efendimiz şöyle buyurdu: Her kim yazdığı kitapta bana salavât okursa, o kitapta salavâtli ismim kaldığı sürece melekler onu yazana salavât okur.” Taberânî, *Mucemü’l-Evsât*, 2/496, nr.2241.

ve'l-yahtim du'ā'ehū bi's-şalāti 'ale'n-Nebiyyi şalla'llāhu 'aleyhi ve selleme fe inna'llāhe yakbelū's-şalāteyni vehüve ekremu min en yede'a mā beynehümā"³⁰²

72. Şām'da Dārān bunuñ ismi de 'Abdu'r-Raḥmān

Fuḫalā ile meşāyihda celīlū'l-'unvān

73. Didi her kim dileye ḥācet için Ḥaḫḫ'a du'ā

Çok şalāti ide evvelce Resūl'e ihdā

[29^a]

74. Oldı tekrār şalāt bize dü-'ālemde necāt

Ola her zikri olunca da selām ile şalāt

75. Şalavātdan iderek ḥācetini şoñra recā

Yine añā şalavāt ile ide ḥatm-i du'ā

76. Oldı tekrār şalāt bize dü-'ālemde necāt

Ola her zikri olunca da selām ile şalāt

77. Ol du'ānıñ iki cānibleri olduḫda şalāt

Reddölünmaz ikisiniñ vasaṭında ḥācāt

78. Ki ḫabūl itdigi Ḥaḫḫ'ın şalavātı eclā

Vasaṭın reddēn ekremdir olur evvelde 'atā

³⁰² Ebû Süleyman Daranî şöyle anlattı: Bir kimse Allâh'tan bir hacet dileyeyeceği zaman, Resûlullâh efendimiz üzerine çokça salavât getirsin. Bundan sonra hacetini Allâh'a arz etsin. Duasının sonunu da yine Resûlullâh'a salavât okuyarak tamamlasın. Allâh iki salavâtı da kabul buyurur. Allâh çokça kerem sahibidir. İki makbul salavâtın arasında makbul olmayan şey bırakmaz." Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 27.

“Ve ruviye ‘ anhu şalla’llāhu ‘ aleyhi ve selleme ennehū ḳāle: Men şallā ‘ aleyye yevme’l-cümü‘ ati mi’ete merratin ğufiret lehū ḥaṭī’etühū şemānīne seneten”³⁰³

79. Oldı mervī ki buyurdı yine Faḥr-i ‘ ālem

Ḥaḳ şalāt ile selām eyleye aña her dem

80. Cum‘ a gün kim şalavātı ide yüz kerre baña

Aña seksen senelik cürmi olur ‘ afv-i Ḥudā

[29^b]

81. Ba‘ zılar didi ki seksen sene ma‘ lūmu’l-ḥad

Ba‘ zılar didi ki çok yıl dimedür iş-bu ‘ aded

82. Böyle seksen sene taḥşīşde ammā ma‘ nā

Nicedir bilür anı Faḥr-i risālet maḥzā

83. Oldı tekrār şalāt bize dü-‘ ālemde necāt

Ola her zikri olunca da selām ile şalāt

“Ve ‘ an Ebī Hureyrete raḍıya’llāhu ‘ anhu enne Resūlu’llāhi şalla’llāhu te‘ ālā ‘ aleyhi ve selleme ḳāle: Li’l-muşallī ‘ aleyye nūrun ‘ ale’ş-şırāte ve men kāne ‘ ale’ş-şırāṭi min ehli’n-nūri lem yekūn min ehli’n-nāri”³⁰⁴

84. Rāvī bu zāt ki aşḥāb-ı kirāmdan ḥaḳḳā

Ola rıḍvān-ı İlāhī aña daḥi ebedā

85. Yine taḥḳīḳ buyurur böyle daḥi Faḥr-i enām

Bī-nihāyet ide Ḥaḳ aña şalāt ile selām

³⁰³ “Resūlullāh efendimizin şöyle buyurduğu rivayet edildi: Bir kimse bana cuma günü yüz kere salavāt okursa, onun seksen senelik hatası bağışlanır.” Ali el-Müttakī, *Kenzü’l-Ummāl*, nr.2241.

³⁰⁴ Ebū Hureyre (r.a), Resūlullāh efendimizin şöyle buyurduğunu anlattı: Bana salavāt okuyan için sırat üstünde büyük bir nur olacaktır. Bir kimse sırat üstünden geçerken nur ehli olursa artık cehennem ehli olmaz.” El-Fâsî, *Şerhu Delâili’l-Hayrât*, s. 35.

86. Üzerime şalavât idiciye a‘zam nūr
Olur ol demde ki meşhūr şırâtdan geçilür

[30^a]

87. Kim ki anıñ üzerinde ola ehl-i nūrdan
Ehl-i nārdan değil o cennete varır andan

88. Ger muşallīye dü-‘ālemde de nūrdur şalavât
Zıkr olur bunda şırât kim orada çok zulumât

89. Āteş u āb gibi nār ile cem‘ olmaz nūr
Āhîret āteşini ya‘ni ki nūr söndürüyor

“Ve kıle şalla’llāhu ‘aleyhi ve selleme men nesiye’s-şalāte ‘aleyye fe-kad aḥṭa’e ṭarīka’l-cenneti ve innemā erāde bi’n-nisyanī’t-terke ve izā kāne’t-tārikü yuhṭi’ü ṭarīka’l-cenneti kāne’l-muṣallī ‘aleyhi sāliken ile’l-cenneti”³⁰⁵

90. Buyurur böyle yine Pād-şeh-i her dü-serā
Haḳ şalāt ile selām eyleye her demde añā

91. Kim olup kaşd ile tārik baña itmezse şalāt
Şaşırup cennete haḳḳā bulamaz rāh-ı necāt

92. Bu ḥadışe virerek kendü muşannıf ma‘nā
Didi nisyān demek terk dimekdir maḥzā

[30^b]

³⁰⁵ Resûlullâh efendimiz şöyle buyurdu: Bir kimse bana salavât okumayı unutursa, cennet yolunu kaybetmiş olur. Resûlullâh efendimizin burada unutursa buyurmasından muradı, salavâtı terktir. Resûlullâh’a salavâtı terk eden kimse cennet yolundan saptığına göre, ona salavât okuyan kimse doğruca cennete gider.” Taberânî, *Mucemü’l-Kebîr*, 3/128, nr.2887; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ*, 3/91.

93. Çünkü âyetle hadîş var ki ma‘ fūvv nisyān

Terki inkārla ise küfr u muḥalled ḥizlān

94. Mü’min ‘ömrinde anı bir kez idüp terk idicek

Nice dem cenneti bulmazsa da şöña girecek

95. İmdi tārikleri yol şaşırıcak ol gūnā

Sālik-i cennet olur anı idenler ifā

“Ve fī rivāyeti ‘Abdurrahmāni’bni ‘Avfin raḍıya’llāhu ‘anhu ḳāle: Ḳāle’n-Nebiyyü şalla’llāhu ‘aleyhi ve selleme cā’eni Cibrīlū ‘aleyhi’s-selāmu fe-ḳāle yā Muḥammedü lā yüşallī ‘aleyke eḥadū min ümmetike illā şallā ‘aleyhi seb‘üne elfe melekin ve men şallet ‘aleyhi’l-melāiketü kāne min ehli’l-cenneti”³⁰⁶

96. İş-bu rāvī ‘aşereden ki mübeşşer oldı

Ola rıdvān-ı İlāhi aña daḥi ebedī

97. Buyurur böyle yine şāh-ı risālet ḥaḳḳā

Aña Ḥaḳ ide şalāt ile selām lā-yuḥşā

[31^a]

98. Geldi Cibrīl baña ola aña daḥi selām

Yine tebşir iderek böylece kıldı ifhām

99. Taşliyeyi saña bir ümmetiñ itmez illā

Anı yetmiş biñi eyler meleşin yine aña

³⁰⁶ “Abdurrahman b. Avf’in bir rivayetinde Resûlullâh efendimiz şöyle buyurdu: Cebrâîl bana geldi ve dedi ki ya Muhammed, ümmetinden kim sana salavât okursa yetmiş bin melek de ona salavât okur. Bir kimseye melekler salavât okursa o, cennet ehli arasına girer.” İbni Arrâk, *Tenzîhü’ş-Şerîa*, 2/331.

100. Kim ki eylerse melâ'ik anıñ üstüne şalât
Ehl-i cennetden olur didi zihî tebşîrât

“Ve kıâle şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve selleme: Ekşeruküm 'aleyye şalâten ekşeruküm
ezvâcen fi'l-cenneti”³⁰⁷

101. Yine böyle buyurur mefhar-i cümle ekvân
Haq şalât ile selâm eyleye aña her ân

102. Çok şalât idici kangıñız olur ise baña
Aña sizden çok olur zevce cinândan i'tâ

Ruviye 'anhu şalla'llâhu 'aleyhi ve selleme ennehû kıâle: Men şallâ 'aleyye şalâten
ta'zîmen li-haqqî haleqa'llâhu 'azze ve celle min zâlike'l-kavli meleken lehû cenâhun
bi'l-maşrıķı ve'l-âharu bi'l-mağribi ve riclâhu maqrûratâni fi'l-'arzi [31^b] es-sâbi'ati's-
süflâ ve 'unuķuhû mülteviyetün tahte'l-'arşı yeķûlu'llâhü 'azze ve celle lehû şalli 'alâ
'abdî kemâ şallâ 'alâ Nebiyyî fe-hüve yuşalli 'aleyhi ilâ yevmi'l-kıyâmeti”³⁰⁸

103. Oldı mervî buyurur Faħr-i Risâlet haqqâ
Haq şalât ile selâm eyleye bî-gâyet aña

104. Baña kim haqqıma ta'zîm ile bir kerre şalât
İtse ol nuķ-ı şalâtdan ola böyle de' avât

105. Ya'ni nuķından anıñ Hażret-i Haq 'azze ve cell
Bir melek halk ide anıñla muķât bunca maķal

³⁰⁷ “Resûlullâh efendimiz şöyle buyurdular: Dünya hayatında bana en çok salavât-ı şerife okuyanız, ahirette en çok zevce alanınız olacaktır.” Kadı İyâz, *Eş-Şifâ*, 2/82.

³⁰⁸ “Resûlullâh efendimizin şöyle buyurduğu rivayet edildi: Bir kimse şanıma tazim için bana bir salavât okuduğu zaman Allâh, onun okuduğu salavât-ı şerife lafzından bir melek yaratır. Onun bir kanadı doğuda bir kanadı da batıdadır. Onun iki ayağı da yerin yedinci alt tabakasıdadır. Boynu arşın altına kadar uzamıştır. Allâh o ulu meleğe şu emri verir: Bu kulum Resûlüme nasıl salavât okuduysa sen de ona salavât oku. O melek kıyamete kadar o kişiye salavât okur.”

106. Maşriḳ u mağribe anıñ dü-cenāhı varır
Alt atında yedi arzıñ iki pāyı urur
107. ‘Arşıñ altında urur boynı anıñ bükölerek
Haḳ te‘ālā ve teaddes aña böyle diyecek
108. Ya‘ni Peyğamberime iş-bu ulum itdi alāt
Sen daḫi eyle alāt aña ki demek de‘avāt
109. Tā ıyāmet opana dek o alāt eyler aña
Buyurur eyleyelim erḫini īzāhan edā
- [32^a]
110. Dinse kim nice muḫāṭ anıñ ile bunca maḫal
Güneşin nūrına temşilen olur şübhesi ḫal
111. Ger te‘addüdle şıḡar mı diseler diriz aña
Bir oṭaya şıḡısup nice şümu‘ olsa ziyā
112. Ba‘zı elfāz ḫadīs olmadığını ‘ulemā
Ba‘zı rāviye göre eyledi derc ü imlā
113. ondı ḫāric dinen elfāza işāret ammā
Yedi arz āyet ile ba‘zı ḫadīsde eclā
114. Ḥukemā arzı diyüp yer kürevīdir dirler
‘Ulemā lıkin aña böyle cevāb eylerler
115. Kürevī ise zemīniñ içi at at yedidir
Yā eḡālīm bir arz şayılı[yo]rlar bāhir

116. Yāḥud arz ile felek beyni küreler yedidir
Cümlesi arz dinür çün felekiñ zîridir

117. ‘İlm-i zāhirce taṣavvufca daḥi çok ma‘ nā
Kürevîye göre de oldu yedi arz iḥṣā

118. Hukemā bilmez iken çok taraflıñ dünyānıñ
Nice mümkün bile ḥāric ile her bir yānıñ

[32^b]

119. Berd u ḥardan gidilemez nice çok yerler var
Olamaz baḥr-ı muḥīṭiñ ötesine de güzār

120. Bilinür ba‘ zı maḥal Amerika’da ammā
Anda meḥūl maḥaller bile vardır ḥālā

121. Zîr-i dünyāda bu dünyā gibi olup küreler
Araḫin olması mümkün olabilür anlar

122. Ya felek nisbet olup birbirine dinür aña
Fevḳıne nisbet[ile] arz altına nisbetle semā

123. Ya anıñ nıṣf-ı küresi üzerimizde felek
Zeylimizde bulunan nıṣfı zemīnler dimek

124. Dindi āyetde “ṭibāka”³⁰⁹ ki dimekdir kat kat
Kürevî kat kat olunca yine dinür ṭabaḳāt

125. Ba‘ zılar eyledi eflāke de isnād-ı ‘ adem
Bî-nihāyet olarak didi fezādır ‘ ālem

³⁰⁹ “Görmediniz mi, Allāh yedi göğü tabaka tabaka nasıl yaratmıştır?” el-Nûh 71/15.

126. Bî-nihâyetligi hakkâ olarak ‘aqla ğarîb
Müntehî olması elbette olur zîhne qarîb

127. Nakle tatbîk ile küfr olduğu daîi zâhir
Nice âyât u eĥādîşe muġâyir bâhir

[33^a]

128. Raşad ile didiler cism-i felek nâ-mer’î
Hâl-bu-kim bizce de şeffaf idügidür mervî

129. Dinülür mi ki nücûm seyrine olmaz hâ’il
Bizler ebvâb-ı semâvâtı bilâ-şekk kâ’il

130. Ğayr-i hâlî ola bir nesne vü ğayr-i mâlî
Olamaz sözi de ba’zı ĥukemâ aqvâlî

131. Hakk-ı ma’ dümde o ta’bîri diriz çünki şahîh
Bî-nihâyet demek ‘âlemleredir kızb-i şarîh

132. Ki ‘aķâ’id kütübinde bunı Ehl-i Sünnet
Redider ‘aķlen u naķlen yazup aqvâ ĥucet

133. Rûĥumuzla yaşayup ‘aķl ile fîkr eyler iken
Rûĥ u ‘aķl u cesedin künhi bilinmez rûşen

134. Artık ‘âlemleri idrâk ider mi ĥukemâ
Herkese bilmesi lâzımları bildirdi Ĥudâ

135. Bildirir ehline Ĥaķ sırrı velî ketm eyler
Her ne kim lâzım ise ancaķ anı söylerler

136. Hāriku'l-‘āde görünen kişi bile farāzā
Şer‘ a uymaz ise inkār olur uyulmaz aña

[33^b]

137. Şahīb-i keşf u kerāmet bulunan her bir zāt
Şer‘ a tābi‘ olarak eyledi kesb-i deracāt

138. Cezbe-i Hāḡ’da ise gerçi mükellef olmaz
Ḳadri a‘ lā olur ammā yine taḡlīd olamaz

139. Hükemā ḡavli toḡunmaz ise şer‘ a cā’iz
Ger muḡālifse inanmaḡ aña küfr-i bārız

140. Enbiyānıñ ḡaberi ‘ aḡlen u naḡlen mevsūḡ
Tābi‘ i ecir bulup münkiri oldı maḡrūḡ

141. Çünki ‘ aḡlen de sebep ‘ ilme tevātür ḡaḡḡā
Mu‘ cizāt-i Nebeviyyede tevātür eclā

142. Birisi mu‘ cize-i dā’imesidir Ḳur’ān
İtmedi şimdiye dek mişlini kimse ityān

143. Bā-ḡuşuş ‘ aşr-ı celilinde ne çoḡdı fuşahā
İmtihān olur idi Mekke’de her yıl ḡattā

144. Gelerek her biriniñ ḡavmi ile aḡbābı
Müntic olur idi da‘ vā-yı feşāḡat ḡarbī

145. Mü’minin az iken anlar çoḡ iken kāfir iken
Hāḡ kelāmı didiler itdiler aczi rūşen

[34^a]

146. Hâşılı lâzım olan şeyleri hep şer‘ -i şerîf
Eylemiş ekmel-i şüretle beyân u ta‘ rîf

147. Âyet-âsâ her eḥādîşi edāya bizi Hâḫ
“Feḥuzūhü”³¹⁰ emri ile eyledi me ’murü’l-Hâḫ

148. “Fentehü”³¹¹ naşşı daḫi her neyi nehy itse Resûl
Anı itmemek içün olduḡı ġayr-i meḥûl

149. Hâşılı her ne buyurur ise vahy olduḡını
Kıldı Qur’ân’da manşûş yine Rabb-i Ġanî

150. Oldı tekrâr-ı şalât bize dü-‘ âlemde necât
Ola her zikri olunca da selâm ile şalât

“Ve ruviye ‘anhü şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme ennehü ḳāle: Le-yerīdenne
‘aleyye’l-ḫavza yevme’l-ḳiyāmeti aḳvāmün mā a‘rifühüm illā bi-keşrati’ş-şalāti
‘aleyye”³¹²

151. Yine mervî buyurur Şāh-ı risālet ḫaḳḳā
İde bî-ḫad şalavāt ile selām aña Ḥudā

152. Baña ḫavzıma ḳiyāmet günü ḫaḳḳā aḳvām
Gele tekşîr-i şalât anları eyler efhām

³¹⁰ “Peygamber size ne verdiyse onu alın” el-Haşr 59/7.

³¹¹ “Peygamber size neyi yasak ettiyse ondan vazgeçin” el-Haşr 59/7.

³¹² Resûlullâh efendimizin şöyle buyurduḡu rivayet edildi: Havz için, kıyamet günü bana birtakım cemaatler gelir. Ancak ben onları üzerime çokça salavât getirdikleri için tanırım.” Kadı İyâz, *eş-Şifâ*, 2/82.

[34^b]

153. Bilmem illā anı tekşir-i şalāt ile baña
Bilürüm ya‘nî olur ba‘zı ‘alāmāt eclā

154. Rūhları rūh-i celiliyle ider çün ülfet
Şalavāt rāyiḥā vü nūrda virir ziynet

Ve ruviye ‘anhu şalla’llāhu ‘aleyhi ve selleme ennehū ḳāle: Men şallā ‘aleyye merraten vāḥideten şalla’llāhu ‘aleyhi ‘aşera merrātin ve men şallā ‘aleyye ‘aşera merrātin şalla’llāhu ‘aleyhi mi’ete merratin ve men şallā ‘aleyye mi’ete merratin şalla’llāhu ‘aleyhi elfe merratin ḥarrama’llāhu cesedehū ‘ale’n-nāri ve şebbetehū bi’l-ḳavli’ş-şābiti fi’l-ḥayāti’d-dünyā ve fi’l-’āḥirati ‘inde’l-mes’eleti ve edḥalehū’l-cennete ve cā’et şalātühū ‘aleyye nūrun lehū yevme’l-ḳiyāmeti ‘ale’ş-şirāṭi mesīrate ḥamse mi’eti ‘āmin ve a‘ṭahu’llāhu bi-küllî şalātin şallāhā ḳaşran fi’l-cenneti ḳalle zālike ev keşūra”³¹³

155. Yine mervî buyurur Ḥazret-i Faḥr-i ‘ālem
Ḥaḳ şalāt ile selām eyleye aña her dem

[35^a]

156. Kim ki bir kerre şalāt eylemiş olursa baña
İdecek on şalavāt ya‘nî ki rahmet Ḥaḳ aña

157. Kim ki on kerre şalāt itse baña aña daḥi
İdecek yüz şalavāt ile kerem Rabb-i Ğanî

³¹³ “Resûlullâh efendimizin şöyle buyurduğu rivayet edildi: Bir kimse bana bir kere salavât okursa, Allâh ona on salât eyler. Bana on salavât okuyan kimseye, Allâh yüz salât eyler. Bana yüz salavât okuyan kimseye, Allâh bin salât eyler. Ve bana bin salavât okuyan kimsenin cesedini, Allâh ateşte yanmaya haram kılar. Ve onu kavî-i sabit üzere dünya hayatında ve ahiret suali sırasında kararlı, sağlam kılar. Sonra onu cennetine koyar. Onun bana okuduğu salavât kıyamet günü gelir, sırat üstünde beş yüz senelik uzağı gösteren muazzam bir nur olur. Allâh, bana salavât okuyan o kimseye okuduğu her salavât karşılığında bir köşk verir. Onun okuduğu salavât ister çok olsun ister az.” El-Fâsî, *Şerhu Delâili’l-Hayrât*, s. 42.

158. Hem de kim yüz şalavâtı baña itse ityân
İdecekdir aña biñ kerre şalâtı Yezdân
159. Baña biñ kere şalâtı dañi her kim getüre
Hak harâm idecek anıñ cesedini nâra
160. Hem hayâtında da rıhletle de olduğda su ’âl
Virir imânda şebât cennete eyler idhâl
161. Hem baña eyledigi ol şalavât nûrdur aña
Kendüye nûr-ı ’azîmdir gelür anıñla baña
162. İde beş yüz senelik yolu münevver ol nûr
Ol zamânda ki kıyâmetde sırât ola mürûr
163. Her şalâtı ki getürmiş idi ol kimse baña
Her biri çün vire bir kaşır-ı behiştî Mevlâ
164. Az u çok olsa da itdigi şalâtı ya’ ni
Ne kadar çoksa da bî-gâye behiştîñ kaşır

[35^b]

“Ve kâle’n-Nebiiyyü şalla’llâhu ’aleyhi ve selleme mâ min ’abdin şallâ ’aleyye illâ
haraceti’s-şalâtu müsri’aten min fihi fe-lâ yebkâ berrun ve-lâ baḥrun ve-lâ şarkun ve-lâ
ḡarbun illâ ve temürrü bihî ve tekûlü ene şalâtü fülâni’bni fülâni şallâ ’alâ
Muḥammedini’l-muḥtârî ḥayri ḥalkı’llâhi fe-lâ yebkâ şey’ün illâ ve şallâ ’aleyhi ve
yüḥlaḡu min tilke’s-şalâti tã’irun lehü seb’üne elfe cenâḥin fî külli cenâḥin seb’üne elfe
rîşetin fî-külli rîşetin seb’üne elfe vechin fî külli vechin seb’üne elfe femin fî külli femin

seb'üne elfe lisānin küllü lisānin yüsebbihullāhe te'ālā bi-seb'ine elfe lügātin ve yektübu'llāhü te'ālā lehü şevābe zālīke küllihī"³¹⁴

165. Buyurur böyle yine Hāzret-i Faḥr-i ekvān

Ḥaḳ şalāt ile selām eyleye aña her ān

166. Bir ḳul olmaz ki baña ide şalātı illā

Çıḳup aḡzından o sür' atle gezer bu gūnā

167. Baḥr u ber şark ile ḡarbiñ hepsin devr eyler

Ben fülānū'bni fülāniñ da şalātıyım der

[36^a]

168. Ḥayr-ı ḥalk efḍal-i ekvāna o zāt itdi şalāt

Diyerek ḳalmaz iderler şalavāt mevcūdāt

169. İşidüp her biri de Faḥr-i enāma şalavāt

İdecek dimek olur yāḥud o zāta de' avāt

170. Bir büyük murgı şalātından o zātıñ Mevlā

Ḥalk ider hem de ḳanadlar vire yetmiş biñ aña

171. Her ḳanadında da yetmiş biñ olarak tüyler

Her tüyinde daḡı yetmiş biñ olacaḳ rüylar

³¹⁴ Resûlullâh efendimiz şöyle buyurdu: Bana salavât okuyan her kulun salavâtı, aḡzından çıkar çıkma yola koyulur. Ne deniz bırakır ne de kara. Ne doğu kalır ne de batı. Her yana dağılır ve şöyle der: Ben falanın oḡlu falan kimsenin salavâtıyım. Benimle; seçkin, yaratılmışların en hayırlısı Muhammed üzerine salavât okudu. Onun bu sözünü duyan canlı, cansız, karada ve denizde ne varsa onun üzerine salavât getirir. O kulun okuduḡu salavâtтан bir kuş yaratılır. O kuşun yetmiş bin kanadı vardır. Kanatlarının her birinde yetmiş bin tüy vardır. Her tüyün de yetmiş bin yüzü vardır. Her yüzün de yetmiş bin aḡzı vardır. Her aḡzın da yetmiş bin dili vardır ki bu dillerin her biri yetmiş bin lügatte konuşur. Allâh'ı öylece tesbih ederler. Bütün bu okunan tesbihlerin sevabını, Allâh o salavâtı okuyan kulun sevap hanesine yazar." El-Fâsî, *Şerhu Delâil-i'l-Hayrât*, s. 46.

172. Cümlesi eyleyeler Hâlik-ı bî-çünü şenā
Yetmişer biñ luğat üzre ide tesbîh-i Hudā

173. Böyle tesbîhle olan ecir cemî'an Yezdān
O şalâtı getüren kuluna eyler ihsān

174. Cümle 'âlemleri Hâk kıldı yog-iken icād
Bu daği kudret-i Hâk'dan olamaz istib'ād

“Ve 'an 'Aliyyi'bni Ebî Tâlibin rađıya'llāhu 'anhu ennehu qāle: Qāle Resūlu'llāhi şalla'llāhu 'aleyhi ve selleme men şallā 'aleyye yevme'l-cümua'ti mi'ete merratin cā'e yevme'l-kıyāmeti ve mea'hu nūrun lev kusime zālike [36^b] en-nūru beyne'l-halkı küllihim le-vesi'ahüm”³¹⁵

175. Oldı mervî buyurur Hâzret-i Şîr-i Mevlā
Ola rıdvān-ı İlāhî aña daği ebedā

176. Ki buyurdu bunu da Hâzret-i Faḥr-i 'ālem
Hâk şalāt ile selām eyleye aña her dem

177. Cum'a gün eylese yüz kerre şalāt kim ki baña
Gele maḥşerde anıñla ola nūr-ı evfā

178. Ki o nūr cümle-i halk üzre olunsa taḥsīm
Yetişür cümlesine olsa da elbet ta'mīm

“Zükira fî ba'zı'l-aḥbāri mektübun 'alā sāḳi'l-'arşı meni'stāḳa ileyye raḥimtühü ve men se'eleni a'taytühü ve men teḳarrabe ileyye bi's-şalāti 'alā Muḥammedin ḡafertü lehü zünübehü ve-lev kānet mişle zebedi'l-baḥri”³¹⁶

³¹⁵ “Hazret-i Ali b. Ebî Tâlib'den naklen gelen bir rivayette, Resûlullâh'ın şöyle buyurduğu anlatılmıştır: Bir kimse cuma günü bana yüz kere salavât-ı şerife okursa kıyamet günü muazzam bir nurla gelir. Onunla gelen nur, yaratılmışlar arasında taksim edilse hepsine yeter.” Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr.2240.

³¹⁶ “Gelen haberlerin birinde şöyle anlatıldı: Arşın sütununa şöyle yazılmıştır. Bana müştak olana merhamet ederim. Benden bir dilekte bulunana istediğini veririm. Bir kimse, Muhammed'e salavât okumayı vesile

179. Ba‘zı aḥbārda bu vech-ile itdi ki vürüd
Sāk-ı ‘arşa yazılı böylece va‘d-i Ma‘būd

[37^a]

180. Kim ki ola baña müştāk iderim raḥmet aña
Kim ki benden dileye eylerim āmālin ‘aṭā

181. Kim Ḥabībime şalātla baña qurb ide dilek
Günehin ‘afv iderim olsa deñiz köpügi dek

“Ve ruviye ‘an ba‘zı’ş-şahābeti rıdvānu’llāhi ‘aleyhim ecme‘ine ennehū ḳāle: Mā min meclisin yüşallā fihi ‘alā Muḥammedin şalla’llāhu ‘aleyhi ve selleme illā ḳāmet minhü rāyihatün ṭayyibetün ḥattā teblüga ‘ināne’s-semā’i fe-teḳülü’l-melāi’ketü hāzā meclisün şulliye fihi ‘alā Muḥammedin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme”³¹⁷

182. Ba‘zı aşḥāb-ı kirāmdan yine mervī oluyor
Ola cümlesine rıdvān-ı Ḥudāvend-i Ğafūr

183. Didi ḥaḳḳā o şahābe olamaz meclis kim
Aña olup da şalāt olmaz o meclis tekrīm

184. Oldı tekrārı dü-‘ālemde bize feyz ü necāt
Ola her zikri olunca da selām ile şalāt

185. Ḳalkar ol yirde güzel rāyiḥa bulmaḳla ḥuşul
Felegiñ orta vü eṭrāfına da bula vuşul

edip bana yakınlık bulursa günahlarımı, köpüren deniz dalgaları kadar olsa dahi, onu bağışlarım.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 41.

³¹⁷ “Ashab-ı Kiramdan bazıları şöyle anlattı (Allâh onların hepsinden razı olsun): Resûlullâh efendimize salavât-ı şerife okunan her meclisten o kadar güzel bir koku yükselir ki semanın ortasına kadar ulaşır. Bunu duyan melekler şöyle derler: Bu, Resûlullâh’a okunan salavât meclisinden gelen kokudur.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 41-45.

[37^b]

186. Şem-i rûhânî ile gökde melekler tuya
Faḥr-i kevneyne bu meclisde şalât oldu diye

187. Oldı tekrâr anı dâreynde bize fevz ü necât
Ola her ismi okunduḡça da yine şalavât

“Zükira fî ba‘zî’l-aḥbari enne’l-‘abde’l-mü’mine ve’l-‘emete’l-mü’minete izâ bede’e bi’ş-şalâti ‘alâ Muḥammedin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme fütîḡat lehū ebvābü’s-semā’i ve’s-sürādiḡāti ḡattā ile’l-‘arşı fe-lā yebḡā melekün fî’s-semāvāti illā şallā ‘alā Muḥammedin ve yestaḡfirüne liẓālike’l-‘abdi evi’l-‘emeti mā-şā’Allāhu”³¹⁸

188. Olunur ba‘zî ḡaberlerde de böyle tibyān
Ki ricālden ya nisādan olan ehl-i imān

189. Anlarıñ ḡangısı bir şey’-i mübāḡ u ḡasenāt
Bed’ ider iken ide Faḥr-i enāma şalavât

190. Oldı tekrârı dü-‘ālemde bize feyz ü necât
Ola her zikri olunca da selām ile şalât

[38^a]

191. ‘Arşa dek ol kişi yāḡud o şey içün açılır
Ḳapular gökde ve sürādiḡdaki o perde dinür

³¹⁸ “Bazı haberlerde şöyle anlatıldı: Mümin olan bir erkek yahut mümin olan bir kadın Resûlullâh efendimize salavât okumaya başladığı zaman, sema kapıları ve perdeler ona açılır. Arşa kadar kapalı hiçbir şey kalmaz. Semalarda bulunan meleklerden eksiksiz olarak her biri Resûlullâh efendimize salavât getirir. Yeryüzünde o salavâta başlayan mümin kadın veya erkek için mağfîret talebinde bulunurlar. Allâh’ın dilediği kadar...” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 45.

192. Gökler içinde melek olmaz iderler illā
Şāh-ı kevneyne şalāt u aña gufrānı du‘ ā

193. Ol melekler ne kadar kim diler ise Yezdān
Şalavāt ile du‘ āyı ider öyle ityān

194. Hāḡ şalātı aña bī-ḡad dilediği zāhir
Böyle demekde devām olduğu yine bāhir

“Ve ḡāle şalla’llāhu ‘aleyhi ve selleme: Men ‘asūrat ‘aleyhi ḡacetün fe’l-yükeşşir bi’ş-şalāti ‘aleyye fe-innehā tekşifü’l-hümūme ve’l-ḡumūme ve’l-kürūbe ve tüküşşiru’l-erzāḡa ve taḡḡi’l-ḡavāyice”³¹⁹

195. Buyurur böyle yine Pād-şehi her dü-serā
Hāḡ şalāt ile selām ide aña bī-iḡşā

196. Kim ki güç olsa murādı baña çok ide şalāt
Ya‘ nī anıñla sühūletlü oluyor ḡacāt

[38^b]

197. Giderüp her kederi rızḡı da eyler tekşir
İrdirür cümle-i ḡacetlere de bi’t-teysir

198. Müterādif dinilür lafz-ı kürüb vehm ü ḡam
Ba‘ zılar didi kürüb gelmişe ātisine hem

199. ḡam içün de didi muḡlaḡ ki dinür her kedere
Hāşılı çok şalavāt cümlesini de gidere

³¹⁹ “Resûlullâh efendimiz şöyle buyurdu: Bir kimseye, herhangi bir işin bitmesi zorlaşırsa bana salavât okumayı çoğaltsın. Çünkü bana okunan salavât; hümm, gumum, kürub cinsi sıkıntıları giderir. Rızıkları artırır. İşlerin hayırla bitmesini sağlar.” El-Fâsî, *Şerhu Delâili’l-Hayrât*, s. 54.

“Ve ‘an ba‘zî’ş-şālihīne ennehū ḳāle: Kāne lī-cārūn nessāḥūn fe-māte fe-ra’eytühū fī’l-menāmi fe-ḳultū lehū mā fea‘la’llāhu bi-ke fe-ḳāle ḡaferalī fe-ḳultū lehū fe-bime zālike fe-ḳāle küntū izā ketebtü isme Muḥammedin ṣalla’llāhu ‘aleyhi ve selleme fī kitābin ṣalleytü ‘aleyhi fe a‘ṭānī Rabbī mā-lā ‘aynūn ra’et ve lā-üzünün semi‘at ve-lā ḥaṭara ‘alā ḳalbi beşerin”³²⁰

200. Şulaḥādan idi bir zāt didi kim ḥaḳḳā

Yazıcı ḳoñşum olup itdi çün ‘azm-i ‘uḳbā

201. Anı rü’yāda görüp ḥālını de istifsār

Eyledim maḡfīret olduḡını ḳıldı iḥbār

[39^a]

202. Sebebin şordum o didi ki Nebīniñ ne zamān

İsmiñi yazsam iderdim ṣalavātı ityān

203. Oldı tekrārı dü-‘ālemde bize feyz ü necāt

Ola her zikri olunca da selām u ṣalavāt

204. Ya‘nī ki ben aña dāl şöhret u ism-i taḥrīr

Eyledim ḥaṭṭ u lisānımla ṣalātı tekrār

205. Öyle luṭf itdi vefātımda baña ki Yezdān

Görmedi ṭuymadı hīç çeşm ü ḳulaḳla insān

³²⁰ “Rivayet edildiğine göre salih zatlardan biri şöyle anlattı: Benim bir komşum vardı. Adı Nessâh idi. Eceli geldi vefat etti. Sonradan onu rüyada gördüm ve sordum: Allâh sana nasıl bir muamele eyledi? Beni bağışladı dedi. Tekrar sordum: Hangi sebepten ötürü bağışladı? Resûlullâh efendimizin adını kitaba yazdığım zaman mutlaka ona salavât-ı şerife okurdum dedi. İşte anlattığım sebepten ötürü şanı yüce Rabbim, bana öyle ihsanlar eyledi ki onları mahlukattan hiçbirinin gözü görmemiştir, kulaklar onun adını duymamıştır, hiçbir insanın kalbine onların hayali de gelmemiştir.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 45-47.

206. Beşeriñ hîç biriniñ qalbine de öyle ni‘am
Gelemez işte anıñ-çün oluyor bunca kerem

“Ve ‘an Enesin rađıya’llāhu ‘anhu ennehū qāle: Qāle Resūlu’llāhi şalla’llāhu ‘aleyhi ve selleme lā yū’minū ehadüküm hattā ekūne eḥabbe ileyhi min nefsihi ve mālihī ve veledihī ve vālidihī ve’n-nāsi ecme‘ine”³²¹

207. Bu şaḥābe olarak rāvī buyurdı ḥakkā
Ola rıdṽān-ı İlāhī aña daḥi ebedā

208. Ki buyurdı yine ol Faḥr-i cemī‘-i ekvān
Şalavāt ile selām ide aña Ḥaḳ her ān

[39^b]

209. Mü’min-i kāmīl olamaz biriñiz tā ben aña
İḥtiyāri ile ‘aqlıyla eḥabb bu gūnā

210. Rūḥ u māl u veled u vālid u nāsıñ daḥi hep
Cümlesinden daḥi ben olmayıcaḳ aña eḥab

211. Menşe-i ḥilḳatimiz nūr-ı şeref-efşānı
Melce’imiz iki ‘ālemde de kılmış Ḥaḳ anı

212. Rūḥ u māl u veled u sâ’iri çok bî-îmān
Bize bî-fâ’ide vü bādî-i ḥüzn emr-i ‘ıyān

213. ‘Aql anı öyle tefekkürle maḥabbetde ola
Kişi dā’im bu tezekkür ile ‘ābid buluna

³²¹ “Enes (Allāh ondan razı olsun), Hiçbirinizin imanı kemale ermez. Ta ki ben, o kimsenin kalbinde sevgi ciheti ile kendi özünden, malından, çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha fazla yer tutmadıkça.” Buhârî, İman, 8; Müslim, İman 16.

214. Şanma aşhāba hitāb olmağ-ıla hāşdır aña
Dāhil olduklarımız cümlemiziñ de eclā

215. Lafz-ı vālid daği olur ebeveyne şāmil
Cins olup çünki murād ikisi daği dāhil

“Ve fi hadīşi ‘Umere’b-ni’l-Hattābi radiya’llāhu ‘anhu ente eḥabbu ileyye yā Resūla’llāhi min külli şey’in illā nefsiyetī beyne cenbeyye fe-ḳāle lehū ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selāmu lā tekūnū mü’minen hattā ekūne [40^a] eḥabbe ileyke min nefsiye fe-ḳāle ‘Umeru ve’llezī enzele ‘aleyke’l-kitābe le’ente eḥabbū ileyye min nefsiye’lletī beyne cenbeyye fe-ḳāle Resūlu’llāhi şalla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve selleme el-āne yā ‘Umeru ḳad temme imānūke”³²²

216. Hāzret-i Faḥr-i enāma didi Fāruḳ-ı güzīn
Ola aña daği rıdvān-ı Hudāvend-i Mu‘īn

217. Ya‘ nī kim bizlere izāḥ ile ta‘līm emeli
Ki Resūl aña da rūḥından eḥab idi celī

218. Didi her şeyden eḥab olduğıñ azhar ammā
İçerümde bulunan rūḥum olur müsteşnā

219. Buyurup Faḥr-i rusūl tā saña rūḥuñdan kim
Ben eḥab olmasam imānıñ olamaz tetmīm

220. İki ‘ālemde de tekrār-ı şalāt feyz u necāt
Ola her zikri olunca da selām ile şalāt

³²² “Hz. Ömer b. Hattab’ın (Allāh ondan razı olsun) rivayet ettiğı bir hadis-i şerif vardır. Bir defasında Resūlullāh efendimize şöyle dedi: Ya Resūlullāh iki kaburgam arasında bulunan nefsim hariç seni her şeyden fazla severim. Bunun üzerine Resūlullāh efendimiz şöyle buyurdu: Ya Ömer, ben sana anlattığın nefsimden daha sevgili olmadıkça, tam kâmil bir mümin olamazsın. Hz. Ömer, Resūlullāh efendimizin bu cana işleyen kelamını işitince şöyle dedi: Sana Kur’an-ı Kerim’i inzal buyuran yüce Allāh hakkı için, sen bana, iki kaburgam arasında bulunan nefsimden daha sevgilisin. Bundan sonra Resūlullāh efendimiz şöyle buyurdu: Ya Ömer, şu anda imanının tam kemalini buldu.” Buhârî, Eyman, 3.

221. Didi Fārūḫ iḥerümde bulunan rūḥumdan

Sen eḥab olduḡını ide yemīnim rūṣen

222. Baña rūḥumdan eḥab olduḡıña ola yemīn

Aña kim eyledi inzāl saña Ḳurʿān-ı Mübīn

[40^b]

223. Ḥazret-i Mefḥar-i kevneyne buyurdı el-ān

Oldı sende daḡı ḥaḳḳā ki mükemmel īmān

224. Bize taʿlīm yine iṣ-bu cevāb-ı Nebevī

Andan evvel yine tām ḥubbi ile īmānı

225. Oldı tekrār-ı ṣalāt bize dü-ʿālemde necāt

Ola her zikri olunca da selām u ṣalavāt

“Ve ḳile li-Resūliʿllāhi ṣallaʿllāhu teʿālā ʿaleyhi ve selleme metā ekūnü müʿminen ve fī lafzin āḡara müʿminen ṣādiḡan ḳāle aḡbebtāʿllāhe fe-ḳile ve metā üḡibbullāhe ḳāle izā aḡbebtē Resūlehū ve ḳile ve metā üḡibbu Resūlehū ḳāle izāʿt-tebaʿte ṭarīḳatehū vestaʿmelte sūnnetehū ve aḡbebtē bi-ḡubbihi ve ebḡaḡte bi-buḡḡihī ve vāleyte bi-vilāyetihī ve ʿādeyte biʿadāvetihī ve yetefāvetüʿn-nāsü fīʿl-īmāni ʿalā ḳadri tefāvūtihim fī maḡabbetī ve yetefāvetüne fīʿl-küfri ʿalā ḳadri tefāvūtihim fī buḡḡi elā lā-īmāne li-men lā-maḡābbete lehū elā lā-īmāne li-men lā-maḡābbete lehū”³²³

³²³ “Resūlullāh efedimize şöyle soruldu: Ne zaman kāmīl bir mümin olurum? Başka bir rivayette ise şöyle soruldu: Ne zaman sadık bir mümin olurum? Resūlullāh efendimiz onun bu sorusunu şöyle cevaplandırdı: Allāhʿı sevdiğin zaman. Allāhʿı ne zaman sevebilirim diye sorulduḡu zaman, Resūlullāh efendimiz şöyle buyurdu: Allāhʿın Resūlʿünü sevdiğin zaman. Allāhʿın resūlünü ne zaman sevebilirim diye sorulunca, Resūlullāh efendimiz şöyle buyurdu: Allāhʿın Resūlʿüne tabi olursan, onun sūnnetine göre amel işlersen, onun sevgisine göre seversen, onun buḡzuna göre buḡzedersen, dostluḡuna bakarak dost düşmanlıḡına bakarak düşman olursan... İnsanlar iman cihetinde deḡişik derece alırlar. Onların bu dereceleri bana olan sevgileriyle ölçülür. Yine insanların kafir olanları da deḡişik durumdadırlar. Onların küfürde şiddetli olanları ile diḡerleri, bana karşı buḡuzları ile belli olurlar. Dikkat edin, ona muḡabbeti olmayanın imanı yoktur. Dikkat edin, ona muḡabbeti olmayanın imanı yoktur.” El-Fâsî, *Şerhu Delâiliʿl-Hayrât*, s. 60.

[41^a]

226. Faḥr-i Kevneyn'e sü 'āl olmuş-idi bu gūnā
Ḥaḳ ṣalāt ile selām eylesün aña ebedā

227. Ben ne dem mü 'min-i kāmīl olurum dinmiş-idi
Yāḥūd o mü 'min-i ṣādīḳ diyü taṣrīḥ itdi

228. Ḥaḳḳ'a ḥubb ile diyü kıldı cevābın i'ṭā
Yine şoruldu nice ṣābit olur ḥubb-ı Ḥudā

229. Aña da ḥubb-ı Resūl ile cevābın virdi
O maḥabbet de nice ṣābit olacaḳ dindi

230. Kıldı izāḥ Resūl'ün yolu üzre giderek
Sünnetin işleyerek ḥubbı ile ḥubb itmek

231. Hem anıñ buğzı içün buğzı daḥi kıılmaḳdır
Dostını dost u 'adūsını 'adüvv tutmaḳdur

232. Nūr-ı imānda nās farḳlu ki az yā ekşer
Baña ḥubbında olan farḳı ḳadar farḳ eyler

233. Baña buğzı derece küfri daḥi farḳlu olur
Ya' nī kim buğzı ḳadar küfri de şiddet buluyor

234. Mütenebbih olasıḳ böylece āgāḥ olaraḳ
Diyüp üç kez bunı tekrār buyurdu el-Ḥaḳ

[41^b]

235. Kimde kim Hakk’a Resûline maḥabbet ma’ dūm

Anda īmān daḥi olmadığıdır ma’ lūm

“Ve kıle li-Resûli’llāhi şalla’llāhu te’ālā ‘aleyhi ve selleme terā mü’minen yaḥşe’u ve mü’minen lā yaḥşe’u me’s-sebebü fî zālike feḳāle men vecede fî imānihî ḥalāveten ḥaşe’a ve men lem yecidhā lem yaḥşa’ fe-ḳile bi-me tūcedü ev bi-me tūnālū ve tūktesebü ḳāle bi-şıdkı’l-ḥubbi fî’llāhi fe-ḳile ve bi-me yūcedü ḥubbullāhi ev bime yūktesebü fe-ḳāle bi-ḥubbi Resûlihî fe’l-temisü rızā’allāhi ve rızā’e Resûlihî fî ḥubbihimā”³²⁴

236. Oldı Şāh-ı dü-serādan bu daḥi istifsār

Hak şalāt ile selāmı aña itsün her bār

237. Ba’ zı mü’min görürüz oldı ḥuşū’ da ammā

Ba’ zısı öyle görölmez sebebi n’ola eyā

238. Didi ḥāşî’ o ki lezzet bula īmānında

Ġayr-i ḥāşî’ degil ol lezzetiñ iz’ânında

239. Didi ol lezzet-i īmān ne sebeble bulunur

Yā nice nā’ıl olunur o nice kesb olunur

[42^a]

240. Didi Yezdān’a o şıdkı üzre maḥabbetle olur

Dindi o nice bulunur ya nice kesb olunur

³²⁴ “Resûlullâh Efendimize soruldu: Bir mümini görürüz ki ḥuşû’u tamdır, bir mümini de görürüz ki ḥuşû’u yoktur. Bunun sebebi nedir? Resûlullâh Efendimiz bunu şöyle anlattı: İmanında halâvet bulan ḥuşû sahibi olur, imanında halâvet bulmayan ḥuşû sahibi olmaz. Tekrar soruldu: Bu halâvet nasıl bulunur veya nasıl kazanılır? Resûlullâh Efendimiz şöyle anlattı: Allâh sevgisinde doğru olmakla. Yine soruldu: Allâh sevgisi nasıl bulunur veya nasıl kazanılır? Resûlullâh Efendimiz bunu da şöyle anlattı: Allâh’ın Resûl’üne sevgi ile... Allâh’ın rızasını ve Resûl’ünün rızasını onlara sevgi beslemekte arayınız.” El-Fâsî, *Şerhu Delâilî’l-Hayrât*, s. 62.

241. Didi Peyğamberine ya‘ni baña ħub iledir
Oldı bu vech-ile tefhîme de emri şâdır

242. Ħaķ rızāsını benim daĥi rızāmı ya‘nî
Ħubb-i Bārî‘de baña ħubda bulursuz ebedî

“Ve ķile li-Resûli‘llâhi şalla‘llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve selleme men âlû
Muĥammedini‘llezîne ümirnâ bi-ĥubbihim ve ikrâmihim ve‘l-bürûri bi-him fe-ķâle
ehlû‘ş-şafâ‘i ve‘l-vefâ‘i âmene bî ve aĥleşa fe-ķile ve mâ ‘alâmâtühüm fe-ķâle işâru
maĥabbetî ‘alâ külli maĥbûbin veştigâlû‘l-bâĥını bi-zıkrî ba‘de zıkrî‘llâhi ve fî uĥrâ
‘alâmetühüm idmânü zıkrî ve‘l-iksâru mine‘ş-şalâti ‘aleyye”³²⁵

243. Oldı Maĥbûb-ı Ħudâ‘dan bu daĥi istifhâm
Dâ‘imâ eyleye Ħaķ aña şalât ile selâm

244. Kimler o âl-i Muĥammed ki biz olduķ me‘mûr
Ħubb u ikrâmla idelim aña ĥayr-i mevfûr

[42^b]

245. Didi anlardır olan ehl-i şafâ ehl-i vefâ
Ki ider şafvet-i ħalb ile ‘ibādâtı edâ

246. Baña îmân idüp îmânda iĥlâş ider
‘Ahd-i îmân u itâ‘atde vefâyı eyler

247. Anlarıñ oldı ‘alâmetleri de istifsâr
Böylece anları da işte buyurdı iĥbâr

³²⁵ “Resûlullâh Efendimize şöyle soruldu: Muhammed’in âli kimlerdir? Onları sevmek, onlara ikram etmek bize emredildi. Haklarına riayet vazifesi aldık. Resûlullâh Efendimiz şöyle anlattı: Onlar safa, vefa ehlidir. Bana iman edip ihlas sahibi olanlardır. Tekrar soruldu: Onların belli alametleri nelerdir? Resûlullâh efendimiz şöyle anlattı: Benim sevgimi, sevilen her şeye tercih etmek; kalbin, Allâh’ı zikirden sonra benim zikrimle meşgul olması... Bir başka rivayette Resûlullâh efendimiz onların alametlerini şöyle anlattı: Beni anmaya devamla, bana çokça salavât okumaktır.” El-Fâsî, *Şerhu Delâili‘l-Hayrât*, s. 64.

248. Ki ide hubbumı her sevdigine tercîh ol
Ba‘ de zikri’l-Hağ ola zikrime ħalbi meşğûl

249. Bu ‘alâmetler için başka rivāyet daħi var
Eyledi ya‘ nî bu şüretle beyān u iħbār

250. Eyleye zikrimi idmān ki her ānda devām
Baña her nev‘ şalāta daħi pek çok kıyām

Ve ħîle li-Resûli’llāhi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme meni’l-ħaviyyü fi’l-îmāni bi-ke fe-ħāle men āmene bî ve lem yeranî fe-innehu mü’minun bî ‘alā şevħin minhü ve şıdħın fî maħabbetî ve ‘alâmetü zālîke minhü ennehü yeveddü ru’yetî bi-cemî‘i mā yemlikü ve fi’l-uħrā mil’e’l-arzı zeheben zālîke’l-mü’mînü bî ħaħħan ve’l-muħlişu fî maħabbetî şıdħan’’³²⁶

[43^a]

251. Oldı Şāh-ı dü-serādan bu daħi istinbā
Dā’imā ide şalāt ile selām aña Ĥudā

252. Saña îmānda ħavî kim diyü olmuşdı sü’āl
Ķıldı bu bābda daħi böylece ħall-i işkāl

253. İtdi îmān baña ħālbuki beni görmedi ol
Baña tām mü’mîn o şevħim ile zîrā meşmûl

³²⁶ “Resûlullâh Efendimizin sohbetiyle şeref yap olanlardan biri tarafından şöyle soruldu: Ya Resûlullâh, sana iman etmekte en sağlamı kimdir? Resûlullâh Efendimiz şöyle buyurdu: Beni görmediği hâlde bana iman edenlerdir. Onlar içlerinde coşan bir şevkle, bana olan muhabbetlerindeki sadakatle bana iman eden müminlerdir. Onların alameti şudur; beni görmeyi o kadar arzu ederler ki, görme imkanları olsa neleri varsa uğrumda fedaya hazırlardır. Bir başka rivayette ise şöyledir: Onların yer dolusu altını olsa beni görmek için gerçekten harcarlar. Çünkü bana hakkıyla iman etmiş ve bana sevgilerinde halis olmuşlardır.” El-Fâsî, *Şerhu Delâili’l-Hayrât*, s. 66.

254. Ya‘ ni şevkimle baña şıdk u maḥabbet üzre
Bulunur anda ‘ alāmetde bu bābda şöyle

255. Ki beni görmesi mümkün olabilseydi aña
Anñ içün diler emvālını hep ide fedā

256. Cümle māl yirine başka rivāyetde daḥi
Arz tölisi zehebi olsa fedā eyler idi

257. Böyle olan baña ḥaqqā ki ḳavī mü ’min-i tām
Baña ḥub içre de iḥlāş ile şıdk ile be-nām

“Ve ḳile li-Resūli’llāhi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme era’eyte şalāte’l-muşallīne
‘aleyke mimmen ḡābe ‘anke ve men ye’ti ba‘deke mā hālühümā ‘indeke fe-ḳāle esme‘u
şalāte ehli maḥabbetī ve a‘rifühüm ve tū‘raḍu [43^b] ‘aleyye şalātü ḡayrihim ‘arzan”³²⁷

258. Bu sü’ālden daḥi maḳşad bize tebşir oluyor
Bilelim tā ki şalātımız aña arz olunur

259. Oldı sulṭān-ı rusülden bu daḥi isti‘lām
Mütemādī ide Ḥaḳ aña şalāt ile selām

260. ‘Arz u ma‘lūmuñ olur mı o şalātlar ki ide
Saña ammā ki şalāt idici başka yirde

261. Bir de anlar ki gelür rıḥletiñizden şoñra
Nicedir ol şalavāt kim bu ikisi getüre

³²⁷ “Ashab-ı Kiram tarafından Resûlullâh Efendimize şöyle soruldu: Ya Resûlullâh, sizden sonra gelenlerden size salavât-ı şerife okuyanlar için görüşünüz nedir? Bir de sizin gıyabınızda salavât-ı şerife okuyanlar için ne dersiniz? Bu iki zümrenin hali nasıl olacak? Resûlullâh Efendimiz bu soruyu şöyle cevapladı: Bana muhabbeti olanların okuduğu salavâtı bizzat duyarım, kendilerini de tanırım. Bunlardan başkalarının salavâtı da bana vasıtalı olarak arz olunur.” El-Fâsî, *Şerhu Delâili'l-Hayrât*, s. 68.

262. Didi mesmū‘um olur vāsiṭa olmaz bi’z-zāt
Ehl-i ḥubbum olarak kim baña eyler şalavāt

263. Anlarıñ kendini evşāfını daḡı bilürüm
Ġayr ittikte şalāt ‘arz olunup işidirim

“Ve şalla’llāhu ‘alā seyyidinā Muḥammedin ḡāteme’n-Nebiyyīne ve imāmü’l-mürselīne
ve ‘alā ālihī ve şaḡbihī ve selleme teslīmen ve’l-ḡamdüli’llāhi Rabbi’l-‘ālemīne”

[44^a]

264. Seyyidimiz ki Muḥammed’dır aña eşher-i nām
Bī-nihāyet ide Ḥaḡ aña şalāt ile selām

265. Ki O’dur nāme-i ‘ulyā-yı nübüvvet ḡatemi
Muḡtedāsı rusülün zāt-ı celīlū’s-şiyemi

266. ‘Āl ü aşḡābına da öyle selām ile şalāt
Cümleniñ Rabb’ine ḡamd ola yine bī-ḡāyāt

**Şerḡ-i esmā-i celīle-i Ḥazret-i Müte‘āl celle şānühü ve celle celālühü ve ‘amme
nevālühü.**

Fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün
(Fā‘ilātün) (fa‘lün)

KAS.5

1. Ḥaḡḡ’ıñ esmā’-i İlāhiyyesini bi’l-inşā
İsti‘āne idelim her biri ile ibdā

2. Hamd olundukça ider lutf-ı celîlin müzdâd
Hâlbuki gördigümüz ni‘ meti olmaz ihşâ

3. Şükre tevfiği için de ola hamd-i bî-ḥad
Nezd-i pâkinde kabûliyle ide kām-revâ

4. Rabbenâ şalli ‘alâ eşrefi ḥalkın ve ‘alâ
Âlihi ente kemâ kulte ve terzâ ‘annâ

5. Her lügatlerle esâmî-i Hudâ zıkr olunur
Melek ü cin lügati üzre de vardur ḥattâ

[44^b]

6. Gerçi esmâ’-i Hudâ çoksa da tevķîfiyye
Olunur ya‘nî şerî‘ atde olanlarla du‘â

7. Ba‘zısın kimseye bildürmedi Rabb-i Mûte‘âl
Ba‘zısın eyledi inbâ‘ didi “fed‘ ūhu bi-hâ”³²⁸

8. Bir ḥadîş oldu *Buḥārî* ile *Müslim*’de beyân
İdelim bunda da maẓmûn-ı celîlin inşâ

9. Ḥazret-i Ḥalîk’a toḳsan toḳuz ism olarak
Dāḥil-i cennet olur her kim iderse ihşâ³²⁹

10. Ba‘zılar ḥıfzı rivāyet idiyor o da saḥîḥ
Ḥıfz u ihşāya virür böylece ma‘nâ ‘ulemâ

³²⁸ “En güzel isimler Allâh’ındır. Bu güzel isimlerle ona dua edin...” el-Araf 7/180.

³²⁹ “Allâh’ın doksan dokuz -yüzden bir eksik- ismi vardır. Bunları ezberleyip sayan (ihşâ) cennete girer.” Et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, Kitâbü’d-De’avât: 3506.

11. Zabıt u ma‘ nāyı bilüp okuya tecvīd üzre
Cümlesin eyleye taşdıķ u hūķūķını edā
12. Cennete evveli yāhūd mu‘ azzam olarak
Dāhıl olur diyü īzāh olunmış ma‘ nā
13. Gerçi āyāt ü eḥādīs-i şerīfe içre
Sā’ir esmā’-ı İlāhiyye daḥi var ammā
14. Oldı ma‘ nāsı bu toķsan toķuz isme dāhıl
Bunı zıkr iden olur anı da tālī-āsā

[45^a]

Bismi’līlāhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm “Hüva’līlāhü’llezī lā ilāhe illā Hū”³³⁰

15. Öyle Allāh ki ğayrısı İlāh olmaz hiç
Zātı-veş ism-i Celāl’e müteḥayyir ‘ urefā
16. Ya‘ ni kim ķanķı lūğatdır ne ola ma‘ nāsı
Diyü aķvāl-i keşire yazıyorlar fużalā
17. Kıavl-i muḥtāra göre bir şifata dāll deĝil
Zāt-ı zī-şān-ı Hudā’dur aña ancak ma‘ nā
18. Buña mebnī didi ba‘ zıları ism-i a‘ zām
Hem de ğayrısına ta‘ bīr olunmaz ķaṭ‘ ā

er-Raḥmānu celle celālühū

19. Dünyevī mü’min ü kāfir ile her maḥlūķa
Luṭfını rızķını ta‘ mīm ile eyler icrā

³³⁰ “O Allāh ki, ondan başka İlāh yoktur...” el-Haşr 59/23.

er-Raḥīmü celle celālühü

20. Uḡrevī ‘avn-i mu‘allāsına mażhar olacaḡ
Kim ki olmış ise dünyāda şeref-yāb-ı Ḥudā

el-Meliku celle celālühü

el-Ḳuddüsü celle celālühü

21. Zāt-ı zī-şānı anuñ mālīk-i mülk ü melekūt
Olamaz müriş-i nokşān olacaḡ şey aşlā

es-Selāmu celle celālühü

el-Mü’minu celle celālühü

22. Cümle āfāta selāmet bulunur luṭfi ile
Ḳulların emn ü emān ile kām-revā

el-Müheymīnū celle celālühü

el-‘Azīzu celle celālühü

23. Zātıdur kāffe-i eşyāya emīn ü şāhid
Cümleye ġālib O’dur hīç nazīr olmaz aña

[45^b]

el-Cebbāru celle calālühü

el-Mütekebbiru celle celālühü

24. Muşliḡ-i ḡāṭıbe-i emr-i ḡalā’ik bī-şekk
Kibriyā şāḡibidür şān-ı celīli eclā

el-Ḥālīḡu celle celālühü

el-Bārīyu celle celālühü

25. Cümle mevcūdı ‘ademden idicidür icād
‘Ālemi itdi bilā-‘ayb olaraq hep peydā

el-Muṣavviru celle celālühü

26. Kā' inātiñ buyurur hey'etini de taṣvīr

Birbirinden ider anıñla temeyyüz zīrā

el-Ġaffāru celle celālühü

el-Ḳaḥḥāru celle celālühü

27. 'Aybı setr idici 'uḳbāda da luṭfı bī-ḥad

Ġālib ü ḳahr idici yine o zāt-ı a' lā

el-Vehhābu celle celālühü

er-Rezzāḳu celle celālühü

28. Bī-'ivaz 'āleme iḥsān u 'ināyet eyler

Ḥaḳ idüp rızḳı ider vaḳti ile ḥaḳa 'aṭā

el-Fettāḥu celle celālühü

el-'Alīmü celle celālühü

29. Raḥmetiñ kenzini itmekde 'ibādına güṣād

Cüz' ü küll var ile yoḳ cümlesi aña eclā

el-Ḳābīzu celle celālühü

el-Bāsiṭu celle celālühü

30. Ḳabẓ u taḳlīl ider luṭfını taḥte'l-ḥikme

Nice dilerse virür vüs'at-i ḥāli ḥaḳḳā

el-Ḥāfīzu celle celālühü

er-Rāfi' u celle celālühü

31. Kāfiri eyler 'uḳūbet ile ḥafẓ u tezlīl

Ehl-i imānı sa'id iderek eyler a' lā

el-Mu‘izzü celle celālühü

el-Müðillü celle celālühü

32. Feyz-i pâkiyle ider kimi diler ise ‘azîz
Cehl ü kıasvetle ider kimi dilerse ednâ

[46^a]

es-Semî‘ u celle celālühü

el-Başîru celle celālühü

33. Ne kadar olsa hafî işidici her şey’i
Görmesinden daği hâric olamaz hîç eşyâ

el-Hakemu celle celālühü

el-‘Adlu celle celālühü

34. Halka gâyet ile hüküm idici Rabb-i bî-çün
Ma‘delet gâyeti hakkâ yine anda eclâ

el-Laîfû celle celālühü

el-Habîru celle celālühü

35. Her dağâyık olarak gayr-ı hafî lutf eyler
Her hağâyık daği müstağnî-i ta‘rîf aña

el-Halîmü celle celālühü

el-‘Azîmü celle celālühü

36. Cürm için eylemez icrâ-yı iğâbı ta‘cîl
Ululukda daği olmaz aña mişl ü hem-tâ

el-Ğafûru celle celālühü

eş-Şekûru celle celālühü

37. Def‘aten mağfiret eyler günehi diler ise
Az şevâba bile ihsânı ider lâ-yuḥşâ

el-‘Aliyyü celle celālühü

el-Kebîru celle celālühü

38. Rütbede hükm-i celâlinde de olmaz mişli

Ezelî vü ebedî anda şîfât-ı uz mâ

el-Hafîzu celle celālühü

el-Muķîtu celle celālühü

39. ‘Âleme diledigi rütbe zevâli virmez

İdiyor cümleye kuvvet ü nafaķatı i‘ t â

el-Hasîbü celle celālühü

el-Celîlü celle celālühü

40. Öyle kâfî ki kifâyetde bütün ekvâna

Muttaşîf na‘ t-i celâl ile de Rabb-i ibķâ

el-Kerîmü celle celālühü

er-Raķîbu celle celālühü

41. Hîç esbâb u taleb olmaz iken luţf idici

Hâfîz u nâzır olup bir şey olunmaz ihfâ

[46^b]

el-Mücibu celle celālühü

el-Vâsi‘ u celle celālühü

42. Dea‘ vâtı buyurur dergeh-i pâkinde ķabûl

Vüs‘ at-i merķamet ü ‘ ilmi daķi bî-hemtâ

el-Ḥakīmü celle celālühü

el-Vedüdu celle celālühü

43. Cümle ekvāna O'dur şāhib-i hüküm ü hikmet
Ehl-i hayr kerem ü hubbı ider kām-revā

el-Mecīdū celle celālühü

el-Bā' işü celle celālühü

44. 'Avn u elṭāf-ı ilāhiyyesi bī-gāyetdür
Enbiyā ba' ş idici meyyiti eyler ihyā

eş-Şehīdū celle celālühü

el-Ḥakku celle celālühü

45. Cüz' ü kül zāt-ı mu' allāsına dā'im meşhūd
Kendü Ḥak ḥakḳı da ihḳāk idicidür ḥakḳā

el-Vekīlū celle celālühü

el-Ḳaviyyū celle celālühü

46. Tesviye eyler umūrı ne mu' in ü ekrem
Mālik-i kuvvet ü miknet ne kebīr ü a' lā

el-Metīnū celle celālühü

el-Veliyyū celle celālühü

47. Kuvvet-i kāmileniñ merci' i şāhib-şiddet
Ḥubb u nuşretle olur kullarına feyz-resā

el-Ḥamīdū celle celālühü

el-Muḥşī celle celālühü

48. Öyle maḥmūd ki mecmū' -ı şenāya lāyık
Oluyor ' ilm-i celīli ile her şey ihşā

el-Mübdi 'ü celle celālühü

el-Mu'îdü celle celālühü

49. Halk u icād idici zāt-ı me'ālî-şanı

Yine kendüsi olur halkı i'ade-fermā

el-Muhyî celle celālühü

el-Mümîtü celle celālühü

50. Halkı ihyā buyurur evvel ü āhir bî-şekk

Yine ancak ki imāte idici de Mevlā

[47^a]

el-Hayyu celle celālühü

el-Ḳayyūmu celle celālühü

51. Kendüdür Hayy-ı haḳîki ezelî vü ebedî

Eyledi halkı mekân kendü münezzeh haḳḳā

52. Bu iki ism-i şerîfe dinür ism-i a'zam

İsm-i Ḳayyūm olunur böylece şerḥ u inbā

53. Haḳḳ'a maḥşûş hemân olması ḳā'im bi'z-zāt

Yaradup halkı tutan kudret-i Haḳ'dur maḥzā

54. Kendüye olsa mekân aña da lâzım Ḥālîḳ

İḳtizā eyleyerek 'acz ü ḥudûsi ḥaşā

el-Vācidü celle celālühü

el-Mācidü celle celālühü

55. İstedigini bulur bir şey olamaz maḥfî

Bu Mecîd ismine beñzer ise de o aḳvā

el-Vāhidu celle celālühū

el-Eḥadu celle celālühū

56. Zāt u ef'āl ü şıfâtında da mişli olamaz
İnkısâm ile tecezzî daḡi itmez aşlā

eş-Şamedu celle celālühū

el-Ḳādiru celle celālühū

57. Her umūrında da 'ālem aña dā'im muḥtāc
Ḳudret-i kāmileniñ şāḡibi Rabb-i ibḳā

el-Muḳtediru celle celālühū

el-Muḳaddimū celle celālühū

58. Ḳādir ismi ile bir ise de bu aḳvādur
Olur emri ile birbirine taḳdīm eşyā

el-Mu'aḡḡiru celle celālühū

el-Evvelū celle celālühū

59. İstedigi gibi te'ḡiri de icrā eyler
Kendü evvel ezeli mübdi'i olmaz ḳaṭ'ā

[47^b]

el-Āḡiru celle celālühū

eş-Zāhiru celle celālühū

60. Kendü āḡir ebedi anda nihāyet olmaz
Her görülen bilinen oldu berāḡin aña

el-Bāṭınu celle celālühū

el-Vālī celle celālühū

61. Künhi idrāk olamaz 'aḳlımız anda ḳāşır
Ḥaḳınıñ emrine olmaḳda tevelli-pirā

el-Müte‘ālī celle celālühū

el-Birru celle celālühū

62. Bālīg-ı mertebe-i ğāyetidür ululıĝıñ

‘Avn ü elţāf-ı İlāhiyyeyi eyler icrā

et-Tevvābu celle celālühū

el-Müntakimū celle celālühū

63. İdiyor tevbeyi maķbūl aña tevfiķ de virür

Kāfire ba‘zı ‘uşāta da ‘uķūbet-fermā

el-‘Afüvvü celle celālühū

er-Ra‘ūfu celle celālühū

64. ‘Afv ider seyyi‘eyi ism-i Ğafūr’dan eblaĝ

Şiddet-i rahmeti var ism-i Raķīm’den aķvā

Mālikū’l-Mülki celle celālühū

Zü’l-celāli ve’l-ikrāmu celle celālühū

65. Bī-mu‘ārız ider aķkāmını ‘ālem mülki

Hāşşadur aña celāl ü kerem ü luţf u ‘aţā

el-Muķsiţu celle celālühū

el-Cāmi‘u celle celālühū

66. Aķz ider haķķını mażlūmlarıñ zālinden

Żıdları cem‘ idici haşrı da eyler icrā

el-Ğaniyyü celle celālühū

el-Muĝnī celle celālühū

67. Cümleden zāt u şıfātında O’dur müstaĝnī

Halka itmām-ı havāyicde daĝı bī-hemtā

68. Oluyor ba‘zı rivāyetde de Mu‘ţī taķrīr

Luţf u i‘ţā idicidür o Raķīm ü A‘lā

[48^a]

el-Mānī‘ u celle celālühū

eḏ-Ḍarru celle celālühū

en-Nāfi‘ u celle celālühū

69. ẖaderi olmaz ise kimseye virmez emelin

ẖarar u nef‘ i daḡi kendüsi virür maḡzā

en-Nūru celle celālühū

el-Hādī celle celālühū

70. Halkı izhār idiyor kendüsi zāhir bi’z-zāt

Reh-i marzīsine olmaḡda hidāyet-baḡṣā

el-Bedī‘ u celle celālühū

el-Bāḡī celle celālühū

71. Mişli hiç olmayan eşyāyı vücuda getürür

Kendüsidür ebedī ḡāyeti olmaz zīrā

el-Vārişü celle celālühū

er-Reşidü celle celālühū

72. Mülk ile mālīk-i şūrī aña rāci‘ oluyor

Öyle mürşid ki anuñ mürşidi olmaz ḡaṭ‘ ā

eş-Şabūru celle celālühū

73. Bir demek ism-i Ḥalīm ile bunuñ ma‘ nāsı

Lākin andan oluyor ‘afv-ı ‘itāb istinbā

74. Cümle Esmā’-i İlāhiyyesiniñ ḡürmetine

İki ‘ālemde Kemāl’i ide Mevlā iḡyā

Şerh-i Esmâ'-i Celîle-i Hazret-i Fahr-i 'âlem şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve 'alâ âlihî ve şahbihî ve sellem.

Fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilün

(Fâ' ilâtün)

(fa' lün)

KAS.6

1. İde bî-had şalavâtı Şeh-i kevneyne Hudâ
Kıldı haqqâ anı 'âlemlere rahmet maḥzâ

2. Hazret-i Haḡ'la melâ'ik de “yuşallüne 'aleyh”³³¹
Bize de emr-i İlâhî oluyor itmek edâ

[48^b]

3. Şükr-i Bârî gibi anıñla bize feyz artar
Hâl-bu-ki ümmeti olmak şeref-i lâ-yuḡşâ

4. Ola bu emre de şükr ile şalât-ı bî-had
Haḡ kabûliyle ide cümlemizi kām-revâ

5. Sebeb-i ni' met-i Haḡ oldu esâmîsi daḡı
Her birinde şalavât olmalı tekrâr îfâ

6. Evvelinde de şalât olunur ise efḡal
Bunda ol vech-ile işte olunuyor ihdâ

7. Hâşılı anlarıñ esmâ'-i İlâhî gibi
İtmeli ḡusn-i kırâ'atla ḡuḡûḡın icrâ

³³¹ “Şüphesiz Allâh ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler siz de ona salât edin selâm edin.” el-Ahzab 33/56.

8. İki yüz üç ‘adedi bunda da taḥrīr oldu
Cümlesi derc olamaz çok aña esmā’-i ‘ulā

9. Oldı tekrār-ı şalāt bize dü-‘ālemde necāt
Ola her zikri olunca da şalāt bī-iḥşā

Allāhümme ṣalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muḥammedün ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

10. Ḥamd u medḥ oldı dü-‘ālemde daḥi ḡāyet ile
Ḥaḳḳ’iñ ismine muḳārin oluyor bu imlā

Allāhümme ṣalli ve sellim ‘alā meni’smühū Aḥmedün ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

11. Mebde’-i ḥaḳḳ olarak eyledi ḥamd-i bī-ḥad
Oldı bu ism-i mu‘allāsı şeref-baḥş-ı semā

[49^a]

Allāhümme ṣalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ḥāmidün ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

12. ‘Ālemiñ ḳudreti irişmediği mertebede
Ḥazret-i Ḥālik-ı kevneyne ider ḥamd u şenā

Allāhümme ṣalli ve sellim ‘alā meni’smühū Maḥmūdün ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

13. Zāt-ı zī-şānı da maḥmūd u maḳāmı maḥmūd
Ḥamd ile oldı livāsı da müsemmā ebedā

Allāhümme ṣalli ve sellim ‘alā meni’smühū Aḥyedün ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme ṣalli ve sellim ‘alā meni’smühū Vaḥīdün ṣalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

14. Ümmetinden idici düzaḥı şarf u taḥvīl
Her şerefle de tefevvūḳ ile bī-şekk yektā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Māhin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

15. Cümleye ba‘ş olunup virdi dü-‘ālemde şeref

Şer‘-i ‘ālisi ider küfr ü zünübı imhā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Hāşirun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū ‘Āķibün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

16. Mü’mini cennete küffarı caħıme cāmi‘

Enbiyā hātemi feyz ü şerefi lā-yuħşā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Tāhā şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Yāsın şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

17. İsm-i na‘tı ise de derk olamaz ma‘nāsı

Bu daħi öyle olup ‘ind-i Hudā’da eclā

[49^b]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Tāhirun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muṭahhirun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

18. Zāt-ı zī-şanı da her şeyleri de ğāyet pāk

Ez-ezel tā-be-ebed kıldı nezāfetde Hudā

19. Kesr-i hā ile de bu ism-i şerīf mervīdur

Çünkü feyzi ile taṭhīr oluyor küfr ü ḥaṭā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ṭayyibün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

20. Cisminiñ rāyiḥā-i ṭayyibesi ḥulķıdūr

Hıç anıñ mişli bulunmazdı be-ġāyet u‘lā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Seyyidün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.
Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Resülün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

21. Her şeref de ululuḡ zātı ile buldı şeref

Cümleye eyledi meb‘üş anı Rabb-i a‘lā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Nebiyyün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

22. Halka aḥkām-ı İlahiyyeyi iḥbār idici

Zıkr-i muṭlaḡla Nebī ile Resül nām añā

23. Ya‘nī bu vechile zıkr olsa da ma‘lūm olur

Enbiyā vü rusülün ekmeli oldu zırrā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Resülü’r-Raḡmeti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ḳayyimun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

24. Ḳıldı ‘ālemlere raḡmet olarak Haḡ irsāl

Ḳāffe-i ḡayrı ider cem‘ u iḡāme ebedā

[50^a]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Cāmi‘un şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

25. Ne şeref var ise hep ḡaḡ-ı İlāhī içre

Anda fā’iḡ olarak itdi tecemmu‘ ḡaḡḡā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muḡtefin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muḡaffin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

26. İḡtifā itdi Nebiyyīne tefevvuḡ iderek

Tebe‘iyyet buyurur cümlesi her ḡālde añā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Resūlü’l-Melāhimi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

27. Dīn için kendü de ümmetleri de himmet ile
İtdiler nuşret-i Bārī ile ikdām u gāzā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Resūlü’r-Rāhātī şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

28. Her şerī‘ atden olup eshel ü enfa‘ şer‘i
Oldı her vech-ile bu ümmete ni‘met-baḥşā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Kāmilün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū İklīlün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

29. Hāşılı kıldı Hudā cümleden anı ekmel
Enbiyānıñ rusülün re’sine İklīl-i ‘alā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Müddeşşirun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Müzzemmilün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

30. Sevb-i pāki ile örtünmüş idi yatdıkdā
Bu iki ism ile kılmışdı mülātṭaf Mevlā

31. Bir de taḥmīl olunup emr-i ‘azīm-i bi‘şet
Bu iki isme anıñ ile virilmiş ma‘nā

[50^b]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū ‘Abdu’llāh şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ḥabību’llāh şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

32. Cümleye fā’ik idi Ḥaḳḳ’a ‘ibādet ile de
Ḥubb-i Bārī daḡi ḥaḳḳında ne şek bi-hemtā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şafıyyu’llāh şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Necıyyu’llāh şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

33. ‘İnd-i Bārī’de olup muntehab-ı hāliş u hāşş
Zāt-ı zī-şānı idi mazhar-ı sırr-ı ahfā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Kelımu’llāhi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Hātemu’l-Enbiyā şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Hātemu’r-Rusülü şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

34. Hāzret-i Rabb-i enām eyledi anıñla kelām
Bi’ şetiñ hatmi idi qadri teqaddüm-pirā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muhyin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

35. Qasvet ü küfri³³² izāle ile virmekde hayāt
İtdi meyyitleri de feyz-i du‘āsı ihyā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Müneccin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Müzekkirun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

36. İki ‘ālemde necātı viriyor ümmetine
Nuşh u pendıyle bulunmağda füyüzāt-ı ‘alā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Nāşirun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Manşurun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

37. Dīni i‘lā ile ümmetlerine oldı mu‘īn
Kıldı Hāq gālib ü maşşerde Şefi‘-i a‘lā

³³² S1: küfr; S2, A: küfri.

[51^a]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Nebiyyü’r-Raḥmeti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Nebiyyü’t-Tevbeti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

38. Maḥẓ-ı raḥmet olarak cümleye meb‘ûş oldu

Bî-cezâ tevbe ile ümmeti bulmaḳda rehâ

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ḥarîşu ‘aleyküm şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ma‘lûmun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

39. ‘Ālemiñ ḥayrı içün oldu ḥarîş-i teblîğ

Şân-ı ‘ālîsi ezelden berü oldu eclâ

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şehîrun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

40. İsm ü resm ü şıfat u nesl-i celîli meşhûr

Ṭoğmadan nesli bilinmekle mu‘azzez ḥattâ

41. Peder-i Faḥr-i rusûl toğdı diyüp ehl-i kitâb

Ol zamân oldu yine cümleye şöhret-efzâ

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şâhidün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

42. Ne ḳadar ḥalkıñ umûrına tevağğul itse

Yine dâ’im buyurur zıkr-i Ḥudâ’yı îfâ

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şehîdün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

43. İki ma‘nâya gelür şâhid ü meşhûd dimeḳ

İkisinden daḫi bu ism-i mu‘allâ aḳvâ

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Meşhūdün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

44. Ez-ezel tā-be-ebed kadrine ‘ālem şāhid

Kefere itdi dālāletle caḥīmi me’vā

[51^b]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Beşīrun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mübeşşīrun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

45. Luṭf-ı Bārī’yi ider müjde itā‘at idene

Oldı tebşīr-i keşīr ile meserret-baḥşā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Nezīrun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Münzīrun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

46. Qahr-ı Hāq ile muḥālifleri taḥvīf idici

Müznibīniñ buyurur qalbine ḥavfi ilkā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Nūrun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Sirācun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mişbāḥun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

47. Maḥẓ-ı nūr idi mübārek beden-i zī-şānı

Öyle mişbāḥ u sirāc ol ki virür şemse ziyā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Hüden şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mehdiyyün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

48. Zāt-ı pür-merḥameti maḥẓ-ı hidāyetdür anıñ

Bā‘iṣ-ı feyz olarak eyledi Mevlā ihdā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Münīrun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Dā’ in şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

49. Cümle ‘ālemde olan nūr anıñ nūrıdır

Dīne da‘vet buyurup oldı naşāyih-pīrā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Med‘uvvūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muḥibbūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

50. Dā’imā luṭf ile Ḥaḫ itdi nidā vü da‘vet

Mebde-i ḥaḫk olarak Ḥaḫk’a icābet efzā

[52^a]

51. Ḥayra dā’ir ne recā olsa ḫabūl ‘ādetidür

Da‘vet olduḫda icābetle de itdi iḫyā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mücābūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

52. Mu‘teber ‘ind-i ilāhīde du‘āsı dā’im

Buldılar ins ile cin dīne icābetle rehā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ḥafıyyūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū ‘Afüvvūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

53. Şorulan müşkili ḫal ile buraxmaz şübhe

İḫtidārı var iken ‘afvı iderdi icrā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Veliyyūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ḥaḫkun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

54. Kendüniñ nāşırı Ḥaḫ kendü mu‘in ümmetine

Ḥaḫk u ḡālib olarak ḫaḫka hidāyet-ārā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Kaviyyūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Emīnūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

55. Cümle aḥkām-ı İlāhiyyeyi icrāda şedīd

Kıldı Hāḡ arz u semā içre emīn ü ra‘nā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Me’mūnūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Kerīmūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

56. Andan olmaz idi hīç ‘āleme ḡayrıñ ḡayrı

Andadur cümle meḡāsīn ile elṡāf u seḡā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mūkerremūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mekīnūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

57. Hāşılı kıldı Hūdā her şeref ile mūmtāz

“İnde zī’l-‘arşı mekīn”³³³ oldu mekānı ā‘lā

[52^b]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Metīnūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mūbīnūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

58. Emr-i Bārī’yi metānet ile infāz idici

Evvel ü aḡir idi şān-ı celīli eclā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mū’emmilūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Vaşūlūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

59. Cümle āmāli bulur ‘ind-i İlāhīde ḡuşūl

‘Āleme luṡf ile itmekde idi va‘de vefā

³³³ “O (Kur’an), şüphesiz değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlıdır.” el-Tekvir 81/20.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Zū-Ḳuvvetin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Zū-Ḥurmetin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

60. Şāhib-i ḳuvvet-i ‘uzmā-yı meṭālib-pīrā
Mālik-i ḥurmet-i ‘ulyā-yı mevāhib-ārā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Zū-Mekānin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Zū-‘İzzin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

61. Pek büyük menzileniñ şāhibidür ‘inda’llāh
Kıldı ḡāyet ile i‘zāz Ḥudā’yı ibḳā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Zū-Fazlin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

62. Kāffe-i faẓl u kemālāt ile fā’iḳ ḥalḳa
Rusülün cümlesine bile tefevvuḳ-fermā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muṭā‘un şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

63. Emrine ümmeti itmekde iṭā‘at dā’im
İki ‘ālemde de maḳbūl olur itdigi du‘ā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muṭī‘un şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

64. Münteşil ḡāyet ile emr-i Ḥudā’ya dā’im
Luṭf ider ümmeti ḥaḳ üzre iderlerse recā

[53^a]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ḳademu şıdḳin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Raḥmetün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

65. Yevm-i maḥşerde şefā‘atde yine aḳvamdur
Maḥẓ-ı raḥmet olarak cümleye oldı isrā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Büşrā şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

66. İtdi teşrîfini mecmû‘ -ı nebîler tebşîr

Qıldı kendüsi de tebşîr-i cinân-ı ‘uzmâ

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ğavşün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ğıyâşün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ğayşün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

67. Nās küfr içre iken eyledi taḥlişa meded

İtdi bârân gibi gülzâr-ı ḳulûbı irvâ’

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ni‘metu’llāh şallallāu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Hediyyetu’llāh şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū ‘Urvetu’l-Vuşḳâ şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

68. Şükri îfâ olamaz luṭf u hediyye Ḥaḳ’dan

Şübhesiz aña temessükde füyûz-ı Mevlâ

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şırâṭu’llāh şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şırâṭun müstaḳîmün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Zikru’llāh şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

69. Bādî-i fevz olarak oldu ṭarîḳa teşbîh

Zıkr ider zıkr olunur o sebeb-i zıkr-i Ḥudâ

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Seyfu’llāh şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

70. Ḳudret u saṭveti reşk-âver-i tîğ-i ser-tîz

‘İrḳ-ı küfri [de] kesüp oldu perîşân a‘dâ

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Hızbu’llāh şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

71. Yalañız kendü olur cünd-i ‘azīme teşbīh
Kıldı cem‘iyyet-i İslām’ı da el-ḥaḫḫ peydā

[53^b]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū en-Necmu’s-Şākibu şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muştafā şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Müctebā şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

72. Şeb-i ğaḫletde O’dur necm-i hidāyet-āver
‘İnd-i Bārī’de O’dur münteḫab-ı feyz-ārā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Münteḫā şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

73. İntihāb eyledi her vech-ile Yezdān anı
Olmadı ğayr-ı münāsib dınecek şey aşıā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ūmmiyyūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

74. Mebde’-i ḫaḫ idüğinden aña ümmī dinülür
Nice ümmī ki odur kân-ı mu‘allim ḫaḫkā

75. Hiç kitāb okumayup kimseden öğrenmez iken
Mevhibe olmış-idi cümle ‘ulūm-i şettā

76. Virdi eşyāyı ḫaber künh-i ḫaḫīḫat üzre
Ne olacaḫ dimiş ise olıyor hep ḫālā

77. Anadan toğdığı ‘işmetde devāmından içün
Tesmiye olduğı da oldı beyān u inşā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muhtārūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ecīrun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

78. Her cihetler ile Hāḡ eyledi tercīḡ el-ḡaḡḡ
Meded u feyzi dü-‘ālemde ider kām-revā

[54^a]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Cebbārūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

79. Ümmete luṭṭ idici düşmeni ḡahr eyleyici
Muşliḡ-i küfr ü me‘āşī idi cāhı esnā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ebu’l-Ḳāsım şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ebu’t-Ṭāhir şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ebu’t-Ṭayyib şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

80. Hāzret-i Ḳāsım idi evvel-i evlād-ı kirām
Bir idi ṭāhir u ṭayyib diyü oldı inbā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ebū İbrāhīm şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

81. Bu idi āḡir-i evlād-ı me‘ālī-şānı
Ṭıfl iken itdi meḡādimi behiştı me’vā

82. Kendüden şoñra nebī olmayacak çün kimse
Hiḡ ricālīñ birine itmedi vālid Mevlā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Müşeffe’un şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şefi’un şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

83. Her şefā‘atleri de ‘ind-i ilāhīde qabūl

Çok şefā‘at buyurur olduğı dem rüz-ı cezā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şālihūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muşlihūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

84. Şālihīyyet şıfatı zātı ile buldı şeref

Mihr-i ıslāḥa anıñ himmetidür nūr u ziyā

[54^b]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Müheyminūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

85. Cümleñiñ şāhidi maḥşerde O’dur ‘inda’llāh

Hışn-ı imān ile emniyyeti eyler ilkā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şādiḳun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

86. Şādiḳıyyet şıfatı zātı ile faḥr eyler

Şādiḳıyyetde kemāl ‘avni iledür ḥaḳḳā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muşaddeḳun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

87. Her kitāb cümle nebīler anı taşdıḳ itdi

Bizi ümmet iderek virdi Ḥudā feyz ü hüdā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şıdkun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.
Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Seyyidü’l-Mürselîn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

88. ‘Ayn-ı şıdkı idi nihāyet derece şıdkı ile
Rusülün seyyididür pād-şeh-i her dü-serā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū İmāmü’l-Müttekîn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

89. İttikā ancak anıñ işrine tâbi‘ olmak
İktidāsıyla şeref-yâb olur ehl-i takvā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Kā’idü’l-Ğurri’l-Muħaccelîn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

90. Haşr olur ümmetiñ a‘zā-yı vücūdı pür-nūr
İdecek himmeti işāl-i cinān-ı ‘uzmā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Halilü’r-Raḥmān şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

91. Ğāyet-i ḥillet ile vaşf-ı celīli der-kār
Her murādını faķať Haķ’dan ider idi recā

[55^a]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Berrun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.
Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Meberrun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

92. Ḥayr olan şeyleriñ icrā idici cümlesini
Bu da öyle ise de bundaki ma‘nā aķvā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Vecīhūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.
Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Neşīhūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.
Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Nāşīhūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

93. Cümleñiñ oldı penāhı müteveccih aña halk

Nuşhı itmekde hayāt-ı ebediyye ilkā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Vekīlūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

94. Hayrı ta‘līm içün oldı Hudā’dan tevkīl

İki ‘ālemde dağı himmeti imdād-resā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mütevekkilūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

95. Hazret-i Hālik’a tefvīz-i ‘umūr eyleyerek

Ekrem-i halk idi eylerdi tevekkül ebedā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Kefīlūn şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

96. Cennet içün şulehā haqqına bi’z-zāt kefil

İdelim bunuñ içün iki hadīşi inşā

97. Ki ikisinde de taşrīh-i kefālet buyurur

Anlarıñ haqqına kim ide me’ālin işgā

98. Hālikıñ gayrısına itmeyen ‘arz-ı maṭlab

Ben kefilim bula toğrıca cinān ile şafā

[55^b]

99. Hıfz idenler şefeteyn u qademeyni beynen

Ben kefilim ki olur toğrı cināna isrā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şefiķun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.
Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muķīmū’s-Sünneti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

100. ‘Ālemiñ eşfaķıdır merķameti bī-ķaddir
ķāmilen emr-i İlahīyi buyurdı icrā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muķaddesu şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Rūķu’l-ķudsi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

101. Ğayr-ı şāyān olan nesneler olmaz anda
Kendü ķudsiyyete virmişdi şeref-i rūķ-āsā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Rūķu’l-Ħaķ şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

102. Dīn ü imānıñ o rūķıdur iķāmet itdi
Dinilür Ħażret-i ‘İsā gibi de rūķ aña

103. Burada ism-i celāliñ yerine Ħaķ ismi
Sebebi başt u beyān olmadadır bu gūnā

104. Cümleden evvel-i ħaķ olmış idi Faķr-i rusül
Ki mevādıñ birisi itmedi sebķat aşlā

105. Rūķ-ı ā‘zam olarak rūķ-ı celīlū’s-şānı
Aña Ħaķ kıldı tecellī ile ħaķı iħyā

[56^a]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Rūḥu’l-Kıstī şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Kāfin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

106. ‘Adl ü dādıñ daḥi rūḥı gibidür icrāda
Şer‘-i pākiyle dü-‘ālemde kifāyet-baḥşā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Müktefin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.
Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Bāligun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

107. İktifā eyledi Mevlā’ya idüp ḥaşr-ı murād
Oldı i‘tā aña cümle derecāt-ı kuşvā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mübelligun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

108. Tām teblīg iderek şer‘-i Ḥudā’yı ḥalkā
Ümmetin ni‘met-i dāreyne idici i‘lā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāfin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

109. Maraž-ı küfr ü me‘āşiye devādur himemi
‘İlel-i zāhireye geldi du‘āsıyla şifā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Vāşılun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.
Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mevşülün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

110. Vāşıl-ı nezd-i Ḥudā’dur buyurur luṭf u şıla
Virdi her ni‘metine vuşlatı Rabb-i yektā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Sābiḫun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

111. Her şerefde rusülün cümlesine fā’iḳdür
Ümmeti cümle ümemden görür evvel nü‘amā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Sāikun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

112. Dīne sevķ idicidūr mevşıl-i cennet-feyzi

Münkerini idecek dūzaķa sevķ u īvā

[56^b]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Hādin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mühdin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

113. Reh-i Bārī’ye hidāyetle buyurdı irşād

Hubb için itdi hidāyatı kabūl u ī’ tā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muqaddemun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū ‘Azizün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

114. Halk olunmaķda nübüvvetde de haķķā aķdem

Qıldı ğāyet ile i’zāz anı Rabb-i ebķā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Fāzılün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Mufazżalün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

115. Her fezā’il ile ğālib idi maħlūķāta

Qıldı Hāķ cümle me‘ālīde tefevvuķ-fermā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Fātihun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Miftāhun şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

116. Bāb-ı feyz ü şerefiñ fātihı qıldı Yezdān

Feyz anıñla açılur ni‘met-i Hāķ’dur maħzā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Miftāhu’r-Raḥmeti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Miftāhu’l-Cenneti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

117. Raḥmet ü cenneti bulmaḡ anı taşdıḡ iledir

Ümem-i sālīfe de eyledi taşdıḡı edā

118. Enbiyānıñ kütüb-i münzeleniñ cümlesi de

Çünki ism ü şerefin itdi beyān u imlā

[57^a]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū ‘Alemü’l-İmāni şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū ‘Alemü’l-Yaḡini şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Delīlü’l-Ḥayrāti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

119. Oldı imān u yaḡine sebep olmaḡda ‘alem

Cümle ḡayrāta delālet idicidür zīrā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muşahḡhibü’l-Ḥasenāti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muḡilü’l-‘Aşerāti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

120. Anı taşdıḡ ile ancaḡ ḡasenāt oldı ḡabül

Seyyi’ātı kerem ü ‘afv ile eyler imḡā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şafūḡun ‘ani’z-zellāti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāḡibü’s-Şefā’ati şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

121. Ğāyet ‘afv eyler idi sehven olan sey yi’eyi

Dü-cihān içre Ḥudā ḡıldı şefā’at-fermā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’l-Maḳāmi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’l-Ḳademi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

122. İki ‘ālemde maḳāmı daḫi ğāyetle celīl

Cümleye itdi teḳaddüm kerem-i lā-yuḥşā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Maḥşūşun bi’l-‘İzzi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Maḥşūşun bi’l-Mecdi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Maḥşūşun bi’ş-Şerefi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’l-Vesīleti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

123. ‘İzz³³⁴ ü mecd ü şerefīñ anda eḫaşşu’l-ḥāşş

Cennetiñ efḍalidir virdi ḳudūmi de ‘ulā

[57^b]

124. Kendü a‘lā-yı vesīle şeref-i kevneyne

Himmetiyle bulunur feyz-i Ḥudā-yı ebḳā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’s-Seyfi³³⁵ şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’l-Fazīleti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’l-Āzārri şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’l-Ḥucceti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

125. Andadur seyf ü fażiletle āzār u ḥuccet

Mu‘cizāta olamaz ḥadd u nihāyet³³⁶ aṣlā

³³⁴ S1: “‘azm”; S2, A: “‘izz”.

³³⁵ S1: “şāhibū’ş-şefā‘at”; S2, A: “şāhibū’s-seyfi”.

³³⁶ S1: “ḥadd-i nihāyet”; S2, A: “ḥadd u nihāyet”.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’s-Sultāni şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’r-Ridā’i şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

126. Cümleye gālib olup emrini tenfīz idici

Hāle-i mihr-i vücūd-i şeref-ālūdı ridā’

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’d-Deraceti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’t-Tāci şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

127. ‘İnd-i Bārī’de anıñ cāhı be-gāyet a‘lā

Hāle-i re’si ‘imāme diyü olmış inbā

128. Kendüniñ nūrı idi cebhe-i ecdāda şeref

Enbiyāya rusüle olmuş idi tāc-āsā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’l-Miğferi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’l-Livā’i şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

129. Re’sse mevzu‘ olan zırha dinilür miğfer

Rāyeler ile livāsı olarak itdi ġazā

130. Siyyemā virdi Hudā aña livā’ü’l-ħamdı

Enbiyā vü rusüle bile penāh u me’vā

[58^a]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibū’l-Mi’rāci şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

131. ‘İlm <ü> ħikmetce de inkār olunamaz mi’rāc

Ātiyen zıkr olunur bunda delil-i aqvā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibü’l-Ḳazîbi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibü’l-Burāk şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

132. Seyf ü yāḥud ‘aşādur dinilür iş-bu ḳaḏîb
Eyledi Ḳuds’e Burāk ile anı Ḥaḳ isrā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibü’l-Ḥātemi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

133. Zîr-i ketfinde olan mihr-i nübüvvedür bu
Ṭaḳdıḡı ḥātem ile daḡı virilmiş ma‘nā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibü’l-‘Alāmeti şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

134. Ṭoḡmadan bildi ‘alāmetlerini ehl-i ḳitāb
Ṭoḡacak vaḳt u mekānı bile itdi inbā

135. Cümlesi zāt u şifāt u neseb u ef’ālin
İsm ü resmiyle bilüp söylüyor idi ḥattā

136. Bî‘şeti olmadan evvel de yine ve’l-ḥāşıl
Bî-nihāyet olarak oldu ḥavārîḳ peydā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibü’l-Burhāni şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibü’l-Beyāni şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

137. Bî‘şetinden berü burhānı daḡı bî-pāyān
Şer‘iniñ tām olarak itdi beyānın ifā

[58^b]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Faşīhu’l-Lisāni şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Muṭahharu’l-Cināni şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

138. Şek bırakmazdı feşāhatle iderdi tefhīm

Ḳalbiniñ na‘tı “elem neşrah”³³⁷ ile oldı edā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ra’ūfün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Raḥīmün şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Üzünü ḥayrin şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

139. Re’fet ü merḥameti ‘āleme bī-ğāyet idi

Ḥayrı gūş eyler idi itmedi lağvi işğā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şaḥīhu’l-İslāmi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

140. Şer‘-i ‘ālisi ile ümmeti taşḥīḥ oldı

Cümle edyāniñ olup ḥükmi anıñla ilğā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Seyyidü’l-Kevneyni şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū ‘Aynü’n-Ni‘ami şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

141. Melce’ ü mebbe-i feyz oldı iki ‘ālemde

Rūḥıdur her ni‘amıñ zāt-ı celīli maḥzā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū ‘Aynü’l-Ğurri şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

142. Şeyleriñ ekrem ü a‘lālarına ğurr dinilür

Oldı bu isme daḥi faḥr-i risālet ma‘nā

³³⁷ “Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?” el-İnşirah 94/1.

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Sa’dullāhi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Sa’du’l-Halkı şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

143. Sa’d-ı maḥẓ oldı Hūdā’dan ezelī vü ebedī
‘Ālemin es’adıdur oldı zihī feyẓ-resā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Ḥaṭībū’l-Ümemi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

144. Nuşḥ-ı zī-şānını dünyāda da gūş itdi ümem
Rusüle cümleye maḥşerde ḥiṭābet-ārā

[59^a]

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū ‘Ālemü’l-Hūdā şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

145. Aña bī’at ile ma’lūm olur mü’mīn olan
Cem’ider ümmetini ol ‘ālem-i feyẓ u hūdā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Kāşifü’l-Kürebi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Rāfi’u’r-Rutebi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

146. İki ‘ālemde tevessülle gider cümle keder
Eyledi ümmetiniñ ḳadrini ḡāyet a’lā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū ‘İzzü’l-‘Arabi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Şāhibü’l-Fereci şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

147. Neseb ü mevlidi olmaḳda şerefdir ‘Araba
Feyẓ-i kevneyn ile ümmetden olur ḡam imḥā

Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Refi‘ u’d-Deraci şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. Allāhümme şalli ve sellim ‘alā meni’smühū Kerīmü’l-Mahreci şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem.

148. Cümleñiñ fā’iķidir vāşıl-ı a‘le’d-derecāt

Mevlidi kāffe-i ecdādı da pāk u esnā

149. Ola her zikri olunca da şalāt ile selām

Kendüye āline aşhābına daķi ebedā

150. Cümle esmā’-i şehinşāh-ı rusül ĥurmetine

İki ‘ālemde Kemāl’i ide Ĥaķ kām-revā

Faşlun fī keyfiyyeti’s-şalāti ‘ale’n-Nebiiyi şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme³³⁸

[59^b]

Bi’smi’llāhi’r-Raĥmāni’r-Raĥīm

Fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilātün / fe‘ilün

(Fā‘ilātün)

(fa‘lün)

MES.3

1. Oldı bu faşl ile inbā şalavāt nice olur

Faĥr-i kevneyne ne keyfiyyet ile zıkr olunur

2. Oldı tekrārı dü-‘ālemde bize feyz ü necāt

Ola her zikri olunca da selām u şalavāt

Şalla’llāhu ‘alā seyyidinā ve mevlānā Muĥammedin ve ‘alā ālihi ve şahbihi ve selleme³³⁹

³³⁸ Bu fasıl, Resûlullâh efendimize getirilen salavât-ı şerife keyfiyetini beyan eder.

³³⁹ “Allâh, seyidimiz ve mevlâmız olan Muhammed’e, onun âline ve ashabına salât ve selâm eylesin.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 389.

3. İsmi ile idelim bed'î o Tañrınıñ kim
Dünyevî 'âmmen ider uhrevî hâşşan ten'îm

4. İde envâ'-ı 'aţâyâyı Resûlüne Hudâ
Ki ulumuz olarak nâşırımızdur hâkkâ

5. Oluyor eşher-i esmâsı Muhammed el-hâk
Âl ü aşhâbına da öyle şalât eyleye Hâk

6. Her ne kim istemez andan iki 'âlemde hemân
Cümlesini de selâmetde ide Hâk her ân

7. Âl ile ümmeti maķşûd ki 'umûmuna du'â
Ba' de ta' mîm olur aşhâba da taķşîşle şenâ

[60^a]

“Allâhümme şalli 'alâ Muhammedin ve ezvâcihî ve zürriyyetihî ke-mâ şalleyte 'alâ İbrâhîme ve bârik 'alâ Muhammedin ve ezvâcihî ve zürriyyetihî ke-mâ bârekte 'alâ İbrâhîme inneke hâmidün mecîd”³⁴⁰

8. Her 'aţâyâyı habîbiñe buyur yâ Allâh
Ola ezvâcına zürriyyetine de her gâh

9. Nice kıldıñsa Halîliñe ki o İbrâhîm
Berekât eyle de bu vechile eyle ten'îm

10. Her 'aţâyâda devâm u berekât eyle kerem
Her ne kim istemez andan ola her dem eslem

³⁴⁰ “Allâh'ım, Muhammed'e, onun zevcelerine ve zürriyyetine salât eyle. İbrahim'e ettiğin salât gibi... Muhammed'e, onun zevcelerine ve zürriyyetine bereket ihsan eyle. İbrahim'in âline bereket ihsan eylediğin gibi... Sen Hamid ve Mecid'sin.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 389.

11. Yine ezvâcına zürriyyetine bunı daḥi
Kıl kerem [hem] nice kıldıñsa Ḥalîliñe anı
12. Sensin el-ḥaḳ ki Ḥamîd muḳẓi-i her ḥaḳḳ u sezâ
Ḥayra tevfiḳ virici lâ'îḳ-ı mecmû' -i şenâ
13. Hem mecîdsin kerem u luṭfıñna olmaz ğâyet
Ezelî vü ebedî sendeki mecd ü rif' at
14. O şalâtı ki buyurmuş idi Faḥr-i ekvân
Bize ta' lîm bu da andan idügi oldu beyân
- [60^b]
15. Cümle şeyḥ ism-i Celâl'e didi ism-i â' zâm
De' avâtı ider anıñla nidâ olsa kerem
16. Ḥazret-i Şâh-ı risâlet daḥi kıldıkda du' â
Ekşeri anıñ ile bed'i oluyor inbâ
17. Evvel-i lafz-ı Celâl'den giderek ḥarf-i nidâ
Lafz-ı mîm âḥirine geldi ' ivaẓ oldu añâ
18. Cümleñiñ efḍali Faḥr-i rusûl olduĝı ' ayân
İşbu teşbîḥ şalâtı oluyor böyle beyân
19. Ya' ni teşbîḥ tevâzu' ola hem de tevcîḥ
Ḳadren efḍal ise de aşl-ı şalâtda teşbîḥ
20. Rusûl içinden anıñ zıkrine bâ' is daḥi
Ba' de Sultân-ı rusûl efḍal O'dur ḳavl-i ḳavî

21. Bir de zıkr oldu o hem âli şalâtda zîrâ
Kıldı neslinde zühûr-ı şeh-i kevneyni du‘ â

22. Rıhletinde de şorulmuşdı ne ârzuñ kaldı
Hemân ancak ki nemâz kaldığını dimiş-idi

23. İş-bu ârzûsı da kendü ile âlin hâlâ
Oluyor zikre şalât içre sebeb bu gûnâ

[61^a]

“Ve‘c‘ allî lisâne şıdkın fi‘l-âhîrîne”³⁴¹

24. Hem bu ayetdeki mażmûnla du‘ â itmiş-idi
Hayr ile zikre olur o dağı böyle bādî

“Meşelü nûrihî ke-mişkâtin”³⁴²

25. Bu âyetdeki temşîl gibi demek olur
Çünkü mişkât meşel-i nûr-i İlâhî oluyor

26. Oldı tekrâr-ı şalâtı bize her hâlde necât
Ola her zikri olunca da taḥiyyât ü şalât

“Allâhümme şalli ‘alâ Muḥammedin ve ‘alâ âlihi ke-mâ şalleyte ‘alâ İbrâhîme ve bârik
‘alâ Muḥammedin ve ‘alâ âli Muḥammedin kemâ bârekte ‘alâ İbrâhîme fi‘l-‘âlemîne
inneke ḥamîdün mecîdün”³⁴³

³⁴¹ “Sonra gelecekler arasında beni doğrulukla anılanlardan kıl.” el-Şuarâ 26/84.

³⁴² “Allâh göklerin ve yerin nurudur. Onun nuru içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer.” el-Nûr 24/35.

³⁴³ “Allâh’ım, Muhammed’e ve âline salât eyle. İbrâhîm’e salât eylediğin gibi... Muhammed’e ve âline bereket ihsan eyle. İbrâhîm’in âline bereket ihsan eylediğin gibi... Sen, Hamîd ve Mecîd’sin.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 389.

27. Kıl Hâbîb'ine her ihsânı daği yâ Allâh

Ehl ü aşhâb u icâbet idene de her gâh

28. Nice kıldıñsa Halîl'ine ki o İbrâhîm

Berekât eyle bu vecih-ile eyle ten'îm

29. Ya' nî her lûfâ devâm u bereket ile kerem

Her ne kim istemez andan ola dâ'im eslem

[61^b]

30. Ehl ü aşhâb u icâbet idene bunı daği

Kıl kerem nice ki kıldıñsa Halîl'ine anı

31. 'Âlemin içre ola hâş u ya hep 'âlem

İtdiği hayr du'â anlara olsun her dem

32. Sensin el-hâk ki Hamîd mukẓî-i her hâkḳ u sezâ

Hayra tevfiḳ virici lâ'îḳ-ı mecmû'-ı şenâ

33. Hem mecîdsin kerem ü lûfîña olmaz gâyet

Ezelî vü ebedî sendeki mecd ü rif'at

34. Ol şalâtlar ki buyurmuş idi Faḥr-i ekvân

Bize ta'lim bu da andan idüğü oldu beyân

35. Oldı tekrâr bize bâdî-i füyûzât ebedâ

Ola her zikri olunca da taḥiyyât aña

“Allāhümme şalli ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammedin ke-mā şalleyte ‘alā İbrāhîme ve bârik ‘alā Muḥammedin ve āli Muḥammedin kemā bârekte ‘alā İbrāhîme inneke ḥamîdün mecîdün”³⁴⁴

36. Cümle elṭāfı Ḥabîb’iñe buyur yâ Allāh
Ehl ü aşḥāb u icābet idene de her gāh

[62^a]

37. Nice kıldıñsa Ḥalîl’iñe ki o İbrāhîm
Berekāt eyle bu vecih-ile eyle tekrîm

38. Cümle in‘āma devām ü bereket eyle kerem
Her ne kim dilimiz andan ola her ān eslem

39. Ehl ü aşḥāb u icābet idene bunı daḥi
Kıl kerem nice ki kıldıñsa Ḥalîl’iñe anı

40. Sensin el-ḥaḳ ki Ḥamîd muḳẓi-i her ḥaḳḳ u sezā
Ḥayra tevfiḳ virici lâ’iḳ-ı mecmû‘-ı şenā

41. Hem mecîdsin kerem u luṭfıña olmaz ğāyet
Ezelî vü ebedî sendeki mecd ü rif‘at

42. Ol şalâtlar ki buyurmuş idi şāh-ı dü-serā
Bize ta‘lîm bu da andan diyü oldı imlā

43. Oldı tekrârı dü-‘ālemde bize feyz ü necāt
Ola her zikri olunca da selām u şalavāt

³⁴⁴ “Allāh’ım, Muhammed’e ve âline salât eyle. İbrâhîm’e salât eylediğin gibi... Muhammed’e ve âline bereket ihsan eyle. İbrâhîm’in âline bereket ihsan eylediğin gibi... Sen, Hamîd ve Mecîd’sin.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 389-431.

“Allāhümme şalli ‘alā Muḥammedin en-Nebiiyi’l-Ümmiyyi ve ‘alā āli Muḥammedin³⁴⁵
ke-mā şalleyte ‘alā İbrāhîme ve ‘alā āli İbrāhîme ve bârik ‘alā Muḥammedin en-
Nebiiyi’l-Ümmiyyi ve ‘alā āli Muḥammedin ke-mā bârekte ‘alā İbrāhîme [62^b] ve ‘alā
āli İbrāhîme inneke ḥamîdün mecîd”

44. Her ‘aṭāyāyı Ḥabîb’îne buyur yâ Allāh
Ehl ü aşḥâb u icâbet idene de her gâh

45. Ki O’dur cümleden a‘lâ-yı nübüvvetle şehîr
Kâffe-i nâsa da meb‘ûş *beşîrun ve nezîr*

46. Dindi ümmi ki O’dur mebde-i her maḥlûḳât
Ḥâcesiz ‘ilmi daḥi vâşıl-ı aḳşa’l-gâyât

47. Ol şalâtlar ki buyurmuş idi Faḥr-i dü-cihân
Bize ta‘lîm bu da andan idügi oldu beyân

48. Ger mü’ellif bu şalâtı buraya deñlü yazar
Me’ḥazı lîk *Şifâ* anda tamâmı ile var

49. Nice var ise *Şifâ* da buraya derc oldu
Arasına daḥi ḥaṭ ile işâret kondı

50. Oldı tekrâr-ı şalâtı bize feyz ü derecât
Ola her zikri olunca da taḥiyyât ü şalât

“Allāhümme şalli ‘alā Muḥammedin ‘abdike ve resûlike³⁴⁶ kemā şalleyte [63^a] ‘alā
İbrāhîme ve bârik ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammedin kemā bârekte ‘alā
İbrāhîme ve āli İbrāhîme”

³⁴⁵ “Allāh’ım ümmî olan Muhammed Nebî’ye ve onun âline salât eyle.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 431.

³⁴⁶ “Allāh’ım, kulun ve Resûl’ün olan Muhammed’e salât eyle.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 431.

51. Her bir ihsānı Ḥabīb’iñe buyur yā Allāh
Kulluḡuñda da seniñ fā’iḡ u şābit her gāh

52. İns ü cinne daḡi meb’ūs Resūliñ ḡaḡḡā
Böyle ta’ mīm ile bi’ şet olıyor ḡāş añā

53. Ol şalātlar ki buyurmuş idi Maḡbūb-ı Ḥudā
Bize ta’ līm bu da andan diyü oldı inbā

54. Ger mü’ellif bu şalātı buraya deñlü yazar
Me’ḡazı ya’ nī Şifā’ da daḡi anıñ gibi var

55. Nice var ise Buḡārī’de o da yazıldı
Arasına yine ḡaḡ ile işāret oldı

56. Oldı tekrār-ı şalāt bize dü-‘ālemdede necāt
Ola her zikri olunca da selām u şalavāt

“Allāhümme şalli ‘alā Muḡammedin ve ‘alā āli Muḡammedin ke-mā şalleyte ‘alā İbrāhīme ve ‘alā āli İbrāhīme inneke ḡamīdün mecīdün Allāhümme bārik ‘alā Muḡammedin ve ‘alā āli [63^b] Muḡammedin kemā bārekte ‘alā İbrāhīme ve ‘alā āli İbrāhīme inneke ḡamīdün mecīdün”³⁴⁷

57. Kāffe-i luḡfı Ḥabīb’iñe buyur yā Allāh
Ehl ü aşḡāb u icābet idene de her gāh

58. Nice kıldıñsa Ḥalīl’iñe ki o İbrāhīm
Nice kıldıñsa anıñ ālini daḡi tekrīm

³⁴⁷ “Allāh’ım, Muhammed’e ve āline salāt eyle. İbrāhīm’e ve āline salāt eylediḡin gibi... Çünkü sen Hamīd ve Mecīd’sin. Allāh’ım, Muhammed’e ve āline bereket ihsan eyle. İbrāhīm’e ve āline bereket ihsan eylediḡin gibi... Çünkü sen Hamīd ve Mecīd’sin.” Kara Davud, *Delāil-i Hayrat Şerhi*, s. 431.

59. Sensin el-ḥaḳ ki Ḥamīd muḳẓi-i her ḥaḳḳ u sezā
Ḥayra tevfiḳ virici lā 'iḳ-ı mecmū' -ı şenā

60. Hem mecīdsin kerem u luṭfiña olmaz ğāyet
Ezelī vü ebedī sendeki mecd ü rif' at

61. Hem Ḥabīb'in ile hep āline de yā Allāh
Berekātı daḫi sen eyle ' ināyet her gāh

62. Cümle luṭfiña devām u bereket eyle kerem
Her ne kim istemez andan olalar hep eslem

63. Nice kıldıñsa Ḥalīl'in ile anıñ daḫi
Ehl ü aşḥābına tābi' leri üzre anı

64. Sensin el-ḥaḳ ki Ḥamīd muḳẓi-i her ḥaḳḳ u sezā
Ḥayra tevfiḳ virici lā 'iḳ-ı mecmū' -ı şenā

[64^a]

65. Hem mecīdsin kerem ü luṭfiña olmaz ğāyet
Ezelī vü ebedī sendeki mecd ü rif' at

66. O şalātlar ki buyurmuşdı Resūl-i dü-serā
Bize ta' līm bu da andan diyü oldı imlā

67. Şalavātdan bu şalāt müttefaḳ efḍal dinilür
Ḥanefide buraya deñlü nemāzda oḳunur

68. Oldı tekrārı hemişe bize feyz ü derecāt
Ola her zikri olunca da selām u şalavāt

“Allāhümme ve teraḥḥam ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammedin ke-mā teraḥḥamte
‘alā İbrāhîme ve ‘alā āli İbrāhîme inneke ḥamîdün mecîdün”³⁴⁸

69. Her teraḥḥumları maḥbûbıña kıl yâ Allāh

Ehl u aşḥâb u icâbet idene de her gâh

70. Nice kıldıñsa Ḥalîl’iñe ki o İbrâhîm

Anıñ âline daḥi raḥm ile nice tekrîm

71. Sensin el-ḥaḥ ki Ḥamîd muḥẓî-i her ḥaḥḥ u sezâ

Ḥayra tevfiḥ virici lâ’iḥ-ı mecmû‘-ı şenâ

[64^b]

72. Hem mecîdsin kerem u luṭfuña olmaz ğâyet

Ezelî vü ebedî sendeki mecd ü rif‘at

73. Enbiyâya göre raḥmet demek envâ‘-ı kerem

Her kuşûrdan daḥi ma‘şûm idiler hep eslem

74. Bundan evvelki şalâtdan oluyor bu ma‘nâ

Bize ta‘lîm buyurmuşdı Resûl anı daḥi

75. Oldı tekrârı bize bâ‘i ş-i ref‘-i derecât

Ola her zikri olunca da taḥiyyât ü şalât

“Allāhümme ve teḥannen ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammedin ke-mā teḥannenet
‘alā İbrāhîme ve ‘alā āli İbrāhîme inneke ḥamîdün mecîdün”³⁴⁹

³⁴⁸ “Allāh’ım, Muhammed’e ve âline merhamet eyle. İbrâhîm’e ve âline merhamet eylediğin gibi... Çünkü sen Hamîd ve Mecîd’sin.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 431.

³⁴⁹ “Allāh’ım, Muhammed’e ve âline tahannün eyle. İbrâhîm’e ve âline tahannün eylediğin gibi... Çünkü sen Hamîd ve Mecîd’sin.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 431.

76. Her te‘ aţţufları maĥbūbuña kıl yā Allāh
Ehl ü aşĥāb u icābet idene de her gāh

77. Nice kıldıñsa Ĥalīl’iñe ki o İbrāhīm
Anıñ āline te‘ aţţufla da nice tekrīm

78. Sensin el-ĥaĥ ki Ĥamīd muĥẓi-i her ĥaĥĥ u sezā
Ĥayra tevfiĥ virici lā’iĥ-ı mecmū‘-ı şenā

[65^a]

79. Hem mecīdsin kerem ü luţfiña olmaz ġāyet
Ezelī vü ebedī sendeki mecd ü rif‘at

80. Bu da evvelki şalātdan oluyor kim ya‘nī
Bize ta‘līm buyurmuşdı Nebī anı daĥi

81. Oldı tekrārı bize mūcib-i feyẓ ü derecāt
Ola her zikri olunca da selām u şal<av>āt

“Allāhümme ve sellim ‘alā Muĥammedin ve ‘alā āli Muĥammedin ke-mā sellemte ‘alā
İbrāhīme ve ‘alā āli İbrāhīme inneke ĥamīdün mecīdün”³⁵⁰

82. Vir selāmet daĥi maĥbūbuña sen yā Allāh
Ehl ü aşĥāb u icābet idene de her gāh

83. Nice virdiñse ‘Ĥalīliñe ki o İbrāhīm
Ālinide nice kıldıñ ise anıñ tekrīm

³⁵⁰ “Allāh’ım, Muhammed’e ve āline selāmet ihsan eyle. İbrāhīm’e ve āline selāmet ihsan eylediğin gibi...
Çünkü sen Hamīd ve Mecīd’sin.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 431.

84. Sensin el-ḥaḳ ki Ḥamīd muḳẓi-i her ḥaḳḳ u sezā
Ḥayra tevḥīḳ virici lā'ik-ı mecmū' -ı şenā

85. Hem mecīdsin kerem ü luṭfuña olmaz ğāyet
Ezelī vü ebedī sendeki mecd ü rif' at

[65^b]

86. Bu da evvelki şalātdan oluyor kim ya' nī
Bize ta' līm buyurmuşdı Resūl anı daḥi

87. Oldı tekrārı bize mūrış-i a' le'd-derecāt
Ola her zikri olunca da taḥiyyāt ü şalāt

“Allāhümme şalli ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammedin ve’rḥam Muḥammeden ve
āle Muḥammedin ve bārik ‘alā Muḥammedin ve ‘alā āli Muḥammedin ke-mā şalleyte ve
raḥimte ve bārekte ‘alā İbrāhīme ve ‘alā āli İbrāhīme fi’l-‘ālemīne inneke ḥāmīdün
mecīdün”³⁵¹

88. Luṭf u raḥm u berekātında yine yā Allāh
Kıl Ḥabīb’iñe her envā' ını daḥi her gāh

89. Ehl ü aşḥāb u icābet idene de hemān
Yine her ‘ālem içinde buyur öyle iḥsān

90. Nice kıldıñsa Ḥalīl’iñe ki o İbrāhīm
Anıñ āline de bunlar ile nice tekrīm

91. Sensin el-ḥaḳ ki Ḥamīd muḳẓi-i her ḥaḳḳ u sezā
Ḥayra tevḥīḳ virici lā'ik-ı mecmū' -ı şenā

³⁵¹ “Allāh’ım, Muhammed’e ve āline salāt, merhamet ve bereket ihsan eyle. Âlemlerde İbrāhīm’e ve āline salāt, rahmet ve bereket ihsan eylediğin gibi... Çünkü sen Hamīd ve Mecīd’sin.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 439.

[66^a]

92. Hem mecîdsin kerem ü luţfuña olmaz ğāyet
Ezelî vü ebedî sendeki mecd ü rifʿat

93. Ol şalâtlar ki buyurmuş idi Faḥr-i ekvân
Bize taʿlîm bu da anlardan olundı tibyân

94. Oldı tekrârı bize mücib-i feyz ü derecât
Ola her zikri olunca da taḥiyyât ü şalât

“Allāhümme şalli ʿalâ Muḥammedini’n-Nebiyyi ve ezvâcihî ümmehâtî’l-mü’minîne ve zürriyyetiḥi ve ehl-i beytiḥi kemâ şalleyte ʿalâ İbrâhîme inneke ḥamîdün mecîdün”³⁵²

95. Her bir iḥsânı Ḥabîb’iñe buyur yâ Allāh
Şeref-i nisbeti olanlara daḥi her gâh

96. Yaʿni ezvâcına kim cümlesi Ḳurʾân’da daḥi
Ümmehâtımız idügi bize manşûş oldı

97. Daḥi zürriyyetine kim bu her evlâda dinür
Nesl-i pâkinden o kim tâ-be-kıyâmet geliyor

98. Ehl-i beytine de kıl öyle ki bunda maʿnâ
Muttaşıl ola neseble ya sebeb ile añâ

[66^b]

³⁵² “Allâh’ım; Nebî Muhammed’e, müminlerin anaları zevcelerine, zürriyetine ve ehl-i beytine salât eyle. İbrâhîm’e salât eylediğin gibi... Çünkü sen Hamîd ve Mecîd’sin.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 439.

99. Nice kıldıñsa Ĥalîl’iñe ki o İbrâhîm

Ya‘ ni her luṭf ile kıldıñ ise nice tefḥîm

100. Sensin el-ḥaḳ ki Ĥamîd muḳẓî-i her ḥaḳḳ u sezâ

Ĥayra tevḥîḳ virici lâ’îḳ-ı mecmû‘ -ı şenâ

101. Hem mecîdsin kerem ü luṭfıña olmaz ġâyet

Ezelî vü ebedî sendeki mecd ü rif‘ at

102. Ol şalâtlar ki buyurmuş idi Faḥr-i dü-serâ

Bize ta‘lîm bu da andan diyü oldu inbâ

103. Oldı tekrârı bize bâdî-i feyz-i dü-cihân

Ola her zîkri olunca da şalât bî-pâyân

“Allâhümme bârik ‘alâ Muḥammedin ve ‘alâ âli Muḥammedin ke-mâ bârekte ‘alâ
İbrâhîme inneke ḥamîdün mecîdün”³⁵³

104. Kıl Ĥabîb’iñe her iḥsânıñı çok yâ Allâh

Ehl ü aşḥâb u icâbet idene de her ġâh

105. Ya‘ nî her luṭfa devâm u bereket ile kerem

Her ne kim istemez andan ola her dem eslem

[67^a]

106. Nice kıldıñsa Ĥalîl’iñe ki o İbrâhîm

Ya‘ nî kıldıñ berekât ile nice kim tekrîm

³⁵³ “Allâh’ım, Muhammed’e ve âline bereket ihsan eyle. İbrâhîm’e bereket ihsan eylediğin gibi... Çünkü sen Hamîd ve Mecîd’sin.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 439.

107. Sensin el-ḥaḳ ki Ḥamīd muḳẓi-i her ḥaḳḳ u sezā

Ḥayra tevḫīḳ virici lā'īḳ-ı mecmū' -ı şenā

108. Hem mecīdsin kerem ü 'avniñe olmaz ğāyet

Ezelī vü ebedī sendeki mecd ü rif' at

109. O şalātlar ki buyurmuş idi Maḥbūb-ı Ḥudā

Bize ta' līm bu da andan diyü oldu imlā

“Allāhümme dāḫiyye'l-medḥavvāti ve bāri'e'l-mesmūkāti ve cebbāra'l-ḳulūbi 'alā
fiṭratihā şaḳıyyihā ve se' idihā'c' al şerā'ife şalavātike ve nevāmiye berekātike ve re'fete
taḥannūnike 'alā Muḥammedin 'abdike ve Resūlike'l-fātihi li-mā uġliḳa ve'l-ḥātimi li-
mā sebekā ve'l-mu' lini'l-ḥaḳḳa bi'l-ḥaḳḳi ve'd-dāmiġi'l-ḥıyşāti'l-ebāṭili ke-mā ḥummile
feẓṭale' a bi-emrike bi-tā' atike müstevfizen fi merzātike (bi-ġayri nūklin fi ḳıdmin ve-lā
vehnin fi 'azmin) vā' iyen li-vaḫyike ḥāfızan li-' ahdike māziyen 'alā nefāzi emrike ḥattā
[67^b] evrā ḳabesen li-ḳābisin ālā'ullāhi taşilü bi-ehlihī esbābehü bihī hüdiyeti'l-ḳulūbü
ba'de ḥavzāti'l-fiteni ve'l-işmi ve ebhece müziḫāti'l-a' lāmi ve nā'irāti'l-aḥḳāmi ve
münirāti'l-islāmi fe-hüve emīnūke'l-me'münü ve ḥāzinü 'ilmike'l-maḥzūni ve şehīdūke
yevme'd-dīni ve be' işūke ni' meten ve Resūlūke bi'l-ḥaḳḳi raḥmeten
Allāhümme'fṭaḥlehü fi 'adnike ve eczihi müdā'afāti'l-ḥayri min faẓlike mühenne'atin
ġayra mükedderātin min fevzi şevābike'l-maḥlūli ve cezili 'aṭā'ike'l-ma' lūli Allāhümme
a'li 'alā binā'i'n-nāsi binā'ehü ve ekrim meşvāhu ledeyke ve nüzüleḥü ve etmimlehü
nūrahü ve eczihi min ibti'āşike maḳbūle's-şehādeti ve marziyye'l-maḳāleti zā mantıḳin
'adlin ve ḥuṭṭatin faşlin ve burhānin 'aẓimin”³⁵⁴

³⁵⁴ “Ey yerleri donatan, yüksek semaları yaratan, kalpleri yaratıldıkları iş yönüne çeken Allāh'ım; şakilerini, saidlerini, şerefli salavâtını, artan bereketlerini, bütün inceliği ile şefkatini Muhammed için kıl. O, senin kulun ve resûlündür. Kilitleri açan, öncekileri tamamlayan, hakla hakkı ilan eden, emredildiği biçimde batılların ordularını kıran Muhammed, ertelemeyen rızaya koşup emrinle taatine daldı. Vahyini alır, ahdini tutar, emrinin infazını yapar. Alacaklar için büyük bir nur izhâr etti. Allāh'ın ihsanı, ehline onun sebepleri ile ulaşır. Günah ve fitneler bataklığına dalıp gittikten sonra kalpler onunla hidayet buldu. Âlemlerin izahını, hükümlerin güç yanlarını, İslâm'ın aydınlıklarını beyan eyledi. O, emniyet edilmiş emindir. Gizli ilmin hazinedârıdır. Kıyamet günü şahidindir. Nimet olarak yolladığın, hakla rahmet Resûl'ündür. Allāh'ım, Adn cennetinde onun yerini geniş eyle. Fazlından onu kat kat hayırla mükâfatlandır. Kedsiz, daima gelen sevap nâiliyetinden kendisine hoş ve illetsiz olarak bol ihsanından ver. Allāh'ım onun binasını, insanların binasından yüce kıl. Katında ona has olan makamını ve nüzulünü ikram eyle. Onun nûrunu tamamla. Peygamber kıldığından, bol bol mükafata nâil eyle. Şehadetini makbul, sözünü rızaya uygun eyle. Adil sözlü, konuşması açık ve büyük bir burhan sahibi eyle.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 439-451.

110. Ey bütün vaşf-ı mu‘allâları cāmî‘ Allāh
Ey bütün düzleri halk ile düzeldici İlāh

111. Ey bütün ‘arş gibi mürtefi‘âtı da hemān
Yogiken varlığa bî-maddetin iden ityān

[68^a]

112. Ey ki ‘ilminde nice ise şaķī ile sa‘id
Yaradup kalbin aña ğālib idügi de bedīd

113. Her ‘ināyetleriñiñ eşref Ü a‘lâlarını
Cümle ihsānıñıñ artmaķda ki evfâlarını

114. Muttaşıl rahmetiñ ezyedini daķı hemān
Kıl Habīb’iñe o efđal kuluñ olduķı ‘ıyān

115. Hem O’dur Faħr-ı rusül cümleye meb‘ûşuñdur
Bend-i küfri de hidāyetle açıcı bāhir

116. Hem O’dur her rusüli ğatm ü tamām eyleyici
Emr-i Ħaķ ile bu ğaķ dīni de i‘lān idici

117. Kırıcı bātıl u ibtāl-i cemā‘atleri de
Nice taħmīl u emriñ var ise kendi de

118. Eyledi t̄a‘atiñe emriñ ile böyle devām
Kesb-i merzātiñe sür‘atle idüp sa‘y-i tamām

119. Hiç ğavf itmeyerek böylece kıldı icrā
Hiç vehn olmadı vaķtı ile itdi ifā

120. Vaḥyiñi zabt idici ‘ahdiñi de ııfz idici
Olarak emriñi icrāya devām eyleyici

[68^b]

121. Bu şıfatlar ile tā nūr-ı ‘azīm gösterdi
Kābil ü tālibi kim ise o nūrı buldı

122. İrer elṭāf-ı Hudā kim ola bu nūr ehli
Aña ehl olmağın esbābı da Haḳḳ’ın faḫlı

123. Diller irşād olarak buldı Resūl ile Hudā
Fiten ü ma‘şiyete ṭalmış iken ser-tā-pā

124. Kıldı imān için izāḫlu edille tezyin
‘Ameliyyātca da aḥkām u İslām tebyin

125. O’dur esrāra emīniñ ki aña oldu ‘ıyān
Şer‘in ityāna da me’mūn olarak kıldı beyān

126. Hāfız-ı ‘ilmiñ O’dur maṭla‘ı kıldıñ anı
Cümleñiñ şāhididür maḫşer olunca o Nebī

127. Oldı meḃ’ūşuñ o ‘ālemlere ni‘met olarak
Din-i şābitle Resūl’ündür o raḫmet olarak

128. Bu du‘āyı daḫi itmek bize ta‘līm dimek
Çünkü böyle olacaḫ olduğı yine bī-şek

129. ‘Adniñiñ evsa‘ı olmaḫla anıñ yā Allāh
Ola her cennet u sükkānı müşerref her gāh

130. Eyle fażlıñdan aña ħayr u mükāfāt kāt kāt
Ola mebrūk u bilā-ħüzn ü bilā-tağyīrāt

[69^a]

131. Ħayr-ı a‘ māle ħelāl itdigiñ iħsānıñdur
Mütevātir olan ekşer olan in‘ āmıñdur

132. Cümleden eyle bināsında yüce yā Allāh
Ravza-i pākini de cennetini de her gāh

133. Eyle nezdiñde maķām u nüzülin pek a‘ lā
Nüzül ol nesne ki da‘ vetlüye olur i‘ tā

134. Nūrın itmām buyur şer‘ i bula tām zafer
Uħrevī vaşlıña da kıl bize anı rehber

135. Tām mükāfāt buyur bi‘ şeti içün de aña
Ķabr-i pākinde olan ba‘ şı de olur ma‘ nā

136. Ya‘ nī cümleye şehādetleri maķbül olarak
Hem rızañ ile kelāmı daħi meşmül olarak

137. Ya‘ ni mālīk olarak ħaķ söze mūzılı nuţķa
Pek ‘ aẓīm ħuccete de ya‘ nī kelām-ı Ħaķķ’a

138. Oldı tekrār-ı şalātı bize feyz u derecāt
Ola her zıķrı olinca da taħiyyāt ü şalāt

139. Bunda cebbār-ı ķulüb varmaya cebr-i şırfa
İħtiyārātı bize virdi Ħudā çün şarfa

[69^b]

140. İsmi de kendü gibi gerçi ki cüz'iyye anıñ
Tohmıdır her Һasenāt ile o her 'işıyānıñ

141. Qalmaz inkār olunur ise medār-ı teklīf
Oluyor cümle 'aḳā'id kütübünde ta'rif

142. 'İlm-i Hakk'ın daḫi zıddı idemez hiç zuhūr
Hep 'aḳā'id kütübünde bu da böyle meşūr

143. İhtiyārātı da 'ilmini de Hakk'ın ḥaḳḳā
Böyle eyler yine hep ehl-i taṣavvuf imlā

144. İkisini daḫi cā'iz olamaz hiç inkār
Ya' nī te'vili bulup olmalı anlar ikrār

145. Cebr-i noḳṣān ola cebbār-ı ḳulūbe ma' nī
Çünkü her nāḳış ıkmāl idicidür Mevlā

“Este' izūbi'llāh: İnnemā yaḥṣā'llāhe min 'ibādihi'l-'ulemā'ü”³⁵⁵

146. İş-bu āyet daḫi temşil için irād olunur
Bunda çün ism-i Celāl zamme ile de okunur

147. 'Ulemāya demek elṭāfı ider Hakk gūyā
Haşyet eyler gibi haşyet olamazken aṣlā

³⁵⁵ “Allāh'ın kulları arasında ondan korkan, ancak bilginlerdir.” el-Fâtır 35/28.

[70^a]

148. Bir kiři birine elťāfı pek itse tevfir
Korķuyor gibi idiyor diyü olur ta‘ bir

149. Ya‘ nı kim ‘ilm-i Ĥudā’nıñ olamaz çün zıddı
İhtiyārāta da ‘ilmi ezelı vü ebedı

150. İhtiyārāta buyurmazsa da cebri anlar
‘İlm-i pākinde nice ise olurlar aźhar

151. Cebri olmazsa da cebr ile gibi görünür
Diyü cebbār-ı ķulūbe dađı ma‘ nı virilür

152. Cebre varmaz şıfat-ı ‘ilm-i İlāhı ĥaķķā
Zıhne taķrīb içün olmaķda bu temşil imlā

153. Emr ü nehyi birisi bendelerine i‘ lān
İtse hem va‘ d-i mükāfāt u mücāzātı beyān

154. Naşıl ef‘ ālde olurlar anı da bilse eger
‘İlmi nice ise hep eylese öyle anlar

155. İhtiyārātına cebr itmemiş iken irād
Bildigi-y-çün aña cebr olabilür mi isnād

“İnna’llāhe ve melāiketehü yüşallüne ‘ale’n-Nebiyyi yā eyyühe’llezıne āmenü [70^b] şallü
‘aleyhi ve sellimü teslīmen³⁵⁶ lebbeyke Allāhümme Rabbı ve sa‘deyke řalavātu’llāhi’l-
berri’r-raĥim ve’l-melāiketi’l-muķarrabıne ve’n-Nebiyyıne ve’ř-řıddıķıne ve’ř-řühedā’i
ve’ř-řālīķıne ve-mā sebbeĥa leke min şey’in yā Rabbe’l-‘ālemıne ‘alā seyyidınā

³⁵⁶ “Şüphesiz Allāh ve melekleri Peygamber’e salāt ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salāt ve selām edin.” el-Ahzab 33/56.

Muhammedini'bni 'Abdi'llāhi hāteme'n-Nebiyyīne ve seyyidi'l-mürselīne ve imāmü'l-mütteķīne ve Resūli Rabbi'l-ālemīne's-şāhidi'l-beşīri'd-dā'ī ileyke bi-iznike's-sirāci'l-müniri 'aleyhi's-selām"³⁵⁷

156. İş-bu āyetde didi Hāķ ki Resūl'e ebedā
Müstemirren idiyor kendü şalātı hāķķā

157. Her ferīşteleri de anda ider öyle devām
Siz de ey mü'min olanlar idiñiz hem de selām

158. Ya' ni her nev' kerem oldı şalavāt-ı Mevlā
Ėayrınıñ ki daħi her vech-ile ta'zīmli du'ā

159. Evvelā kendü şalātın buyurur Hāķ inbā
Kim vücūb u şerefın bilüp idelim ifā

160. Ey ulūhiyyetiñ evşāfını cāmī' Rabbim
İderim saña icābetle itā' at dā'im

[71^a]

161. Ola her nev' ile elţāfı o Allāh'ıñ kim
Şādiķu'l-va'd u ider yüsr ile hāķķı ten'im

162. Cümle maħlūķına dāreynde eyler keremi
Ėayr-i mümkün gele ta'dāda <füyüz>³⁵⁸ u ni'ami

³⁵⁷ "Allāh'ım, Rabbim; devamlı olarak sebatla emrindeyim. Pek merhamet ve iyilik sahibi Allāh'ın, mukarreb meleklerin, peygamberlerin, siddıkların, şehitlerin, salihlerin, Allāh'ı tesbih eden her şeyin salavātu nebîlerin sonuncusu Abdullāh'ın oğlu Muhammed'in üzerine olsun. Resûllerin efendisi, muttakîlerin imamı, âlemlerin rabbinin resûlüdür. Şahit, müjdecî, izinle sana davetçidir. Aydın bir kandildir. Ona selām..." Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 451.

³⁵⁸ S1, S2, A: "feyz".

163. Ola her bir melekiñ cümle şalâtı dağı
Ki bütün kırbda hem biri birinden ‘ālī
164. Hem şalâtı da Nebiyyīn ile şıddıķınıñ
Her şehīd u şulehā saña müsebbih şey’iñ
165. Ola işāl hepsi ey bütün ekvāna İlāh
Seyyidimize ki anıñ pederi ‘Abdu’llāh
166. Enbiyā hātemidür sonra Nebī gelmedi hiç
Nāme-i pāk-i nübüvvetde O’dur hatm-i behīc
167. Rusūliñ efđali hem mefharı ol zāt hemān
Müttekīn şer‘ine tābi‘ o cemī‘inde imām
168. Rabb-i ‘ālemler anı cümleye kıldı mersūl
Raḥmeten eyledi ‘ālemlere ḥaqqā ki Resūl
169. Mü’mine kāfire ‘işyān u şevāba şahid
Her şehādetleri maqbūl-i Hudā-yı Mācid

[71^b]

170. İns ü cinni saña emriñ ile da‘vet idici
Bir sirācdur ki hidāyet ile çok nūr virici
171. Ḥaḳ melā’ikle nebīler ile sālir hepsi
İde mānend-i şalāt aña selāmı dağı
172. Ol şalātlar ki buyurmuş idi Şāh-ı dü-serā
Bize ta‘līm bu da andan diyü oldu inbā

173. Oldı tekrârı bize bâ‘ iş-i ref‘ -i derecât
Ola her zikri olunca da selâm ile şalât

174. Her müsebbih şey’ olur kâffe-i kevne şâmil
Ki cemâdât ile kâfir daği aña dâhil

“Este‘ izübi’llâh: Ve in min şey’in illâ yüsebbihu bi-hamdihî ve lâkin lâ-tefķahüne tesbîhahüm”³⁵⁹

175. Hiç bir şey olamaz canlu vü cansız illâ
İtmede cümlesi tesbîh u hamd-i Mevlâ

176. Lâkin idrâkde degilsiz anı buyurdu Hudâ
Böyle tefsîr idiyor âyeti işte fuḍalâ

177. Ki cemâdât ile küffâra bu ta‘ bir ya‘ nî
Hamd u tesbîhi demek bildiriyor Hâlik’ını

[72^a]

178. İhtiyârsız idiyor hamd u tesbîh anlar
Ecri virmez anıñ içün aña Rabb-i Ekber

179. Hamd ü tesbîh gibi anlar da şalât ile selâm
Cümleñiñ ħalkınadur çünkü sebep Faḥr-i enâm

180. Oldı tekrârı bize mûcib-i feyz ü derecât
Ola her zikri olunca da taḥiyyât ü şalât

³⁵⁹ “Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız” el-İsrâ 17/44.

“Allāhümme’c‘ al şalavātike ve berakātike ve rahmetike ‘alā seyyidi’l-mürselîne ve imāmi’l-mütteķine ve hāteme’n-Nebiyyine Muhammedin ‘abdike ve Resūlike imāmi’l-hayri ve kâ’idi’l-hayri ve Resūli’r-rahmeti Allāhümme’b‘aşhü maķāmen maķmūden yağbiṭuhū fihi’l-evvelüne ve’l-āḫirüne Allāhümme şalli ‘alā Muhammedin ve ‘alā āli Muhammedin ke-mā şalleyte ‘alā İbrāhîme inneke ḥamîdün mecîdün Allāhümme bârik ‘alā Muhammedin ve ‘alā āli Muhammedin kemā bârekte ‘alā İbrāhîme inneke ḥamîdün mecîdün”³⁶⁰

181. Şalavāt u berekātın ile sen yâ Allāh

Rahmetiñi daḫi kıl seyyid-i rusle her gāh

182. Ol Resūl kim oluyor cümle taķiyye de imām

Enbiyā hātamidür oldu Muhammed’le be-nām

[72^b]

183. O ki kuluñ olarak her kuluña fā’iķdür

Hem Resūl’uñ ki rusūl içre de efḫal bâhir

184. Muķtedā ḫayra ki tābi‘ leri feyzi buluyor

Bize celb itmege ḫayrıñ o zimāmın çekiyor

185. Oldı ‘ālemlere hep bi‘ şeti rahm u ni‘ met

Eylediñ cümlemize anı Resūl-i rahmet

186. Yine işte bu du‘ā bizlere ta‘lîm demek

Bu maķām kendünüñ olduğına olmaz hîç şekk

³⁶⁰ “Allāh’ım, salâtlarını, bereketlerini, rahmetini resûllerin efendisi, muttakilerin imamı, nebîlerin sonuncusu, rahmet resûlü, hayrın önderi, kulun ve resûlün Muhammed’e eyle. Allāh’ım, onu evvellerin ve âhirlerin gıpta edeceği Makâm-ı Mahmûd’a ulaştır. Allāh’ım, Muhammed’e ve âline salât eyle. İbrâhîm’e salât eylediğın gibi... Çünkü sen Hamîd ve Mecîd’sin. Allāh’ım, Muhammed’e ve âline bereket ihsan eyle. İbrâhîm’e bereket ihsan eylediğın gibi... Çünkü sen Hamîd ve Mecîd’sin.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 459.

187. Eyle meb' ũş o maķāma ki anı yā ma' būd
Cāy-ı kübrā-yı şefā' at o Maķām-ı Maḥmūd
188. Evvel ü āḥir-i ḥalk anda ide ğıbtā añā
Lāzım-ı ğıbtageh-i şādīyi iderler peydā
189. Ya' nī ol ni' metiñ anda idügin ḥıfz iderek
Şād olmaķlık olur lāzım-ı ğıbtā dimek
190. Her bir in' āmı Ḥabīb'ine buyur yā Allāh
Ehl ü aşḥāb u icābet idene de her gāh
191. Nice kıldıñsa Ḥalīl'in üzerine ya' nī
Anlar üzre daḥi iḥsān buyur cümlesini
- [73^a]
192. Sensin el-ḥaķ ki Ḥamīd muķzi-i her ḥaķķ u sezā
Ḥayra tevfiķ virici lā'ik-ı mecmū' -ı şenā
193. Hem mecīdsin kerem u luṭfuña olmaz ğāyet
Ezelī vü ebedī sendeki mecd ü rif' at
194. Kıl Ḥabīb'ine her elṭāfi da çok yā Allāh
Ehl ü aşḥāb u icābet idene de her gāh
195. Nice çok kıldıñ anı [hem de] Ḥalīl'in üzre
Anlar üzre daḥi ol vech-ile mevfūr eyle
196. Sensin el-ḥaķ ki Ḥamīd muķzi-i her ḥaķķ u sezā
Ḥayra tevfiķ virici lā'ik-ı mecmū' -ı şenā

197. Hem mecîdsin kerem u luṭfîña olmaz ġāyet
Ezelî vü ebedî sendeki mecd ü rif' at

198. Ol şalâtlar ki buyurmuş idi Faḥr-i ekvân
Bize ta' lîm bu da andan idügi oldu beyân

199. Oldı tekrârı dü-‘ âlemde bize faḥr u necât
Ola her zikri olunca da selâm u şalavât

“Allāhümme ṣalli ‘alā Muḥammedin ve ‘alā âlihî ve eşḥâbihî ve evlâdihî ve ezvâcihî
[73^b] ve zürriyyetihî ve ehli beytiḥî ve aṣḥâriḥî ve enṣâriḥî ve eşyâ‘ihî ve muḥibbîḥî ve
ümmetihî ve ‘aleynâ me‘ahüm ecme‘îne yâ erḥame’r-râḥimîne”³⁶¹

200. Cümle in‘âmı Resûl’üñe buyur yâ Allāh
Âl ü aṣḥâbına ezvâcına daḥi her gâh

201. Eyle zürriyyetine ehl ü ‘iyâline daḥi
Anlara daḥi ki şihriyyete nâ’il oldı

202. Eyle her nâşırına hem tebe‘iyyet idene
Her muḥibbânına vü taṣdîḳ iden ümmetine

203. ‘Âciziz cümlesi ile bize de kıl anı
Ey bütün raḥmi idenden de Raḥîm Rabb-i Ğanî

204. Anıñ evlâdı demek tâ-be-kıyâmet nesli
Şeref-i nisbet ile her birisi de ‘âlî

205. Aḳrabâsı demek ezvâc-ı kirâmıñ aṣḥâr
Hem de dāmâd u dāmâda ḳarâbetleri var

³⁶¹ “Ey merhametliler merhametlisi Allâh’ım, Muhammed’e, âline, aṣḥâbına, çocuklarına, zevcelerine, zürriyyetine, ehl-i beytine, aṣḥârına, enṣârına, eşyasına, sevenlerine, ümmetine ve onlarla beraber hepimize salât eyle.” Kara Davud, *Delâil-i Hayrat Şerhi*, s. 459.

206. Oldı enşār ile eşyā‘ u muḥibbīn şāmil
Kim ki ol tā-be-ḳıyāmet bu şifāta dāhil

[74^a]

207. Ol şalātlar ki buyurmuş idi Faḥr-i ekvān
Bize ta‘ līm bu da andan idügi oldı beyān

208. Oldı tekrārı dü-‘ ālemde bize faḥr u necāt
Ola her zikri olunca da taḥiyyāt ü şalāt

Ḥātıme

209. İşbu on üç şalavātı ki yazup Ḳaḍı ‘ İyāz
Gül gibi açdı *Şifā*-nām kitāb ‘ adne riyāz

210. ‘ Adedi ile *Delā’ il* de de oldı tibyān
Şoñra sā’ir kütüb-i mu‘ tebereden de beyān

211. Ba‘ zısı anda rivāyet ile şābit bulunan
Ba‘ zısı elsine-i pāk-i meşāyihla olan

212. Yine mevşūk hepsi oḳumalı bī-nokşān
Ḳara Dāvud ile Fāsī idiyor şerḥ u beyān

213. Ya‘ ni şerḥ itdi muvażzaḥ olarak bi’t-taḥrīr
Şoñrası anıñ içün olmadı bunda tezyīr

214. Ḥāşşalar şerḥi ile oldı anıñ şerḥi beyān
‘ Aşrımızda ḥukemāya göre izāḥ ityān

[74^b]

215. Her cihetlerle Kemāl ‘āciz ü ‘aczi ḥāciz
Luṭf u tevfiḳ-i İlāhī idügüdür bārız

216. Bu kitābıñ olarak ismi daḥi “*Rūḥ-ı Kemāl*”
İki ‘ālemde ḥayātım ide Rabb-i Müte‘āl

217. Bula her bir okuyanlar daḥi ḥayr ile ḥayāt
Tam tāriḥ olur itmāmına “aḥle’l-ḥayrāt”
sene 1291

218. Evvelā nezd-i celīlinde ḳabūl ide Ḥudā
İtdire anı ḳabūl-i Nebeviyye de sezā

219. Oldı tekrār-ı şalāt bize dü-‘ālemde necāt
Ola her zikri olunca da taḥiyyāt ü şalāt

220. Ḥamdüli’llāhi didi *āḥiru da‘vāhüm* Ḥaḳ
Ḥamdi de eyleyelim anlara ḳılsun mülḥaḳ

221. Nāmeniñ ḥatmi gibi olmalı ḥatm-i de‘avāt
Yazana okuyana fātiḥa ile şalavāt

Ḥarrerahu’l-faḳīr es-Seyyid Ḥüseynü’l-Fevzī bi-ḥāfızı’l-Ḳur’ān min telāmizi ‘Alī er-Rāsım bi-Ḥāce-i Enderūn-i Hümayūn Fī 19 Receb sene 1291.

SONUÇ

19. yüzyıl şairlerinden olan İsmail Sâdık Kemâl Paşa, dinî-tasavvufî edebiyat dairesinde verdiği eserlerle dönemine ayna tutmuştur. Devlet kademelerinde Mîr-i Mîran'lık gibi önemli görevlerde bulunan İsmail Sâdık bu yönünün yanı sıra tasavvufî yönü ve kısmen bunun da etkisiyle şairlik yönü bulunan bir zattır. İsmail Sâdık eserlerini tasavvufî neşveyle kaleme almıştır. İcazet sahibi olduğunu bildiğimiz müellif; tefsir, hadis, fıkıh gibi İslâmî ilimlerdeki yetkinliğini eserlerinde göstermektedir. Dolayısıyla İsmail Sâdık'ın eserleri İslâmî ilimler ve tasavvuf kültürünün şairlikle buluşmasıyla meydana çıkmıştır. Hemen hemen bütün eserlerinde bu yönler göze çarpmaktadır. Şair, incelediğimiz eserde bilhassa hadis alanında mücehhez olduğunu göstermiş, şerh ettiği eser olarak *Delâ'ilü'l-Hayrâ'*ı seçmesiyle ise tasavvuf kültürünün kendisi nezdinde ne kadar önemli olduğunu kanıtlamış ve XIX. yüzyıldaki şerh geleneğine dair bilgi edinmemizi sağlamıştır.

Türk edebiyatının bir parçası olan ve Klasik şerh geleneği diye isimlendirilen kendine münhasır yazı geleneği, şârihin başka bir eserden yola çıkarak kendi eserini ortaya koyma süreci olarak tanımlanabilir. Bu sürecin içerisinde birden fazla amil rol oynar. Yazı ile yazıyı yazan arasında üslûp diye isimlendirilen fitrî bir bağ bulunur. Üslûp muhakkak ki şerh edilmiş ve artık şârihin olan eserin orijinalinden ayrılmasında önemli bir etkidir. Üslûbu etkileyen ve dolayısıyla şârihin ortaya koyduğu metni etkileyen de birtakım amiller vardır. Bunların en önemlisi şârihin ilmî müktesebatıdır. Şârihin ilmî birikimi ve üslûbu şerh ettiği metni bambaşka bir metin yapmakta en önemli iki etkidir. Şerh geleneği tarihsel zeminde değişime uğrasa da bu iki etken şerh geleneğinin temel taşları olarak kalmıştır.

Bu çerçevede incelediğimiz metnin hususiyetleri önem arz etmektedir. Belirttiğimiz amiller dairesinde İsmail Sâdık'ın üslûbu ve ilmî birikimi, *Rûh-ı Kemâl*'in klasik şerh geleneği içerisindeki konumunu belirlemiştir. Şerh geleneğinin genel bir ilkesi olan müphemiyeti giderme *Rûh-ı Kemâl*'de kısmen de olsa es geçilmiştir. Genel itibarıyla bünyesinde müphemiyet barındıran metinler edebî metinlerdir. Bu metinlerin şerh yoluyla açıklanması ve kapalı noktalarının aydınlatılması nesir şeklinde olmaktadır. *Rûh-ı Kemâl*'e baktığımız zaman bunun tam tersi yönde bir istikamet görürüz. Hadis ve tasavvuf ilimlerinde birikim gerektiren Arapça düz yazı şeklindeki bir metin Türkçe şiir

şeklinde şerh edilmiştir. Bu yönü itibarıyla İsmail Sâdık incelemeye değer, eseri ise ehemmiyetlidir. Bu yöntemdeki gayelerden biri de muhakkak ki kafiyein gücünden yararlanıp hafızada kalıcılığı artırmaktır.

Rûh-ı Kemâl’de şerh edilen metin yani kaynak dil Arapçadır, hedef dil ise Türkçedir. Kaynak dil ve hedef dilin farklı olduğu şerhlerin en belirgin ve ortak özelliği anlam bakımından metnin incelenmesi ve aktarılmasıdır. Bu inceleme sırasında müellif, şerh ettiği eserin muhtevası doğrultusunda çeşitli eserlere başvurabilir. Zaten şârih, şerh ettiği metni anladığı kanaatinde olduğu için şerh ettiği metnin muhtevası hakkında etraflı bilgi sahibidir. Günümüz akademik çalışmalarında kullanılması zorunlu olan atıf gösterme sistemi eski dönemlerde zorunlu olmasa bile müellifler bunu bir sorumluluk olarak görmüşler ve yararlandıkları eserlere atıf yapmada gayet itinalı davranmışlardır. Ancak bu itinalı davranış belirli bir sistem dahilinde olmayıp, atıflar eserin geneline yayılmış bir vaziyette bulunduğu için bunların tespiti için eserin ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir. Şerh eserinde geçen atıfların incelenmesi için günümüz çalışmalarında; eserde geçen ayetler, eserde geçen hadisler, eserde kaynak olarak kullanılan diğer eserler, eserde geçen şahıslar vb. gibi etraflı bir tasnif yöntemi kullanılmaktadır. Bu başlıklar eserin mahiyetine göre farklılık arz edebilmektedir. Bu ayrıntılı muhteva incelemesi, eserin alt metnini okumaya ve şairin iç dünyasını anlamaya yardım etmektedir.

İsmail Sâdık’ın *Rûh-ı Kemâl*’i yazarken uhrevî/metafizik bir gayesinin de olduğu açıktır. Kendisinin Düğümlü Baba’ya intisap etmiş olması, annesinin Bünyamin Ayaşî gibi bir şeyhin soyundan gelmesi, babasının dindar faziletli bir devlet adamı olması ve yine kendisinin çeşitli ilimlerde icazet sahibi bir zat olması hasebiyle İsmail Sâdık’ın şerhinde metafizik gayenin çok daha ön planda olduğu görülür. Kendisi de bu amacını *Rûh-ı Kemâl*’in hatimesinde açıkça belirtmiştir.

İsmail Sâdık, eserinde dinî-tasavvufî edebiyatın sıkça kullanılan türlerinde kasideler yazmıştır. Özellikle hilye kasidesi Hâkânî’nin meşhur kasidesiyle benzerlik göstermektedir ki İsmail Sâdık bunu zaten belirtmiştir. Esmâ’-i hüsnâ, esmâ’-i nebî, mu’cizât-ı nebî gibi kasidelerinde de durum klasik olanı tekrardan pek farklı değildir. Bu bağlamda şairin yaşadığı dönemde dinî-tasavvufî edebiyatın gelişim veya gerileme safhalarının neresinde olduğu hakkında malumat sahibi olabilmekteyiz. Bu çerçevede tabii ki şairin diğer eserleri, dönemdeki bütün şairlerin ve Tanzimat ile şekillenen yeni

edebiyatın temsilcilerinin de bütün hâlinde incelenmesiyle kati olarak çizilebilir. Şairin bu kasidelere eserinde yer vermesi, Hz. Peygamber'e salavât etrafında teşekkül eden bir eserin şerhinin yanında Türk edebiyatının Hz. Muhammed etrafında teşekkül eden türlerinden de örnekler koyarak eseri zenginleştirmek olarak görülmelidir. Bu kasideler, İsmail Sâdık'ın eseri kaleme alışıdaki temel gayesinin uhrevî/metafizik gaye olduğunu destekler mahiyettedir.

Ez-cümle; klasik şerh geleneği dairesinde incelediğimiz *Rûh-ı Kemâl* isimli eserin yarından fazlası, nazmen yazılmış bir *Delâ'ilü'l-Hayrât* şerhidir. Diğer bölümleri ise bu minvalde Hz. Peygamber etrafında oluşmuş edebî türlerde kaleme alınmış kasidelerdir. Şerh geleneğinin kaidelerini ve şârihin gayelerini ele alabilmek için gayet uygun bir eserdir. Çalışmamızda şerh geleneğinin metodolojik tarafları bu eser üzerinden ele alınmıştır. Eserin geleneği ihtiva eden ve geleneğe aykırı tarafları üzerinden belirli çıkarımlar yapılmıştır. Aynı kaynak esere Türkçe yazılmış olan mensur şerh de ele alınmış ve mensur ve manzum şerh arasındaki farklar böylece kıyaslanmıştır.

İsmail Sâdık'ın birçok eseri çalışılmayı beklemektedir. İnaniyoruz ki bu eserler, çalışıldığında Türk edebiyatına değer katacaktır. Çalışmamız ile İsmail Sâdık'ın diğer eserlerinin de çalışılması, dönemin edebî ve sosyo-kültürel havasının teneffüs edilmesi ve Türk edebiyatındaki şerh çalışmalarına fayda sağlanması temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *El-Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnaût vd. 45 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ahmed Raûfî el-Üsküdârî. *Kasîde-i Bürde Şerhi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu. No. 4005.
- Ahmed Ziyaüddîn Gümüshânevî. *Râmûzü'l-Ehâdis*. Asitane: Kışla-i Hümayun Matbaası, 1275.
- Ak, Murat. *Şair ve Peygamber Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.
- Akyüz, Kenan. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979.
- Ali el-Mütttekî, Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân. *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*. Nşr. ve Tsh. Bekri Hayyani, Saffet Sakka. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Altuğ, Fatih. "19. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında İmparatorluk, Medeniyet, Yerlilik, Yaban(cı)lık ve Din". *Tanzimat ve Edebiyat Osmanlı İstanbul'unda Modern Edebi Kültür* içinde, Yay. Haz. Mehmet Fatih Uslu, Fatih Altuğ, 65-114. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin. "Kara Dâvud." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/359. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin. "Kara Dâvud İzmitî." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/359-360. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ayverdi, İlhan. "Esmâ." *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 1/878. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- Banarlı, Nihad Sâmî. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971.
- Belenkuyu, Bekir. "Edebiyatımızda Esmâ-i Nebî-Peygamberimiz (S.a.v.)'in İsimleri-ve Esmâ-i Nebî Metinleri." *Journal of Turkish Studies* 10/4 (Winter 2015): 167-196.
- Bilgin, A. Azmi. "Hz. Muhammed'in Muhtasar Şemâil-i Şerif Tercümesi'nde Geçen Vasıfları". *Türkiyat Mecmuası* 26, sy. 1 (2016): 81-88.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur*. Leiden: 1956.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. 9 Cilt. Nşr. Muhammed Zühêyr b. Nasır. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 2001.
- Bulut, Halil İbrahim. "Mûcize." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/350-352. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Cabbarzâde Mehmed Ârif Bey. *Mevlid Şerhi İzâhü'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyidi'l-Enâm*. Haz. Ozan Yılmaz. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2011.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları, 1997.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2004.
- Ceylan, Ömür. "Şerh." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/565-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ceylan, Ömür. *Tasavvufi Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- Darimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *Es-Sünen*. 23 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Devellioğlu, Ferit. "Şerh". *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 1187. Ankara: Aydın Kitabevi, 1984.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- Dilmen, İbrahim Necmi. *Tanzimat Edebiyatı Tarihi Notları*. Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi, 1942.
- Duran, Zeliha Erçen. "Âsâr-ı Kemâl'deki Şerh-i Esmâ'-i Evliyâ'nın Kıssası (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)." Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2018.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Dârü Kütübî'l-İlmîyye, 2005.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfahânî. *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakatü'l-Asfiyâ*. 10 Cilt. Kahire: Matbaatü's-Saade, 1974-79.
- Erdoğan, Mehtap. "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11, sy. 1 (2007): 317-358.

- Erdoğan, Mehtap. *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.
- Gölen, Zafer. *Tanzîmât Döneminde Bosna Hersek*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010.
- Güler, Semra. “Türkiye Kütüphaneleri’ndeki Delâ’ilü’l-Hayrât’larda Minyatür.” Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017.
- Güngör, Zülfikar. “Türk-İslâm Edebiyatının Kaynağı olarak Hadisler”. *Haz. Muhammed (Sav) ve Mesajı* içinde, Ed. Mehmet Mahmud Söylemez, 233-243. Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2014.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Hakanî Mehmet Bey. *Hilye-i Saadet*. Haz. İskender Pala. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- el-Hâkim, Muhammed b. Abdullah. *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*. Beyrut: Darü’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1990.
- Işıl, Fatih. “Edebiyatımızda Hadîs-i Şerîfler ve Âsâr-ı Kemâl’deki Bin Ehâdîs Şerhi (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2015.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el- Büstî. *el-Müsnedü’s-Sahîh ale’t-Tekâsim ve’l-envâ’ (Sahîhu İbn Hibbân, es-Sünen, et-Tekâsim ve’l-Envâ’)*. Nşr. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1988.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah el-Kazvînî. *Es-Sünen*. 5 Cilt. Thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009.
- İbn Arrâk, Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kinani. *Tenzihü’s-Şerîati’l-Merfû’a ‘ani’l-Ahbâri’s-Şenîati’l-Mevzû’a*. 2 Cilt. Thk. Abdülvehhab Abdüllatif-Abdullah Muhammed es-Siddik. Kahire: Mektebetü’l-Kahire, 963/1556.
- İnal, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal. *Son Asır Türk Şairleri*. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- İnalcık, Halil. “Tanzîmât Nedir?”. *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde, Ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalcık, 31-56. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- İpek, Zehra. “Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî’nin Delâ’ilü’l-Hayrât Adlı Eserindeki Hadislerin Tahriri”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Edebî Bilgiler (Nazım Şekilleri-Aruz Ölçüsü) 2. Kısım: Aruz Ölçüsü*. Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989.

- İpekten, Halûk. *Eski Türk Edebiyatı Edebî Bilgiler (Nazım Şekilleri-Aruz Vezni) I. Kısım: Nazım Şekilleri*. Ankara: Birlik Yayın Kooperatifi, 1985.
- İsmail, Sâdık Kemâl Paşa. *Şerh-i Nutk-ı Çehâr-yâr-i Güzîn*. 06 Hk 155. Milli Kütüphane.
- İsmail, Sâdık Kemâl Paşa. *Sâdık-ı'l-Makâl Mecma'u'l-Kemâl*. Düğümlü Baba Koleksiyonu, 16. Süleymaniye Kütüphanesi.
- İsmail, Sâdık Kemâl Paşa. *Şiir Mecmuası*. Düğümlü Baba Koleksiyonu, 447, 448. Süleymaniye Kütüphanesi.
- İsmail, Sâdık Kemâl Paşa. *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba*. Düğümlü Baba Koleksiyonu, 564-1, 564-2, 564-3, 564-4, 564-5, 564-6, 564-7, 564-8, 564-9, 564-10, 634. Süleymaniye Kütüphanesi.
- İsmail, Sâdık Kemâl Paşa. *Rûh-ı Kemâl*. Düğümlü Baba Koleksiyonu, 621. Süleymaniye Kütüphanesi.
- İsmail, Sâdık Kemâl Paşa. *Şerh-i Delâ'il-i Şerîf*. Düğümlü Baba Koleksiyonu, 622. Süleymaniye Kütüphanesi.
- İsmail, Sâdık Kemâl Paşa. *Tefsîr-i Âyât-ı Kur'ân*. Düğümlü Baba Koleksiyonu, 623, 636, 637. Süleymaniye Kütüphanesi.
- İsmail, Sâdık Kemâl Paşa. *Kitâb-ı Tefeyyüz*. Düğümlü Baba Koleksiyonu, 624, 625, 626. Süleymaniye Kütüphanesi.
- İsmail, Sâdık Kemâl Paşa. *Kitâbü'l-İbrâ*. Düğümlü Baba Koleksiyonu, 627. Süleymaniye Kütüphanesi.
- İsmail, Sâdık Kemâl Paşa. *Müflihîn-i Hazîne*. Düğümlü Baba Koleksiyonu, 628, 629. Süleymaniye Kütüphanesi.
- İsmail, Sâdık Kemâl Paşa. *Âsâr-ı Kemâl*. Pertevniyal, 1050. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Kaadî İyaz. *Şifâ-i Şerîf (eş-Şifâ Bi Tarîfi Hukukî'l-Mustafa)*. Tak. ve Tet. A. Fikri Yavuz. İstanbul: Çile Yayınevi, 1977.
- Kâdî İyaz. *Şifâ-i Şerîf*. Ter. Suat Cebeci. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1992.
- el-Kâdî İyâz. *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*. 2 Cilt. Thk. Ali Muhammed el-Becavî. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1977.
- Kanar, Mehmet. "Kaside". *Arapça Türkçe Sözlük*. 1409. İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. *Şifâ-i Şerîf Şerhi*. 3 Cilt. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2012.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "eş-Şifâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/134-138. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Kandemir, Mehmet Yaşar. “Şemâil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/497-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. “eş-Şemâilü’n-Nebeviyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/500-501. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kara Davud İzmitî. *Delâ’il-i Hayrat Şerhi*. Sad. Abdulkadir Akçiçek. İstanbul: Çile Yayınevi, 1983.
- Kara Dâvûd-zâde Mehmed Efendi. *Şerhu Delâ’ilü’l-Hayrât li-Dâvud Efendi*. İstanbul: Hacı Halil Efendi Matbbası, 1303.
- Karakuş, Yasin. “Âsâr-ı Kemâl’deki Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, Esmâ-i Nebî ve Na’t-ı Enbiyâ (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2015.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü’z-Zünûn ‘an Esâmî el-Kütüp ve’l-Fünûn*. 2 Cilt. Dersâadet: el-Matbaatü’l-Ülâ, 1311.
- Kemikli, Bilal. “Süleyman Çelebi ve Vesîletü’n-Necât”. *Mevlid Külliyyâtı* içinde, 3 Cilt, Ed. Bilal Kemikli, 1:15-25. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Kılıç, Atabey. “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”. *Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler* içinde, 416-432. Ankara: Turkish Studies, 2007.
- Koçin, Abdülhakim. *Türk Edebiyatında Münâcât*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Kolektif. “Hakanî Mehmed Beğ”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. 4/21. İstanbul: Dergah Yayınları, 1981.
- Kolektif. “Hilye ve hilyeler”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. 4/235-38. İstanbul: Dergah Yayınları, 1981.
- Kolektif. “KEMÂL İsmail Sadık Paşa”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. 5/271. İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *İstanbul Abidelerinden: İstanbul Sarayları*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1943.
- Kortantamer, Tunca. “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8, (1994): 1-10.
- Köksal, M. Fatih. *Mevlid-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Kuneralp, Sinan. *Son Dönem Osmanlı Erkanı ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*. İstanbul: İSİS, 1999.
- Levend, Agah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973.

- Malkoç, Neriman. *İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri*. Ankara: Milli Kütüphane Yayınları, 1957.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. 6 Cilt. Ed. Nuri Akbayer. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mehmet Kara Davut. *Şerh-i Delâ'il-i Hayrât ve Şevârik-il Envâr*. Sad. Mehmed Figani. İstanbul: Ülkü Kitapyurdu, 1971.
- Mengi, Mine. *Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Mermer, Kenan. *Klâsik Şerh Geleneginde Üslûp Kasîde-i Bürde Örneği*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- Mermer, Kenan. “Sebeb-i Te’lifte Vaz Edilen Şerh Metodu -Kasîde-i Bürde Şerhlerinde Gayeler Prensibi-“. *Cemal Aksu Armağanı* içinde, 663-690. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2020.
- Mermer, Kenan. “Tanzimat Ekseninde Gelişen Edebî Âlemde Farklı Akisler: Birinci ve İkinci Mektep Örneği”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52, sy. 1 (2011): 189-208.
- Mermer, Kenan. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Değişen Metafizik ve Edebiyat Abdülhak Hâmid Tarhan Örneği*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Muhammed Nâsiruddîn el-Albânî. *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Zaîfe ve'l-Mevzûati ve Eseruhe's-Seyyü fi'l-Ümmeti*. Riyad: Dâru'l-Ma'arife, 1992.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî en-Nesâî. *Süne-nü'n-Nesâî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Önce, Nergiz. “Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sânî (İnceleme-Metin)”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019.
- Özel, Ahmet. “Mevlid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/475-79. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. 2 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1989.
- Pala, İskender. “Kasîde (Türk Edebiyatı)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/564-66. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Pekolcay, A. Necla. “Mevlid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/485-86. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- Sakaoğlu, Necdet. *Çeşm-i Cihan Amasra*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999.
- Saraç, M. A. Yekta. “Şerhler”. *Türk Edebiyatı Tarihi* içinde, 4 Cilt, Ed. Talat Sait Halman vd., 2/121-132. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Subaşı, Hüsrev. “Ayaş’lı Esad Muhlis, Sadullah ve Kemâl İsmail Sâdık Paşaların Hattatlığı ve Ayaştaki Hatların Sanat Değeri”. *Ayaş ve Bünyâmin Ayaşî Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde, 177-200. Ankara: Ayaş Belediyesi Yayınları, 1993.
- Sunar, Mehmet Mert. “1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi’ni Çalışmaya Bir Girizgâh: Sefer İçin Asker Toplanması”. *Journal of History Studies* 10, sy. 3 (Nisan 2018): 239-56.
- Suyûtî, Ebü’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Menâhilü’s-Safâ fî Tahrîci Ehâdisi’s-Şifâ*. Thk. eş-Şeyh Semîr Kâdî. Beyrut: Müessesetü’l-Kütübî’s-Sekafiyye, 1988.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. Haz. Necla Pekolcay. İstanbul: Dergah Yayınları, 1980.
- Şemseddin Sami. “Mu’cize”. *Kâmûs-ı Türkî*. 1130. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2016.
- Şener, H. İbrahim ve Alim Yıldız. *Türk İslâm Edebiyatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Şener, H. İbrahim. “Âsâr-ı Kemâl’de Yer Alan Manzum Esmâ’-i Hüsnâ”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4 (1987): 227-40.
- Taberânî, Ebü’l-Kâsım Müsnidü’l-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu’cemu’l-Evsât*. 11 Cilt. Thk. Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân. Riyad: Mektebetü’l-Maârif, 1985.
- Taberânî, Ebü’l-Kâsım Müsnidü’l-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu’cemu’l-Kebîr*. 25 Cilt. Thk. Hamdi Abdülmecid Selefî. Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, 1984.
- Tarlan, Ali Nihad. “Metinler Şerhine Dair”. *Edebiyat Meseleleri* içinde, 223-237. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Taşan, Nazım. “Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Evvel (İnceleme-Metin)”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2017.
- Tekin, Arslan. *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*. İstanbul: Bilgeoguz Yayınları, 2010.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. 4 Cilt. Nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1398/1978.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

- Topaloğlu, Bekir. “Esmâ-i Hüsnâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/404-18. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Tülücü, Süleyman. “Muallakât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/310-12. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Uludağ, Süleyman. “Cezûlî, Muhammed b. Süleyman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/515-16. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Uludağ, Süleyman. “Delâ'ilü'l-Hayrât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/113-14. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Uzun, Mustafa. “Hilye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/44-7. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Vanlıoğlu, Mehmet. “Kasîde (Fars Edebiyatı)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/64. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yardım, Ali. *Peygamberimiz'in Şemâili*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2011.
- Yazar, Sadık. “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Yeğin, Abdullah vd. “Tahlîl”. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*. 1439. İstanbul: TÜRDAV Basım Yayım Limited Şirketi, 1978.
- Yeniterzi, Emine. *Divan Şiirinde Na't*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Yılmaz, Ali. “Türk Edebiyatında Esmâ'-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn-i İsâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ'-i Hüsnâ'sı”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1998): 1-34.

EKLER

EK.1

Pederim Vecîhî Pâşâ Merhûmuñ Terceme-i Hâlleri

Pederim el-Hâc Mehmed Şâlih Vecîhî Pâşâ -rahmetu'llâhi 'aleyh- biñ iki yüz seksen dört senesi rebî' u'l-evveliniñ on ikinci Pâzâr-irtesi ya'nî mevlid u irtihâl-i Hâzret-i Nebevî günü şu'ûr u intibâhına kat' an hâlel gelmeksizin 'ale's-seher 'azm-i dâr-ı bekā eylemiş ve bir mâh kadar evkât-ı sâ'ireden ziyâde evrâd u ezkâr iştiğâl iderek vefâtı günü sâ'atiñ kaçda olduğunu su'âl idüp on bir buçuğda denildikde şüret-i isti' câlde, on iki buçuğa hâlâ gelmedi mi, diyüp yine evrâd u ezkâr ile bi'l-iştiğâl sâ'at on iki buçuğa geldikde du'ânıñ 'aķabinde uşûlden oldığı üzre ellerini yüzine sürüp ve ba'dehû yanlarına uzadup ĳabz-ı rûhı içün "Ey artık beni ahz idiñ" didigi anda teslim-i rûh eylemiş. Ve işbu kelâmı nezdinde bulunanlara hıtâben ve anlara müteveccihen söylemeyüp rûhânî meşhûd bulunanlara söylediği mu'âmelât-ı vâķı' asından tebeyyün itmiş ve Hâzret-i ibn-i 'Abbâs -rağiye 'anhümâ Rabbü'n-nâs- efendimiziñ türbe-i 'aliyyeleri derûnına ve Hâzret-i 'Alî -kerrema'llâhu vecheh- efendimiziñ necl-i necilleri Hâzret-i Muhammed bin Hanîfe -ravvaķa'llâhu Te'âlâ rûhahû- efendimiziñ cenb-i 'âlîlerine muttaşılan medfûn olarak işbu zemân-ı irtihâlî vü mekân-ı medfûniyyeti daķı bi-luţfihi Te'âlâ ĳüsn-i ĳâl u me'âbına şâhideyn-i 'âdıleyn olmuşlardır. Merhûm müşârun ileyh Şâm-ı Şerîf 'ulemâsından 'Alî Efendi merhûmıñ maĳdûmı Anķaravî, kezâlik fużalâdan 'Osman Efendi-zâde yine Anķara 'ulemâsından müteveffâ ĳüseyn Efendi'niñ şulbünden iki yüz on dört târiķinde Medîne-i Anķara'da ĳadem-nihâde-i 'âlem şühûd olmuş. Ve taĳşîl-i 'ilm ü kitâbet iderek ve Ayaş müftîsi-zâde ĳacî Mes'ûd Aĳa merhûmıñ kerîmesi vâlidem ĳâce Müslime ĳanım merhûmeyi tezevvüc eyleyerek bir müddet mûmâ ileyh ĳacî Mes'ûd Aĳa merhûmmıñ kitâbetinde ve dîvân-ı ĳümâyûn ve mühimme ĳalemlerinde ve bir müddet daķı Aĳa-yı mûmâ ileyhiñ birâderi Es'ad Pâşâ merhûmıñ ĳazînedârlıķında bulunmış. Ve kırķ üç târiķinde Rûm-ili beglerbegliĳi rütbesiyle Edirne'de vâlî ĳâ'im-maķâmı ve mu'ahĳaran Şamaķocaķ nezâretiyle Varna muĳâfızı ve ba'dehû bi'l-infişâl Der-se'âdet'de birķaç mâh iķâmetle kırķ yedi evâ'ilinde Selânik mutaşarrıfı olarak kırķ sekiz evâsıtında rütbe-i vezâretle Belĳrad muĳâfızı ve elli bir senesinde Bosna eyâletine vâlî olarak elli altı târiķinde oradan daķı ma'zûliyyet ve beş altı mâh Der-i 'aliyye'de baş-ı ĳâlîçe-i istirâhatle evâ'ilinde Konya ve evâĳirinde Diyâr-i Bekr me'a Ma'mûretü'l-'Azîz eyâletlerine ve elli sekizde ĳaleb me'a Urfa ve altmış birde Şayda ve ĳudûs-i Şerîf

eyāletlerine vālī olmuş. Ve altmış iki evā' ilinde oradan daḥı ma' zül ve Der-se' ādet'e vuşulını müte' ākıb def ā-yı şāniyye olarak Belğrad muḥāfızlığına ve altmış üçde kezālik infişāl ve çend māh Der-i āliyye'de iḳāmetle altmış dört senesi evā' ilinde Muşul ve evāḥirinde Anḳara eyāletlerine ve altmış yedi evā' ilinde Bağdad vāliligine ta' yin ve altmış sekizde bi'l-isti' fā Der-se' ādet'e celb olunmuş ve müte' ākıben def ā-i şāniyye olarak Anḳara eyāletine vālī olup çend-māh şoñra Kürdistān eyāleti tevcih buyurulmuş ise de Anḳara ve mulḥikātı olan Ḳayşariyye ve Bozoḳ ve Gangırı sancaḳları ahālisiniñ istid' ā-yı 'umūmīleri vuḳū' iyle Anḳara vāliliginde ibḳā olunmuş ve yetmiş bir evāḥirinde yine bi'l-infişāl Der-se' ādet'e celb ve müte' ākıben Arz-ı Rūm vāliligine ve Rusya muḥārebesi münāsebetiyle ol ḥavālīde bulunan ordu-yı hümāyūnıñ idāre-i levāzımātına me'mūr buyurulmuş ve yetmiş üç evāḥirinde yine bi'l-infişāl Der-se' ādet'e celb ile yetmiş dört evā' ilinde def ā-yı şāniyye olarak Selānik vāliligine me'mūr olup yetmiş beş tārīhinde oradan daḥı munfaşılan kezālik Der-i 'aliyye'ye vürūd eylemiş ve yetmiş sekiz evā' ilinde meclis-i vālā a' zālīgına ta' yin buyurulmuş ve bir müddet riyāseti vekāletinde daḥı bulunmuş ve mu' aḥḥaran Ḳırım ve [Ḥersek] muḥācirleri ḥuşuṣātınıñ ḥüsn-i tesviyyesi zımmında teşkil olunan komisyon riyāsetine me'mūr buyurulmuş ve iki yüz seksen senesi evāḥirinde Ḥarem-i Ḥazret-i Nebevī meşḥatı ḥidmet-i celīlesiyle Medīne-i Münevvere muḥāfızlığı ve müte' ākıben bi'l-' ilāve Mekke-i Mūkerreme şeyḥü'l-ḥaremligi ve Ḥicāz ve Ḥabeş eyāletleri vāliligi daḥı tevcih u iḥāle buyurularaḳ ve umūr-ı me'mūresini ḥüsn-i ifā ve ḥacc-ı şerīfi üç sene edā iderek eslāfı mişillü eyyām-ı şayfda Ṭā'if'de iḳāmet üze iken ber-minvāl-i muḥarrer irtihāl-i dār-ı beḳā eylemiştir. Pederim olduğu cihetle ḥāme vü lisān-ı 'ācizānemle sitāyişini beyān u tafşil kāfi olamayup me'mūr bulunduğu maḥalleriñ cümlesinde memnūniyyet-i ahālī olduğundan her ḳanğısından infişāl eylemiş ise ekābie ü āḥād-ı ahālī iftirāḳına te'essüf ile ağlaşarak bi't-teşyī' dā'imā şenāsında bulındıkları delil-i vāfi ve bunıñla berāber ḥidemāt-ı vāḳı' ası nezd-i Saltanat-ı seniyyede daḥı bi't-taḳdīr defe' āt ile iltifāt u tahsini hāvi ḥaṭṭ-ı Hümāyūn ile muveşşah fermān u teşrīfāt ile ve vūzerā vü vülāt-ı 'izām beyinde bi't-tefavvuk birinci rāddede bulunanlardan olduğına nişāne-i iftiḥār olan nişānlar ile evvel ü āḥir taltif buyurularaḳ Devlet-i 'Aliyyeniñ ḥoşnūdiyyeti kezālik beyāndan müstağnīdir. Ve bulunduğu maḥallerde cāmī' -i şerīf ü tekve vü mekteb-i şıbyān u çeşmeniñ ta' mīr u müceddeden inşāsına da muvaffaḳ olmuştur. Bā-ḥuşuṣ zikr olunan zamān u makān-ı me' āli-şānda öyle ḥüsn-i ḥāl ile irtihāl ü medfūniyyeti

berāhīn-i celile olduğundan bi'l-iktifā işbu kitābı kırā'at iden zevātıñ merhūm müşārun
ileyhi dağı kırā'at-ı Fātiḥā ile ḥişşe-yāb-ı sürūr buyurmaları recā olunur.

Li'llāhi'l-fātiḥati me'a's-salevāt.

El-faḳīr Kemāl nāzım-ı hāze'l-kitāb.

EK.2

Vâlidem Müslime Hanım Merhûmîñ Terceme-i Hâlleri

Vâlidem Hâce Müslime Hanım -rahmetu'llâhi 'aleyhâ- biñ iki yüz seksen bir senesi hacc-ı şerifi îfâ ve zi'l-ħiccenîñ on yedinci Penc-şenbe günü Mekke-i Mükەرreme'de şu'ûr-ı intibâhına kaç'an hâlel gelmiyerek ve evkât-ı sâ'ireden ziyâde evrâd u ezkâr ile tevağğul eyleyerek irtihâl-ı dâr-ı beķâ eylemiş. Ve mâder-i Cenâb-ı Risâlet-penâhî Hâzret-i Âmine -rağiya'llâhu te'âlâ 'anhâ- efendimiziñ türbe-i 'aliyyeleriniñ ittişâlinde ve Hâzret-i Hâdicetü'l-Kübrâ -rağiya'llâhu te'âlâ 'anhâ- efendimiziñ türbe-i 'ulyâlarınıñ bâb-ı şeref-me'âbınıñ karşusunda Cum'a gicesi defn olunmuşdır. Mümâ ileyhânîñ nesli Kûţbu'l-aķţâb Hâzret-i Muştâfâ Bünyâmîn Ayaşî -kuddise sırruhu'l-'âlî- efedimize muttaşıl olup biñ iki yüz tokuz târihinde Ayaş kazâsında esbâķ Şurre-i Hümâyûn Emîni Hâcî Mes'ûd Ağa merhûmîñ şulbünden kâdem-nihâde-i 'âlem-i vücûd olmuş. Ve otuz altı târihinde pederim el-Hâcc Mehmed Şâlih Vecihî Paşa merhûma tezevvûç olunup iki yüz kırķ târihinde Edirne'de bu 'abd-i 'âcizi ve mu'ahharan merhûm müşârun ileyhiñ defn oldığı Hâzret-i İbn-i 'Abbâs -rağiye 'anhümâ Rabbü'n-nâs- efedimizin türbe-i 'aliyyeleri ittişâlinde medfûn el-Hâcc Muħammed Şâlih Beg merhûmı ve çend nefer-i birâder ü hemşirelerimi toğırmiş ve merhûm-ı müşârun ileyhiñ meşîhat-ı Hârameyn-i Muħteremeyn ü Hicâz u Hâbeş eyâletleri vâililigine me'mûr olarak Mekke-i Mükەرreme'ye vürûdında me'an gelüp ber-minvâl-i muħarrer evrâd u azkâr ile iştiğâlde oldığı hâlde 'azm-i gülzâr-ı bihişt eylemişdir. Edâ-yı hacc-ı şerifi müte'âķiben vefâtı ve öyle mekân-ı me'âlî-şânda defn olındığı daķı hûsn-i hâl ü me'âbına şâhideyn-i 'âdileyn olarak ve Ayaş'da müşârun ileyh Hâzret-i Bünyâmîn -kuddise sırruhu'l-Mu'in- efedimizin türbe-i 'aliyyelerine ve ittişâlinde bulunan câmi'-i şerif ü tekye medrese ve sâ'ir türbe-i şerifede ba'zı vaķıfları daķı bulunmış olup ve vâlidem oldığı cihetle sitâyişini hâme vü lisân-ı 'âcizânemle beyân u tafşîl kâfi bulunmamış olduğından bunlar berâhîn-i vâfiyye idüğinden bi'l-iktifâ işbu kitâbı muţâla'a iden zevâtîñ mümâ ileyhâyı daķı kırâ'at-i Fâtiħa ile şâdân buyurmaları recâ olunur. Li'llâhi'l-fâtiħâti me'a's-şalevât.

El-fakîr Kemâl.

EK.3 Düğümlü Baba ve Düğümlü Baba Tekkesiyle İlgili Fotoğraflar

Foto 1: Düğümlü Baba'nın Kabri

Foto 2: Düğümlü Baba Tekkesi

Foto 3: Düğümlü Baba'nın Restore Edilen Asası

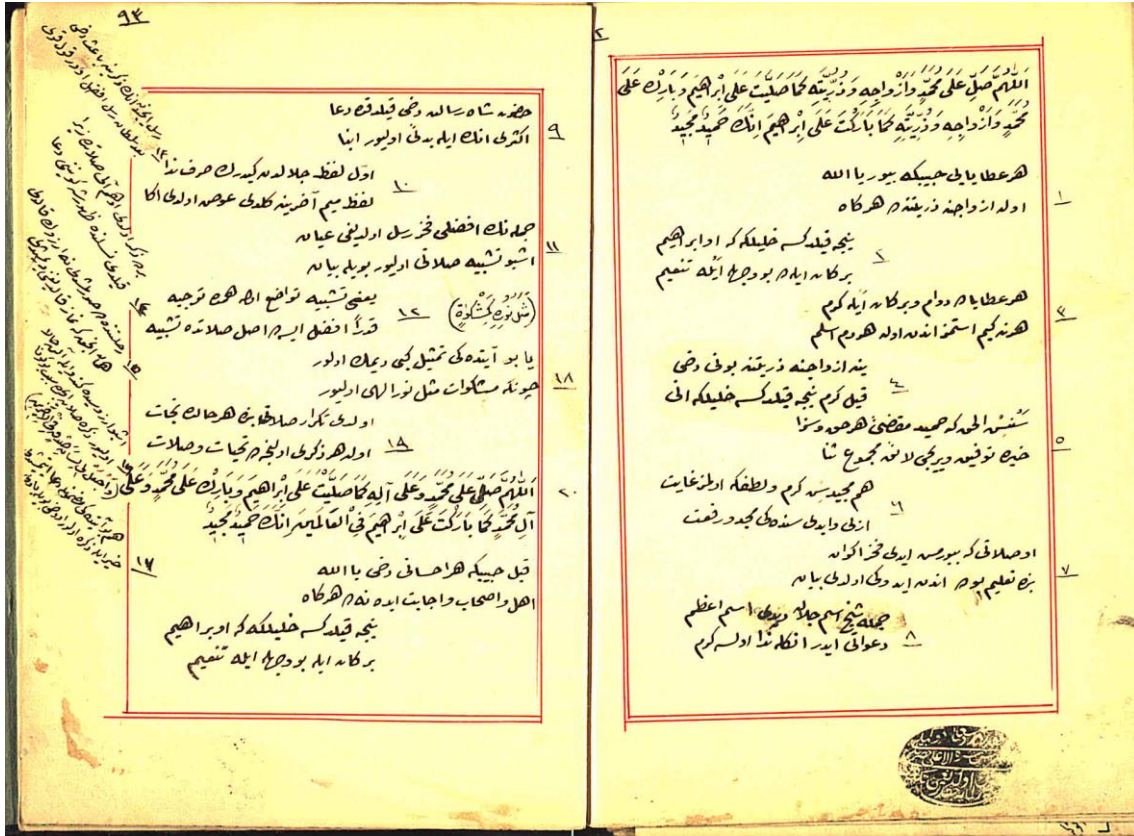
EK.4 Rûh-ı Kemâl Nûshalarından Örnekler

S1'den Örnek Bir Varak

A'dan Örnek Bir Varak

S2'den Örnek Bir Varak